ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SAVAŞ KOMÜNİZMİ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN (1918-1921)

Elif BAŞKURT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. B. Tümen SOMUNCUOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

TEMMUZ 2019

ankara
HBV

ANKARA
HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

SAVAŞ KOMÜNİZMİ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN (1918-1921)

Elif BAŞKURT

Tez Danışmanı
Doç. Dr. B. Tümen SOMUNCUOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

TEMMUZ -2019

SAVAŞ KOMÜNİZMİ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN
(1918-1921)

Elif BAŞKURT

YÜKSEK LİSANS TEZİ
TARİH ANABİLİM DALI
GENEL TÜRK TARİHİ BİLİM DALI

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMMUZ 2019

Elif BAŞKURT tarafından hazırlanan " SAVAŞ KOMÜNİZMİ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN (1918-1921)" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ / ~~OY ÇOKLUĞU~~ ile Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Tarih Anabilim Dalında Genel Türk Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Doç. Dr. Bekir Tümen SOMUNCUOĞLU
Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~..............................

Başkan : Prof. Dr. Abdullah GÜNDOĞDU
Tarih Anabilim Dalı, Ankara Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~..............................

Üye : Prof. Dr. Konuralp ERCİLASUN
Tarih Anabilim Dalı, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/~~onaylamıyorum~~..............................

TezSavunmaTarihi:..11../..07../..2019

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

....

Prof. Dr. Figen ZAİF
Enstitü Müdürü

ETİK BEYAN

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dökümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Elif BAŞKURT
11/07/2019

SAVAŞ KOMÜNİZMİ DÖNEMİNDE KAZAKİSTAN (1918-1921)

(Yüksek Lisans Tezi)

Elif Başkurt

ANKARA HACI BAYRAM VELİ ÜNİVERSİTESİ

LİSANÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Temmuz 2019

ÖZET

19. yüzyıl boyunca Kazak bozkırları Çarlık Rusyasının âdeta bir sömürgesi olmuştur. Aynı yüzyılın sonlarına doğru Kazak Türklerinin aydınlanma hareketi gerçekleşmeye başlamıştır. 20. yüzyıla gelindiğinde, 1905 yılında Çarlık Rusyasının baskıcı rejimine karşı gerçekleştirilen Birinci Rus İhtilali neticesinde Kazak aydınları Rus Devlet Duması'nda söz söyleme hakkına sahip olmuştur. Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen Şubat ve Ekim İhtilalleri ile Çarlık monarşisi yıkılarak yerine Sovyet hükümeti kurulmuştur. Kazak Türklerinin Alaş Hareketi adını verdikleri Milli bağımsızlık mücadeleleri İhtilal hareketleri sonrasında yeni bir boyut kazanmıştır. İhtilal sonrası Rusya içerisindeki bütün halklara siyasi özgürlüklerinin yanı sıra basın-yayın faaliyetlerinde özgürlükler ve bazı haklar tanınmıştır. Kazak Türklerinin Ulusal Kurtuluş Hareketine öncülük eden Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Miryakup Dulatoğlu gibi daha birçok Kazak aydını dönemin basın-yayın organı olan "Kazak Gazetesi"ni halkı bilgilendirmek için bir araç olarak kullanmışlardır. Kazak aydınlarının gerçekleştirdiği Genel Kazak Kurultayları neticesinde Alaş Hareketi'nin siyasi organı olan Alaş Partisi kurulmuştur. Parti program taslağı, Kazak Türklerinin ulusal bağımsızlığını ve çıkarlarını gözetecek şekilde oluşturulmuştur. Devamında ise yine Kurultay kararları ile Kazak Türklerinin yönetimini ele alan Alaş-Orda Hükümeti kurulmuştur. Alaş-Orda Hükümeti kurulduktan sonra, Rusya'nın birbirleriyle mücadele hâlinde oldukları Bolşevik ve anti-Bolşevik güçlerinin arasında ciddi bir baskıya maruz kalmıştır. Bolşevik yanlısı Kızılordu güçleri ile Sovyet hükümetini devirmek isteyen Beyazordu taraftarları arasındaki iç savaş 1918 yılına gelindiğinde Kazakistan vilayetlerinde de hissedilmeye başlanmıştır. İç savaş esnasında Bolşeviklere karşı bir tutum izleyen Alaş önderleri monarşist olan Beyazordu tarafına geçtilerse de Kızılordu Kazak bozkırlarında galip gelmiştir. 1920 yılına gelindiğinde Alaş-Orda hükümeti Sovyetler tarafından dağıtılmış ve yerine Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Alaş Hareketi, Sovyet egemenliğinin Kazakistan'a yerleştirilmeye çalışıldığı yıllarda da devam etmiştir. Bu çalışmada, Alaş Hareketi'nin aşamaları, "İç savaş" sırasında ve sonrasında Kazakistan toplumundaki siyasi-sosyal-kültürel ve ekonomik dönüşümü değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Bilim Kodu	:	111304
Anahtar Kelimeler	:	Bolşevik İhtilali, Alaş Hareketi, Kazak Aydınları, İç savaş
Sayfa Adedi	:	175
Tez Danışmanı	:	Doç. Dr. B. Tümen SOMUNCUOĞLU

KAZAKHSTAN IN THE PERIOD OF WAR COMMUNISM (1918-1921)

(M. Sc. Thesis)

Elif Başkurt

ANKARA HACİ BAYRAM VELİ UNIVERSITY

GRADUATE SCHOOL FOR ANKARA HACI BAYRAM VELİ UNIVERSITY

July 2019

ABSTRACT

During the 19th century, the Kazakh steppesbecame a colony of Tsarist Russia. Towards the end of the same century, the enlightenment movement of Kazakh Turks started to take place. By the 20th century, in the first Russian Revolution against the repressive regime of Tsarist Russia in 1905, the Kazakh intellectuals had the right to speak in the Russian State Duma. In Russia, the Soviet government was over thrown by the February and October Revolutions in 1917 and the tsarist monarchy was replaced. The national liberation struggles, which the Kazakh Turks called Alash Movement, gained a new dimensionafter the revolutionary movements. After the revolution, all the peoples in Russia were given freedoms and some rights in the press activities as well as political freedom. Many Kazakh intellectuals, such as Alihan Bökeykhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu and Miryakup Dulatoğlu, who pioneered the National Liberation movement of Kazakh Turks, used "Kazakh Newspaper"as a tool to inform the public. As a result of the General Kazakh congresses carried out by Kazakh intellectuals, the Alash Party, which is the political body of the Alash Movement, was established. Draft of the party program was designed to protect the national independence and interests of Kazakh Turks. Afterwards, the Alash-Orda Government, which deals with the administration of the Kazakh Turks, was established with the decisions of the Congress. After the establishment of the Alash-Orda Government, it was subjected to serious pressure between the Bolshevik and anti-Bolshevik forces in which Russia was fighting each other. The civil war between the pro-Bolshevik Red Army forces and the White Army supporters who wanted too verthrow the Soviet government began to be felt in the provinces of Kazakhstan in 1918. During the civil war, following a stance against the Bolsheviks, the Alash leaders of the alloywentto White Army, which was a monarchist, but the Red Army won in the Kazakh steppes. In 1920, the Alash-Orda government was disbanded by the Soviets and replaced by the Kazakh Autonomous Soviet Socialist Republic. The Alash Movement, continued in the years when the Soviet sovereignty was tried to be placed in Kazakhstan. Inthisstudy, the stages of the Alash Movement, the political-social-cultural and economic transformation of the Kazakhstan society during and after the Kazakhstan "Civil War"were tried to be evaluated.

Science Code	:	111304
Key Words	:	BolshevikRevolution, Alash Movement, Kazakh Intellectuals, Civil War
Page Number		175
Supervisor	:	Doç. Dr. B. Tümen SOMUNCUOĞLU

TEŞEKKÜR

Araştırmanın konusunun belirlenmesinde ve yürütülmesinde hiçbir zaman desteğini esirgemeyen hocam Doç. Dr. Alper Alp'e ve mevcut tez danışmanım Bekir Tümen Somuncuoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Tezin kaynak toplama evresinde, Türkistan Ahmet Yesevi Türk-Kazak Üniversitesi Kütüphanesi müdürü saygıdeğer Cengiz Aslan hocama ve kütüphane çalışanlarına, Kazakistan Al-Farabi Kazak Devlet Üniversitesi Kütüphanesi çalışanlarına, Ahmet-Yesevi Üniversitesi Tarih Bölümü öğretim görevlilerinden Bağdavlet Sizdikov hocama yardımlarından dolayı çok teşekkür ederim. Ayrıca Ankara Milli Kütüphane çalışanlarına ve Türk Tarih Kurumu kütüphane görevlilerine samimi desteklerinden dolayı çok teşekkür ederim. Tezin yazım aşamasında yardımlarını esirgemeyen Tuğçenur Keskin hocama ve son olarak manevi desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen aileme ve Tebernuş Gürbüz başta olmak üzere yakın arkadaşlarıma çok teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Sayfa

Sayfa

Sayfa

SİMGELER VE KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	**Açıklamalar**
A.g.e	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
A.g.t.	Adı geçen tez
Bkz.	Bakınız
C	Cilt
Çev.	Çeviren
Es-Er	Rus Sosyal-Devrimci Partisi
Haz.	Hazırlayan
Kadet	Anayasal-Demokrat Parti
Kazak OSSC	Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
Kazrevkom	Kazak İhtilal Komitesi
KKP	Kazakistan Komünist Partisi
Komuç	Rusya Kurucu Meclisi Üyeleri Komitesi
Müsbüro	Ülkelik Müslüman Bürosu
RKFSC	Rusya Komünist Federatif Sovyet Cumhuriyeti
RKP (b)	Rusya Komünist Partisi
RSDİP	Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi
RSFSC	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti
RSFSP	Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Partisi
S.	Sayfa
TDK	Türk Dil Kurumu
TDV	Türkiye Diyanet Vakfı
TKP	Türkistan Komünist Partisi
TMSSC	Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
TTK	Türk Tarih Kurumu
Türkatkom	Türkistan Merkezi İdare Komitesi
Türkistan ASSR	Türkistan Sağlık Koruma Halk Komiserliği
YEP	Yeni Ekonomi Politikası

1. GİRİŞ

Rusların Türkistan topraklarını[1] işgali, 1552'de Çar IV. İvan tarafından Kazan Hanlığı'nın ele geçirilmesiyle başlamıştır. Kazan'ın düşmesi ile Rusya'nın sınırları çok kısa bir zamanda Hazar denizi kıyılarına ve Kafkas coğrafyasına kadar dayanmış, Ural sahasının da ele geçirilmesiyle Sibir ve Türkistan'a doğru Ruslar daha kolay yayılma imkânı bulmuştur. Sibirya 1593-1604 yılları arasında tamamen Ruslar tarafından ele geçirilmiş, 1604 yılında Astrahan ile Kırım toprakları arasında yaşayan Nogay urugları da Rus hükümranlığına alınmıştır. 1628 yılında Yukarı Yenisey boyundaki Kırgızlar Rus idaresini tanımak zorunda kalmış, 1731'de Kazak Türklerinden Küçük Cüz topluluğu Rusya devletine bağlanmış ve 1783 yılında Kırım, Ruslar tarafından ilhak edilmiştir. Ardından 1859 yılına gelindiğinde Kuzey Kafkasya, 1865'te Taşkent zapt edilmiş, 1868'de Buhara Hanlığı Rus hâkimiyeti altına girmiştir. 1873 yılında Hive Hanlığı ve 1876'da ise Hokand Hanlığı Ruslar tarafından hâkimiyet altına alınmış, 1880 ve 1884 yılları arasında Türkmenistan'ın da Ruslar tarafından zapt edilmesiyle Türkistan ülkelerinden Doğu Türkistan hariç, Türk illerinin tamamı Rusların eline geçmiştir.[2]

Rus hükümranlığı yerleştirildikten sonra Türkistan'da milli devletler yok edilerek ülkenin siyasi ve idari sistemi Rusya'nın menfaatlerine göre şekillendirilmiştir. Türkistan, kuzeyde Kazakistan'ın büyük çoğunluğunu da içine alan "Bozkır Genel Valiliği" ve Türkistan'ın güney bölgelerini içine alan "Türkistan Genel Valiliği" olarak idari taksimatlandırılmaya tabi tutulmuştur.[3] Türkistan Genel Valiliği'ne günümüzdeki Özbekistan, Kazakistan, Kırgızistan ve Türkmenistan'ın büyük bir kısmı bağlanmıştır. Bu valiliğin halkının genel nüfusu tahminen 5,5 milyon kişidir ve Özbek Türkleri bu nüfusun içerisinde ağırlıklı bir yer kaplamaktadır. Ruslar idari taksimatlandırmadayüksek ve orta idare makamlarını kendi ellerinde bulundururken yerli halkların temsilcilerini ise alt makamlara tayin etmişlerdir. Bir seçim sistemi uygulanmış fakat sadece Rus devletine sadık insanlar göreve başlatılmıştır. Bu sistem sadece Türkistan Genel Valiliği'ne bağlı yerlerde hüküm sürmüştür. Buhara Emirliği ve Hive Hanlığı'nda eski devlet sistemi korunmuş, ancak bu devletler gerçekte Rus devletinin sömürgeleri olup tam anlamıyla milli devletler değillerdir. Rus hükümeti bu şekilde Türkistan ülkesini üç kısma ayırmış bir halde sömürge kıskacında tutmuştur. Ülkenin bu şekilde bölünmesindeki amaç ise Özbek,

[1] Çalışmada Türkistan terimi ile Hazar denizinin doğusundaki Moğolistan sınırına kadar olan Çin'in kuzeyindeki Doğu Türkistan toprakları hariç tutularak Orta Asya toprakları kast edilmiştir.
[2] Devlet, N. (2014). Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917), TTK, Ankara, s.7-9
[3] Yarkın, İ. (1964). "Rus İdaresi Altında Türkistan ve Değişen Görüşler", *Türk Kültürü*, C:2, sayı:21, s.90

Türkmen, Kazak, Tacik, Kırgız, Türkmen ve Karakalpak gibi halkların bir araya gelmelerine mani olmaktır.[4]

Rus hükümeti Ruslaştırmayı ve yüce devletçiliği temel alan bir siyaset yürütmüş, öyle ki; 1870 yılında Rusya Milli Eğitim Bakanlığı'nın bir talimatında: "Yerli halkların Ruslaştırılması eğitimin temel vazifesi olmalıdır" şeklinde bu durumu tasdik edecek şekilde bir vurgu yapılmıştır. Ülkede Rus diline devlet dili statüsü verilip milli diller bir kenara atılmıştır.[5] Sonuç olarak Rus dilinin yayılması ve öğrenilmesi zaruriyeti iyice çoğalmıştır.

Çarlık Rusyası'nın siyaseti neticesinde Türkistan halkı, siyasi, iktisadi ve kültürel haklarından mahrum kılınmıştır. Yerli Türklerin 5 milyondan fazla hektara varan geniş topraklarına el konularak buralara Rus göçmenleri yerleştirilmiş yahut göçmen yerleştirmek üzere ihtiyat topraklar olarak ayrılmış, tahıl ekim sahaları gittikçe azaltılarak, bunun yerine Rus dokuma sanayiinin hammaddesi olan pamuğun ekim sahası genişletilmiş ve yerli Türklere ait vakıf mülk ve toprakları gasp edilmiştir.[6] Diğer yandan Türkistan topraklarında işlenebilir arazi çok dar olduğu için cüzi miktarda da olsa gelen göçmen akını, Ruslarla yerli halk arasında çatışmalar çıkmasına yetiyordu. Demiryolu inşası ile dokuma endüstrisinin kurulması ise daha çok Rus işçisinin göçüne yol açmış, bütün bunların sonunda Türkistan şehirleri çabucak, içerisinde "Yerlilerin eski şehri" ile "Avrupa mahallelerinin yan yana yer aldığı birer koloniyal şehir" karakteri kazanmıştır.[7] 19. asrın sonlarına gelindiğinde, ülkeye yerleşen Rusların sayısı 197.420 kişiye ulaşmıştır. Bu insanların 95.941'i şehirlerde, 101.479'u kasabalarda yaşamışlardır. Rus çiftçilerine büyük miktarlarda toprak sağlanmıştır. 1917 yılındaki bilgilere göre, ülkedeki Rusların sayısı 750 bine ulaşmış, aralarından 400 bin kişi şehirlerde, 350 bin kişi kasabalarda yaşamıştır. Ruslar Taşkent, Semerkant, Andican, Hokand, Fergana, Namangan ve diğer eski şehirlerin kenar kısımların yerleşmişlerdir. Bunların dışında Aşkabad, Krasnovodsk, Perov, Kazali, Yengi Margılan, Vernıy, Bişkek, Kopal ve başka Rus şehirleri de mevcuttu. Orenburg-Taşkent arasındaki demir yolu istasyonlarında ise 51 bin Rusun yaşadığı bilinmektedir.[8]

---

[4] Ziyaev, H. (2007). Türkistan'da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele, Çev: Ayhan Çelikbay, TTK, Ankara, s.321-322

[5] Ziyaev(2007). a.g.e. s.322

[6] Yarkın, İ. (1975). "Türkistan'da Rus İdari Rejimleri", Türk Kültürü, C.14, Sayı.158, s.33

[7] Bennigsen, A. (1985). çev: Kemal Aytaç, "Çarlık ve Sovyet Hâkimiyeti Altındaki Türkler", Türk Kültürü, C.24, sayı.270, s.15

[8] Ziyaev(2007), a.g.e, s.323

Çarlık Rusyası kültür sahasında, Türk kültürü yerine Rus kültürü ve Rus dilini yayma, Rus-Kiril alfabesini yerleştirme, yerli Türkler arasında asri bilgilerin yayılmasına yarayacak okulların yayılmasına mani olma, İslamı zayıflatma ve yerli Türkleri birbirinden ayırma hedefini gütmüştür. Neticede bu idari ve iktisadi sahalardaki aşırı baskılar ve haksızlıklar, Türkistanlılarda bu zulüm ve baskı idaresine karşı silahlı mücadele başlatma eğilimine sebep olmuş ve geniş halk kitlelerinin ayaklanmaları kaçınılmaz olmuştur. 1856 yılında Kazak Türkleri arasında Han Hoca Batır rehberliğinde ve 1870 yılında Aday bölgesi Kazak Türkleri arasında ayaklanmalar çıkmıştır. 1898 yılında Dükçi İşan adı ile tanınan Mehmet Ali rehberliğinde gerçekleşen Andican İhtilali ve en sonunda 1916 yılında Türkistan'ın her tarafına yayılan genel halk isyanı önemlidir.[9] Bu isyanlar, Türkistanlıların o zamanki Çarlık idaresinin müthiş baskısı altında dahi, istiklale ait ümitlerini ve milli benliklerini kaybetmediklerinin bir kanıtıdır.

Nitekim son dört yüz yıl içindeki Rus-Müslüman ilişkileri ardı arkası kesilmeyen kanlı isyanlar şeklinde kendini göstermiştir. Orta Volga havzasındaki Tatar topraklarında ve Urallardaki Başkurt yerleşim bölgelerinde Rus sömürgeciliğine karşı başlayan isyanlar, 19. yüzyılda Kuzey Kafkasya, Kazak bozkırları ve Türkistan'a yayılmış ancak bu isyanların tümü vahşi bir şekilde bastırılmıştır.[10]

19. asrın ikinci yarısında özellikle Rus işgalinden sonra Türkistan Türkleri, eğitimi yenilemek ve gençliği çağdaş dünya görüşü üzerinde yetiştirmek düşüncesiyle dini ilimlerin yanı sıra, modern ilimleri de öğreten Usul-ü Cedit okullarını (Yeni Usul mektepler) açmaya başlamıştır. Kazak Türkleri Tatarlar tarafından "Türk Birliği" ve "İslam Birliği" gibi Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm fikirlerinin etkisiyle artık aşiret veya boy esaslı bir mensubiyet yerine kendi milli kimliklerini fark etmeye başlamışlardır.[11] Elbette Kazak bozkırlarında aydınlanma hareketinin başlaması sadece Tatarlar tarafından gerçekleştirilmemiştir. Rusya'nın Kazak toprakları üzerinde bütünüyle hâkimiyet kurmasıyla birlikte Rusların eğitim sistemi de Kazak Türkleri arasına girmeye başladı. Misyoner Rus bilim adamlarından Nikolay İlminskiy ve Kazak Türklerinin eğitimcilerinden Ibıray (İbrahim) Altınsarin'in (1841-1889) gayretleriyle Rus-Kazak

---

[9] Yarkın(1964). a.g.m. s.92

[10] Wimbush, A. (1988). çev: Yuluğ Tekin Kurat, Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar, Yeni Forum yay, Ankara, s.307

[11] Hekimoğlu, V. S. F. (2003). "XIX. Yüzyıl Sonunda Kazakistan'da Kültürel Gelişmeler", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:144, s.122.

okullarının sayısı çoğalmaya başladı. Rus dilini öğrenen Kazak gençleri, Rusya içerisindeki gelişmiş üniversitelerde eğitim görme şansına sahip oldular.[12]

20. yüzyılın başlarında Ceditçi medreselerde Kazak öğrencilerinin eğitim almasıyla birlikte gelişen fikri hareketlilik ile beraber Kazak basınında ilerlemeler de görülmeye başladı. Ceditçi Kazak aydınları yüzyılın başındaki gelişmeleri ve yenilikleri halka iletmek ve kamuoyu oluşturmak için basın-yayın faaliyetlerine giriştiler. 1905 Rus devriminden sonra Çarlık rejiminin Ruslaştırma politikasına ve kültür emperyalizmine karşı Kazak gençleri, geniş kitlelere ulaşmak ve halkı aydınlatmak için gazete ve dergi çıkarmaya başlamışlardır.

1913'te yayın hayatına başlayan ve Kazak toplumuna yeni bir anlayış getirecek olan "Kazak" gazetesi, Ahmet Baytursunoğlu (1873-1938) tarafından çıkarılmıştır. Bu gazetenin etrafında Kazak halkının aydınlanması için çabalayacak ve halkın geleceğine yön verecek aydınlar toplanmıştır. Alihan Bökeyhanoğlu (1866-1937), Magcan Cumabayoğlu (1893-1938), Mustafa Çokayoğlu (1890-1941), Halil Dostmuhammetoğlu (1883-1939), Muhammetcan Tınışbayoğlu (1879-1937), Miryakup Dulatoğlu (1885-1935), Yusufbek Aymautoğlu (1889-1931) bu aydınlardan en tanınmış olanlarıdır. Millet olma bilincinin kendilerinde var olduğu Kazak aydınlarına göre, Kazak halkı ancak kendi kültürüne sahip çıkarak, kendi milletini tanıyarak güçlenebilir ve geri kalmışlığı yenebilirdi.[13] Gazetenin içeriğine baktığımızda ise; 20. yüzyılın başında Kazak memleketindeki siyasi ve toplumsal olaylar en çok işlenen ve üzerinde durulan konular olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada da Rusya'da İhtilâller sonrası Ceditçi aydınların gerçekleştirdiği "Alaş Hareketi" olarak adlandırılan Kazak halkının Ulusal Kurtuluş Mücadelesi anlatılmaya çalışılmıştır. Bolşevizme karşı Alaş liderlerinin faaliyetleri, 1918-1920 yılları arasında gerçekleşen iç savaşta Alaş Hareketinin rolü ve sonrasında yaşanan siyasi, toplumsal, ekonomik dönüşümler değerlendirilmiştir. Yapmış olduğumuz çalışma son dönemlerde bu alanda yapılan çalışmalardan farklı olarak 1918-1920 yılları arasındaki iç savaşa ve iç savaş sonrası Kazak toplumunda görülen siyasi-ekonomik-toplumsal dönüşümlere odaklanması açısından önem arz etmektedir.

"Savaş Komünizmi", Rusya'da 1917 İhtilal dönemleri ile Bolşeviklerin iktidarı ele geçirmesinden sonra 1918-1921 yılları arasında gerçekleşen iç savaş yıllarında Lenin ve

[12] Kalkan, İ. (2002a). "Kazak Siyasi Modernleşmesinin Kökenleri (1822-1920), Yeni Türkiye, C.8, sayı:46, s.448.

[13] Kalkan, İ. (2002b). "Kazak Siyasi Düşüncesinin Gelişimi ve Kazak Gazetesi (1913-1918), Türkler Ansiklopedisi, C:19, Ankara, s.294-295.

Stalin tarafından uygulanan siyasi ve ekonomik politikaların adıdır. 1917 yılında Bolşeviklerin yönetimi ele geçirdikten sonra istikrarı sağlamak amacıyla halkı ve kaynakları ele geçirerek oluşturmaya çalıştıkları "Savaş Komünizmi" adını verdikleri rejim sert bir şekilde tüm ülkede uygulanmaya çalışılmıştır. Rusya'da gerçekleşen Beyaz ve Kızıllar arasındaki savaşın bütün Türkistan bölgesi gibi Kazak bozkırlarına da sıçramış olması bölgede hareketlenmelere sebep olmuştur. İç savaş devam ederken Sovyet güçlerinin uygulamaya geçirdiği politikalar kendi halkı gibi Kazak Türklerinin de iktisadi anlamda çöküşüne zemin hazırlamıştır. Çalışmada "Savaş Komünizmi Dönemi'nde Kazakistan'da yaşanan siyasi gelişmeler ve bu dönemin Kazak halkı üzerindeki toplumsal ve ekonomik etkileri değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu anlamda 1918-1921 yılları arası Savaş Komünizmi adı verilen dönem Kazak Türkleri için önem arz etmektedir.

Savaş Komünizmi öncesinde Kazak Türkleri arasında Ceditçilik akımı ne derece etkili oldu? Kazak Türklerinin rönesansının başlangıç evreleri ve aydınlanma faaliyetlerinin Kazak ulusal bağımsızlık hareketine sağladığı katkılar? Kazak Türklerinin milli kurtuluş hareketini başlatmalarının evreleri ve Rusya'da ihtilaller döneminde aydınların izledikleri yöntemler? Alaş hareketi olarak isimlendirilen Kazak Türklerinin milli kurtuluş mücadelelerinde Kazak aydınlarının yeri ve Alaş'ın siyasi arenadaki faaliyetleri nasıl şekillendi? 1918-1920 yılları arasında Savaş Komünizmi döneminde Alaş liderlerinin Rusya'daki Bolşevik ve Menşevik güçlere karşı mücadeleleri ve iç savaş sonrasındaki gelişmelerin Alaş hareketine etkileri? Savaş Komünizmi döneminin sonunda Sovyet politikaları neticesinde Kazak halkının uğradığı felaketlerin iktisadi dönüşümü gibi soruların cevapları çalışmada değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışma üç ana başlıkta ele alınmıştır. Birinci bölümde; 1905 İhtilaline kadar Rusya Türklerinde Cedit Hareketi ve Kazakistan'da ceditçiliğin ortaya çıkışı, Kazakistan'da basın-yayın faaliyetleri, 1905 İhtilali ve İhtilalin Kazak Türklerine etkisi, Müslüman Kongreleri, Rusya'da Devlet Duması seçimleri, Kazak aydınlarının Duma'daki faaliyetleri ve 1916 yılı gerçekleşen Halk Ayaklanmaları ana başlıklar olarak ele alınmıştır. İkinci bölümde ise; 1917 Şubat ihtilali ve Kazak Türkleri üzerindeki etkisi, Bütün Rusya Müslümanları Kongresi, 1917 Ekim İhtilali, Alaş Partisinin ve Alaş Orda Otonom Hükümeti'nin kurulması, Alaş hareketine katılan Kazak aydınları, Rusya'da 1918 yılı gerçekleşen iç savaş ve Alaş Hareketinin faaliyetleri konu olarak işlenmiştir. Son olarak üçüncü bölümde; Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması, iç savaş sonrası Kazakistan'ın ekonomisi, Sovyetlerin Askeri Komünizm politikası, Yeni Ekonomi

Politikası ve Kazakistan'da 1921 yılı yaşanan açlık felaketi ana başlıkları altında ele alınarak iç savaş sonrası Kazakistan'da siyasi, toplumsal ve ekonomik dönüşüm değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Çalışmada Kazakistan Almatı Al-Farabi Üniversitesi ve Türkistan Ahmet Yesevi Üniversitesi kütüphanelerinden Kazakça kaynaklar araştırılarak literatür taraması yapılmıştır. Bu aşamada ilgili üniversitelerin tarih bölümü hocalarının kendi özel kütüphanelerinden de faydalanılmıştır. Kazak literatür taramalarım sonucu Alaş Orda ve Alaş aydınları ile ilgili 1995 yılında basılan Membet Koygeldiyev'in "Alaş Kozgalısı" ve Kenes Nurpeyisov'un "Alaş hem Alaş Orda" adlı kitaplarından olabildiğince faydalanılmıştır. Membet Koygeldiyev'in eseri Sovyet etkisinde kalınarak yazılmış bir telif eser olsa da kitapta Rus sömürgeciliğine karşı Alaş liderlerinin mücadelesi Koygeldiyev'in kendi yorumlarının da fazlaca yer bulmasıyla detaylı bir şekilde işlenmiştir. Kazak aydınlanma hareketi ve İhtilal dönemlerinde Kazak milli kurtuluş mücadelesini veren Kazak aydınlarının faaliyetleriyle Alaş Hareketinin sonu açıklanarak esere son verilmiştir. Kenes Nurpeyisov ise ulusalcı yaklaşımlarıyla kaleme aldığı "Alaş hem Alaş Orda" eserinde yine yer yer Sovyet etkisinde kalmış olsa da Alaş ruhunu tam anlamıyla yansıtabilmiş ve verilen mücadeleyi Kazak Türklerinin esas zaferi olarak tanımlamıştır. Ayrıca Alaş Hareketi'ne katılan Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Miryakup Dulatoğlu gibi Kazak aydınlarının seçmeli makalelerinin yayınlandığı "Kazak gazetesi" ve "Aykap dergisi"nden de yararlanılmıştır. Kazak gazetesi dönemin aydınlarının güncel makalelerinden oluşan yayın dizisi olması bakımından ana kaynak olarak önem taşımaktadır. Gazete Kazak aydınlanma hareketi ve Alaş hareketinin siyasi arenadaki mücadelesinin basın-yayın kanalını oluşturmuştur. Bununla beraber Kazak Türkleri'nin tarihi ile ilgili Türkiye'de yapılan çalışmalar da önem arz etmektedir. Prof. Dr. Mehmet Saray'ın "Kazak Türkleri Tarihi-Kazakların Uyanışı" isimli kitapları ve bir komisyon tarafından kaleme alınan "Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar" isimli eseri Kazak dilinden Türk diline çeviren Abdulvahap Kara'nın kitabı önemlidir. Ayrıca Kayyum Kesici tarafından Kazak Türkleri'nin tarihinin küçük bir özeti sayılabilecek "Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan" kitabı da çalışmada yararlanılan kaynaklar arasındandır. Fakat çalışmanın kaynak açısından eksiksiz olduğunu söylemek mümkün değildir. Bazı özel sebeplerden dolayı kaynak açısından Kazakistan Devlet arşivinde inceleme yapma imkânı bulamamam ve Rusça kaynakların eksikliği söz konusudur.

2. KAZAKİSTAN'DA MİLLİ UYANIŞ HAREKETLERİ

2.1. 1905 İhtilâline Kadar Rusya Türklerinde Yenileşme Hareketleri ve Ceditçilik

Rusya Türkleri bilim ve teknik açıdan geri oldukları için Çarlık Rusyasının yayılmacı politikası karşısında_zayıf kalmışlardır. Orta Asya'da binlerce yıllık köklü kültür geçmişine sahip olan Türkler, 16. yüzyıldan sonra bu kültür birikimine sahip çıkamamış, skolâstik bir eğitim düzeni ve ağırlıklı olarak kaderciliğe dayanan bir dünya görüşü içinde Ortaçağı bir türlü aşamamışlardı. Yeni fikirlere ve yenileşme hareketlerine kapalı, eğitimsiz, siyasi amaçlara ve teşkilatlara sahip olmayan, henüz siyasi milliyet bilincine ulaşamamış bir azınlık olarak Rusya Türkleri, sömürü ve asimilasyon politikasını sürdürmek isteyen Rus hükümeti için büyük bir avantaj oluşturmaktaydı. Rusya Türklerinin kültürel faaliyetler açısından karşılaştıkları tek engel Rus hükümeti olmamakla birlikte, coğrafi uzaklıklar, lehçe, mezhep, yerleşik-konar-göçer kültür farklılıkları, parçalanmış topraklar ve batıda birbirinden kopuk yerleşmiş Slav unsurları içinde azınlıkta kalma problemleri de kültürel faaliyetlerinin önünde bir engel oluşturmuştur.[14]

20. yüzyılın başlarında Rusya İmparatorluğu'ndaki Türk asıllı halkların sayısı on dört milyona ulaşmış bulunuyordu. Rusya Türklerinin arasında kültürel ve iktisadi yönden en iyi durumda olanlar 1897 nüfus sayımına göre iki milyondan fazla sayıya ulaşmış Volga boyu Tatarları idi. Böylelikle yirminci yüzyılın başlarında Rusya'da gerçekleşecek olan Türkçülük hareketinin önderliğini kültürel gelişmede, Kazan Tatarlarından sonra Kırım Tatarları ve Azerbaycan Türkleri gerçekleştirmiş oldu.[15] İdil-Ural bölgesinde gerçekleşecek olan dini-reform olarak da adlandırabileceğimiz yenileşme hareketleri zamanla Türkistan'a da sıçramış ve Kırım Tatarı olan İsmail Gaspıralı'nın faaliyetleriyle Ceditçilik adını alarak Kazakistan coğrafyasına doğru yayılma göstermiştir.

2.1.1. İdil-Ural Bölgesinde Yenileşme Hareketleri

1860 yıllarında Orta Asya'nın Rus ordusu tarafından zapt edilmesi ve bu bölgenin Rus endüstrisine açılması ile II. Alexandre yönetimi sırasında Rus makamları tarafından Müslümanlar üzerine yeni bir baskı devri başlatıldı. II. Yekaterina tarafından terk edilen eski "zorla Hristiyanlaştırma" politikası daha ince ve etkili usullerle yeniden uygulamaya

---

[14] Hablemitoğlu, N. (1997). Çarlık Rusyasında Türk Kongreleri (1905-1917),Ankara Üniv. Basımevi, Ankara, s.17-18
[15] Devlet(2014). a.g.e. s.15-16

sokuldu. 19. yüzyıl boyunca yaklaşık 200 bin Tatar'ın zorla Hristiyanlaştırıldığı tahmin edilmektedir. Bundan başka Tatarların Urallarda, Kazak bozkırlarında ve Türkistan'daki din kardeşleri üzerindeki ekonomik ve kültürel tesirlerini etkisiz kılmak üzere kanuni esasta köklü tedbirler alındı.[16] Bütün bu dini, sosyo-ekonomik ve yanı sıra kültürel eritme siyasetlerinin doğrudan sonucu, şüphesiz dinin bu coğrafyada kimliği farklı kılan bir unsur olması sebebiyle dinin başka din ve kültür yüzleşmesinde savunma mekanizmasını kuvvetlendirmek olmuştur. Rusya Türklerinin modernleşme projesine bakıldığında, dini modernleşmede öncelikle medrese ıslahı ve Müslüman cemaatin yaşantısına ve düşüncesine yön veren İslam'ın inançtan çok inancın uygulamada şekillendirici modellerinin medreselerde tatbik edildiği şekliyle tasfiyesi göz önünde tutulmuştur.[17] Rus hükümet çevreleri bahsedilen Türk unsurları için dinin önemini kavramış ve ona göre hareket ederek politikalarını geliştirmişlerdir.

Buhara medreseleri 10. yüzyıldan beri Doğu İslam dünyasında tanınıyordu ve Genç Tatarlar da eğitimlerini almak için bu medreselere gönderiliyordu. Zamanla Tatar öğrenciler Orta Asya okullarında güdülen kısır Orta Çağ eğitim metotlarının kendilerini tatmin etmediğini gördüler. 19. yüzyılın ilk yıllarına gelindiğinde tanınmış bir Volga Tatarı olan Abdünnasır Kursavi (1771-72/1812) Buhara ilahiyatçılarının soyut eğitim sistemine karşı çıktı.[18]Abdünnasır Kursavi Tatar yenileşme hareketinin başlangıcını oluşturan tecdit* hareketine öncülük eden âlimlerdendi. Kursavi, İslamı yeni düşüncelerin ışığı altında modernize etmek değil, İbn Arabî ve Gazali gibi klasik İslam âlimlerinin bazı düşüncelerini yeniden ortaya koymak istedi. Kelam ilminin Müslümanların kafalarını karıştırdığına, akidelerini bozduğuna inanıyordu. Kursavi'nin takipçileri olarak, Şehabettin Mercani (1818-1889), Musa Carullah (1875-1949)[19] ve Rızaeddin b. Fahreddin (1855-1936) de hep aynı kelam karşıtı düşünceyi paylaşmaktaydı.[20]

---

[16] Bennigsen(1985). a.g.m, s.6
[17] Gökgöz, S. S. (1998). "İdil- Ural'da Cedit Hareketi ve Ceditçi Sosyalistler (1905-1917), Türk Yurdu, C.18, sayı.134, s.204
[18] Zenkovsky, A. S. (2000). Rusya'da Türkçülük ve İslam, çev: Ali Nejat Ongun, günce yay, Ankara, s.21
*tecdit: dini düşüncenin yeniden yapılandırılması
[19] Musa Carullah Bigiyev, Kazanlı Türk-İslam bilgini, fikir ve aksiyon adamı, müellif, müceddid, araştırmacıdır. 1875 yılında Rusya'nın Rostov-Na Don şehrinde doğmuştur. Bigiyev, doğduğu toprakların Rus Çarlığının işgali altında olduğu bir dönemde dünyaya gelmiştir. Kazan Türklüğünün geleneksel kültür ortamında yetişmiş; Buhara'da Arapça, Farsça ve İslami ilimleri tahsil etmiş; orada yenilikçi İslam alimleri ve onların fikirleriyle tanışmış, Petersburg'da mevcut İslami eğitimine modern batı eğitimini de katarak araştırmacı, mütefekkir, mücadelece bir Türk-İslam alimi olarak tanınmıştır. **Bkz: Mert, Hamdi, "Musa Carullah Bigiyef Hayatı-Mücadelesi-Fikirleri", Ahmet Yesevi Üniversitesi, bilig, C:8, s.125**
[20] Kanlıdere, A. (2003). "Kazan Tatarları Arasında Tecdit ve Cedit Hareketi (1809-1917)" , Türkiye Günlüğü, sayı:72-73, s.186

Şehabettin Mercani (1818-1839), Abdünnasır Kursavi'nin Türkistan'ın kültürel merkezi konumundaki Buhara modeline, skolâstik teolojiye, mantık ve felsefeyi dışlayan dini düşünce sistemine yönelttiği eleştiriyi reformist bir tavırla geliştirdi. Mercani, dinde içtihadın herkes için serbestliğinden hareketle Kuran'da dini meselelerin çözümünde karışıklıkların bulunabileceğini, ulemaya kör teslimiyetin terk edilmesini, düşünüşte yorumlamada taklidin bertaraf edilmesini dile getirmiştir.[21] Şehabettin Mercani ayrıca, çağdaş eğitim sisteminin ve Rusça öğrenmenin Müslümanlığın kurallarına aykırı düşmeyeceğine, hatta Müslümanların İslamı daha iyi anlamalarına ve kültür düzeylerini yükseltmelerine yarayacağını savunuyordu.[22]

Yenilik hareketinin bir diğer temsilcisi ise Mercani'nin öğrencisi olan Hüseyin Feyizhani (1828-1866)'dir. Feyizhani, hocası Mercani ile birlikte milli kültürün gelişimi ile ilgili meseleleri inceleyerek, medresede din dışı ilimlerin okutulmasını ve Avrupai tarzda okulların açılmasını savunmuştur.[23] Tatarların aydınlanma hareketinin önderlerinden Tatar yazar ve matbaacı Abdü'l Kayyum Nasırî (1824-1902) de cedit hareketinin içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Nasırî kaleme aldığı sayısız okul kitaplarını, sözlük ve takvimlerini dönemin Çağatay yazın dili yerine konuşulan Tatar dili ile yazmıştır ve Tatarlar ilk kez, tarih ve çağdaş bilim konularındaki bilgiyi ana dillerinde yazılmış kitaplardan öğrenmeye başlamışlardır. Nasırî, bir Tatar dilbilgisi kitabı, Rusça-Tatarca, Tatarca-Rusça sözlük çalışmalarıyla normal eğitim almış bir kişiye ilk kez çağdaş fen bilimleri ve yazını öğrenme fırsatını sunmuştur. Tatar dilinin gelişmesini sağlayan bir diğer yenilik taraftarı isim ise İbrahim Halfin (1778-1829)'dir. Halfin, Kazan Üniversitesinde yabancı ve Rus bilginler ile bir arada bulunmuş ve Tatarca-Arapça öğretmeni olarak görev yapmıştır.[24] Böylelikle Kursavi, Mercani, Kayyum Nasiri gibi alimlerin dini reformize etme yolundaki yenilik hareketleri onların öğrencileri vasıtasıyla Türkistan coğrafyasına yayılma imkanı bulmuştur. Denilebilir ki Türkistan'da öncelikli olarak yenilik hareketleri İslam dinini sorgulayan değişik kültür çevrelerinde eğitim görmüş alimler tarafından gerçekleştirilmiştir.

---

[21] Gökgöz(1998). a.g.m, s.204
[22] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.21
[23] Devlet(2014). a.g.e, s.20-21
[24] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.22

2.1.2. Türkistan'da Ceditçilik Hareketi

Türkistan'daki Cedit Hareketi, toplumun gelişim ve değişimi için batı medeniyetini erişilebilecek son hedef olarak kabul etmeden batılı yöntemleri sadece ilerleme için önlerinde iyi bir örnek olarak gören çağdaşlaşma mücadelesinin adıdır. İdil-Ural coğrafyasında doğan yenileşme hareketleri çok kısa bir zaman içinde Tatar aydınlarının çabaları sonucu Orta Asya topraklarına da sıçramıştır. Tatar aydınlarının etkisinin yanı sıra yenileşme çabalarında Rus kültürünün doğrudan etkileri de söz konusuydu. Kendilerine en yakın batılı medeniyet olan Rusya'nın bölgede bütünüyle hâkimiyetini sağlaması ile cedit hareketinin güçlenmesi hemen hemen aynı devreye denk gelmektedir. Orta Asya toplulukları yavaş yavaş bu yeni ve ilerici medeniyet karşısında geri kalmışlıklarını anlamaya başladılar ve içinde bulundukları durumun farkına varıp toplumu kalkındırmanın yollarını aradılar. Bu değişim arayışı ise doğrudan ve kaçınılmaz olarak Ceditçiliği doğurmuştur.[25] Ceditçilik akımının doğmasında geri kalmışlığın fark edilerek dini modernizasyonun gerçekleştirilmesinin yanı sıra medeni ilerleme için Rus kültürünün de etkisi kayda değer düzeydedir.

Türkistan'daki Ceditçilik Hareketi 19. yüzyıl sonlarında yalnız bir kültür hareketi olarak değil, aynı zamanda Türk-İslam davasının yeniden ortaya çıkarılması ve bu davanın bölge halkına öğretilmesi manasını da taşımaktaydı. Milli-siyasi hürriyet arzularını, yenileşme hareketinin bir parçası olduğunu ilk olarak ortaya çıkaran aslen Buharalı fakat Sibirya'da yerleşen Kadı Abdürreşid İbrahim (1853-1940) olmuştu. Türkiye, Mekke ve Avrupa ülkelerinde uzun yıllar yaşayan Abdürreşid İbrahim, adı geçen ülkelerdeki fikirleri ve yaşayışları öğrenmek teşebbüsünde bulunmuştu. 1895'te İstanbul'da 'Çolpan Yıldızı' konusuyla yayınlanan risalesinde Müslümanlar üzerindeki Rus hâkimiyeti aleyhinde şiddetli yorumlarda bulunmuştu. Yine aynı şekilde İsmail Gaspıralı Bey de 1881'de yazdığı bir risalesinde, "Rus hâkimiyeti Müslümanların fikren sükûnetine sebep olmuştur" diye şikâyette bulunmuştu.[26] Abdürreşid İbrahim Çolpan Yıldızı isimli eserinde Rusya'nın zorla Hristiyanlaştırma politikası ile ilgili Rus misyonerlerinin Türkistan topraklarında bazı ceza almış kimselerin Hristiyanlığı kabul etmeleri halinde onları cezalarına af getirme ile ödüllendirdiklerinden bu sayede çok az da olsa din değişimlerinin görüldüğünden bahsetmiştir. Ancak kazandıkları kişilerin cezadan kurtulduklarında hemen İslama

---

[25] Kalkan, İ. (2000)."Sovyet Dönemi Öncesi Orta Asya Aydınları ve Değişim", Atatürk Üniv. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, sayı:14, Erzurum, s.285
[26] Hayit, B. (1881). "Türkistan'da Ceditçilik ve Sonu", Milli Eğitim ve Kültür, C.3, Sayı:9, s.47
*yeni metot

döndüğünü dolayısıyla bu politikanın onlara yarar sağlamadığını da eklemiştir. Ancak misyonerlerin çocuk yaşta kimseler için dini okul açtıklarını ve din değiştirme faaliyetlerinin devam ettiğini de şiddetle eleştirmiştir.[27]

İsmail Gaspıralı Bey'in Kırım'da açmaya başladığı usul-ü cedit* okulları daha sonra Türk dünyasındaki reformcuların ortak ismi olmuş ve onların kendilerini "Cedit" olarak tanımlamalarını sağlamıştır. Eğitim dili olarak Arapça yerine Türkçenin kullanılmasını, dini ilimler ile birlikte matematik, tarih, coğrafya gibi pozitif bilimlerin de müfredata konulmasını amaçlayan bu anlayış sadece eğitim alanı ile sınırlı değildi. Bir süre sonra Cedidizm, Çarlık Rusyası içinde yaşayan Türk-Müslüman toplulukların, yenilik ve değişim isteklerini yansıtan bir terim olarak kullanılmaya başlanmıştı. Nitekim Gaspıralı'nın "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" düsturu ile birlikte Ceditçilik, Panslavizm düşüncesinin karşıtı olarak ve bütün Türk Dünyasını bir araya getirmeyi amaçlayan siyasi bir akım haline dönüştü. Bu gelişmelere paralel olarak bu dönemde din öğretimine dayalı geleneksel eğitim sisteminin (usul-ü kadim) devamını arzulayan kesimler de karşıt bir değişim sürecinden geçmekteydi. Zaman içerisinde Kadimcilik tanımı, şeriat temeline dayalı toplumsal yapının devamını isteyen, her türlü toplumsal değişimin ve yeniliğin karşısına çıkan kesimleri anlatan bir terim haline dönüşmüştür. Sonuç olarak 1910'lu yıllara gelindiğinde Ceditler, Kadimcileri yobaz ve gerici olarak tanımlarlarken, Kadimciler de Ceditleri, dinsiz ve kâfir olarak tanımlamaktaydılar. Bu durum zamanla Müslüman-Türk dünyasını etkileyecek birçok toplumsal çatışmalara zemin hazırlamıştır.[28] Ceditçi-kadimci ayrışması Türk-İslam dünyasının gelişimi için toplumu ikiye ayırması dolayısıyla ilerleme yolunda karşılaşılan engellerden bir tanesi olarak Ceditçilerin önüne çıkan bir set olarak görülebilir.

Cedit hareketinin amacı düşüncelerini hızlı bir şekilde halka yaymak ve mümkün olduğu kadar halka destek sağlamaktı. Rus ve bazı Türk idareciler bölgede gerçekleşen yenilik hareketlerini siyasi iktidar için tehlikeli görerek bunlara karşı çıkmaktaydı. Buhara Emirleri de yenilik karşıtı düşünceye sahipti. İdarecilerin ceditlere karşı olan tutumu sebebiyle Türkistan'da aydınlar gizli cemiyetler kurarak teşkilatlanmaya başladılar. Mesela 1908 yılında Buhara'da Ahmed Can Mahdum, Sadreddin Ayni, Osman Hoca ve başkaları daha birleşerek Terbiye-i Etfal adındaki cemiyeti kurdular. Ceditçi aydınlar, kitap ve

---

[27] İbrahim, A.(2015), Rusya İmparatorluğunda Müslümanlar: Çoban Yıldızı, Haz: Seyfeddin Erşahin, Ankara, s.25

[28] Andican, A. A. (2003). Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi, Emre yay, İstanbul, s.2-3

gazeteler çıkararak halkı eğitmeyi ve bu gaye için yenilikçi okullar açmayı hedeflemişlerdir. Ayrıca kendilerine muhalif olan kadimci ulema ile mücadele ederek ve bu işi önce medreselerin yapısını ve sonra Müslümanların düşünce yapısını değiştirerek gerçekleştirmeyi amaç edinen Ceditçiler idaredeki yolsuzlukları ve toplumdaki ahlaki çöküntüyü gidermeye çalışarak Buhara'yı modern bir devlet haline getirmeye ve mezhepler arasındaki kavgaya son vermeye çabalamışlardır.[29]

Türkistan'daki Cedit-reformcu liderlerinden biri olan Mahmud Hoca Behbudi (1874-1919)'nin ileri sürdüğü fikirlere baktığımızda, kendisi 1909'da Türkistan idaresinin Rus askeri yönetimi değil, Türkistan Ruhani Meclisi tarafından yönetilmesini isterken şu düşüncelere sahipti:

> "Türkistan'da Müslüman nüfus genel olarak Türk diliyle iletişim kurar. Güney bölgesinde yalnız 100 bin kadar Farsça konuşan nüfus var. Fakat onlar aynı zamanda Türkçe bildiği için resmi dil de Türkçedir. Yerel mahkemeler ve Dari'l-kaza için yapılan başvurular, bütün kayıtlar ve belgeler Türkçe yazılmaktadır. Türkistanlılar arasında giyim kuşamda, dinde ve dilde hiçbir fark yok. Gerçi kendi terminolojilerine göre şehre yerleşenler Sart, köylerde oturanlar Özbekler ya da Türkmen, bozkırlardaki göçebeler ise Kırgız ve Kazak olarak adlandırılır. Ancak inanç, din, gelenek-görenekleri ve evlenme gibi şeylerde birbirlerinden asla farkları yoktur."

Behbudi bu açık yorumuyla Türkistan'da kökleşmiş Türk öz-bilincinin bütünleşmiş tanımını yapmıştır. Bu ideoloji daha sonra 1914'lerde Sada-i Türkistan (Türkistan'ın Sesi) gibi tanınmış reformist dergilerle yayılacaktır.[30]

Yenilik düşüncesinin savunucularından diğer bir isim ise Abdurrauf Fıtrat (1886-1938)'tır. Fıtrat, eserlerinde özellikle İslam dinindeki bozulmaya dikkat çekmiştir. Türkistan dini düşünce ve inanç kapsamındaki kötü gidişattan din adamlarının sorumlu olduğunu savunmuştur. Din adamlarının İslam dinini kendi uydurdukları hurafe ve batıl düşüncelerle doldurduklarını ve bambaşka bir din haline getirdiklerini söyler. Fıtrat aynı zamanda diğer yenilikçiler gibi dinde körü körüne yapılan taklidi eleştirerek gelişmeye engel olan ve Müslümanları modern dünyadan soyutlayan şeyin, taklidin verdiği değişmezlik ve hareketsizlik olduğunu savunmuştur.[31] Fıtrat, en tanınmış eseri olan "Münazara"da:

> Medenileştirilmemiş Rusları, Tatar, Kafkasya, Türkistan, Kırgız… Müslüman kölelerin efendisi yapan bilimdir. Eğer siz Türkistan Müslümanları, anlamsız skolâstik araştırmalarla uğraşarak değerli gençliğinizi boşu boşuna sarf etmeye devam ederseniz ve yararlı bilimlerden habersiz kalırsanız, Türkistan'da İslam,

---

[29] Kalkan(2000). a.g.m, s.291-292

[30] Komatsu, H. (1993). Yirminci Yüzyıl Başlarında Orta Asya'da Türkçülük ve Devrim Hareketleri, Turhan Kitabevi, Ankara, s.27-28.

[31] Kalkan(2000). a.g.m, s.293

> tarihteki adından başka hiçbir şeyi bırakmadan, yakın gelecekte yok olacaktır, demiştir.[32]

Yani Fıtrat, etnik içeriğe, dinsel ya da bölgesel terimler kadar fazla değinmemiştir. Özellikle 1916 ayaklanması Fıtratın hayatında bir dönüm noktası olmuş ve eserlerinde artık Türkçeyi Farsçaya tercih eder hale gelmiştir. Fıtrat'ın düşüncelerinde Türkçülük fikrinin doğuşu ancak vatanını Buhara Hanlığı'ndan Türkistan'a doğru genişlettikten sonra gerçekleşmiştir.[33]

1901 yılında Taşkent şehrinde ilk Usul-ü Cedit okulunu açan Münevver Kari (1880-1933), siyaset noktasında göze çarpan bir diğer ceditçi aydınlardandır. Eğitim alanında ünlenmiş olmasının yanı sıra Türkistan'ın ilk gazeteci şahsiyetlerinden ve kadimciliğe karşı muhalif teşkilatların öncülerindendi. 1905 İhtilali'nden sonra "Hurşid"isimli gazeteyi ve 1917 devriminden sonra ise "Necat" isimli gazeteyi çıkarmıştır. Münevver Kari, Türkistan'daki bütün milli güçleri birleştirmek amacıyla yine 1917'den sonra Şura-i İslam teşkilatını kurmuştur.[34] Ceditçilerin karşısında duran kadmcileri basın-yayın vasıtasıyla eleştiren Münevver Kari ilk yeni metot öğretimi için açtığı okul ile Ceditçiliğin ilerlemesine yaptığı katkılar göz önünde bulundurulduğunda faaliyetleri önem arz etmektedir.

Son olarak Türkistan'daki Ceditçilik hareketine eğitim ve öğretim alanında yaptığı yeniliklerle bir misyon yükleyerek aynı zamanda harekete ismini veren Ceditçi aydın hiç şüphesiz İsmail Gaspıralı'dır. Bütün hayatı boyunca "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" sloganıyla bu uğurda tüm Türk dünyasına hizmet etmiş olan Gaspıralı, Cedit hareketinin önderlerindendir.

2.1.3. İsmail Gaspıralı'nın Hayatı ve Fikirleri

İsmail Gaspıralı (1851-1914) bir mütercimin oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Annesi bir mirza ailesine mensuptu. Kırım'da geleneksel Müslüman mekteplerinde ve aynı zamanda Rus okulunda eğitimaldıktan sonra önce Voronej'deki Askerî Akademiye, daha sonra Moskova'daki Milyutin gimnazyumuna girdi. Moskova'daki eğitimi esnasında aralarında Rus milliyetçi yazarlarından Mihail Katkov'un da bulunduğu çeşitli Panslavist grup ve çevrelerle temaslarda bulundu. Mihail Katkov'a derin bir saygı duyan Gaspıralı, dönemin Moskovasındaki ve özellikle Panslavist çevrelerdeki güçlü Türk ve hatta Müslüman

[32] Komatsu(1993). a.g.e, s.28-30
[33] Komatsu(1993). a.g.e, s.28-30
[34] Kalkan(2000). a.g.m, s.293

aleyhtarlığına rağmen ait olduğu milli kimlik bilincini asla kaybetmedi. Öyle ki, Gaspıralı bir ara Girit'te Rum isyancılara karşı savaş halinde olan Osmanlı ordusuna katılmak üzere gizli bir şekilde Türkiye'ye geçmeye çalıştıysa da Odesa Limanı'nda yakalanarak evine gönderildi. Eğitim hayatı sona erdikten sonra Gaspıralı, 1868 yılında Bahçesaray'a yerleşti ve Zincirli Medrese'de Rusça dersleri vermeye başladı. Bu sıralarda yoğun bir şekilde Rus edebiyatı ile ilgilenmeye başladı. İlgilendiği kitaplar arasında Rus batıcılarının ve popülistlerinin, bu meyanda Dmitriy İ. Pisaryov ve Nikolay Çernişevskiy'nin eserleri önemli yer tutmaktaydı. Gaspıralı 1872 yılında Kırım'dan ayrılarak hayatının önemli tecrübelerini kazanacağı Fransa'ya gitti. Paris'teki yıllarında Rus muhacir topluluğu ile yakın ilişkilerde bulundu. Burada hayatını tercümeler yaparak ve dünyaca ünlü Rus yazarlarından İvan Sergeyeviç Turgenyev'in asistanlığını yaparak kazandı.[35] Dolayısıyla Gaspıralı'nın eğitim hayatındaki geçirdiği evreler ve girdiği çevreler daha sonraki faaliyetlerini etkileyecek ve Türk dünyasına yapacağı yeniliklerin ve hizmetlerin temelini oluşturacaktı.

1874 senesinde Gaspıralı İsmail İstanbul'a geldi ve Ceride-i Askeriye'de tercüman olarak çalıştı. İstanbul'da askeri okula girmek istedi fakat bu yolda çeşitli zorluklarla karşılaştı ve 1876'da Kırım'a döndü. 1878 yılında Bahçesaray belediye Reis'i seçilerek dört yıl boyunca bu görevde kaldı. Bu sürede köylülerin, ulemanın, beylerin, mirzaların hayatını yakından tanıdı. 1879'da gazete çıkarmak için Çar'a başvurdu fakat izin verilmedi. Tavrida gazetesinde Genç Molla adıyla makaleler yazdı. Daha sonra bu yazıları "Rusya Müslümanlığı" adıyla yayınlandı. Gaspıralı'nın bu dönemde düşüncesinin temelinde; Türk topluluklarının okullarda ve medreselerde çağdaş ilim ve sanatlarını kendi dilinde okutmaları yatmaktaydı. Gaspıralı 1884 yılına kadar Belediye başkanlığı yaptığı dönemde halkın sorunlarıyla yakından ilgilendiğinden soydaş ve dindaşlarını uyandırmak için yayın yoluyla faaliyete geçmek istedi. Tavrida gazetesinde Rusya'nın Müslüman tebaa ile arasındaki ilişkilere değinerek nüfus çokluğu bakımından fazla sayıda Müslüman'ı elinde bulunduran Rusya devletinin bir Ortodoks Hıristiyan devleti olmasının yanı sıra aynı zamanda bir Müslüman devleti sayılmasının da doğru olacağını savunanlardandı.[36] Gaspıralı çalıştığı çevrelerde Türk dünyasının ortak probleminin eğitim olduğunu fark ederek çözümün Rus kültürünü reddetmekle mümkün olamayacağını savunanlardan olmuştur. Dolayısıyla eğitim alanında gerçekleştireceği yeniliklerde ortak bir çizgide ilerlemeyi seçmiştir.

---

[35] Kırımlı, H. (2010). Kırım Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916), TTK, Ankara, s.38
[36] Yaman, E. (2015). Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik, Akçağ yay, Ankara, s.51-53

Gaspıralı'nın fikirlerini ve gerçekleştirmek istediği ideallerini şu şekilde sıralayabiliriz; Batı dünyasının yeni ve faydalı fikirlerini öğrenerek bu fikirleri Türk-Müslüman topluluklar arasında yaymak, eğitimi yeni usule göre ıslah etmek, Osmanlı Türkçesini, bütün Türk dünyasının anlayacağı ortak bir edebi dil haline getirmek. Batı'nın yenilikçi fikirlerini öğrenip Türk dünyasında yaymak için Gaspıralı sadece makaleler yazmakla kalmamış; Avrupa Medeniyetine Bir Nazar-ı Muvazene (1885), Kolera Vebası ve Onun Deva ve Darusu (1887), Beden-i İnsan (1901), Mirat-ı Cedid (1901) eserlerini yayınlayarak halkı ve Müslüman dünyasını aydınlatmaya çalışmıştır.[37]

Gaspıralı, o dönemde batının yaşayış tarzında ve ilerlemesinde kadının rolünün önemli olduğunu çok iyi kavramıştı. Gaspıralı, 1896 kaleme aldığı bir makalesinde Müslüman kızlarının da erkek çocukları gibi okumalarını, milli şuura ve dini bilgi eğitimine sahip olmaları gerektiğini, aile ve toplum içindeki olmaları gereken yerlerini ancak bu şekilde elde edeceklerini savunmuştur. Dönemin düşünce tarzı olan; "kızları okutmak lazım değil, yazı öğretmek de caiz değil" fikrine şiddetle karşı çıkmış, zamanın toplumuna; "kızlarımızın terbiye ve talimi hem şer'an hem aklen gereklidir, aksi takdirde milletin terakkisi mümkün değildir" diyerek fikrini beyan etmiştir. Bu konuda devamlı surette yazılar yazarak halkı bu fikre alıştırmaya çalışmış, 1895 yılında bununla ilgili "Aslan Kız" diye bir milli hikâye ve 1897 yılında ise "Çoban Kız" isimli eserini yazmıştır. Gaspıralı bu konuda çalışmalarına ek olarak 1906 yılında "Âlem-i Nisvan" yani "Kadınlar Alemi" isminde haftalık bir dergi çıkarmıştır. Rusya Türkleri'nin çıkardığı ilk kadın dergisi niteliğindeki bu dergiyi Gaspıralı'nın yirmi yaşındaki kızı Şefika Gaspıralı idare etmiştir. Dergi'nin içeriğinde; Rus Medeni Kanunu'nun ve İslam Şeriatı'nın kadınlarla ilgili hükümleri, çocukların eğitim ve terbiyesine ait bilgiler, aile sağlığı ve idaresi hakkında nasihatler, ilmi ve fenni yazılar, Türk-Tatarca şiirler ve hikâyeler yayınlanmıştır.[38]

İsmail Gaspıralı, Çarlık döneminin baskıcı siyasetinin uygulandığı bir dönemde kendisine yapılan tüm eleştirilerin karşısında durarak Türk-Müslüman toplulukların ortak problemlerine eğilebilmiş ve fikirlerini kalıcı hale getirebilmek maksadıyla basın-yayın yoluyla faaliyetlerini genişletmeye çalışmıştır.

---

[37] Ercilasun, A. B. (1991). "İsmail Gapıralı'nın Fikirleri", Türk Kültürü, C.29, sayı:337-338, s.74
[38] Ertem, İ. (1991). "Dedem İsmail Gaspıralı", Türk Kültürü, C.29, sayı:337-338, s.69-70

2.1.3.1. Tercüman Gazetesi

İsmail Gaspıralı genç yaşından itibaren cemiyet işlerine merak saran, Türk dünyasının kaderi ve meseleleri ile ilgilenen bir fikir ve cemiyet adamıydı. Rusya İmparatorluğu içinde yaşayan soydaşlarının mahkûm bir durumda bulunmaları, hukuk dışı bırakılmaları ve her alanda geri kalmaları onun rahatını kaçırıyordu. Gaspıralı onların derin uykudan uyanmalarını her sahada kalkınmalarını arzuluyordu. Bu nedenle onlara seslenebilmek, düşündüklerini anlatabilmek, milletin dertlerini açıkça ortaya koyabilmek amacıyla Türkçe kısmının aynen Rusçaya da tercüme edilmesi şartıyla Rus hükümetinden izin aldıktan sonra 1883 yılında Kırım'ın Rusya'ya ilhakının yüzüncü yılında "Tercüman" adlı gazeteyi çıkarmaya başladı.[39] Gaspıralı'nın çıkardığı bu gazetenin Çarlık hükümetinin Müslüman-Türk topluluklarına karşı kendi misyonerlik politikalarını yürütmeye çalıştığı bir döneme denk gelmesi açısından önemlidir. Gaspıralı Çar hükümetinin sıkı kontrolüne rağmen yeniliklerini anlattığı Türk dünyasına kılavuz olacak gazetesini çıkarmayı başarmıştır.

Gaspıralı İsmail, Türk milletinin bir bütün olduğuna, Türk dünyasındaki coğrafi farklılıkların ve lehçe farklılıklarının bu bütünü parçalamaması gerektiğine inanmaktaydı. Türk milletini birlikte tutacak en kuvvetli bağın Türk dili olduğunu yinelemekteydi. Türkçenin, Arapça, Farsça ve diğer yabancı dillerden geçmiş sözcüklerden arınması ve yalın bir Türkçe ile konuşulup yazılması gerektiğini savunuyordu. İstanbul'da, Bakü'de, Kazan'da, Taşkent'te veya başka bir Türk vatanında basılan bir kitap bütün Türk dünyası tarafından okunup anlaşılmalıydı. Ortak bir Türkçe bütün Türk illerinde kullanıldığında fikirlerde bir birlik ortaya çıkarmak daha kolay olacaktı. İş'te birlik ise bundan sonra gerçekleşebilirdi. Yine Gaspıralı, seyrek olmakla birlikte gazetesinde milliyetçi içerikte yazılara da yer vermiştir. "Var Olsun Türk" adlı makalesinde şöyle söylemiştir: *"*Biz Türklerin İslam'ı kabul etmeden de önce milli yazımlarımız vardı. İslam'ın kabulünden sonra ilim ve edebiyat meyanında birçok hizmetlerimiz görüldü. Bunlar uygarlığa yatkınlığımızın işaretleridir. Var idik, var olacağız."[40] Gaspıralı'nın tüm Türk dünyasını ortak bir çatı altında birleştirmek için "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" sloganını kullanması ve bunun gerçekleşmesinin öncelikle ortak Türkçe yoluyla mümkün olması sadece o dönem için değil günümüz Türklüğü için de önem arz etmektedir.

---

[39] Taymas, A. B. (1963-64). "Türk Dünyasında Usul-ü Cedit Hareketi", Türk Kültürü, Sayı:13-24, s.120

[40] Devlet, N. (2011). İsmail Gaspıralı, Başlık yayın grubu, İstanbul, s.107-109

10 Nisan 1883'ten itibaren çıkmaya başlayan "Tercüman", 1917 senesine kadar devam etti. Gazete, bilhassa ilk devirlerde, Rusça tercümesiyle küçük formda dört sahifeden ibaret olarak çıktı. 1905 senesine kadar bütün Rusya Türklerinin yegâne gazetesi olan Tercüman, Kırım'dan başlayarak, Kafkasya, Kazan, Sibirya, Türkistan, hatta Çin Türkistan'ında bile okunur, İran ve Mısır'da alınır, bir müddet, Abdülhamit'in müsaadesiyle, Türkiye'de de satılırdı. Tercüman kadar geniş bir sahada yayılan ve okuyucusunu bulan ikinci bir Türk gazetesi matbuat tarihinde mevcut değildir. Gaspıralı, gerek Tercüman gazetesi ve gerekse Tercüman neşriyatıyla bütün Türklere milli birliklerini anlatmak, milli duygularını kuvvetlendirmek, milli harslarını inkişaf ettirmek ve bu suretle Türklüğü asri ve medeni bir millet haline getirmeye çalışmıştır. Buna binaen Tercüman gazetesi, hem bütün Türk dünyası ile alakadar olarak her taraftan malumat vermiş ve hem de bütün Türk ellerinde anlaşılabilecek bir dilde çıkarılmıştır.[41]

Tecüman gazetesi Türk dünyası için sorunlara çözüm getiren bir yayın organı olarak Rusya'nın Panslavizm politikasının karşısında Pan-Türkçü söylemleri döneme damga vurmuş bir gazete olması açısından büyük önem arz etmektedir. Elbette bu dönemde Türk-Müsliman toplulukları için farklı politikaları olan sadece eğitimli Türk alimler değildi. Tam da Ceditçilik akımının doğmaya çalıştığı bu dönemde Çarlık hükümetinin Hristiyanlaştırma politikalarının bir parçası olan Rus misyoner bilim adamları birlik olmaya çalışan Türk dünyasına karşı harekete geçeceklerdi.

2.1.3.2. İlminskiy metodu

Nikolay İvanoviç İlminskiy, 1822 yılında Penza eyaletinde bir papaz ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. 1846 yılında Kazan şehrindeki dini akademiyi tamamladıktan sonra, bu kurumun özel amaçlı Müslüman karşıtı bölümü kürsüsünün başkanlığını yapan İlminskiy, akademide Tatar ve Arap dillerinin yanı sıra Teoloji dersleri de vermiştir. Tecrübe kazanmak maksadıyla Suriye ve Mısır ülkelerine gönderilen İlminskiy 2 Haziran 1847 tarihinde Kazan şehrinde misyonerlik amacıyla Özel Tercümanlar Komitesi kurulduğu zaman, komitenin başkanlık makamına getirildi. İlminskiy başkanlık süresince Ortodoks dininin kutsal kitaplarını gayrı Rus halkların dillerine tercüme etme

[41] Seydahmet, Kırımlı, C. (1934). Gaspıralı İsmail Bey, Zaman kitaphanesi (Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şti), İstanbul, s.62-72

faaliyetleriyle ilgileniyordu.[42] İlminskiy diğer misyoner bilim adamlarından farklı olarak Ruslaştırma ve Hristiyanlaştırma faaliyetlerini gerçekleştirmek için söz konusu halkın dilini kültürünü öğrenerek aralarına karışmayı tercih etmiştir.

İlminskiy, Türk dünyasındaki Türk lehçeleri ve İlahiyat üzerinde çalışan bir profesördü. Bir misyoner olarak İlminskiy'e göre, Rusya devletinin yönetiminde yaşayan Rus olmayan milletleri Ruslaştırmanın tek yolu, Rus dilinin ve Hıristiyanlığın bu halklara öğretilmesiydi. Bu düşüncelerini gerçekleştirmek amacıyla İlminskiy, bir taraftan Rus hükümetine meseleyi kabul ettirmek için uğraşırken diğer taraftan da bir öğretmen ve Ortodoks papazı gibi Türk-Müslüman toplulukları arasında bizzat çalışmak yolunu seçmiştir. Bu maksatla öncelikle faaliyetlerine Kazan bölgesinde başlamıştır. Rus idaresine düşen Türk topluluklarının ayrı ayrı lehçeler kullandıklarını bilen İlminskiy Rus alfabesini Türk lehçelerinde kullanarak Rus kültürünü ve Ortodoksluğu Müslüman ahaliye öğretmeye çalıştı.[43]

Rus eğitimcisi İlminskiy, Rusya'da yaşayan Rus olmayan halklar için yeni bir eğitim sistemi geliştirmeye başladı. Öncelikle Rus devleti içinde Rus kültürüne karşı soyutlanmalarına ve yabancılaşmalarına yol açan Müslüman okullarının ve İslam kültürünün kuvvetli etkisini azaltmak için mücadeleye girişti. İlminskiy bu düşüncesini gerçekleştirmek için öğretim süresinin bir bölümünün Tatarca yönetileceği Rus-Tatar okulları açma yoluna giderek yeni bir eğitim programı hazırladı. Buna göre, Tatar öğrencileri ilk sınıflarda kendi dillerini ve Rus uygarlığının ana çizgilerini tercüme edilmiş kitaplardan öğreneceklerdi. Devamında ise yukarı sınıflarda da Rusça öğretimine yer verilmeye başlanacaktı. İlminskiy, Rus olmayan halkların Rus okullarında ilköğretimine kendi ana dillerinde yer verilmesinin, Rus dilinin ve Rus töresinin gelecekte yayılması için en iyi yol olduğunu düşünüyordu. İlminskiy, Arap harflerine dayanmayan sadece Rus harfleriyle ifade edilen bir Tatar alfabesi bile hazırlamıştı. Neticede, bu ilkelere dayanan ilk Rus-Tatar okulu, Tatar öğretmenlerin yönetiminde, 1863 yılında Kazan'da açıldı. Başlangıçta Rus hükümeti İlminskiy'nin bu metodunu Rus olmayan halkların milliyetçi emellerini desteklemek, bölücü bir harekete yol açmak ve Rus kültürüne zarar vermek gibi suçlamalarda bulunsa da Sinod başrahibi K. Pobedonostsef, İlminskiy'i destekledi. Böylece 19. yüzyılın sonlarında Tatarlar ile Volga bölgesinin öteki azınlıkları Çuvaşlar,

[42] Mircahmetov, M. (2012). Kazaklar Nasıl Ruslaştırılmaya Çalışıldı, çev: Z.Bağlan Özer-B. Tümen Somuncuoğlu, Avrasya Araştırmaları Serisi-4, Çankırı, s.40-41
[43] Saray, M. (1988). Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey: 1851-1914, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, s.26

Mariler ve Votyaklar için yüzden fazla okul açıldı.[44] Böylece İlminskiy'nin açtığı okullar bölge halkının ilk aydınlarının yetiştiği okullar oldu.

İlminskiy Müslüman Tatarlar ve diğer yerleşik halkların İslam ile bütünleşmiş olduklarını düşündüğünden, İslamiyet'i daha az benimsemiş olarak gördüğü Kazak Türklerini ve vaftiz edilmiş Tatarları kendisine hedef olarak seçmişti. Ona göre vaftiz edilmiş Tatarlar için kurduğu sistem konar-göçer Kazak Türkleri arasında da uygulanmalıydı. İlminskiy eğitim sistemi şekilce milli muhtevaca Hıristiyanlık değerlerini taşıyordu. İlminskiy eğitim dili olarak edebi yazı dilini uygun görmüyordu ve ailelerin evlerinde konuştukları dil eğitim için en elverişli dildi. Dolayısıyla edebi dil bütün Türk gruplarını birleştirdiğinden her grubun konuşma dilinde eğitim verilince parça parça edilmiş bir yapı ortaya çıkacaktı. Bu parçalanmış yapıyla daha iyi Müslüman olan Türk topluluklarının daha az Müslüman olanlara etkisi bir dereceye kadar azaltılmış olacak Rus kültürü ile bütünleşme ve İlminskiy'nin faaliyetleri açısından elverişli bir ortam oluşmuş olacaktı. Eğitim sistemi vasıtasıyla Türk boylarının konuşma dillerinin yazı dili haline getirilip boy özelliklerinin ortaya çıkarılmasının ortak İslam ümmeti olma şuurunun kırılmasında büyük etkisinin olacağını düşünüyordu. Arap alfabesinin bırakılması ile İslami kaynağa atıfta bulunan ortak alfabe bırakılmış olacaktı ve Hıristiyanlaştırmanın en önemli evresi tamamlanmış olacaktı.[45]

Sovyetler Birliği dönemine gelindiğinde İlminskiy'nin mirası çeşitli yönleri ile araştırılıp değerlendirildi. İlminskiy'nin misyonerlik amacıyla yürüttüğü aydınlatma hizmetine, teori ve pratik açısından baktığımızda, monarşi ve sömürgecilik niyetleri içerdiği açıkça görülmektedir. İlminskiy'nin faaliyetini ve eserlerini araştıran Prof. V.M. Gorohov, İlminskiy'i; "eğitimci misyoner, Ruslaştırıcı ve Çar hükümetinin sömürgecilik siyasetinin sadık bir taraftarı" olarak nitelendirmiştir.[46]

İlminskiy tıpkı çağdaşı olan Gaspıralı gibi Türk dünyası ile ilgili fikirlerini uygulamaya geçirmek için dil ve eğitim yolunu seçmiştir. Misyonerlik faaliyetlerinin temelini küçük yaşta çocuklara Rus dili ve kültürünün öğretilmesi ve dolayısıyla Hristiyanlaştırmanın gerçekleştirilmesi oluşturmuştur. Bunun için de Türk-Müslüman halkın arasına karışarak seyahatler yapmış ve İslam dinini öğrenerek onu yok etmenin yollarını aramıştır. Gaspıralı İsmail de aynı dönemlerde Usul-ü Cedit adını verdiği eğitimde yeni metot kullanark

[44] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.25-26
[45] Somuncuoğlu, B.T. (2006). "Türkistan'da Eğitim (1865-1917) Ve Çarlık Rusyasının Sosyo-politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı", Doktora Tezi, Ankara, s.68-70
[46] Mircahmetov(2012). a.g.e, s.44

gerçekleştireceği yenilik hareketini başlatmıştır. Bu sayede usul-ü cedit okullarında yetişen Ceditçi gençler Türk dünyasının çağdaşlaşmasının yolunda bir ışık olmuşlardır.

2.1.3.3. Usul-ü Cedit okulları

Gaspıralı, Rusya Müslümanlarının eğitim alanındaki geri kalmışlıklarının Türk-Müslüman topluluğunun karşı karşıya kaldığı bütün diğer problemlerin kökenini teşkil ettiğine inanmaktaydı. Dolayısıyla, toplumun modernleşme yoluna girebilmesi ancak bir eğitim reformu ile mümkündü. Gaspıralı'nın kendi hesaplarına göre, Bütün Rusya İmparatorluğu içerisinde 16 binden fazla Müslüman okulu ve 214 medrese ile bunlarda okuyan yaklaşık yarım milyon Müslüman çocuk vardı. Rus hükümeti tarafından bu okullar Ruhani okullar olarak kabul edildiklerinden bu okul ve medreseleri kontrol eden hiç kimse yoktu. Bundan dolayı Gaspıralı, halkın desteği alındığı takdirde bu eski sistemin terk edilerek onun yerini alacak tamamıyla yeni ve bağımsız bir eğitim sistemi oluşturabilmenin mümkün olduğunu düşündü. Gaspıralı, bu şekilde tasavvur ettiği eğitim reformu programını "Usul-ü Cedit" yani "Yeni Usul" olarak adlandırdı.[47]

Medrese ve mekteplerin durumuna değinecek olursak, 19. yüzyılın sonlarına kadar Türk kasabalarında çoğunlukla düzenli okul bulunmadığı için küçük yaşta öğrenciler de büyük öğrencilerin okuduğu medreselere giderdi. Köylerde ise mescitlerin yanında bulunan bir mektep olurdu. Bu "falaka mektepleri" de denen okulların öğretmenleri ise imamlardı. Bu okullar yalnız erkek çocukları içindi ve kız çocuklara mahalle imamının karısı tarafından gelişi güzel bilgiler öğretilirdi. Erkek çocuklarının gittiği okullarda daha çok okumaya önem verilir, yazma eylemi ise ikinci planda tutulurdu. Kız çocuklarının yazıyı öğrenmesi kesinlikle yasaktı.[48] Mekteplerde ortaçağ esaslarına göre eğitim verilmekteydi.

Gaspıralı İsmail, her şeyden evvel medreselerin eğitim ve öğretim şeklinin ve orada yapılan derslerin ıslah edilmesi gerektiğine inanıyordu. Mektepler bu dönemde, Kuran okumayı, yazı yazmayı ve namaz kılmayı öğreten yerlerdi. Gaspıralı, gençler için tahsil hayatının ilk basamağını teşkil eden bu mekteplerde dini hususların yanı sıra Türk dili ve grameri, Matematiğin esasları, İslam tarihi, coğrafya, dünya tarihi ve sağlık bilgisi gibi mevzuların da öğretilmesi gerektiğini söylemiştir. İnsanları sözlü anlatımla ikna etmenin güç olduğunu düşünen Gaspıralı, gerçekleşmesini istediği Usul-ü Cedit mektebini bizzat açarak bunun faydalarını göstermek istemiştir. Bu amaçla, Bahçesaray'ın Kaymaz Ağa

[47] Kırımlı(2010). a.g.e, s.53
[48] Devlet(2011). a.g.e, s.64

semtinde bir mektep açarak tedrisata başlamış ve on iki talebesi olan bu Usul-ü Cedit mektebine yakın arkadaşı olan Bekir Efendi'yi öğretmen tayin etmiştir. Bekir Efendi'nin sadece kırk beş gün okuttuğu talebeler bu süre zarfında okumaya öğrenmişti. Gaspıralı'nın Usul-ü Cedit mektebinde okuma yazma öğrenmenin kolay ve kısa zamanda gerçekleştiğini söylediği iddiası doğrulanınca bu haber Rusya Müslümanları arasında hızla yayıldı.[49]

Gaspıralı'nın Usul-ü Cedit metoduna göre; 1) Okul medreseden ayrı tutulacak. 2) Okulun medreseden ayrı öğretmenleri olacak. 3) Öğretmen ücret olarak sadaka değil aylık alacak. 4) Okuma-yazma öğretimi usulsüz, yöntemsiz heceleme ile değil yeni Elif-ba kitaplarında gösterilen "usul-ü savtiye" veya "usul-ü meddiye" ile başlayacak ve bu sayede okumada kolay öğretim yoluna gidilecek. 5) Yalnızca okumaya değil aynı zamanda yazı öğretimine de önem verilecek. 6) Kız çocukları için de ayrı ilkokullar açılacak ve kızlar da yazı yazmayı öğrenecek. 7) Öğretim bir program dahilinde yapılacak, her yaşa göre ders kitapları kullanılacaktı.[50]

Gaspıralı Usul-ü Cedit'i yaymak için seyahatler yapmaktan da çekinmemiştir. Türklerin çokça yaşadıkları önemli merkezlere ve yazın memleketin çeşitli bölgelerinden Türk iş adamlarının toplandığı "Mekerce" panayırına giderek görüşmeler yapmış, davasını onlara anlatarak Rusya Türkleri için bir kurtuluş olan maarif ve kültür işlerinin gerekliliğinden söz açarak mâli destek istemiştir. Neticede Taşkent'te ilk Usul-ü Cedit mektebini 1901 yılında Münevver Kari açmıştır. Bu yolda destek olan önemli âlimlerden biri de Semerkand'da Müftü Hoca Behbudi olmuştur. Kazan'da yeni mektepler için ders kitapları hazırlayan A. Hadi Maksudi, Şakircan Tahiri ve öğretmenler yetiştiren Alimcan Barudî yalnız bununla yetinmeyip ıslah edilmiş medresenin yanında bir örnek ilkokul da devam ettiriyor, bazı ilkokul kitapları hazırlıyordu. Kuzey Azerbaycan'da ilk usul-ü cedit mektebi Ordubad'da 1890 yılında Sıtkı Seferoğlu adlı bir muallim tarafından açılmıştı. Dolayısıyla 1884'ten 1905 yılına kadar geçen müddette, Bahçesaray'daki örnek mektepte usul-ü cedit öğrenmek için çeşitli ülkelerden seksen kadar öğretmen gelmiş ve beş bin kadar mektep yeniden açılmış ve eskileri ıslah edilmiştir. Daha önceleri mevcut olup da yenilenmiş olanlar Kazan'da Alimcan Barudî yönetimindeki, Muhammediye, Orenburg'daki Hüseyniye; Ufa'da Osmaniye medreseleri, yeni açılanlar mekteplerden Ufa'da aydın hocalardan Ziyaeddin Kemali'nin kurmuş olduğu Aliye, Ubeydullah ve Abdullah Bubi

[49] Saray(1988). a.g.e, s.45.
[50] Devlet(2011). a.g.e, s.64

kardeşlerin kurduğu Bubi köyü mektebi, bu mekteplerin en ünlülerindendir. [51] Gaspıralı'nın seyahatleri usul-ü cedit mekteplerinin çoğalmasına ve Kazak-Kırgız bozkırlarını geçip Doğu Türkistan'a kadar yeni usulde eğitimin yaygınlaşmasına imkan sağlamıştır.

Usul-ü Cedit okullarının Gaspıralı'nın bile farkına varmadığı bir özelliği de yeni bir eğitim kuralını ortaya çıkarmalarına ek olarak laikliği de üst düzeye çıkarmaları olayıydı. Bu da bu okullarda İslam geleneklerinden kısmen ayrılmış olunması, Arapçanın yerini Türkçenin alması ve eski muhafazakâr kültürün terk edilmesiyle gerçekleştirildi. Bu gelişme "Ceditler" ile muhalifleri -Eski Metot-Usul-ü Kadim- destekçileri, gelenekçi "Kadimciler" arasında bir çekişme konusu oldu.[52] Gaspıralı 1909 yılında üç diziden oluşan makalelerinde Rusya Müslümanları arasındaki yenilikçiler ve tutucu kadimciler konusunda düşüncelerini aktarmaya çalışmıştır:

> "Sosyal yapımızın tümünü bugün en ziyade zehirleyen ve milletimizin ekser işlerine belki gelecekteki mutluluğuna engel olan, çelmeleyen, eski ve yeni taraftarlığında görülmekte olan aşırılıktır. Kadimcilik ve Ceditçilik toplum hayatı ile beraber doğmuş bir tabi hallerdendir… Bizim Rusya ve Maveraünnehir Kadimcileri şu derecede gafil ve cahildirler ki asrımızın en büyük bilginleri olan Şeyh Cemaleddin Afgani, Şeyh Muhammed Abduh-i Mısri, Manastırlı İsmail Hakkı gibi ünlü bilginlere nazar-ı hakaret ile bakıyorlar, Mısır'ı İstanbul'u şeriatı bozmuş, nizami olmuş diyerek kendi mevkilerini yükseltmeye çalışıyorlar!.. Bizim Ceditçilere gelince, bunlar kâh kadimcilerin kardeşleri ve kâh bir sopanın ikinci bir ucu oldukları görülüyor. Bunların da uygar ulusların yenilikçilerine benzeyen halleri pek azdır." demiştir.[53]

Gaspıralı Ceditçi ve kadimcilere getirdiği eleştiriyle iki taraf arasındaki mücadelenin asıl probleme odaklanmayı engellediğini, geri kalmışlığa karşı birlikte mücadele edilmesi gerektiğini ve ceditçi-kadimci tartışmalarının boşunalığını vurgulamıştır.

Gaspıralı'nın Usul-ü Cedit mektepleri, o dönemde sadece Kadimci ulema tarafından değil Rusya'daki Müslüman ahaliyi Ruslaştırmak ve Hristiyanlaştırmak isteyen misyoner kesim tarafından da bir handikap olarak görülmüştür. Bu Rus şovenistlerinin başında Türkistan Öğretmenler Semineri Başkanı olan N.P. Ostroumov, Türkistan meselelerinde genel valiliğin danışmanı olan V.P. Nalivkin ve hazırladığı eğitim metodu ile Rusya'daki Müslüman ahaliyi Hristiyanlaştırmak ve Ruslaştırmak isteyen İlminskiy bulunuyordu. Gaspıralı'nın fikirlerinin aynı dönemde kendi metodunun başarısına büyük darbe vuracağını gören İlminskiy, dostu ve Ortodoks kilisesi başkanı K.P. Pobedonostsev'e bir

---

[51] Taymas(1963-64). a.g.m, s.121-125
[52] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.31
[53] Devlet(2011). a.g.e, s.68-71

mektup yazmıştır. İlminskiy, Bahçesaray'da Tercüman gazetesini çıkaran Gaspıralı İsmail Bey'in amaçlarını şu şekilde sıralamıştır: 1) Rus İmparatorluğu içerisindeki Müslüman halklar arasındaİslami esaslardan ayrılmaksızın Avrupai eğitimi yaymak ve İslami fikri Avrupai eğitimle kaynaştırmak. 2) Aralarında karışık ve değişik lehçelerde konuşan Rusya Müslümanlarını birleştirmek ve kendi yayın organlarıyla Osmanlı Türkçesini Türk soyundan gelen bütün Müslümanların ortak dili yapmak. İlminskiy, Tatar aydınlarının Rusya Müslüman Kültür Merkezi kurma gayretlerine izin verilmemesi gerektiğini söylüyordu. Aksi takdirde Müslümanları Ruslaştırma politikamızdan hiçbir netice alamayız diye de ekliyordu.[54] Neticede, İlminskiy'nin uyarıları Ostroumov tarafından reddedilmiş ve dikkate alınmamıştır.

Gaspıralının usul-ü cedit mekteplerini açmada gösterdiği dikkatlilik ve süreklilik önemlidir. Aynı şekilde Türkçe nüshasının yanında Rusça çevirisinin de yayınlandığı Tercüman gazetesi de aynı siyaset güdülerek yürütülmüştür. Dönemin şartlarına göre Rus yöneticilerinin dikkatini çekmeden Rusya Müslümanlarını birlik olmaya çağırması Gaspıralı'nın verdiği mücadelenin zorluğunu gösteren önemli noktalardandır. Ayrıca Gaspıralı, uygulamaya geçirdiği usul-ü cedit mektepleri ile Türk dünyasının büyük çoğunluğunu kapsayacak bir coğrafyada ceditçilik hareketini başlatnış, bu sayede ceditçi aydınların yetişmesiyle farklı coğrafyalarda milli kimlik bilinci oluşmaya başlamıştır.

2.2. Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi

Kazak Türklerinin kültür hayatının gelişimini etkileyen Tatarların Kazak halkı ile ilk yakın ilişkileri Rusya'nın 1552 yılında Kazan Hanlığı'nı ele geçirmesinden sonra olmuştur. Rus işgalinden sonra dini, kültürel ve ekonomik açıdan baskı altında kalan Tatarlar ekonomik faaliyetlerini devam ettirmek, milli ve dini çıkarlarını korumak amacıyla Kazak bozkırlarına göç etmeye mecbur kalmışlardır. II. Yekaterina döneminde ise Müslümanlara şer'i hakları için başvuracakları bir dini idare merkezi olan Orenburg Müftülüğü kurulmuştur. Orenburg müftülüğünün ilk Müftüsü Tatar asıllı Muhammetcan Hüseyinov olmuştur. Müftülüğün kurulmasından sonra Akmola, Yedisu, Semey, Turgay ve Ural bölgelerinde yaşayan Kazak Türkleri 1789 yılında bu müftülüğe bağlanmışlardır. Bu tarihten sonra Kazak bozkırlarına Tatar imamlar gönderilmiş ve Tatar din adamlarının etkisi altında İslamiyet, Kazak bozkırlarında hızlı bir şekilde yayılmaya başlamıştır.

[54] Saray(1988). a.g.e, s.47-48

Tatarlar Rusya İmparatorluğu'nun içerisinde İslami düşüncenin kaynağı olarak bakılan Buhara ulemasının yerini aldılar.[55]

19. yüzyılın ortalarına kadar Kazak bozkırları kültür ve ekonomi açısından Tatar etkisi altındaydı. İdare adamları, kâtipler ve tercümanlar Tatardı. Çağatay dilinin bir lehçesi olan Tatarca, Kazak Türklerinin Rus hükümeti ile ilişkilerinde kullandıkları ve yanı sıra bölge Kazak okullarında okutulan bir dildi.[56] 19. asrın ikinci yarısında özellikle Rus işgalinden sonra Türkistan Türkleri, eğitimi yenilemek ve gençliği çağdaş dünya görüşü üzerinde yetiştirmek düşüncesiyle dini ilimlerin yanı sıra, modern ilimleri de öğreten Usul-ü Cedit okullarını açmaya başladılar.[57] Kazak Türkleri Tatarlar tarafından "Türk Birliği" ve "İslam Birliği" fikirlerinin etkisiyle artık aşiret veya boy esaslı bir mensubiyet yerine kendi milli kimliklerini fark etmeye başlamışlardır.

Kazak bozkırlarında aydınlanma hareketinin başlaması sadece Tatarlar tarafından gerçekleştirilmemişti. Rusya'nın Kazak topraklarında tamamen hâkimiyet kurmasıyla beraber Rus eğitim sistemi de Kazak Türkleri arasına girmeye başlamıştır. Kazak bozkırlarında Bökey Ordası'nda Rus eğitim sistemine uygun bir şekilde öğretim yapan ilk Rus-Kazak okulunun 1841 yılında açılmasıyla birlikte Kazak Türklerinin eğitimi açısından yeni bir dönem başlamıştı. Daha sonra misyoner Rus bilim adamlarından Nikolay İlminskiy ve Kazak asıllı İbrahim Altınsarin'in (1841-1889) gayretleri neticesinde Rus-Kazak okullarının sayısı çoğalmaya başladı. Rus dilini öğrenen bu gençler, Rusya'nın farklı üniversitelerinde eğitim görme şansı elde ettiler.[58] Netice olarak, 20. asrın başlarında Kazak Türkleri arasında da üniversite bitirip belli alanlarda uzmanlaşmış, çeşitli devlet kurumlarında görev yapan bilgili ve seviyeli bir aydın sınıfı oluşmuştu.

Kazak Türkleri arasında Batı zihniyetli yeni münevverler arasındaki üç şahsiyetin yeri önemlidir. Bunlar; Rus ordusu subayı ve Şarkiyatçı Çokan Velihanov (1835-1865), etnograf ve pedagog İbrahim Altınsarin (1841-1889) ve kabiliyetli bir filozof olup liberal fikirleri benimsemiş Abay Kunanbayev (1845-1904)'dir.[59]

Orta Cüz Kazaklarından gelen ve Doğu bilimleri uzmanı olan Çokan Velihanov, Rus hayranlığı ile tanınmıştı. Velihanov, "Ruslar olmadan Kazaklar sadece Asyalıdır" demiş, Kazak kültürünü İslami gelenek ve unsurlardan kesinlikle temizlemek gerektiğini

[55] Özdemir, E. (2009). "Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi", Bilig, sayı:48, s.158-159
[56] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.56
[57] Hekimoğlu(2003). a.g.m, s.122
[58] Kalkan(2002a). s.448
[59] Bennigsen(1985). a.g.m, s.13

savunmuştur.[60] Çokan Kazak halkının tarihi ve kültürünü araştırmak için Kazakistan ve Kırgızistan coğrafyasını gezmiş ve incelemeler yapmıştır. Çokan, ilmi eserler vermeye ve Kazak halkını aydınlatmaya devam ederken yine hayatındaki en önemli seyahatlerden birini Doğu Türkistan'a gerçekleştirmiştir. Buranın siyasi ve ekonomik durumunu araştırmış ve eski zamanlardan beri mesken halkların tarihi etnografyası hakkında materyaller toplamıştır. Çokan'ın ömrünün Petersburg'da geçen zamanı da mühimdir. Burada askeri-ilmi komitelerin Asya bölümünün coğrafya kısmında çalışmış ve N.G. Çernişevski, V. Kuroçki ve F. M. Dostoyevski gibi Rus yazarlarla dostluk kurmuştur.[61]

İlk Kazak aydınlarından olan İbrahim Altınsarin en önce bir eğitimci ve birçok Kazak okul kitabının yazarıydı. Altınsarin, 1859 yılında Orenburg'da yaşayan ve bir Kazak dili grameri derleyen N. İ. İlminskiy ile tanıştı. Kazak Türkleri üzerindeki Tatar ve Müslüman etkisini kaldırmak isteyen İlminskiy ile Altınsarin, konuşulan Kazak dilinin yazında kullanılabilmesi için teorik ve pratik bir program hazırladılar. Kazak dili ile ilk düzyazıyı Altınsarin yazdı ve Rus klasiklerini Kazak diline tercüme etti. 1874 yılına gelindiğine Turgay bölgesindeki okulları müfettişliğine atandıktan sonra burada öğretimi Kazak diliyle uygulamaya başladı. 1905'te Kazak dili ile öğretim yapan 128 Rus-Kazak okuluna karşılık 135 Müslüman mektebi vardı. Kazak asıllı öğrencilerin çoğu ise Rusça öğretim yapan 2011 Rus okuluna devam ediyordu.[62] Altınsarin'in diğer Müslüman kavimlere nispetle Rusları daha yakın gördüğü bir gerçektir fakat o Kazak halkını sevmiştir. Zeki Velidi Togan, onun cesaret sahibi olamadığından bahsetmiştir. Altınsarin'in İlminskiy muhitine yakın olmasına rağmen İlminskiy'e yazdığı bir mektupta Kazak Türkleri arasında Hristiyanlık propagandası yapılmasının zararlı olduğunu samimi bir şekilde anlatmaya çalıştığını yazmıştır. Altınsarin, 1889'da İlminskiy'e yazdığı bir mektubunda Bezsonov adında bir Rus öğretmendenşikâyet ederek: "O çıldırdı. Kazak çocuklarına Hristiyanlık öğretiyor. Böyle olursa bizim medeniyet ve kültür sahasındaki mesaimiz boşa gidecek ahali mektepten kaçacaktır" demiştir.[63] Dolayısıyla İbrahim Altınsarin'in Rus eğitim sistemini ve kültürünü içselleştirmesiyle Rus çevrelerine yakın olması onun eğitimciliğini de etkilemiş fakat kendi halkına hizmetten de geri durmamıştır.

Kazak Türkleri arasında çok dindar ve nüfuzlu bir ailede doğan bir diğer yenilikçi aydın Abay Kunanbayoğlu (1845-1906), gençlik yıllarında iyi bir medrese tahsili ve Rusça

---

[60] Bennigsen. A. Quelqeajay, L. C. (1994). Stepde Ezan Sesleri, İstanbul, s.13
[61] Hekimoğlu(2003). a.g.m, s.124-126
[62] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.60-61
[63]Togan, Z. V. (1981). Bugünki Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi, İstanbul, 1981, s.491

öğrenimi görmüştür. Bir dönem içtimai meselelerle ilgilenen Abay, idarecilik yaptığı yıllarda Rus demokratlarıyla tanışmıştır. Düşünce olarak, cehaletin, kavmiyetçilik ve bölücülüğün aynı zamanda fakirliğin de ancak eğitim-öğretim yoluyla giderilebileceğini kavrayan Abay: "Allah'tan kork, bendeden (kuldan) utan, çocuğum adam olsun desen okut, bu yolda her şeyini feda et" diyerek yaşamının ve sanatının büyük bir kısmını eğitime adamıştır. Kadimci ulemanın her şeye "küfür" damgasını vurduğu bir dönemde Avrupa'nın yeni keşiflerine, özellikle Rusya'da yeni icatlara açık olan Abay, yeni teknolojiye açık olunması gerektiğine inanmış ve yabancı dil öğrenmeye insanları teşvik etmişti. Rus dilini öğrenmenin önemini anlatırken Abay: "Rus dili yenilikçi hareketin yolunu açacaktır, çünkü Rus dili Puşkinle Tolstoy'un dilidir" diyordu. Rus işgalini kabul ederek "Dar'ul Harp" hükmünü verdiği memleketi için Abay, öncelikle ana dilinde eğitim yapan Usul-ü Cedit okullarının önemini anlatmıştır. Abay, zamanı boşa harcayarak vakti gereksiz işlerle geçiren ve dünya ilimlerinde cahil kalan medreselerin fen bilimleriyle donatılmasını istemişti. Ve yine dönemindeki bütün ceditçiler gibi Abay, kadınların okuması taraftarı olmuştur. Rus okullarında eğitim gören talebelerin önce dini ilimlere vâkıf olmasını isteyerek: "Kendi dinini, dilini ve milletini bilenler Rus dilinde okurlarsa o zararsızdır, belki iyidir. Ancak kendi benliğine kimliğine sahip olmayanlar Rusça eğitim görürlerse, ondan hayır beklemek iyimserlik olur" demiştir.[64] Kazak Türkleri arasında halen düşünceleri ile özlü sözleri ile saygı gören Abay, yaşadığı dönemde halkının ihtiyaçlarını fark ederek halkının geri kalmışlığına çözüm arayışları içinde olmuştur.

Ceditçilik düşüncesi ilk olarak Kazak topraklarında 19. asrın sonlarına doğru muhafazakâr Kazak ozanları tarafından açıklanmaya çalışılmıştır. Bu düşünce etrafında gelişen yeni usul eğitimden etkilenen ozanlar, yazmış oldukları şiirlerle Usul-ü Cedit eğitimine övgüler bahşetmişlerdir. Bahsi geçen ozanların başında gelen Ebubekir Kerderi, Tatar Ceditçilerin açtığı okulları takdirle destekleyerek bu okulların Kazak yurdunda da açılması için çaba göstermiştir. Kerderi, Kazak bozkırının kötüye giden ekonomik şartları altında geleneksel eğitim metotlarıyla Rus sömürgeciliğine ve asimilasyonuna karşı koymanın eğitim alanında yapılacak reformlarla mümkün olacağını ifade ediyordu. Ceditçilik düşüncesinden etkilenen diğer bir halk ozanı ise Miftahettin Muhammetyaroğlu Akmolla olmuştur. Akmolla, Ceditçi düşüncelerinden dolayı kadimci din adamlarını eleştirdi, modern eğitimi

[64]Hıdıraliyev, D. (1997). Türkistan'da Cedit Hareketi'nin Fikri Kaynakları ve Abay, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi, sayı:2, İzmir, s.85-89

savunarak Kazak gençlerine Rus dili de dâhil olmak üzere batı dillerini öğrenmelerini tavsiye etti.[65]

Yeni eğitim metodunu destekleyen bir diğer ceditçi, Muhammet Salim Keşimov idi. Keşimov Aykap dergisine yazdığı makale ve haberlerle Usul-ü Cedit eğitimini destekleyerek eski usulde eğitimi destekleyen kadimci mollaları eleştirmiştir. Fakat Keşimov, Kazak ailelerinin çocuklarını Rus mekteplerine göndermelerine karşı çıkarak Rus dilinde eğitim alan çocukların milli benliklerini kaybedeceklerini ileri sürmüştür. Kazak ceditçilerinin arasında Muhammetcan Seralin'in ismi de önemli yer tutmaktadır. Seralin, medrese eğitimi sırasında bu dönemde yenilikçi Tatar aydınlarından özellikle Şehabettin Mercani'nin eserlerini okumuştur. Batıda gelişmekte olan ilim ve fennin Rus dilini öğrenme yoluyla ilerleme için alınabileceğini savunan Mercani'nin Seralin üzerinde oldukça büyük etkisi olmuştur. Seralin yalnızca eğitimci kimliğiyle değil yanı sıra gazeteci kimliğiyle de ceditçi düşüncenin savunucularından olmuştur. Aynı zamanda Seralin, Kazak basın-yayın hayatında önemli bir yere sahip olan Aykap dergisinin çıkartılması için Rus yetkililerden izin alma işini üstlenerek 1911 senesinde dergiyi yayımlamaya başlamıştır. Seralin, yazdığı makalelerde Kazak Türklerinin kültürel kalkınmasını ve bu kalkınmanın Rusya'da yaşayan diğer Türk halkları ile birlikte gerçekleştirilmesini savundu.[66] Kazak Türklerinin tanınmış şair, fikir adamı ve tarihçisi olan Şekerim Kudaybergen (1858-1931) de devrinin en bilgili Kazak aydınlarından birisi olmuştur. Türkçe, Arapça, Farsça ve Rusça öğrenerek kendini yetiştiren Kudaybergen, Gaspıralı'nın kendi üzerindeki tesirini şu şekilde ifade etmiştir: "Abay'dan sonraki üstadım Tercüman gazetesinin sahibi İsmail Gaspıralı'dır dersem çok doğru olur. Çünkü o kimsenin gazetesini okuyup pek çok istifade ettim. Allahu Teâlâ onu iki dünyada da maksadına ulaştırsın. Âmin."[67] Denilebilir ki 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında yetişen Kazak gençlerinin üzerinde Gaspıralı İsmail'in fikirlerinin ve açtığı usul-ü cedit mekteplerinin etkisi büyüktür.

Kazak topraklarında yaygın olarak Usul-ü cedit okulları öncelikle Semey bölgesinin önemli bir sanayi ve ticaret merkezi olmasından dolayı ve ayrıca bu bölgede Tatar tüccarların ve öğretmenlerinin faaliyetlerinin yoğun olması sebebiyle Semey eyaletinde açıldı. Kazakistan'ın değişik şehirlerinde giderek çoğalan Usul-ü Cedit okulları hakkında Kazak gazetesi ve Aykap dergisi okuyucularına bilgiler verdi. Kazakistan genelinde 1912 yılına bakıldığında yeni usulde eğitim veren okul sayısı 121'e öğrenci sayısı ise 1810'a

[65] Özdemir(2009). a.g.m, s.164-165
[66] Özdemir(2009). a.g.m, s.166-168
[67] Tamir, F. (2002). "Gaspıralı İsmail Bey ve Kazak Aydınlarına Tesiri", Yeni Türkiye, C.8, sayı:46, s.439

yükselmişti.[68] O dönem Kazak coğrafyası değerlendirildiğinde bu sayı oldukça makul görünmektedir.

N. P. Ostroumov'un söylediğine göre, Türkistan bölgesinde ilk Cedit mektepleri Fergana vadisinde 1890 yılında açıldı. Güney Türkistan bölgesinde ilk yeni usul mektepleri 20. yüzyılın başında açılıp çoğalmaya başladı. 1905 yılına kadar Türkistan bölgesinde sayıları 35'e çıkmıştı. Türkistan'da açılan yeni usul mekteplerinde Tatar dilinde basılan kitaplar okutuldu.[69] Tatar etkisi daha önce bahsedildiği üzere devam etmektedir.

20. yüzyılın başında Güney Kazakistan'da birçok Usul-ü Cedit mektebi açılmaya başladı. Sadece Sırderya vilayetinde 1914 yılında 17 Usul-ü Cedit mektebi açıldı. Bunların arasında Evliyaata şehrinde açılan "Şamsiye" mektebi, Kazalı şehrinde açılan "Husayinov" Tatar mescidi yanındaki Usul-ü Cedit mektebi Perovski şehrinde açılan "Şagi Ahmet Valiullinov" adındaki Usul-ü Cedit mektebi Türkistan şehrindeki yeni usulle ders veren mekteplerden bazılarıdır. Genel olarak bakıldığında Güney Kazakistan'da ceditçi mekteplerin sayısı eski Müslüman mekteplerine göre az idi. İstatistiklere göre; 1903 yılı Çimkent'te 172 eski usul Müslüman mektebinde 2496 erkek çocuğu, 176 kız çocuğu okudu. Aynı yıl Kazalı'da 99 eski usul Müslüman mektebi vardı. 1905 yılında ise; Çimkent'te 172, Evliyaata'da 147, Perovskiy'de 84, Kazalı'da 99 eski Müslüman mektebi vardı. Toplamda 502 eski usul Müslüman mektebi var idi. Güney Kazakistan'da ceditçi mekteplerin sayılarına baktığımızda Türkistan Genel Valiliği'nin genelinde 63 yeni usul mektep halka hizmet verdi. Sırderya vilayetinde 16 Usul-ü Cedit mektebinde 1650 öğrenci ders alırken Yedisu vilayetinde 12 mektepte 825 öğrenci ders aldı. Bu mekteplerin hepsi izin alınarak açılmıştı ve kayıtlarda mevcuttur. Elbette kayıtlarda olmayan mektepler de mvardır fakat bunların sayısını bilmek mümkün değildir.[70]

20. yüzyılın başlarında ceditçi medreselerde yetişen Kazak öğrencilerin çoğalmasıyla birlikte, Magcan Cumabayoğlu, İşangali Arabayoğlu, Mustafa Orazayoğlu, Bekmuhammet Serkebayoğlu, Beyimbet Maylin, Ciyengali Tilevbergenoğlu ve Muhammetcan Seralin gibi aydın kimseler ceditçilik düşüncesini yaymak için fikri çalışmalara başladılar.[71] Gelişen fikri hareketlilik ile beraber Kazak basınında ilerlemeler de görülmüştür. 1913'te yeni bir anlayış getirecek olan "Kazak" gazetesi Ahmet Baytursunoğlu (1873-1938) tarafından

---

[68] Özdemir(2009). a.g.m, s.166
[69] Egamberdiyev, M. Ş. (2015). Resey İmperiyasının Kazakıstandağı Orıstandıruv Sayasatı, Almatı, s.154-155
[70] Egamberdiyev(2015). a.g.e, s.159-162
[71] Özdemir(2009). a.g.m, s.165

çıkarılmıştır. Bu gazetenin etrafında Kazak halkının geleceğine yön verecek aydınlar toplanmıştı; Alihan Bökeyhanoğlu (1866-1937), Magcan Cumabayoğlu (1893-1938), Mustafa Çokayoğlu (1890-1941), Halil Dostmuhammetoğlu (1883-1939), Muhammedcan Tınışbayoğlu (1879-1937), Miryakup Dulatoğlu (1885-1935), Jüsipbek Aymaut (1889-1931) bu aydınlardan en tanınmış olanlarıdır. Bu milliyetçi Kazak aydınlarının düşüncesine göre, Kazak halkı ancak kendi kültürüne sahip çıkarak, kendini tanıyarak güçlenebilir ve geri kalmışlığını yenebilirdi. Bu aydınlar, Kazak diline önem vermişler ve milli şuuru güçlendirmeye çalışmışlardır. Kazak gazetesi fikri muhitinin çalışmalarını yürüten bu aydın grubu aynı zamanda 1917'de ortaya çıkan Alaş siyasi partisinin kuruluşuna da öncülük etmişlerdir. Yine aynı grup 1917'de Alaş Orda Özerk Hükümeti'ni kurmuş fakat Bolşeviklerce dağıtılan bu hükümetin bazı aydın kesimleri, yeni rejim ile çalışmanın yollarını aramıştır. Ancak pek çoğu Sovyet rejimi tarafından tehlikeli görülerek 1930 tasfiyeleri esnasında ortadan kaldırılmışlardır.[72]

20. yüzyıl başlarında Kazak Türklerinin kültür hayatını etkileyen unsurlar Tatar ve Rus kültür çevreleri olmuştur. Usul-ü cedit mekteplerinde yetişen ceditçi genç öğretmenler sayesinde Kazak bozkırlarında medeni gelişim faaliyetleri için imkân bulunmuştur. Ceditçi Kazak aydın kesiminin yetişmeye başlamasıyla Kazak dili ve milli şuur güçlenmeye başlamıştır. Kazak Türkleri 20. yüzyıl başında gerçekleşen olaylara paralel olarak halkını bilinçlendirmek maksadıyla basın-yayın faaliyetlerine girişmişlerdir.

2.2.1. XX. Yüzyılın Başlarında Kazak Türklerinde Basın-Yayın Faaliyetleri

20. yüzyılın başlarında Kazak bozkırlarındaki siyasal toplumsal gelişmeler basın-yayın faaliyetlerini de beraberinde getirmiştir. Ceditçi Kazak aydınları yüzyılın başındaki gelişmeleri ve yenilikleri halka iletmek ve kamuoyu oluşturmak için çeşitli gazeteler çıkarmışlardır. İlk Kazak dilinde gazetelerin çıkarılmaya başlanması 19. yüzyılın ikinci yarısında olmuştur. 28 Mart 1870 tarihinden itibaren "Türkistan Vilayetinin Gazeti", bunu takiben 1888-1902 yılları arasında ise "Dala Vilayeti'nin Gazeti" yayınlanmıştır. Bu gazetelerin ikisi de Çarlık Hükümeti'nin resmi organları olarak faaliyet göstermişlerdir. Ancak bu gazeteler içerik olarak Kazak Türklerinin kültürel, edebi ve toplumsal yaşantılarına ait haber ve bilgilere de yer vermişlerdir. Kazak basınının gerçek anlamda doğuşu ise 1905 Rus Devrimi'nden sonra olmuştur.[73] Çarlık rejiminin Ruslaştırma

[72] Kalkan(2000). a.g.m, s.294-295
[73] Kesici, K. (2003). Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan, IQ Kültür sanat yayıncılık, İstanbul, s.161-162

politikasına ve kültür emperyalizmine karşı koyma çabası içinde olan Kazak aydınları bu tarihten sonra geniş kitlelere ulaşmak maksadıyla gazete ve dergi çıkarma işine girişmişlerdir.

2.2.1.1. Kazakistan Gazetesi

“Kazakistan” gazetesi, ilk olarak 1910 yılında finans gelirini yurttaşlardan karşılayacak şekilde Orda vilayetinde A. N. Şelkovan’ın özel matbaasında basılmak üzere yayınlanması kararlaştırılan gazetedir. 1911 yılına gelindiğinde Mart ve Mayıs aylarında Rus matbaasında Kazakistan gazetesinin ilk iki sayısı basıldı. Gazetenin çıkarılması ile ilgili S. Mendeşev, “Bökey Ordası’ndaki 1916 yılındaki ayaklanma” adlı makalesinde şöyle söylemiştir: “Gazeteyi çıkaranlar ilk iki sayısı beğenildikten sonra gazete Orda vilayetinden Oral şehrine taşındı. Ancak Çarlık yönetimi sansürsüz çıkan yayının her makalesini eleştirerek yazarlarını temyiz ettirdi.” Rus baskısının Türk-Müslüman topluluklar üzerindeki etkisinin büyüklüğü fark edilmektedir.

Gazete zaman zaman maddi sıkıntılara düşmüş ve bu yüzden üç yıl içerisinde 18 sayısı çıkabilmiştir. Bazı sayılarında Rus, Kazak, Tatar dillerinde makaleler de yayınlanmıştır. Dergi’nin üç yıl sonra 1913 yılında kapatılma nedeni olarak dergi editörleri, “Hürmet sahibi okuyucularımıza” adlı makalede maddi sıkıntıları sebep olarak göstermiştir. Fakat asıl neden derginin ilerici-demokrasi yanlısı olması ve muhafazakâr Çarlık yöneticilerinin bu durumdan rahatsız olmasıdır.[74]

Derginin başyazıcısı Elevsin Buyrin olmuştur. Dergide yayınlanan materyallerin içeriğinde daha çok memleket içerisinde gerçekleşen siyasi olaylar yazılmaya çalışılmıştır. Örneğin, 1912 yılında Lena’daki emekçilerin grevleri, kapitalistler ile işçi-emekçilerin arasındaki anlaşmazlıklar bunlardan bazılarıdır. Dahası Kazakistan gazetesi, halkı toplumsal değişimlerden haberdar ederek, feodalitenin geride kaldığını, Kazak halkının yerleşik hayata geçerek ekonomide hayvancılığın yanı sıra çiftçilik, ticaret gibi yeni meslek dallarını teşvik ettiğini anlatmaya çalışmıştır. Aynı zamanda Kazakistan gazetesi “Aykap” dergisinde çıkan makalelere de cevap vererek, dergiye destek olmuştur. Ayrıca gazetenin içeriğinde, halkı bilinçlendirme, eğitim, sanat, medeniyet içerikli materyaller de yayınlanmıştır. Kazak halkına bilim hakkında F. Karaşev:

[74]Allabergen, K. ve Nuskabayulı, J. (1994). Altı Alaştın Ardaktıları, Almatı, s.85-86

> “Bizde öyle bir yanlış fikir var ki Rus dilinde diye bilim yapmaktan, bilimi öğrenmekten rahatsız olanlar var. Bu yanlıştır. Hukuk, mühendislik, tarih, tıp, kimya, ziraat, ticaret ilimlerini öğrenmek Ruslara özgü değildir, tüm insanlığın bilimleridir. Bu ilimleri Arapça, Farsça, Türkçe nasıl okursan oku fakat manasını iyi öğren ki memlekete faydalı insan ol.” demiştir.[75]

Toplumsal meselelerde halkı eğitme görevini üstlenen Kazakistan gazetesi kadın hakları ile ilgili eşitlik konusuna da yer vermiştir. Sonuç olarak 1911-1913 yıllarında önceleri Orda’da daha sonra Oral vilayetinde çıkan “Kazakistan” gazetesinin ilerici, aydınlatıcı, demokratik yönü Kazak halkının toplumsal-siyasi hayatında önemli değişikliklere yol açmıştır ve bu yüzden önem arz etmektedir.

2.2.1.2. Aykap Dergisi

Aykap dergisi, 20. asrın başlarında 1911 yılının Ocak ayından başlayarak 1915 yılının Eylül ayına kadar Troitsk şehrinde “Energia” basımevinde kesintisiz bir şekilde yayınlanmaya devam etmiştir. Derginin çıkarılması ve düzenlenmesi işlerini yazar ve gazeteci olan Muhammetcan Seralin üstlenmiştir. Kazak dilinde Arap harfleriyle basımı yapılan Aykap, önceleri ayda bir kere yayınlanırken daha sonra (1912 yılından başlayarak) ayda iki kere yayınlanmaya başlandı.[76] Önceleri halktan yardım alınarak çıkarılan derginin beş yıl içinde toplam 89 sayısı çıkmış ve derginin tirajı 1000 adeti bulmuştur.[77] Derginin içeriği yayınlanması için izin alınırken şu şekilde belirlenmiştir: 1) Baş makale, 2) Yurtdışı haberleri, 3) Müslüman hayatına dair meseleler, 4) Kronikler, 5) Hicivler ve şiirler, 6) Bibliyografya ve bilim makaleleri, 7) Her türlü haberler ve düzenleyici mektubu. Derginin sayfa düzeni ve konu içerikleriyse şu şekildeydi: 1) Toplumsal-siyasi içerikli makaleler, 2) Edebi denemeler ve edebiyat meseleleri, 3) Eğitim meseleleri, 4) Ana dili, harfler ve yazım meseleleri, 5) Kazak kadınlarının durumu, eşitlik, özgürlükleri meselesi, 6) Doktorluk ve yeni bilimsel gelişmeler, 7) Yurtiçi ve yurtdışı haberleri, 8) Kitap eleştirileri, 9) Dilci mektupları ve cevap mektupları.[78]

Aykap siyasi işlerle ilgili; Rusya’da Devlet Duması seçimleri ve Duma seçimlerine Kazak halkı içerisinden de mebus seçimlerinin yapılması gerektiği, halkın yerel sorunlarının dile getirilmesinin ve çözüme kavuşturulmasının gerekliliği konusunda makaleler yayınladı. Genel Kazak Kurultayı’nın gerçekleştirilmesi için çağrıda bulundu. Aykap dergisinin

---

[75] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.86-94
[76] Y. Subhanberdina ve S. Devitov, (1995). “Aykap”, Almatı, s.24
[77] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.95
[78] Aykap(1995), a.g.e, s.25

düzenleyicisi M. Seralin, meseleye açıklık getirmek için 1912 yılında derginin üçüncü sayısında bir makale yayınladı ve Kazak vekillerine şu sorumlulukları yükledi: 1) Kazakistan'dan Duma'ya mebus seçilsin. 2) Kazak topraklarına yabancı memleketlerden gelen göçmenler durdurulsun, 3) Kazak-Rus yerleşimlerinden arta kalan yerler Kazak halkına verilsin. 4) Hayvancılığın yeniden canlandırılması ile ilgili destek Ruslar ile birlikte Kazak halkına da verilsin. 5) Kazakistan'da devlete ait toprakların alım satımı Ruslar ile birlikte Kazak halkına da verilsin. 6) Din meselesi, mektep-medrese açma meseleleri ve halk mahkemelerinin düzenlenmesi hakkındaki meseleler tartışılsın. Dolayısıyla Aykap dergisi yazarları, memleket meseleleri ve özellikle de Kazak halkının en önemli meselelerinden "toprak meselesinin" çözülmesi ile ilgili makaleler yayınlamıştır.[79] Seralin, Çarlık hükümetinin sömürge siyasetinin nihai maksadının doğru tanımını Kazak halkına açıklayarak kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır.

Aykap dergisi, 20. yüzyılın başındaki demokrasi yanlısı şair ve yazarların eserlerini yaratmalarında önemli rol oynamıştır. Derginin etrafında demokrasi yanlısı şair ve yazarların toplanması elbette rastlantı değildi. Dergi, halk arasında tanınarak, halkın ihtiyaçlarının duyurulmasına çabalayan, demokrasi düşüncelerini halk arasında yayma çabası gösteren başarılı bir yayın idi. Kazak toplumunun ve Kazak edebiyatının tarihinde derginin yeri önemlidir.[80]

Sonuç olarak devrime kadar Kazak dilinde çıkan tek gazete olma özelliğini taşıyan Aykap dergisi, Kazak halkının geçmişi ve 20. asrın başlarında Kazak halkının toplumsal-siyasi meseleleri, medeniyet ve edebiyat, halkı bilinçlendirme, Kazak dilinin gelişmesi ve Kazak kadınının eşitliği gibi önemli konulara değindi.

2.2.1.3. Kazak Gazetesi

Toplumsal-siyasi ve edebi nitelik taşıyan "Kazak Gazetesi", 2 Şubat 1913 yılından başlayarak Orenburg vilayetinde haftada bir kere yayınlanırken, 1915 yılından itibaren haftada iki kere yayınlanmaya başlanmıştır. Gazetenin abone sayısı 3000 iken bazı malumatlara göre 8000 olarak geçmiştir. Kazak Gazetesi'nin birinci editörü; âlim, yazar ve halk aydınlarından Ahmet Baytursunoğlu, ikinci editörü ise; yazar ve halk aydını Miryakup Dulatoğlu idi.[81] Gazetenin adına "Kazak" denmesinin nedenini Baytursunoğlu, şu

[79] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.96-98
[80]Aykap(1995). a.g.e, s.30
[81] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.101

sözleriyle açıklar: "Atalı yurdumuzun, ülkeli milletimizin kutlu adı diyerek gazetemizin adını Kazak koyduk." Adından da anlaşılacağı gibi milliyetçi bir karaktere sahip olan Kazak gazetesi, 2 Şubat 1913 tarihinde ilk sayısını çıkararak yayın hayatına başladı. Gazetenin amacı; Kazak halkının kültür ve medeniyetini artırmak, Kazak dilini ve edebiyatını geliştirmek, Kazak halkını çağdaşlaştırmak ve Kazak halkına hizmet etmekti.[82]

Gazetenin içeriğine baktığımızda; 20. yüzyılın başında Kazak memleketindeki siyasi ve toplumsal olaylar en çok işlenen ve üzerinde durulan konular olarak karşımıza çıkmaktadır. Bundan başka, Kazak halkının en önemli sorunlarından olan toprak meselesi, eğitim, edebiyat ve sanat, adet ve gelenekler, tarih ve şecere, başka memleketlerle olan ilişkiler, A. Bökeyhanoğlu, Ş. Kudayberdioğlu, M. Cumabayoğlu ile S. Dönentayoğlu, B. Maylin, gibi aydınların yazıları, şiirleri ve Tolstoy, Çehov gibi yazarların çevirileri gazetede yayınlanmıştır. Gazete özellikle eğitim meselesine önem vermiş ve Kazak dilinin geliştirilmesini, okullarda ana dili olarak okutulmasını her fırsatta dile getirmiştir.[83]

Kazak gazetesi etrafındaki yazarlar, gazetenin yayın hayatına başladığı ilk günden itibaren başta Alihan Bökeyhanoğlu olmak üzere siyasetle ilgilenmeye başlamıştır. Kazak halkının en önemli sorunlarının siyasetle bağlantılı olduğunu fark eden yazarlar yazılarıyla halkın sorunlarına çözüm getirmeye ve halkı aydınlatmaya çalışmıştır. Kazak siyasi hayatının 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında modernleşme süreci yaşamasıyla milliyetçi ve batı tarzı düşünce anlayışına sahip yazarlar ortaya çıkmıştır. Bu yazarlar çağdaşlaşma yanlısı tutumlarıyla halkı bilinçlendirmeye çalışmışlardır.[84]

Kazak gazetesinde işlenen siyasi konuların en önemlileri; Kazak Komiteleri ve Kurultayları, Alaş Partisi ve kurulan Alaş Orda Otonom Hükümeti hakkındaki yazılardır. Rusya'da Şubat İhtilali'nden sonra Çarlık rejimi devrilmiş yerine Geçici Hükümet kurulmuştu. Kurulan geçici hükümet Rusya içerisindeki halklara eşitlik-özgürlük gibi haklarını geri vereceğini açıkladıktan sonra siyasi-toplumsal sorunlarını tartışmaya başlayan Kazak Türkleri, durumlarını konuşmak üzere Kurultaylar düzenlemeye başladılar. Kurultaylarda görüşülen konular ve alınan kararlar yazarlar tarafından Kazak gazetesinde yayınlanarak halk bilgilendirilmeye çalışıldı. 21-26 Temmuz 1917 tarihleri arasında gerçekleşen I. Genel Kazak Kurultayı, Kazak halkının ulusal bağımsızlığını destekleyen Alaş Parti'sinin kurulması kararını aldı. Alaş Partisi'nin parti programı da Kazak

[82] Kalkan, İ. (2002b). a.g.m, s.614
[83] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.101-102
[84] Kalkan(2002b). a.g.m, s.613

gazetesinde yayınlandı. Dolayısıyla Kazak Gazetesi, Kazak liderlerinin başlattığı Alaş Hareketinin basın-yayın organı haline geldi.

Alaş Partisi kurulduktan sonra II. Genel Kazak Kurultayı'ndan sonra bir Kazak Özerkliği meydana getirilerek Alaş Orda Hükümeti kuruldu. Alaş Orda hükümeti iç savaş başladığında Beyazlardan yana taraf oldu. Siyasi arenada yaşanan bu çok önemli gelişmeler sonrasında Alaş Hareketi, Bolşevik güçlerinin 18 Ocak'ta Orenburg şehrini almasıyla birlikte büyük bir darbe aldı. Bolşevikler Orenburg'daki kişilere ait fabrika ve matbaalara el koydu. A. Bökeyhanoğlu, A. Baytursunoğlu ve M. Dulatoğlu gibi aydınların birçoğu Semey'e kaçmak zorunda kaldı. Böylelikle Kazak gazetesi de kapanmış oldu. Gazete, 17 Ocak 1918 tarihinde çıkan 260. sayısından sonra uzun bir süre yayınlanmadı. Yaklaşık yedi ay sonra Orenburg şehri Beyazlar tarafından Kızıllardan geri alındıktan sonra Kazak gazetesi tekrar çıkarılmaya başlandı. Bu nedenle gazetenin 23 Temmuz 1918 tarihli 261. sayısında Orenburg'un geri alınması ve şehrin genel durumu hakkında malumat verilmiştir.[85]

Kazak gazetesi 1918 yılının Eylül ayına kadar kesintisiz çıkarılmaya devam etmiştir. Bu dönemde, Kazak halkının milli basım-yayın organı olarak Kazak gazetesi kadar uzun ömürlü olan başka bir yayın bulunmamaktadır. Gazetenin 265. sayısı son çıkan sayısı olmuştur. Bolşeviklerin Omsk İdare Komitesi, 4 Mart 1918 tarihinde Orenburg Sovyeti'ne gazeteyi kapatmaları için bir telgraf gönderir. Nitekim Çarlık Hükümetinin baskıcı rejimine direnerek aralıksız çıkartılan gazete, Sovyet hükümeti zamanında kapatılmıştır.[86]

Kazak gazetesi dönemin siyasi problemlerini ve aydınların bu problemlere bakış açısısını yansıtması bakımından önem arz etmektedir. 20. Yüzyıl başlarında Kazak siyasi hayatının şekillenmesiyle birlikte gerçekleşen Kazak Kurultayları ve devamında Alaş Partisi'nin kurulmasıyla Kazak Gazetesi bu siyasi partinin yayın organı haline gelmiştir. Dolayıaıyla Kazak Gazetesi Kazak liderlerinin gerçekleştirdiği Alaş Hareketi'nin sözcüsü olarak faaliyetlerini sürdürmüştür.

[85] Kalkan(2002b). a.g.m, s.631
[86]Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.110

2.3. 1905 Birinci Rus Devrimi ve Kazak Türkleri

2.3.1. İhtilal Hareketlerinin Başlangıç Evresi

Rusya'da ihtilal hareketlerinin tarihi on dokuzuncu yüzyılın ilk çeyreğine kadar dayanır. Mutlak monarşi ile idare edilen imparatorlukta yapılan reformlar, rejim karşıtı reform taraftarı kimseleri tatmin etmiyordu. 1 Mart 1881 tarihinde Çar II. Aleksandr bir suikasta kurban giderken yerine III. Aleksandr geçmiş ve on yıldan fazla tahtta kalmıştır. III. Aleksandr'dan sonra yerine Rusya İmparatorluğu'nun son çarı II. Nikola (1894-1917) geçmiştir. Bu dönemde İşçi problemlerine eğilen Sosyal Demokratlar ve köylülerin problemleri ile ilgilenen Sosyal Devrimciler gibi gizli partiler kurulmuştur. Orta sınıfı temsilen ise parlamentolu ve anayasalı bir hükümet kurulmasını isteyen Anayasacı Demokratlar ya da diğer adıyla Kadetler partisi kurulmuştur.[87] Çarlık Rusyası'nın siyasetine sınıfsal oluşumlar müdahale etmeye başlamışlardı ve yönetimde istikrarsızlık devam etmekteydi.

Rusya'da yirminci yüzyıla doğru kendini göstermeye başlayan ekonomik kriz, sosyalist propagandaların gelişmesi ve yayılmasına zemin hazırlamıştır. Rus ekonomik buhranının asıl nedeni, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başı Avrupa ekonomik krizinin bir sonucuydu. Rusya'ya yabancı sermayenin gelişinin azalmasıyla bu gibi sermayeye bağlı Rus fabrikalarının faaliyetlerinin yavaşlaması ve birçoklarının kapatılmasıyla işsizlik baş göstermişti. Bundan istifade ederek daha çok üniversite öğrencilerinin aralarında bulunduğu sosyalistler, faaliyetlerini artırarak 1 Mayıs İşçi Bayramı vesilesiyle 1 Mayıs 1900'de kızıl bayraklar taşıyarak ve "Kahrolsun Otokratya" yazılı levhalar taşımak suretiyle şehirde bir gösteri başlatmışlardır. Bu gibi hareketler işçi sınıfına da sıçramış ve fabrika işçileri çeşitli grev girişimlerinde bulunmuşlardır. Elbette bütün bu grevleri kışkırtan geniş halk kitleleri ya da köylüler değil, Rus aydınları idi. Çarlık rejimine karşı ihtilalci hareket yavaş yavaş oluşmaya başlamış ve bu hareket Rusya'da bir inkılâbın gerçekleştirilmesi için Çar'ın nazırlarına karşı terör usulüyle mücadeleyi başlatmıştır. İhtilalci hareketin başında bulunan Es-Er'ler, İçişleri Bakanı Sıpyagin'i öldürdüler. Fakat II. Nikola hükümeti işçiler arasında baş gösteren hareketlenmeler ve Es-Er'lerin

[87] Devlet(2014). a.g.e, s.106

faaliyetlerine önem vermeyerek Rusya'da mevcut baskı rejimini uygulamaya devam etmiştir.[88]

Öte yandan Rusya içerisinde yaşayan ahali Rus ve Rus olmayanlar "Morodits" sıfatıyla ikiye ayrılmıştı. Çarlık döneminde bu Rus olmayan milletler Ruslaştırma siyasetine maruz bırakılmıştı. Bütün bu milletlerin topraklarında Rusları yerleştirme, bilhassa merkezi şehirlerde Rus unsurunu ekseriyete götürme, dinlerini, lisanlarını, milli cereyanlarını kanunla veya idari usullerle, her birisini tehdit veya siyasetle Ruslaştırma gayesi ile politikalar yürütüldü. Dinlerini değiştirmeyenlerin mülklerinin müsadere edilmesi, Rus dilini kabul edenlere hususi imtiyazlar verilmesi, para dağıtılması, diğer millet ehillerinden din görevlilerinin hapishanelere atılması, camilerin kiliseye döndürülmesi, cami inşasına müsaade edilmemesi, vakıfların müsaderesi gibi politikalar Rusya içerisindeki halkları "esir milletler" seviyesine düşürmüştü. Ruslaştırma siyasetinin mahkûm milletlerin milli duygularını kuvvetlendirmesini de beraberinde getirmişti.[89] Rusya ahalisinin içerisindeki gayri Rus uluslar arasında milli duyguların kuvvetlenmesi Rus hükümeti tarafından tehlike arz etmiştir. Dolayısıyla bu milletlerin Rus hükümeti tarafından baskı görmesi, Rusya içerisinde yaşayan Türk ve Müslüman topluluklar arasında da kendi benliklerini muhafaza arzusunu devamında da Rus düşmanlığı hareketini başlatmıştır.

2.3.1.1. Rus-Japon savaşı

1904 yılında başlayan Rus-Japon harbi esnasında Rus tarafında vatansever bir hava yükseldi ise de bu durum çok fazla sürmemiştir. Rus ordularının üst üste gelen yenilgileri, halkın nazarında Rus hükümetinin prestijinin gözden düşmesine neden olmuştur. Ayrıca savaş dolayısıyla Rus ekonomisi fazlasıyla sarsılmıştı; savaş masrafları yabancı devletlerden alınan borçlarla karşılanmış, birtakım yeni vergiler getirilmişti. Ekonomik krizin de baş göstermesiyle Çarlığınbaskı rejimine karşı olan bütün zümreler, liberal burjuvazi sınıfından başlayarak sosyalistlere kadar ve bilhassa "gayri Ruslar", Rus ordusunun yenilgisini Çarlık ordusunun zaafı olarak telakki etmişlerdi.[90] Neticede, Çarlığın kendi tebaası tarafından benimsenemeyen bu savaş, İmparatorluğun sömürge halkları için Asya milletinin yenilmez sayılan bir büyük Avrupa devletini yenebileceğinin kanıtıydı. Elbette Rusya İmparatorluğu'ndaki bütün halklar ve bu meyanda Müslümanlar açısından

---

[88] Kurat, A. N. (2014). Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar), TTK, Ankara, s.393-397
[89] Seydahmet, C. (1930). Rus İnkılâbı, Cumhuriyet matbaası, İstanbul, s.90-91
[90] Kurat(2014). a.g.e, s.397-398

gerçek dönüm noktasını inkılâbın yaşandığı 1905 yılı teşkil eder. 22 Ocak 1905 tarihinde gerçekleşecek olan Kanlı Pazar günü, üst üste yığılmış sosyal ve ekonomik problemlerin, inkılâpçı hareketlerin, grevlerin, liberal birliklerin kurulmasının ve Japon-Rus savaşındaki yenilginin sonucunda yaşanmıştır.[91]

Rusya'da 1905 Rus İhtilal hareketleri öncelikle Çarlık hükümetinin baskıcı politikaları sonucu halk hareketlenmeleri ile kendini göstermiştir. 20. Yüzyıla doğru kendini göstermeye başlayan ekonomik kriz ve Rus ekonomik buhranı sonucu işçi grevleri kaçınılmaz olmuştur. Diğer yandan Rusya içerisindeki Rus olmayan milletler Ruslaştırma siyasetine maruz kaldıklarından Rus hükümetine karşı düşmanlık beslemeye başlamışlardı. 1904 yılında başlayan Rus-Jpon harbinin yenilgisinin halkın üzerindeki etkisiyle İhtilal kaçınılmaz olmuştur.

2.4. 1905 İhtilali ve Kazak Türklerine Etkisi

1905 yılına girerken Çar II. Nikola'nın Rusya halkı üzerinde itibarı iyice zedelenmişti. Rus devletinin iktisadi düzeni bozulmuş, pahalılık artmış, vergiler yükseltilmiş, zaten az olan işçi ücretleri iyice kısılmaya başlanmıştı. Dolayısıyla Rus hükümetinin bir otoritesi kalmamış ve ihtilalciler için bekledikleri ortam doğmuştu. 6 Ocak 1905'te bir dini merasimde bulunmak üzere II. Nikola kilise bahçesinde bulunduğu sırada Neva nehrinin karşısında bulunan Petropavlovsk'dan atılan top mermilerinden biri Çar'ın ve erkânının çok yakınına düşerek patlamış ve çok sayıda ölüm ve hasara sebep olmuştu. Ertesi gün ise Petersburg'da bulunan Putilov silah fabrikasından dört işçi işinden uzaklaştırıldı. Bunun üzerine birçok fabrika işçisi greve başladı ve 8 Ocak günü Petersburg şehrinde 150 bin işçi greve katılmış bulunuyordu. 9 Ocak Pazar günü işçiler Çar'ın resmini taşıyarak milli bayraklarıyla Petersburg'daki Çar'ın kışlasına ilerlemeye başladı. Papas Gapon adında hükümetin görevlendirdiği bir kişi[92] içeriğinde; umumi af, söz-basın ve toplantı hürriyeti, kilisenin hükümetten ayrılması, çalışma müddetinin sekiz saat olarak kabulü, iş ücretinin muntazaman ödenmesi, toprağın tedrici surette köylülere dağıtılması, gizli ve müsavi oyla seçilen bir kurucu meclisin toplanması gibi siyasi içerikli bir dilekçe hazırlamıştı. Ellerinde dilekçeleriyle kışlaya yürüyen binlerce kişi saray ileri gelenleri ve generalleri tarafından anlayışsızlıkla karşılanmış ve Petersburg valisi General Trepov'un emriyle yüzlerce kişi Pazar günü katledilmiştir. Kanlı Pazar olarak adlandırılan katliamdan sonra işçi grevleri

---

[91] Kırımlı(2010). a.g.e, s. 65-66
[92] Kurat(2014). a.g.e, s.399

daha da çoğalmış, Rusya’da iktisadi mali ve idari hayat durma noktasına gelmişti. İşçilerin ve öğrencilerin baş kaldırma hareketini organize eden Rus Sosyal Demokrat Partisinin özellikle sol kanadıydı. İkinci parti ise Rus Sosyal Devrimci (Es-Er) partisi idi.[93]

1905 yılı Şubatında cemiyetin yüksek tabakası ve burjuva sınıfları dahi, Çar’ın baskı rejiminden memnun olmadıklarını dile getirmeye başladılar. Bu durumda hükümet mutlak rejimi biraz yumuşatmaya karar vermiş gibi görünme siyasetini izledi. Ardından Çar adına hükümet danışma mahiyetinde bir “Duma” (parlamento) toplanmasını düşündüğünü bildirdi. Bu sıralarda ihtilalci liderler Rusya’daki sosyalist ve ihtilalci gruplara nasıl hareket etmeleri hususunda direktifler veriyordu. Menşevikler ve Bolşevikler* birbirlerinden ayrı olarak kongreler tertiplemişti. 1905 ilkbaharında her yerde işçi grevleri başlamıştı ve 1 Mayıs bayramının kutlanmak istenmesi hükümetle işçilerin arasındaki problemleri doğurmuştu. İşçilerin maddi durumlarının ıslahı konusunda talepler çoğaldı. Moskova’ya yakın Ivanovo-Vozenesensk mensucat fabrikalarındaki işçilerden 70 bin işçi grev ilan etti. Rusya’da ilk defa olarak grevcileri idare etme maksadıyla işçi delegelerden seçilen Sovyet (Şura) kuruldu. Ekim ayına gelindiğinde Rusya içerisindeki bütün demiryolları, fabrikalar, posta-telgraf ve mektepler grevlerden ötürü faaliyetlerini durdurdular. Rusya’nın her tarafında ihtilal havası hissedilmeye başladı. Öyle ki Çar II. Nikola bir ara tahtından vazgeçmeyi bile düşündü. Devamında ise Çarın tahtından çekilmesine gerek kalmadan Maliye Nazırı Kont Witte, Çar’ı Duma’nın çağrılması gerektiğine ve halkı memnun edecek bir beyannamenin yayınlanmasına ikna etmeyi başardı. II. Nikola da başka çaresi olmadığından Rusya’da meşruti bir idare kurulmasını uygun görerek 17 October (Ekim) tarihinde bir manifesto yayınladı. Bu beyannameye göre; Rusya’da söz, matbuat, birlik kurma, toplantılar yapma hürriyeti, seçim hakkının genişletilmesi ve yasama maiyetini elinde bulunduran bir Duma’nın çağrılacağı vaat edildi.

---

[93] Baykara, H. (1975). Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi, TTK, İstanbul, s.107-112

*Rus İnkılabı’ndan evvel mutlakiyete karşı gruplar Sosyal Demokratlar ve İhtilalci Sosyalistler olarak ikiye ayrılmıştı. Sosyal Demokratlar Fırkası da 1903’te Londra’da toplanmış olan Rus Sosyal Demokratları kongresinden sonra iki kısma ayrıldı. Burada ekalliyette kalanlara Menşevikler (Azlar), ekseriyeti kazananlara da Bolşevikler (Çoklar) denildi. Her iki hizip sosyalizmi Rusya’da tahakkuk ettirinceye kadar, yahut da işçi diktatörlüğü kuruluncaya kadar, sermayedarlıkla kati mücadeleye girişilmesinde müttefik idi. İhtilaf, fırkada takip edilecek usul meselesinden ve teknikten neşet etti. Bir kısım aza fırkanın demokrasi usulüyle ferdin müzakerata ve oya iştirakıyla karar verdirilerek idare edilmesini kabul ediyorlardı. Diğerleri ise fırka merkezinin kati salahiyete malikiyetine ve onun verdiği karara herkesin ittiba etmesinin mecburi tanınmasında ısrar ettiler. Lenin bunların başında idi ve bu meselede ekalliyette kalmıştı. Ancak, sosyal demokrat gazetesinin heyeti tahririyesinin üç kişiden mi yoksa altı azadan mı mürekkep olması meselesinde 43 oydan yalnız 20 sini Markof, mütebaki ekseriyeti de Lenin kazanmıştı. İşte bu tarihten itibaren Rus Sosyal Demokrat Fırkası ikiye ayrıldı ve Lenin Bolşeviklerin lideri sıfatıyla bunların teşkilatlarını kuvvetlendirdi ve nazariyelerini işledi. **(Kırımer, Cafer Seydahmet, Rus İnkılabı, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1930, s.57)**

17 October Manifestosu, Rus halkı tarafından sevinçle karşılandı fakat liberal ve sosyalist zümreler daha geniş hürriyet haklarının tanınmasını istediklerinden durumdan memnun kalmadılar. Buna mukabil, hükümet taraftarı muhafazakâr bir takım kimseler 17 October Birliği adında bir parti kurdular. Liberal ve demokratik çevreler ise Duma içinde kendi ilkelerini temsil edebilmek için "Konstitüsyonlu Demokrasi" adına gelen Kadet partisini kurdular. Çar'ın Manifestosuna rağmen grevler hala devam ediyordu ve Ekim ayında Petersburg'daki fabrika işçilerinden oluşan bir "İşçi Mümessilleri Sovyeti" kuruldu. Sovyetler gittikçe bütün illere yayılmaya başladı. 1906 Aralık ayına gelindiğinde Rus İhtilalci liderlerinden Lenin, taraftarlarını toplayarak silahlı bir ayaklanma yapmak için bir toplantı düzenledi. Moskova Sovyeti'nin teklifi üzerine, Moskova'da 7 Aralık günü yeniden genel bir grev başladı ve işçilerden bazıları silahlı saldırı teşebbüsünde bulundular. Hükümet vaktinde müdahale ile ayaklanmayı önledi.[94]

1905 Rus İhtilali, Çar hükümetine karşı gerçekleştirilen bir halk hareketi olması ve beraberinde meşruti monarşinin getirilmesiyle Çarın yetkilerinin kısıtlanarak hükümet danışma organı Duma'nın toplanmasının kararlaştırılması gibi yenilikleri getirmesi bakımından öneme haizdir. Çar II. Nikola'nın Ekim Manifestosu ile halklara söz, matbuat, basın-yayın, toplantı özgürlüklerini tanıması Rusya Türkleri arasında da bazı hareketlenmelere yol açmıştır.

2.4.1. İhtilalin Kazak Türklerine Etkisi

Rusya'daki ilk 1905 devrim hareketleri Kazakistan işçilerinin siyasi uyanışına, bölgede uygulanan sömürgecilik baskısına karşı bir milli kurtuluş hareketi şeklinde kendini göstermiştir. Bölgede ekonomik ve siyasi gelişimin düşük olması sebebiyle diğer bölgelerle kıyaslandığında işçi hareketi biraz daha geniş çaplı oldu ve devrim yıllarında farklı bir boyut kazandı. Tarım hareketleri genelde Kazak obaları, göçmen köyleri ve Kazaçi* istasyonları işçi gruplarının faaliyetlerinde görüldü. Milli kurtuluş hareketleri tarım işçileri, yeni gelişmekte olan burjuva, milli aydınlar, feodaller ve Müslüman dindarlar başta olmak üzere Kazak obalarının her kesiminden insanları bir araya getirmişti. 1905-1907 yılları arasında Kazakistan'daki işçi hareketlerinin gelişimi sanayi tesislerinde meydana gelen grevlerdi. İşçilerin grevleri ve mitingleri özellikle demiryolu

---

[94] Kurat(2014). a.g.e, s.401

*Kazaçi ya da Rus Kozakları, İdil-Ural bölgesinde yaşayan slavyan asıllı topluluklara verilen isimdir. Kazak Türkleri ile karıştırılmamalıdır.

taşımacılığında yaygın bir hal aldı. Devrim yıllarında ülkedeki demiryollarının çalışması pek çok kez engellendi. Demiryolu işçileri günlük sekiz saat çalışma prensibini kabul ettirdi. Sendikalar kurdu, istasyonlar, bölgeler ve hatta bazı hatların tüm yönetimini ele geçirdi. 1905-1907 yıllarında I. Rus devrimi ülkede RSDİP'nin (Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi) ilk grupları ve teşkilatları ortaya çıkmıştı. Kazakistan'daki ilk kendi kendine Marksizmi öğrenme derneği, Atbasar Derneği oldu. Marksist dernekler zamanla devrimci fikirleri okuyup öğrenme ve propagandadan siyasi fikir ve eylemlere kaydı. 1905-1907'de devrimci olaylar ülkedeki sendikal hareketleri de beraberinde getirdi. İlk olarak Ural'da demiryolu çalışanlarının sendikası kuruldu. I. Rus Devrimi yıllarında işçiler ile memurların 20-25 kadar sendikası faaliyette bulundu. Bunlar ülkedeki tüm işçiler ile memurların ancak %3,5'ini bir araya getirdi. Bu durum sadece yerli işçilerin sayısının az olmasını, sendikal örgütlenmedeki zayıflığı ve işçi hareketlerinin zayıflığını göstermez. Aynı zamanda, halkın çoğunluğunu Kazak köylüleri ve Rusya'dan göç edip gelen köylülerin oluşturduğu ülkede sosyo-ekonomik geri kalmışlığı da gösterir.[95]

1905 yılı, Kazak Ulusal Kurtuluş Hareketinin rönesansının yeni bir döneminin başlangıcı olarak kabul edilebilir. Bu hareket siyasi mücadelede en önce Çar'a ve merkezi otoriteye dilekçeler yazma şeklinde kendini göstermiştir. Sömürge altındaki Kazak yurdunun ihtiyaçlarını bildiren şikâyet dilekçeleri Batı'da Oral'da, merkezde Karkaralı'da, Güneydoğu Kazakistan'da Yedisu'da, diğer bir deyişle, geniş Kazak bozkırının bütün bölgelerinde yazıldı. 1905 yılı Semey oblastının Karkaralı uyezdinde (tümen) yazılan dilekçeye 14 bin 500 kişi imza atmıştır. Söz konusu "Karkaralı Dilekçesi", 11 maddeden oluşmaktaydı ve dilekçedeki talep ve istekler Kazak yurdunun sosyal hayatının en önemli ihtiyaçlarını içermekteydi. Bunlar; yerel yönetim, mahkeme, eğitim işlerine Kazak yurdunun çıkarları uyarınca değişimler yapılması, vicdan özgürlüğü, din özgürlüğü, sansürsüz gazete çıkarma ve matbaa açmaya izin verme gibi meselelerdi. Dilekçedeki en önemli mesele, toprak sorununun aşılamaması idi. Dilekçeyi yazanlar, Kazak anayurduna Rus memleketinden göç etme hareketinin başlamasından bahsederek şunları söylemişti:

> "Son on beş yıl boyunca Kazak ülkesini sömürgeleştirme çalışmaları devam etmekte. Her yıl Kazak Türklerinin sahibi olduğu topraklar giderek azalmakta. Hayvancılık ekonomisi öz tabiatı gereği geniş arazilere sahip olmalı ki geniş otlaklarda ömür sürülebilsin. Dışarıdan gelen göçmenlere ise en verimli araziler ve su kenarları

[95] Kara, A. (2013). Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi, Selenge yay, İstanbul, s.368-370

> verilmekte. Bu yüzden, Kazak Türklerinin sahip olduğu toprakları, onların kendi mülkü olarak tanımak şart olmuştur.”[96]

Karkaralı Dilekçesinin hazırlanışında, Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Yakup Akbayoğlu gibi o dönemin diğer Kazak aydınları da önemli rol oynamıştır. Yanı sıra bu işte din görevlilerinin payı da az değildir. Alihan Bökeyhanoğlu, bu dilekçeyi yazanları ikiye ayırmaktaydı:

> “Bir tarafta, Rus eğitimi alan, Avrupa medeniyetini güvenilir gören, vatanın geleceğini batı medeniyetinin başarılarının doğrudan kabul edilmesiyle ilişkilendirip din meselelerine ikinci iş olarak bakan aydınlar ve diğer tarafta, doğu muhafazakârlığı ile milli dini ruhta eğitim alan aydınlardı. İkinci grup dini ilk sıradaki meseleler grubuna dâhil etmekteydi.” [97]

Alihan Bökeyhanoğlu’nun kendisi de “Batıcı” olan ilk gruba dâhil olurken ikinci grup ise “Türkçüler” olarak adlandırılmıştır.

Milli Kurtuluş Hareketindeki Kazak aydınlarının safları, fikirleri ve faaliyetlerine göre değişiklik göstermekteydi. Aydınların bazıları özellikle gelir dağılımı olarak aşağı tabakaya mensup olanlar sosyalist görüşleri benimsemişlerdi. Sosyal Demokratlar ve Es-Erler (Sosyalist-Devrimci Partisi üyeleri) ile birlikte çalışmışlardı. Aydınların sadece sayı bakımından değil, aynı zamanda etkisi bakımından da oldukça üstün durumdaki ikinci grubunu liberal demokrat görüşü benimseyenler oluşturmuştu. İçlerinde Kazak Türklerinin orta ve aşağı tabakasından olanlar (A. Baytursunoğlu vb.) bulunmakla birlikte, bunlar genellikle Kazak toplumunun feodal-asilzade gruplarının temsilcileriydi. (A. Bökeyhanoğlu, B. Karatayoğlu vb.) Bunlar 1905 Ekiminde Ural’daki beş vilayette Kazak delegeleriyle toplantılar yaparak Kazak halkının milli menfaatlerini koruyacaklarını düşündükleri Rusya’nın Kadet (Anayasal Demokrat Parti) Partisinin bir şubesini kurmak istediler. 1906 yılında Semey’de ikinci toplantı yapıldı. Bu toplantıda Kadetler’in programına yakın bir program kabul edildi. Programa, Rus köylülerinin ülkeye göçünün durdurulması, Kazakistan’ın bütün topraklarının, eskiden beri sakini olan halkın özel mülkiyeti olarak tanınması ve yeni okullar açılması gibi özel talepler de koyuldu. Ayrıca dini özgürlük, milli kültürün geliştirilmesi ve Kazakistan’da Kazak dilinin başka dillerle eşit seviyede yaygınlaştırılması konularını gündeme getirdiler. Kurtuluş hareketi aynı zamanda dini mücadele şeklinde kendini gösterdi. Diyanet İşleri Başkanlığı’nın kurulması, cami inşa edilmesi, dini mektepler açılması, mekteplerde İslam’ın Kazak dilinde

---

[96] Koygeldiyev, M. (1995). Alaş Kozgalısı, Almatı, s.95-97
[97] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.98-99

okutulması ve Mekke'ye hac için gideceklere pasaport verilmesi gibi taleplerde bulunuldu.[98]

1905 yılı devrim hareketleri ve devamında gelen özgürlükler Kazak aydın kesimini de harekete geçirmiştir. Kazak yurdunun ve Kazak halkının ihtiyaçlarını dile getirmek maksadıyla Semey vilayetinin Karkaralı ilçesinde yazılan şikâyet dilekçeleri önemlidir. Karkaralı dilekçesi, Rus memleketinden Kazak topraklarına olan göçün durdurulması ve Kazak halkının haklarını dile getirmesi bakımından önemlidir. 1905 yılında Alaş aydınlarının beş vilayette gerçekleştirdiği toplantılar aydınların birlik oluşturması ve Alaş ulusal hareketinin başlangıcını temsil etmesi bakımından öneme haizdir.

2.5. Birinci Rusya Müslümanları Kongresi (15 Ağustos 1905)

1905 İhtilali'nden sonra Çarlık Rusyası'nda doğan özgürlük ortamından Rusya Türkleri de istifade etmişti. Rusya Türkleri temel hak ve özgürlüklerini kazanma çabasıyla bölgeler arası dengesizlikler söz konusu olsa da basın-yayın yoluyla kendilerini Çar hükümetine karşı ifade etmek istediler. Bu kapsamda dönemin gazetelerinden özellikle Tercüman, Ülfet, Kazan Muhbiri ve Hayat gazeteleri mühimdir. Bu dört gazetenin sorumlu yayıncıları, Gapıralı İsmail Bey, Abdürreşid İbrahim, Yusuf Akçura ve Ali Merdan Topçubaşı hemen hemen aynı dünya görüşünü paylaşmaktaydı ve Rusya Türklerinin sorunlarına aynı bakış açısı ile yaklaşmaktaydı. Dolayısıyla Rusya Türklerinin umumi bir kongreye olan ihtiyaçları konusunda kamuoyu oluşturulmasını söz konusu gazeteler üstlenmişti. Gazatelerde; yeni milli mekteplerin tesisi, dini merkezlerin ve vakıfların idaresinin Müslümanlara bırakılması (halkın seçimi esası ile), sosyal ve kültürel amaçlı derneklerin kurulmasına izin verilmesi, belediye ve Duma seçimlerinde Ruslarla tam eşitliğin sağlanması, vatandaşlık ve ehliyet hakkının her yönden Müslümanlara dahi teşmili ve Müslümanların siyasi ve mülki haklar bakımından diğer vatandaşlarla eşit tutulması gibi meseleler konu edilmiştir. Bütün bu sorunlar vurgulanırken çözümü için mutlaka bütün Türk temsilcilerinin bir araya geleceği bir kongrenin gerekliliği işlenmişti.[99]

Rusya'da muhalefeti oluşturan gruplar 1904 yılı Ekim ayında Moskova'da, Kasım ayında Petersburg'da şehrin yönetici kimseleriyle gerçekleştirdikleri toplantılarda bazı kararlar almıştı. Bu sırada Moskova'da gerçekleşen toplantının kararlarını bir şekilde ele geçiren Abdürreşid İbrahim, o dönemde İçişleri Bakanlığı'na tayin edilen Svyatapolk Mirskiy'i

---

[98] Kara(2013). a.g.e, s.371-372
[99] Hablemitoğlu(1997). a.g.e, s.48

Petersburg'da ziyaret ederek ilk defa olarak Rusya Türklerinin taleplerini bildirmeye cesaret etmiştir. Kendisine getirilen talepleri olumlu karşılayan bakan bu konuda kendisine resmi kanallarla başvurulmasını istemiştir. Daha sonra Rusya Türklerinin resmi temsilcilerini seçtikleri dönem başlamıştır.[100] Ağustos 1905'te gerçekleşecek olan Müslüman Kongresinden önce Çar hükümetine gelen dilekçelerden bunalmış olan Başbakan Witte, Müslümanların isteklerinin önüne geçmek için 10 Nisan 1905'te Ufa'da bir kurultay toplanmasına müsaade etti. Kurultay'da Rızaeddin Fahreddin'in müftülük ile ilgili hazırladığı layiha dikkatleri çekmiştir. Fahreddin, müftülüğün hem kanun cihetinin hem de şeriat cihetinin ıslah edilmesinin gerekliliği, müftü ve kadıların kayd-ı hayat şartıyla seçilmeleri, Kazak Türklerinin kendileri istedikleri takdirde Orenburg Müftülüğüne bağlanmaları meselesi, Müftülüğün İçişleri Bakanlığına değil Adalet Bakanlığına bağlanması ve müftülüğün maddi bakımdan iyileştirilmesi gibi konulara değinmiştir. Rusya Müslümanlarının tarihteki ilk resmi toplantıları tatsızlık çıkmadan kapatılmıştır. Toplantı sonrası Ufa Layihası olarak Rızaeddin Fahreddin ve Yusuf Akçura'nın hazırladığı layihalar Rusçaya çevrilmiş ve basılmıştır.[101] Toplantı çok fazla duyurulmadığı için sadece Rızaeddin Fahreddin ve Yusuf Akçura ihtiyatlı geldiklerinden onların layihaları basılmıştır.

Rusya Müslümanlarının bütün delegelerinin toplanması için yapılacak olan Kongreye aydın bir din adamı, politikacı, gazeteci ve gezgin olan Abdürreşid İbrahim ön ayak olmuştu. İbrahim, Ufa'da Orenburg Müftülüğü'nün yeniden düzenlenmesi, idare meclisinin kişi sayısının arttırılması, idare masraflarının karşılanabilmesi için Kuran-ı Kerim'in sadece bu kurum tarafından bastırılması, mektep ve medreselerin buraya bağlanarak her vilayette bir şubelerinin açılması gibi teklifleri meclise sunmuş ve hazırladığı layiha hayal olarak görülmüştür. Bunun üzerine İbrahim, Ufa'ya geçip şehrin ileri gelenleriyle konuşarak onlardan destek aldı. Daha sonra Troisk şehrine, Kızılyar'a ve Kazan'a geçti. Kazan'da Yusuf Akçura'nın evinde Bünyamin Ahmetov'un da katıldığı toplantıda Rusya Türklerinin genel bir toplantısının yapılması kararlaştırıldı. Kazan ileri gelenleri ve bazı imamların çağrıldığı toplantıda Abdürreşid İbrahim'in layihası esas alınarak yeni bir layiha hazırlanması istendi ve bu görev Seyid Gerey Alkin'e verildi. Alkin tarafından hazırlanan layiha heyet tarafından İçişleri Bakanı'na gönderildi. Ayrıca burada Petersburg'da geniş katılımlı bir toplantı yapılması konusunda anlaşmaya varıldı.

---

[100] Türkoğlu, İ.(2006). Müslüman Kongreleri, İslam Ansiklopedisi, TDV, C.32, s.96-98
[101] Türkoğlu, İsmail, (1999). Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin (1858-1936), Ötüken, Ankara, 1999, s.131-142

Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerin temsilcileri aynı günlerde Petersburg'a gelip kendi bölgeleriyle ilgili isteklerini İçişleri Bakanına sundular fakat netice alamadılar. 8 Nisan 1905 tarihinde Abdürreşid İbrahim'in evinde bir araya gelen Ali Merdan Topçubaşı, Ağaoğlu Ahmet, Ali Hüseyinzade, Muhammed Alim Maksud, Bünyamin Ahmetov siyasi bir parti kurmaya karar verdiler. Kırım'dan Petersburg'a gelen Gaspıralı İsmail Bey de bu fikre katıldı ve ilk toplantının Nijni Novgorod şehrinde yapılması kararlaştırıldı. Delegeler Nijni Novgorod şehrine gelmeye başlayınca toplantıyı yapmak için validen iki defa izin alınmaya çalışıldı. Ancak vali herhangi bir toplantıya izin vermedi ve toplantı Oka Nehri üzerinde gizli olarak yapıldı.[102]

15 Ağustos 1905 günü Gustav Struve Vapurunda yapılan kongrenin başkanlığına Gaspıralı İsmail Bey seçildi. Oka Nehri üzerinde yaklaşık 13 saat süren toplantıda, dört maddeden ibaret bir karar görüşülerek kabul edildi. Bu maddeler Rusça aslından çevrilmiş olarak şu şekildeydi:

> "Nijni Novgorod'da Oka Nehri üzerinde Gustav Struwe vapurunda memleketin her tarafından, Müslümanların tüm tabakalarından, toplanmış bir cemaat devletin bugün içinde bulunduğu hal dolayısıyla oluşmuş meseleleri ve bugünkü ahval noktasında kendi ihtiyaç ve işlerine ait bütün meseleleri müzakere edip, bilaittifak aşağıdaki kararı kabul etmiştir:

1. Bugünkü yaşam dolayısıyla doğmuş siyasi ve sosyal işlerin hallinde Umum Rusya Müslümanlarının birleşmesi zaruridir.
2. İşbu maksatların fiiliyata geçirilmesi yolunda Rusya Müslümanları Rusların Terakkiperverleri ile aynı düşüncede olup, halkın ihtiyariyle seçilmiş olan vekilleri devlet idaresi ve kanunların vazedilmesi işlerinde, onların iştiraklarına dayandırılmış "nizam hukuku"nu tesis etmek yolunda iş görürler.
3. Rusya Müslümanları tüm haklarda eşit kılınmaz ise, 2. Maddede beyan edilmiş maksatlara ulaşmak hiçbir vakit mümkün olmaz. Buna kanaat hâsıl edip, siyasi, içtimai, dini hakların her birinde Ruslarla her cihetten müsavi olmak ve bugünkü yasalarda hükümet memurlarının kararname ve uygulama biçimlerinde Rusya Müslümanlarına yapılmış tehditler ve kısıtlama, istisnaları ref etmek için Rusya Müslümanları meşru yollar ve çarelerle elbette içtihat edeceklerdir.
4. Rusya Müslümanları tüm içtihatlarını devletin bugünkü ve istikbalde olabilecek ihtiyaçlarına göre tevcih ederler. Devlet durumlarının gereksinimlerinde vaki olabilecek yeni nizamlara, yeni hayata Müslümanları hazırlamak amacı ile Müslümanları her cihetten terbiye vazifelerine itina ederler. Buna göre her yerde ihtiyaca göre her nevi mektep tesis edip, kitaplar gazeteler mecmualar, kütüphane ve kıraathaneler halktan toplanan iane ile günümüz hayatının ilmi mebdağlarını halk arasında yaymak vazifelerinde içtihat ederler.

[102] Türkoğlu(2006). a.g.m, s.96-98

Yukarıdaki dört maddede gösterilmiş maksatlara erişmek yollarını kolaylaştırmak için her yerde Rusya Müslümanlarının münavebeli kurultayları ianesi ile idare edilecek mahalli meclisler teşkil kılınır."[103]

Rusya Müslümanlarının bu ilk toplantısında bir araya gelmeleri ve ortak meselelerini müzakere etmeleri önemli bir gelişme olarak nitelendirilebilir. Rusya Türklerinin birlikte gerçekleştirecekleri bir "İttifak" kurmaları henüz siyasi parti altında birleşemeseler de öneme haizdir.

2.6. İkinci Rusya Müslümanları Kongresi (13-23 Ocak 1906)

15 Ağustos'ta gayri-resmi olarak gerçekleşen Rusya Müslümanlarının birinci toplantısının hemen ardından ikinci bir kongrenin hızlıca yapılmasına karar verilmiş ve kongrenin düzenleme işini gayri-resmi siyasi parti kimliğine sahip olan Müslüman İttifakı üstlenmişti. Kazan Komitesinin en etkin üyelerinden Yusuf Akçura, Kongre'nin 15 Ocak 1906 tarihinde Petersburg'da yapılacağını ilgililere bildirdi. Rusya'da ise Çar 30 Ekim 1905'te Manifesto yayınlayarak halka birtakım hürriyetler tanımak zorunda kalmış, Rusya'da meşruti bir idarenin kurulacağını ve Duma'nın toplantıya çağırılacağını ilan etmişti. 13 Ocak 1906 tarihinde Müslümanların vekilleri Rusya'nın her tarafından Petersburg'a gelmeye başladı. Petersburg'da yüzden fazla delege iki haftadan fazla kaldılar fakat resmi toplantı için gereken izin alınamadı. Delegeler birkaç defa gayri-resmi olarak bir araya geldiler. Hasan Habibullah'ın evinde yirmi kadar delegeyle yapılan toplantıda Ali Merdan Topçubaşı'nın Rusça nüsha olarak hazırlamış olduğu İttifak Nizamnamesi ve program projeleri okunarak tartışıldı. 22 Ocak'ta Petersburg gazetelerinde "her türlü toplantıya izin var" diye haber çıkınca Müslüman vekilleri Habibullah'ın evinde tekrar toplandılar. Toplantının sonunda 15 Ağustos 1905'te Oka nehri üzerinde tespit edilen "İttifak" nizamnamesi okundu. Daha sonra Petersburg'daki Türk öğrencilerin itirazlarını içeren dilekçe okundu ve toplantı ertesi güne bırakıldı. 23 Ocak günü Muhammed Âlim Maksud'un evinde elliden fazla delegenin bulunduğu toplantıda delegelerin her biri Kuran-ı Kerim'e el basarak Rusya Müslümanlarının İttifakı için çalışacaklarına dair yemin ettiler ve İttifak nizamnamesi oy birliğiyle kabul edildi. Resmen "Rusya Müslümanlarının İttifakı" adını almış olan teşkilatın bir merkez komitesi olacak ve bütün Rusya 16 bölgeye bölünecekti. İttifak'a göre, her bölgede mahalli "meclisler" kurulacak, meclis üyeleri o

[103] Hablemitoğlu(1997). a.g.e, s.54-55

bölgede toplanan kongre tarafından seçilecekti. Her bölge meclisi “Genel Kongre”ye faaliyet raporu verecek, her yılın 15 Ağustos’unda 16 merkezden birinde “Genel Kongre” yapılacaktı. Rusya Müslümanlarının 16 bölgesi ise şu şekildeydi:

“Kafkasya	merkezi Bakü
Kırım	merkezi Simferepol (Akmescit)
Petersburg-Moskova	merkezi Petersburg
Litvanya	merkezi Minsk
Aşağı Volga (Astırhan)	merkezi Astırhan
Yukarı Volga	merkezi Kazan
Ufa	merkezi Ufa
Orenburg	merkezi Orenburg
Sibir	merkezi Irkutsk
Türkistan	merkezi taşkent
Dala (Bozkır-Kazakistan)	merkezi Uralsk (Cayık)
Omsk	merkezi Omsk
Semipalat	merkezi Semipalatinsk
Yedisu	merkezi Alma-Ata (Vernıy)
Akmolla	merkezi Petropavlovsk (Kızılyar)
Hazarötesi/Zakaspi	merkezi Aşkabat.”

23 Ocak günü gerçekleşen toplantıda İttifak Nizamnamesi kabul edildikten sonra “Devlet Duması” ve danışma meclisine temsilci seçme meselesi de görüşüldü. Rus hükümetinden Müslümanların sayısı oranında Duma’ya milletvekili girebilmesi için müracaat etme kararı alındı.[104]

İkinci Rusya Müslümanları toplanmadan önce Çar Ekim 1905’te bir manifesto yayınlayarak halka bir takım hürriyetler tanıyacağını ve Duma’yı toplantıya çağıracağını bildirmiştir. Rusya Müslümanlarının ikinci toplantısı sonrası oluşturulan İttifak Nizamnamesi kabul edilmiş ve toplanan kongre Rusya Müslümanlarını on altı bölgeye ayırmıştır. Devlet Duması ve danışma meclisine seçilecek üyeler bu bölgelerden kararlaştırılmıştır.

---

[104] Devlet(2014). a.g.e, s.134-137

2.7. Üçüncü Rusya Müslümanları Kongresi (16-21 Ağustos 1906)

Üçüncü Rusya Müslümanları Kongresi 16 Ağustos'ta İçişleri Bakanlığından izin alınarak Nijni Novgorod'da gerçekleştirildi. Yaklaşık sekiz yüz delegenin katıldığı kongrenin açılış konuşmasını Abdürreşid İbrahim yaptı. İlk toplantı başkanlığına Ali Merdan Topçubaşı seçildi. Daha sonra söz alan din âlimi Alimcan Barudî her alanda ittifakın önemini vurguladı. Toplantının sonunda ihtisas komisyonları üzerine yapılan müzakereler sonucu yapılan seçimlerle Mektep-Medrese Komisyonu ve Ruhaniyet Komisyonuna 15'er üye seçildi. Kongrenin ikinci gününde Abdürreşid İbrahim ilk iş olarak Rusya Müslümanları İttifakı isminde resmi bir Türk partisinin kurulmasını teklif etti. İkinci Kongrede kabul edilen İttifak programı müzakerelerden sonra kabul edildi ve partinin teşkili ile ilgili aşağıdaki kararlar alındı:

1. Şimdi bu Nedve (Kongre) 15 kişiden mürekkep bir idare-i Merkeziye intihab itmelidir (seçmelidir). İdare-i Merkeziyenin üç kişilik heyet-i Daimesi olmalıdır.
2. İdare-i Merkeziyenin… İçtimaı (toplantı yeri) Ptersburg şehri olub, Heyet-i Daime daima orada bulunmalı ve diğer azalar icabında orada içtima itmelidir.
3. Daimi işler fakat Heyet-i Daimenin kararıyla işlenebilir.
4. Heyet-i Daime azalarının her birine senevi 2400 ruble maaş tahsis kılınacaktır.
5. İşbu mesarif-i hizbin (partinin masrafları) azalık (üyelik)parası olan ellişer tin (0.5 ruble) ile hem iane, neşriyat, kıraat, ders vesair varidatla tesviye olunacaktır.
6. Heyet-i İdareyi Rusya Müslümanlarının 3. Nedvesi ve Heyet-i Daime'yi işbu Heyet-i İdare intibah idecektir.
7. İttifakın, Nizamnamenin, Programın resmiyetlerini hükümetten tasdik itdirmek vazifeside işbu Heyet-i İdareye tefviz olunmuştur.[105]

O devirde sol görüşte olan Ayaz İshaki, kabul edilen İttifakın programının zenginler tarafından hazırlanmasından rahatsız olduğunu söyleyerek ittifakı eleştirdikten sonra Müslümanların her sınıfı için ayrı bir parti kurulması fikrini ileri sürdü. Abdürreşid İbrahim ise Rusya'da yaşayan yirmi milyon Müslüman'ı değil, yeryüzündeki yaklaşık üç yüz milyon Müslüman'ı birleştirmek gerektiği fikrini savundu. Yusuf Akçura da İttifak'ın

[105] Hablemitoğlu(1997). a.g.e, s.72-74

amacının bütün Müslümanları değil, ancak Rusya devleti içerisindeki Müslümanların büyük çoğunluğunun toplanarak siyasi bir parti kurmak olduğunu belirtmişti.[106]

18 Ağustos'ta toplanan Kongrenin üçüncü gününde Mektep-Medrese Komisyonunun raporu okundu ve kabul edildi. Müzakereler daha çok ibtidai ve rüşdi mekteplerin süreleri üzerine cereyan etti, hükümetin Müslümanları cahil bırakma politikası ve tedbirleri üzerinde duruldu ve Gaspıralı İsmail Bey'in aşağıdaki gerekçeli teklifi de kabul edilerek karara eklendi:

> "Bizler umumen Türkler, aslımız birdir, neslimiz birdir. Zamanlar mekânlar ihtilafıyla şivemizde, adatımızda ihtilaf peyda oldu; gittikçe tefavüt arttı. Birimiz diğerimizin lisanını anlamamak derecesine geldik… Mekteb-Medrese Komisyonu hazır etmiş dukladda (rapor) ibtidai mekteb derslerine dört sene tayin olunmuşdur. Üç senesi sade mahalli lisan ile olsa, dördüncü sene de umumi bir lisanla yazılmış kitab tedris olunsa, tedrican lisan birleşür idi."[107]

Rusya Türklerinin III. Kongreleri toplanmadan evvel Rusya Eğitim Bakanlığı Rus olmayan milletlerin eğitimi ile ilgili "31 Mart Kuralları" adını verdikleri bir layiha hazırlamıştı. Papaz İlminskiy tarafından ileri sürülen Rus olmayan milletlerin kendi dillerini Rus harfleriyle yazmalarını gerektiren madde layihanın en dikkat çekici maddesi idi. Yani Türk boylarına Rus Kril harflerini kullanma mecburiyeti getiriliyordu. Dolayısıyla 31 Mart kuralları Müslümanlar arasında haklı tepkiye sebep oldu. Müslümanlar bu konuyu müzakere etmekle kalmayıp İçişleri bakanı Kaufman'a Rus harflerini kullanma zorunluluğundan vazgeçilmesini rica eden bir telgraf dahi gönderdi.[108]

Kongrede görüşülen önemli meselelerden biri de "dini-ruhani kurumların ıslahı" idi. Oluşturulan Ruhaniyet Komisyonu Rusya Müslümanlarının dini kurumlarına ait yürürlükteki kanun ve hükümlerin değiştirilmesine yönelik bir rapor hazırladı. Bu rapora göre; Rusya'daki müftülerin halk tarafından serbestçe seçilebilmesi, bütün Müslüman ruhanilerin maaşlarının hukuken Rus papazları ile aynı seviyeye getirilmeleri isteniyordu. Ayrıca Ali Merdan Topçubaşı'nın 79 maddeden ibaret olan İttifak nizamnamesi madde madde okunarak müzakere edildi. Müzakereler esnasında kadınların seçme seçilme hakkı konusunda tartışmalar yaşandı fakat kadınların seçme seçilme hakları kabul edildi. Kongrede alınan kararlarla "İttifak" siyasi bir parti niteliği kazanmıştı. Parti programı da Rus liberal burjuva aydınlarının partisi olan Kadetler'e (Meşrutiyetçi Demokratlar) yakındı. Rusya Türklerinin bu III. Kongresine katılan delegelerin hiçbiri ihtilalci

---

106 Devlet(2014). a.g.e, s.139

107 Hablemitoğlu(1997). a.g.e, s.74-76

108 Devlet(2014). a.g.e, s.143

karakterde olmayıp rejimi devirme amacı taşımamaktaydı. Kabul edilen İttifak programı da Rusya İmparatorluğu içindeki Rusya Müslümanlarına kültürel muhtariyet, eşit haklar sağlamayı içeren dilekçelerden ibaretti. Neticede bu Kongre Rusya Müslümanlarının siyasi faaliyetlerdeki başarılarının bir göstergesi olmuştur.[109]

Kazak Türkleri Rusya Müslümanlarının gerçekleştirdiği ilki 15 Mayıs 1905; ikincisi 13-23 Ocak 1906 ve üçüncüsü 16-21 Ağustos 1906'da yapılan kongrelere kayıtsız kalmamışlardır. Rusya Müslümanlarının siyasal, ulusal, kültürel vb. konularda görüş alış verişinde bulundukları bu kongrelerin sonuncusuna Kazak temsilcisi olarak Molla Şahmardan Koşşıgul adlı bir Kazak temsilci katılmıştı. Türkistan bölgesinden (Bozkır Genel Valiliği-Türkistan Genel Valiliği) bu kongrelere katılan tek temsilci idi.[110] Denilebilir ki, 1905 devrimi sonrası ortamda Kazak Türkleri azımsanamayacak ölçüde siyasal tecrübe edinmişti. Bu tecrübelerinden ulusal bağımsızlıklarını kazanmak için verecekleri mücadelede yararlanacaklardı.

Rusya Müslümanlarının üçüncü kongresinde Rusya Müslümanları İttifakı isminde bir parti teşkilatının oluşturulmaya çalışılması ve Mektep-medrese komisyonunun okutulacak dil konusunda aldığı kararlar önemlidir. 31 Mart Kuralları ile getirilen Türk halklarının Rus Kiril alfabesini kullanma zorunluluğuna karşı verdikleri tepki de önemlidir. Netice olarak bu kongre Rusya Türklerinin siyasi faaliyetlerindeki başarılarının bir göstergesi olmuştur.

2.8. Rusya'da Devlet Duması Seçimleri ve Kazak Türkleri

Rusya'da Devlet Duması seçimleri 11 Aralık 1905 tarihinde Başbakan Witte tarafından hazırlandı ve seçim kanunu bu tarihte yayınlandı. Duma'ya girecek üyelerin sayısı yüzde olarak; köylülerden %43 mebus; çiftlik sahiplerinden %34; burjuva ile diğer zümrelerden (tüccar, esnaf, işçi) %23 idi. Seçim hakkı herkese verilmemekteydi ve asgari yaş sınırı 25 idi. Çiftlik sahipleri 2 bin kişiden 1 mebus, şehirliler 7 bin kişiden, köylüler 30 bin ve işçiler 90 bin kişiden 1 mebus seçeceklerdi. I. Devlet Duması 27 Nisan 1906 tarihinde, Petersburg'da bulunan Tavrida Sarayı'nda açıldı. Deputatların (mebus) sayısı 524 kişi idi. En kuvvetli görünen parti Kadet Partisi, 190 mebus çıkarmıştı.[111] Müslüman İttifakı Partisi henüz teşkilatlanma durumunda idi fakat I. ve II. Devlet Dumalarına yapılan seçimlerdeki faaliyetlerinde İdil-Ural, Kafkasya, Türkistan ile Bozkır eyaletleri ve Kırım'dan birçok

[109] Devlet(2014). a.g.e, s.144-146
[110] Kesici(2003). a.g.e, s.133-134
[111] Kurat(2014). a.g.e, s.410-411

Türk mebusu Devlet Duması'na seçilmişti. Müslümanlardan toplam 25 mebus[112] seçilmişti. Kurulan Müslüman fraksiyonu başkanlığına Ali Merdan Topçubaşı getirildi. Duma'nın çalışmaları için hükümet tarafından herhangi bir hazırlık yapılmamıştı. Duma'daki partiler arasında da görüş farklılıkları mevcuttu. Köylü mebuslar toprak reformu ile ilgili kanunların çıkmasının dışında hiçbir siyasi konu ile ilgilenmedi. Kadetler ise liberal-demokratik sisteme dayanan bir meşruti monarşi kurulmasını, toprağın çiftlik sahiplerinden köylülere satılmasını bazı sosyal reformlar yapılmasını istediler. Muhafazakârlar olarak Oktyabristler ise monarşi sistemine zarar gelecek düşüncelerden kaçınıyordu.[113]

Kadetler'in ve İşçi Grubu'nun "Arazi Islahat Projesi"ne Çar ve hükümet şiddetle karşı geldi ve Çar, salahiyetini kullanarak 8 Temmuz 1906'da Duma'yı dağıttı. Çar'ın bu hareketi meşrutiyet prensiplerine aykırıydı ve hürriyet-severler tarafından iyi karşılanmayacağı muhakkaktı. Nitekim İş Grubu ve sosyalist gruplardan 200 kişi Finlandiya'daki Vıborg şehrine giderek hükümetin bu keyfi hareketini protesto eden bir beyanname hazırladılar. Yeni bir Duma çağırılmayacak olursa ahaliyi vergi vermemeye, askere gitmemeye davet ettiler.[114]

Duma'nın hükümet tarafından dağıtılması Rusya içerisinde herhangi bir büyük karışıklığa yol açmadı ise de bazı hareketlenmelere sebebiyet vermişti. Çar Duma'yı tamamen kaldırmak niyetinde değildi fakat daha yumuşak bir meclisin seçilmesini arzu etmekteydi. Nitekim yeni seçimlerde Kadetler yarı yarıya kaybettiler ve ancak 98 mebus çıkarabildiler. Menşevikler ve Bolşevikler birlikte 65 Mebus çıkardılar. İş Grubu ve Es-Erler de gelişme kaydederek 157 kişi oldular. Müslümanlardan ise 34 mebus[115] seçildi; bunlardan 15 kişi

---

[112] I. Devlet Dumasına seçilen 25 Mebusun 12'si Tatar-Başkurt Türklerinden olup Kazan, Ufa, Vyatka ve Orenburg eyaletlerinden seçilmişlerdi. Kazan'dan; Seyid Gerey Alkin, Arif Badamşin, Feyzülakdes Minglibayev, Ufa'dan; Ebuusuud Ahmetov, Kutluğ Muhammed Tevkilev, Selim Gerey Canturin, Şahhaydar Sırtlanov, Sahipzade Maksudov, Cemaleddin Kuramşin, Vyatka'dan; Şemseddin Hüseyinov, Orenburg'dan; Muhammed Zakir Remiyev, Şhşerif Metinov seçilmişti. 7 mebus ise Kafkasya eyaletlerinden seçilmişti. Zekeriya Adjarski Karski'den, Abdürrahim Akbirdinov, İsmail Can Ziyadhanov, Ali Merdan Topçubaşev, Muhammed Tahir Aliyev, Esadullah Muradhanov Bakü'den seçilmişti. 4 mebus ise Bozkır Genel Valiliği'nin içinden seçilmişti. Torgay vilayetinden; Ahmet Birimcanov, Alihan Bökeyhanov, Molla Taynav, Akmola vilayetinden; Şahmerdan Kuşçugulov seçilmişti. 1 mebus ise Ural vilayetinden; Alpsıbay Kalminiyev seçilmişti. **(DEVLET, Nadir, Rusya Türklerinin Milli Mücadeleleri Tarihi (1905-1917), TTK, Ankara, 2014), s.147**

[113] Devlet(2014). a.g.e, s.146

[114] Kurat(2014). a.g.e, s.412

[115] Türkistan ile Bozkır eyaletlerinden 8 mebus seçilmişti. Türkistan Sırderya Oblastı'ndan; Veliullah Allabirgenov, Semerkant Oblastı'ndan; Taşbulat Abdülhalilov, Taşkent şehrinden; Abdurrauf Kari, Fergane Oblastı'ndan; Salihcan Muhammedcanov, Aşkabat'tan Mahdum Nurberdihanov, Bozkır eyaletinin Torgay Oblastı'ndan; Ahmed Birimcanov, Akmola Oblastı'ndan; Şahmurad Kuşçugulov, Semipalat Oblastı'ndan; Timirali Narakunyev idi. **(DEVLET, Nadir, Rusya Türklerinin Milli Mücadeleleri Tarihi (1905-1917), TTK, Ankara, 2014), s.149**

Kazan Türklerindendi. Müslüman mebuslardan 29 kişi Müslüman fraksiyonu teşkil ettiler. Müslüman fraksiyonu Kadetlerle işbirliği esasında anlaştılar.[116]

II. Duma'da (Şubat-Haziran 1907), Müslüman mebusları bilhassa toprak reformu meselesinde durdu. Kırımlı Mehdiyev Duma'da yaptığı ihtilalci konuşmasında Müslümanlara toprak ve hürriyet talep etmişti. Başkurt vekili Hasanov 2 milyon desyatin (1,09 hektar) Müslüman toprağının yağma edildiğini belirterek bunların sahiplerine iadesini talep etti. Karatayev de Kazak-Kırgız topraklarının Rus muhacirlerine verilmesinden şikâyetle bu hareketin durdurulmasını talep etti.[117] Rusya Türkleri, toprak meselesi dışında medeni ve siyasi ihtiyaçlarını, Ruslarla eşit haklara sahip olmak istediklerini belirtme imkânı buldular.

II. Duma toplanmadan evvel Londra'da Sosyal Demokratların beşinci kongresi toplanmıştı ve bu kongrede delegelerin çoğunu Lenin grubu teşkil ettiğinden, Bolşeviklerin arzu ettikleri esaslar kabul edildi. Bolşeviklerin istekleri arasında mevcut rejimi devirmek için bir isyan çıkarmak kararı da vardı. Lenin Duma'ya seçilen Bolşevik mebusların faaliyetlerini idare ediyordu. Duma'nın faaliyetlerinin başlamasından sonra Sosyal Demokratların kararları hükümetçe anlaşıldı ve 3 Haziran 1907 tarihinde Başbakan Stolıpin Duma'yı dağıttı. Duma'nın dağıtılması bazı işçi grevlerine sebep olduysa da hükümet kuvvetleri bütün karışıklıkları bastırdı.[118]

III. Devlet Duması (1 Kasım 1907-9 Haziran 1912), 3 Haziran'da yeni seçim kanunu getirdi ve Duma seçimlerinde büyük değişiklikler yaptı. Buna göre her 230 çiftlik sahibine; her bin şehirliye; her 60 bin köylüye ve her 125 bin işçiye birer mebus seçilecekti. Duma seçimlerine kısıtlamalar getirildiği için Rusya'nın Avrupa kısmından sadece 10 Türk mebusu[119] katılabilmişti. Bu on Türk mebusunun 7'si Kazan Tatarlarından, ikisi Kafkasya'da ve Kırım'dan ise 1 Türk mebusu idi. Yine bir Müslüman fraksiyonu oluşturuldu fakat çoğunlukta olan Rus milliyetçi mebuslar Rusya'daki bütün milletlerin Ruslaştırılması üzerinde ısrar ediyorlardı. Duma'da kabul edilen arazi kanununa göre Rusların Türkistan ve Kazakistan topraklarına göçü meşrulaştırıldı. Yine çıkarılan eğitim kanununa göre Rusça okullarda mecburi ders olacaktı. III. Duma'da Rus baskısı

---

116 Kurat(2014). a.g.e, s.413
117 Devlet(2014). a.g.e, s.150
118 Kurat(2014). a.g.e, s.413-414
119 III. Devlet Duması'na katılan 7 Kazan Tatarının isimleri Kazan'dan; İsa Yenikeyev, Sadreddin Maksudov, Orenburg'dan; Cihangir Bayburin, Ufa'dan; Kutluğ Muhammed Tevkilev, Şakir Tugayev Ali Asgar Sırtlanov, Şerafeddin Mahmudov seçilmişti. Azerbaycan'dan H. Hasmemedov ile Derbent'den; İ. B. Haydarov seçilmişti. Kırım'dan ise A. Arşaruni seçilmişti. **(DEVLET, Nadir, Rusya Türklerinin Milli Mücadeleleri Tarihi (1905-1917), TTK, Ankara, 2014), s.151**

arttığından Türkler arasındaki milli uyanışları ve yenilik hareketlerini bastırmak için sıkı tedbirler alınmıştı. Birçok Türk aydını sürgüne gönderilmiş, Yusuf Akçura ve Abdürreşid İbrahim gibi Rusya Türklerinin ileri gelen aydınları Türkiye'ye göç etmiştir. Aynı şekilde IV. Devlet Duması'na (15 Kasım 1912-1917) ise Müslümanlardan sadece yedi temsilci girebildi. Ufa'dan aralarında Ahmetov, Bayteryakov ve Tevkilev'in de bulunduğu üç, Orenburg'dan Yenikeyev, Bakü'den Caferov, Dağıstan'dan Hacıbekov ve Samara'dan birer mebus IV. Devlet Duması'nda Müslümanların resmi temsilcisi oldular. IV. Devlet Duması'nda Müslüman fraksiyonunun yapabildiği en müspet işlerden biri 1914 yılında 15-25 Haziran'da Petersburg'da bir Rusya Müslümanları toplantısı düzenlemiş olmaları ve yine ikinci olarak 1-11 Mayıs 1917 tarihinde Moskova'da Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı'nı toplaması olmuştur.[120]

I.Devlet Duması seçimlerine Müslüman İttifakı partisi henüz teşkilatlanma durumunda olduğundan hazırlıklı katılamamıştır. Yine de diğer Duma çalışmalarına oranla en fazla ilk Duma'da Türk-Müslüman mebus seçilebilmiştir. Köylü mebuslar genelde toprak kanunları dışında başka konularla ilgilenmemiş Kadetlerin programına yakın olan liberal-demokrat kesim ise toprağın çiftlik sahiplerinden alınıp köylülere dağıtılmasını ve sosyal reformlar yapılmasını istemişlerdir. II. Devlet Duması toplanmadan evvel ise Lenin grubunun oluşturduğu Bolşevik mebusların faaliyetleri Çar hükümetini rahatsız etmiş ve Duma dağıtılmıştır. III. Devlet Duması'na ise Çar hükümeti yeni seçim kanunu getirdiğinden Duma'daki Türk-Müslüman mebusların sayısı oldukça azalmıştır. Duma'daki Rus milliyetçi mebuslar Rusya'daki bütün milletlerin Ruslaştırılmasını arzu ettiklerinden kabul edilen arazi kanununa göre Rusların Türkistan ve Kazakistan topraklarına göçünü meşrulaştırmışlardır. Rus dilinin okullarda okutulması da zorunlu hale getirilmiştir. III. Duma'da Rus baskısı arttığından Türkler arasındaki milli hareketlenmeleri bastırmak için ciddi tedbirler alınmıştır.

2.8.1. Devlet Duması Seçimlerinde Kazak Aydınları

I. Devlet Duması seçimlerine Kazak Türklerini temsil etmek için üç mebus katıldı. Oral vilayetinden Alpısbay Kalmenoğlu, Torgay vilayetinden Ahmet Birimcanoğlu ve Semey vilayetinden Alihan Bökeyhanoğlu seçildiler. Kazak Mebusları Kalmenoğlu ve Birimcanooğlu I. Duma açıldıktan bir buçuk ay sonra 10-17 Haziran'da katıldıklarında

[120] Devlet(2014). a.g.e, s.150-155

toprak meseleleri, sivil eşitlik ve diğer konular konuşulmuş ve bu meselelerle ilgili komisyonlar oluşturulmuştu. Bunun için Kalmenoğlu ve Birimcanoğlu ilk önce yirmiye yakın Duma oturumunu ve kurulan komisyonlarla ilgili bilgi aldı. Alihan Bökeyhanoğlu ise, Devlet Duması'nın kapanmasına iki gün kala gelebilmişti. 2 Temmuz günü Duma oturumunda Birimcanoğlu söz alarak, Kazak elinde çözüme kavuşmamış toprak meselelerinin olduğunu ve tarım-arazi meseleleri ile ilgili kurulan komisyona Kazak mebuslarının da girmelerini teklif etti. Kazak Mebusları Duma'ya Müslüman mebusları fraksiyonu içinde katıldı. Müslüman fraksiyonu arazi meseleleri için kendi programlarında; bölgesel mülkiyet hakkı ve buna bağlı olarak halk arasında paylaştırılması, arazi paylaşımını sadece çiftçiler için değil hayvancılar içinde uygulama, toprak sorunu ile ilgili göçmenlerin yerleştirilmesi meselesine bir çözüm bulma, arazi mülklerini sahiplerine verme gibi konularda istekte bulundu. Dumanın tarım-arazi meselelerinin konuşulduğu bu komisyonda Birimcanoğlu, Kalmenoğlu ve başka mebuslar, sömürgecilerin göçmenleri Kazak vilayetlerine kanunsuz yerleştirme siyasetiyle ilgili ricalarını dile getirdiler. Duma içerisinde Kazak elindeki sömürge siyasetine karşı olan Rus mebuslar da mevcuttu. Bunlardan Akmola, Semey gibi vilayetlerdeki yerli halkın arazi problemleri ile ilgili kötü durumlarını bildiren 53 mebusun imzaladığı beyanname Duma başkanına verildi. Beyannamede mebuslar: "Kırgızların (Kazakların) bakir diye tanımlanan toprakları üzerinde hükümetin hak talep etmek için hiçbir hukuki kanıtları yoktur." demişlerdir.[121]

I. Duma çalışmaları yetmiş iki gün sürdükten sonra 9 Temmuz günü hükümet tarafından dağıtıldı. Aynı gün Duma'daki mebusların 182 vekili Vıborg'da (Finlandiya) toplanıp Manifesto hazırladılar ve yeni Duma açılana kadar mücadele edeceklerini söyleyen ve bu manifestoya imza verenlerin arasında Alihan Bökeyhanoğluda var idi. Bu yüzden Bökeyhanoğlu II. Duma'ya katılamadı. 1907 yılında Şubat'ın 20 sinde başlayan II. Duma'ya Kazak Türklerinden beş mebus seçildi. Oral vilayetinden B. Karatayoğlu, Yedisu vilayetinden mühendis M. Tınışbayoğlu, Sırderya vilayetinden T. Aldabergenoğlu, Astrahan'dan hukukçu B. Kulmanoğlu ve Semey vilayetinden T. Nurekenoğlu idi. II. Duma mebusların programı ve gündemdeki olayların tartışılması dolayısıyla I. Duma'ya göre daha solcu idi. Görüş ayrılıkları yaşanan meseleler, tarım-arazi ve göçmenler meselesi oldu. Duma'nın ikinci oturumunda Sibir ve diğer azınlıkta olan köylü mebusların girişimiyle Sibir'deki göçmen yerleştirme politikasıyla ilgili başkana malumat verip, yerleştirme süreci boyunca "yerli halkların hakları ve çıkarları" gözetilmeksizin hükümetin

[121] Koygeldiyev(1995), a.g.e, s.113-114

gelişi güzel hareket ettiği bu sömürge siyaseti kınanmıştır. Fakat Duma başkanı söylemleri reddetti. 6 Mayıs 1907 tarihinde mebuslardan Karatayev Kazak halkı için Çarlık hükümetinin yerli halka karşı tutumunu ve malumatlarını şu şekilde açıkladı:

> "Hükümetin Kazak topraklarındaki sömürge siyaseti ve iç politikası boyunca Hükümet; Rusya içindeki 130 bin toprak sahibinin çıkarlarını korumak için topraksız Rus köylülerine Kazak topraklarını vererek sahiplendirmekte. Bunun neticesinde Kazaklar kendi yerlerinden göç ettirilmekte."

Neticede II. Duma'da konuşulan toprak meseleleri ve diğer meseleler bir çözüme kavuşamadı ve 3 Haziran 1907'de Duma hükümet tarafından dağıtıldı. Kazak mebuslarının katıldığı I. ve II. Duma toplantılarında Kazak toplumunun sömürge toplumu oluşuna karşı hukuki hiçbir değişim kabul edilmedi. Bu konuyla ilgili Alihan Bökeyhanoğlu:

> "İki Duma'da da Rus köylülerine soylular yer verme taraftarı oldu. Çarlık Rusyası'nın yüzde seksen beşi Rus köylüsü idi ve kalan yüzde on beşin içinde Polonya, Musevi, Tatar, Kazak ve diğer halklar vardı. Rus illerinden "3 Haziran kanunu" ile 442 mebus içinde seçilen Rus köylüsü mebusları 40-50 mebus idi. Çarlık hükümeti Rus köylülerini desteklerken azınlıkta olan Kazaklar ne yapsalardı? Duma'dan çıkarıldılar." demiştir.[122]

I.ve II. Devlet Duması çalışmalarına katılan Kazak Türkleri ağırlıklı olarak tarım-arazi ve göçmenler meseleleri üzerinde durmuşlardır. Topraksız Rus köylülerine Kazak topraklarının verilerek Rus köylülerinin sahiplendirilmelerini dolayısıyla Kazak Türklerinin kendi yerlerinden göç etmeye mecbur bırakıldıklarını dile getirmişlerdir. Ancak Rus hükümetinden bir destek görmemiş ve diğer Duma seçimlerinde mebus sayıları düşürülmüştür.

2.9. 1916 Yılı Ulusal Kurtuluş Hareketi

1916 yılında Türkistan'da gerçekleşen isyan hareketi, hiçbir zümre farkı gözetmeden bütün Türkistan halkının Rusya müstemlekeciliğine ve zulmüne karşı bir kurtuluş mücadelesidir. Amerikalı Dennis Sokol bu isyan hakkında; "Bu isyana 11 milyon Batı Türkistan halkı hep birlikte iştirak etmiştir. Hürriyetleri ve kendi varlıklarını müdafaa etmek için birlikte çarpışmışlar, tek başlarına emperyalist bir devlete karşı gelmişlerdir" der. Sovyet yazarlarından Broydo ve Türkistanlı Turar Rıskulov ise bu isyanın Kazak ve Kırgız Türklerini ortadan kaldırarak yerlerini gasp etmek maksadıyla Çarlık idaresi tarafından tahrik edildiğini ve birçok Sovyet yazarı da bu isyanın Çarlığın haksız toprak gasplarının

---

[122] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.114-117

halka yapılan zulmün ve sömürge siyasetinin sonucu olduğunu yazmıştır.[123] İsyanın sebepleri ekonomik, sosyal ve siyasi açıdan sınıflandırıldığında; sömürge baskısının artması, yerli halkı göç etmeye zorlama, vergi ve harçların artması, Çarlık hükümetinin Ruslaştırma siyaseti ve halkın I. Dünya savaşı sırasında fakirleşmesi gibi nedenler toplu bir başkaldırıya sebebiyet vermiştir.[124]

Çarlık Rusyası I. Dünya Savaşı başladığı ilk günden itibaren Kazakistan'ın bütün vilayetlerinde olağanüstü hal ilan etmişti. Bütün toplantılara, grevlere yasak getirildi. Dahası Kazak halkından yeme-içme için hammadde ve vergi talep etti. Savaşın üç yılı içinde Türkistan'dan (Kızılorda, Güney Kazakistan, Jambıl, Almatı) 20,8 bin kilo pamuk, 300 bin kilo et, 109 bin kilo tavuk yağı, 474 bin kilo balık, 224 bin kilo sabun yanı sıra 70 bin at, 16,7 bin deve, 3,8 bin deri, 13,4 bin keçe alındı.[125] Dolayısıyla sadece Kazak bozkırlarından alınan haksız vergiler bile halkı isyana teşvik etmeye yetmiştir.

1916 yılının Şubat ayında Rus basınında ve özellikle Türkistan Haberleri (Türkistanskiy Vedomosti) gazetesinde şimdiye kadar askeri hizmete alınmayan yabancı milletleri, cephe hizmetlerinde çalıştırmak üzere Rus hükümetinin seferber etmek istediği haberi yayınlandı. 8 Temmuz gününe gelindiğinde Rus hükümeti yabancı milletlerden cephe hizmetleri için yararlanılması konusunda Çarın emirnamesini yayınladı. Ruslar Türkistan Genel Valiliği'nden 250 bin, Bozkır Genel Valiliği'nden de 234.055 Türkistanlıyı cephe gerisi için askere almak niyetinde idi.[126] Kararnamede Çarlık hükümeti Rus kaleleri inşa etmek için cephe gerisinde çalıştıracağı 19-43 yaş aralığındaki erkekleri orduya çağırdı. Bu durum bütün Orta Asya halklarının milli ayaklanmalarını başlatmasına neden oldu. Başka bir deyişle sömürgeciliğe ve feodalizme karşı halk ayaklanması başlamış oldu.[127] 4 Temmuz'da Hocent şehrinde halkın sokaklara dökülmesiyle başlayan bu isyan çok geçmeden bütün Semerkand, Sırdarya, Fergana, Yedisu, Hazer ötesi vilayetlerine ve daha sonra kuzeyde bütün Kazak bozkırları sahasına yayıldı.[128] Kazak bozkırlarında ayaklanmanın en büyüğü Torgay vilayetinde gerçekleşti. Bu ayaklanmaya Kazak kahramanlarından Amangeldi İmanoğlu başkanlık etti. Yedisu'daki ayaklanmayı

[123] Yarkın, İ. (1968). "Türkistan'da 1916 Yılı İsyanı Hakkında Bazı Bilgiler", Türk Kültürü, C.6, sayı:68, s.28
[124] Nurpeyisov, K. (1995). Alaş hem Alaşorda, Almatı, s.61
[125]Rısbay, K. (2005). Kazakstan Respublikasının Tarihı, Almatı, s.155
[126] Hayit(1995). a.g.e, s.206
[127] Rısbay(2005). s.156
[128] Yarkın(1968). a.g.m, s.30

bastıranlar, ayaklanma çıkaran köylerdeki 250 binden fazla Kazak Türkünün Çin'e göçürülmesine neden oldu. Ülke halkının sayısı %30 azaldı.[129]

Ayaklanmanın bastırılması 8 Şubat 1917'ye kadar sürdü ve hatta bazı bölgelerde 1917'nin sonuna kadar devam etti. Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin'in (1848-1925)[130] Çara gönderdiği raporuna göre; Türkistan Genel Valiliği'nde ayaklanmaya karşı savaşta 14 tabur, 37 Kazaçi yüzlüğü, 42 top ve 69 makineli tüfek kullanıldığı anlaşılmakta. Ruslardan 97 ölü, 86 yaralı verildiğini 76 askerin kayıp olduğunu bildirmiş, Rus göçmenlerinden 2325 kişi öldürülmüş, 9000 ailenin işletmesi tahrip edilmiştir. Ayaklanmanın bastırılması için askerlerden başka Rus köylüleri de silahlandırılmıştır. Ruslar "Cezalandırma Birlikleri" oluşturarak ayaklanmaya katılan katılmayan herkesi katletmiş, bu esnada kurulan seferi askeri mahkemelerde yargılanarak idam edilmiş ve mallarını yağlamıştır. Halkın tüm kaybının bilhassa Kazak Türklerinin 673.000 olduğu zikredilmekte ve ayaklanma bastırıldıktan sonra ise, ayaklanma önderlerinden 347 kişi ölüme; 228 kişi ağır hapis cezasına ve 129 kişi hürriyet kısıtlamasına mahkûm edildiler. 168 bine yakın Türkistanlı Sibirya'ya sürülmüş ve 300 bine yakın Kazak ve Kırgız Türkü, Doğu Türkistan'a kaçmak zorunda kalmıştır.[131]

1916 Milli Kurtuluş Hareketi Türkistan Türklerinin Çarlık Rusyası'nın baskıcı idaresine karşı topyekûn mücadele verdikleri bir ayaklanma olması bakımından önemlidir. Rusya idaresinden kurtulmak isteyen halkın müstakil olma fikrinin geniş kitleler tarafından ortaya konduğu bu isyan hareketi, Türkistan Türklerinin ilerideki bağımsızlık hareketlerine de bir misal olagelmiştir.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Rusya Türkleri bilim ve teknik açıdan geri kaldıkları için 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında Çarlık Rusyasının yayılmacı politikası karşısında zayıf kalmışlardır. Eğitimsiz ve milliyet bilincinin henüz oluşmadığı Rusya Türklerinin arasında Rus hükümeti sömürgeci politikasını sürdürebilmiştir. Rusya Türklerinin arasında kültürel ve iktisadi açıdan daha iyi durumda olan Kazan Tatarları ve devamında Kırım Tatarları Rusya'da gerçekleşecek olan aydınlanma hareketinin öncüleri olmuşlardır. Buhara medreselerinde yetişen Volga Tatarları'ndan Abdünnasır Kursavi,

---

129 Rısbay(2005). a.g.e, s.157

130 Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848-1925), Çarlık Rusyası içerisinde yetişmiş, Rus devleti içerisinde birçok üst düzey görevlerde bulunarak Hazar ötesi valiliği, Savaş Bakanlığı ve Türkistan Genel valiliği görevlerini yürüterek Çarlık dönemi politiklarının başrollerini üstlenmiştir. **Bkz. Yazıcı, Serkan ve Çelik, M.Bilal, Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848-1925), Sakarya Üniv. Fen Edebiyat Fakültesi dergisi, s.1**

131 Hayit(1995). a.g.e, s.209-211

Tatar yenileşme hareketinin öncülerinden olmuş ve Şehabettin Mercani, Alimcan Barudi, Musa Carullah gibi alimler dini reform faaliyetlerinde bulunarak Türkistan'da eğitimi yenileştirme hareketini başlatmışlardır. Türkistan'da yenileşme hareketi de denen Ceditçilik akımının en önemli temsilcisi ise Kırımlı İsmail Gaspıralı olmuştur. Gaspıralı Türk toplumu üzerindeki geri kalmışlığın en temel sebebinin eğitim olduğunu belirterek bu duruma çözüm getirmeye çalışmıştır. Eğitimde yeni metotlat kullanılarak uygulamaya konulan usul-ü cedit mektepleriyle okuma-yazma oranları artırılmış, ayrıca Gaspıralı, Tercüman gazetesiyle bu yeni usul mekteplerin tanıtımını yaparak Türkistan coğrafyasında yayılmasını sağlamıştır. Ayrıca Gaspıralı Tercüman gazetesinde modernleşmenin batının iyi taraflarını alarak mümkün olacağını da savunmuştur. Ayrıca Gaspıralı "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" sloganıyla ortak Türkçe kullanımına dikkat çekmiş ve Türk toplumunun birlikte hareket edebilmes için dilin önemini vurgulamıştır. Gaspıaralı'nın açtığı usul-ü cedit mektepleri sayesinde yenilik düşünceleri Kazak bozkırlarına da yayılma imkanı bulmuştur.

Kazak Türklerinin kültür hayatının gelişiminde hem Tatarların hem de Rusların etkisi kaçınılmaz olmuştur. Rus kültür çevrelerinde yetişen Kazak gençleri arasında batı zihniyetli bilgili ve seviyeli aydın sınıfı oluşmya başladı. Kazak Türklerini ilerleme adına etkileyen âlimlerden Çokan Velihanov, İbrahim Altınsarin ve Abay Kunanbayev en tanınmış üç şahsiyettir. Kazak Türklerinin kültürel anlamda kalkınmasını ve bu kalkınmanın Rusya'da yaşayan diğer Türk halkları ile birlikte gerçekleştirilmesi gerektiğini düşünen Muhammetcan Seralin gibi Ceditçi aydınlar da yetişmekteydi. Kazak topraklarında usul-ü cedit okullarının yaygınlaşmasıyla ceditçi medreselerde yetişen Kazak aydınlarının çoğalması Kazak Türkleri arasında fikri çalışmalar gerçekleşmeye başladı. Gelişen fikri hareketlilik ile beraber Kazak basınında da ilerlemeler görüldü. 1911 yılında Muhammetcan Seralin Aykap dergisinde toplumu aydınlatma yolunda önemli makaleler yayınladı. 1913 yılından itibaren Kazak gazetesinin yayınlanmaya başlamasıyla Kazak yurdundaki siyasi ve toplumsal olaylar halka dururulmaya çaışıldı ve kamuoyu oluşturuldu.

1905 Rusya'da İhtilal hareketleri ile Çarlık hükümeti halka bazı hak ve özgürlükler tanımak mecburiyetinde kaldı ve danışma meclisi olarak hükümet Duma'yı toplayacağını duyurdu. 1905 ihtilali Kazak Ulusal Kurtuluş Hareketi'nin rönesansının yeni bir başlangıcı oldu. Kazak aydınlarından Alihan Bökeyhanoğlu ve diğerleri Çara dilekçeler yazarak (Karkaralı Dilekçesi) Kazak halkının problemlerini dile getirdiler. Dilekçedeki en önemli

problemlerden toprak meselesinin aşılamaması idi. Kazak topraklarına yerleştirilen Rus göçmenlerden şikayet edilmekteydi. İhtilalden sonra Çarlık Rusyası'nda doğan özgürlük ortamından Rusya Türkleri de istifade etmiş ve belirli aralıklarla kongreler tertiplemişlerdi. Bu kongrelerde birlikte hareket edecekleri İttifak nizamnamesi tertiplenerek bir Milli Şura oluşturmuşlardır. Kazak Türkleri de bu kongrelere kayıtsız kalmamışlardır. Devlet Duması seçimlerine Kazak Türklerini temsil etmek için katılan mebuslar Duma çalışmalarında söz alarak toprak sorunu ve göçmenlerin yerleştirilmelerini durdurmalarını talep etmişlerdir. Fakat Duma'daki Rus milliyetçileri Müslüman-Türklerin istek ve ihtiyaçlarına cevap verilmesini engellemişlerdir.

3. ŞUBAT DEVRİMİNDEN SONRA KAZAKİSTAN

3.1. Rusya'da 1917 Şubat İhtilali ve Kazakistan

Çarlık Rusyası'nda 20. yüzyıl başında yaşanan gelişmeler Şubat ve Ekim ihtilallerinin gerçekleşmesinin sebepleri olarak gösterilebilir. 1905 Japon-Rus Savaşı'nın yenilgisi ve ardından Çar'ın meşruti monarşiyi getirmesi, Birinci Dünya Savaşı ardından 1916 Genel Halk Ayaklanması baskıcı Çarlık rejimin sonunu getiren Şubat ve Ekim İhtilallerini doğurmuştur.

Çarlık Rusyası, Birinci Dünya Savaşı sırasında savaşa katılan 14 milyon insanını bir afete sürükledi ve 1916 yılında imparatorlukta açlık baş gösterdi. Askerlere bile yiyecek bulunamaz duruma gelinmişti. Savaştan faydalanmak isteyen kapitalistlerse işçi çalışma saatlerini daha da uzatmıştı. Rusya'nın İngiltere ve Fransa dâhil Avrupa'ya olan bir yıllık (1917) borcu altın hesabı ile 8,5 milyar somu* aşmıştı. Çarlık hükümetine karşı savaşları protesto etmek isteyen halk harekete geçti. 14 Şubat'ta Bolşeviklerin çağrısıyla Petrograd'daki altmış kuruluş greve başladı. Atılan sloganlar siyasi mesajlar veriyordu: "Çarlık Monarşisi kaldırılsın! Devrimci Geçici Hükümet Yaşasın!"[132]

23 Şubat 1917 tarihinde Petersburg'da iaşe meselesinden dolayı çoğunluğu kadınlardan ibaret olan halk, hükümete karşı bir hareketten ziyade pazardaki malları yağmalamaya başladı. 7 Mart'a gelindiğinde halkla polis arasında mücadeleler başladı. 10 Mart'tan itibaren ise asker (Pavlovski kıtası) hükümete karşı isyana geçmeye başladı. 11 Mart'ta Çar'ın Duma'yı dağıtmaya kalkışması üzerine Rusya birdenbire inkılâba girmiş bulundu ve 12 Martta devrim hareketi alevlendi. 14 Mart'ta eski idareye karşı muhalefetle ve siyasi hayatındaki doğruluğu ile tanınan bölgeler (Zemstvo) ittifakı reisi Prens Livaf'ın başkanlığında inkılâbın ilk hükümeti olarak "Geçici Hükümet" teşkil edildi. 15 Martta da üç asırdan fazla Rusya mukadderatını mutlakiyetle yönetmiş, birçok milletlerin hürriyetlerini çiğnemiş olan Romanovlar Hanedanı'nın son hükümdarı olan Çar II Nikola tahttan çekildi. Bunun üzerine Rusya mukadderatı tamamıyla Geçici Hükümetin eline düştü ve devleti inkılâba götürmek isteyen Rus inkılâpçıları iş başına geçtiler.[133] İhtilal hareketi gerçekleşirken üç siyasi güç mevcuttu. Birincisi, Çarlık otokrasisi; serfler, eski memurlar, monarşi yanlısı askerler idi ve bunlar ihtilal karşıtı güçlerdi. İkinci olarak,

---

[132] Karatayev, T. (1993). Jüz Jıldın Ak-Karası, Almatı, s.121-122
*Som, bugün Kırgızistan ve Özbekistan devletlerinde kullanılan para birimidir.
[133] Seydahmet(1930). a.g.e, s.102-103

burjuvazi gelmekteydi ve içerisinde İngiliz-Fransız emperyalistleri de mevcuttu. Amaçları ise Çarlık otokrasisi ile anlaşıp ülkede anayasalı bir monarşi oluşturmaktı. Üçüncü fakat azınlıkta olarak ise, İhtilalci proletarya ile köylüler yer almaktaydı. Bunlar, Çarlık otokrasisi ile burjuvaziye karşı çıkan güçler idi ve demokrasi isteyen köylü ile işçi çıkarları kesişmekteydi. Yine bu siyasi gücü Bolşevikler Partisi temsil etmekteydi.[134] Toplumsal hayatta siyasi partilerin rolü muazzam bir şekilde büyüdü. Devrimle birlikte Çarlık sansürü ortadan kalktı ve milliyetçilik, söz, toplantı özgürlüğü geniş ölçüde arttı. B. İ. Lenin: "Rusya şimdi çalkalanıyor. Siyasi açıdan bakıldığında on yıldır uykuda olan Çarlık hükümetinin korkunç zulmü altında ezilen serfler ile işçiler ağır şartlar altında çalıştırıldı ve milyonlarca, on milyonlarca insan uyandı da siyasete girişti." demiştir.[135] ?????

27 Şubat 1917 tarihinde Duma'daki çoğunluğu Kadet partisinin üyelerinden ılımlı liberallerden oluşan mebuslar Geçici Hükümeti kurdu. Bu Komite Petrograd Sovyeti'nin* Yürütme Komite'sini Geçici Hükümeti kurmak için anlaşmaya çağırdı fakat Bolşevikler burjuvazi ile hiçbir şekilde anlaşma yapmayacaklarını bildirdiler. Onlar eğer Geçici Hükümet kurulacaksa onu sadece Petrograd Sovyeti'nin gerçekleştirmesi gerektiğini ve Devrimci Geçici Hükümetin rolünü sadece kendilerinin üstlenebileceğini ifade ettiler. Ancak Yürütme komitesinin içerisinde Menşevikler ile Es-Erlerin daimi üyelerinin fazlalığından dolayı Bolşeviklerin istekleri gerçekleşemedi. Geçici Hükümetin Bakanlarının çoğu devrimci Kadet Partisi'nden ve Menşevik-Es-Er Partileri'nden Burjuvazi hükümetine giren olmadı. Dolayısıyla çift hükümet meydana gelmiş oldu. Birisi "Geçici Hükümet", diğeri ise, proleterya ve köylülerin diktatörü "Sovyetler" idi. Çift hükümetin çıkış sebeplerinden bir tanesi ihtilale kadar ülkede demokrasinin adının dahi olmaması dolayısıyla halkın karanlıkta kalmış olması idi. Devrim sonrası yaşanan değişikliklerle siyasi özgürlükler kazanıldı ve halk bunu sevinçle karşıladı. Halkın çoğunluğu küçük burjuvazi (köylüler) olduğundan ve ülkede 3-4 milyon sanayi işçisi olduğundan ve sayısı fazla olan küçük burjuvazi grubunun Menşevikler ve Es-Erler'den yana olup Bolşeviklere karşı üstünlük sağlamaları oldu.[136] Çift başlı yönetimin ortaya çıkması, Şubat İhtilalinin iç çelişkilerini, ülkedeki sosyo-politik durumun istikrarsızlığını

[134] Karatayev(1993). a.g.e, s.123

[135] Mekebayev, T. K. (2015). Akpan Tönkerisi jane Uakıtşa Ükimet Biylik Orındarının Kazakıstandağı Kızmeti (1917 jıldın Akpanı-1918 jıldın bası), Almatı, s.47

***Petrograd Sovyeti** veya tam adıyla **Petrograd** İşçi ve Asker Vekilleri **Sovyeti** (Rusçası:Петроградский Совет рабочих и солдатских депутатов), Sankt-Peterburg şehrinde 1917 Şubat Devrimi ile Çarlık Rusyasının dağılmasından sonra şehirde işçi ve cephedeki askerler tarafından kurulan temsil organı.

[136] Karatayev(1993). a.g.e, s.124

göstermekteydi. Dolayısıyla mutlak iktidarın eninde sonunda ya emperyalist burjuvazi ile onun müttefiklerinin menfaatlerini savunan Geçici Hükümet ya da işçiler ile emekçi köylülerin, yani sosyal ve siyasi sömürüden eziyet çeken ülke halkının çoğunluğunun hükümeti olan Sovyetlerden birine geçmesinin yakın olduğunu göstermekteydi.

3.1.1. İhtilal'in Kazak Türkleri Üzerindeki Etkisi

Romanov Hanedanı'nın ve bu hanedanın yönettiği Çarlık hükümetinin 2 Mart'ta resmi olarak tarih sahnesinden silinmesi ülkede kökten değişimler yaşanmasına vesile oldu. Petrograd'daki Şubat İhtilali'nin zaferi, Geçici Hükümetin kurulması ile Petrograd Sovyeti'nin hareketleri hakkında haberler Kazakistan'a Mart ayının ilk günlerinde ulaşmıştı.[137]Ahmet Baytursunoğlu, İhtilali Kazak Türklerinin sevinçle karşıladığından bahseder. Baytursun öncelikle bu devrimin, Çarlık hükümetinin zorbalıklarından kurtulmak için ve eskiden beri beklenen kendi kendilerini yönetebilme isteklerinin açığa çıkmasını sağlamak için önemli bir gelişme olduğunu söylemiştir.[138]

Rusya'da eski takvime göre 27 Şubat 1917'de başlayan ihtilal Çarlık monarşisinin yıkılmasıyla sonuçlandı. Sosyal Demokratlar, Anayasal Demokratlar (Kadetler), ve Sosyal Devrimciler önderliğinde gerçekleşen bu devrim, Rus imparatorluğunun her yerinde olduğu gibi Kazak yurdunda da büyük bir sevinçle karşılanmıştı.[139] Şubat İhtilali, milletlerin kendi kendilerini yönetmeleri problemini çözmesi için imkân tanıdı ve Kazak toplumunun sosyal-ekonomik gelişimini hızlandırmaya yönelik girişimleri de beraberinde getirdi. Geçici Hükümet, 1916 İsyanı ile ilgili kendini korumak isteyen halkın haklılığını kabul etti ve "Cezalandırma Birlikleri"nin faaliyetlerini durdurdu. Şubat İhtilali'nin en önemli neticelerinden biri de halkların siyasi bağımsızlıklarını istemeleri ve demokrasi taleplerini dile getirebilmeleri olmuştur. Ancak İhtilal toplum problemlerinin bütününe cevap verememiştir. Toprak meselesi bunların başında gelmektedir. Kazak halkına ait 19. asrın sonuyla 20. asrın başında Çarlık hükümetinin ele geçirdiği yerler geri verilmemiştir.[140]

---

[137] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.73
[138] Mekebayev(2015). a.g.e, s.48
[139] Kesici(2003). a.g.e, s.169
[140] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.75

İhtilal sonrasında Kerenskiy[141] yönetiminde iş başına gelen Geçici Hükümet, Rusya devletinin sınır eyaletlerinde kendi yönetim birimlerini kurma çalışmalarını başlattı.[142] 8 Mart'ta Alihan Bökeyhanoğlu, Minsk'ten Semey'e, Karkaralı'ya, Oral'a, Petropavl'a ve başka şehirlere telgraflar göndererek aydın kesimi harekete geçirdi. Telgrafta:

> "Rusya'daki bütün halklara kardeşlik, eşitlik, özgürlük günü doğdu. Yeni kurulan hükümet yönetimde söz sahibi olabilmek için Kazak halkı ve diğer halklar ile uyumlu olmak zorunda. Kurucu Meclis seçimlerinde Kazak halkı olarak uygun kişilerin bizi temsil etmeleri için seçilmesi gerek. Artık çatışma, ihtilaf, tartışma ve skandalları bırakmak gerek. İşlerimizde birlik, doğruluk var olsun! Toprak meselesi ile ilgili konuları da ele alınız. Bizim istediğimiz yönetim şekli demokratik cumhuriyettir."denmekte idi.[143]

Bu dönemde ülkedeki demokrasi isteyen aydınlar Kazak toplumu için ilk sırada olarak ulusal özgürlüklerini ve bağımsızlıklarını kazanmayı düşünmekteydi. Dolayısıyla Rusya'daki Geçici Hükümetten yana taraf olmaktan başka çareleri yoktu. Aydınlar Rusya'dan birden bölünmek için Kazak toplumunun hazır olmadığını biliyordu.[144] Telgraflarda Alihan Bökeyhanoğlu'nun genel siyasi meseleleri çözmek için Petrograd'a gideceği de yazılıydı. Mart ayının 14'ünden sonra malumatlar gereği Kazak komiteleri ülkedeki vilayet merkezlerinde ve ayrı ayrı şehirlerde faaliyet göstermeye başladı. Kazak aydınlarından Alihan Bökeyhanoğlu Torgay vilayetinin komiserliğine, Muhammedcan Tınışbayoğlu Yedisu Vilayeti komiserliğine ve Mustafa Çokayoğlu ise Türkistan vilayeti komiserliğine Geçici Hükümet'e hizmet etmek amacıyla atandılar.[145] Bökeyhanoğlu, 25-28 Mart'ta delege olarak Kadetler Partisi'nin XII. Kongresi'ne katıldı ve tarım meselesi tartışılırken söz alan Bökeyhanoğlu, Kazak Türklerinden kanunsuz müsadere edilen toprakların geri verilmesini talep etti. Kazakistan'ın "Şubat İhtilali'nden sonra Kazak Türklerine teşkilatlanma şart" tezi, "Rusya Demokratik Cumhuriyeti bünyesinde Kazak Milli Muhtariyet kurulmalı" fikrine dönüştü. "Kazaklardan kanunsuz bir şekilde müsadere edilen topraklar derhal sahiplerine geri verilmelidir" tezi, "bütün eski Kazak bozkırlarının

---

141 Aleksandr Fedoroviç Kerenskiy (1881- 1970), Hukuk bitirdi, avukatlık yaptı. Çarlık döneminde milletvekili olarak Duma'ya girdi. Rusya'da sosyalist akıma kapıldı ve Eserpartisi üyesi oldu. 1917 Şubat devriminden sonra Geçici hükümette önce Adliye bakanı, sonra Askeriye ve Deniz bakanlığı yaptı, 8 Temmuz'dan itibaren başbakanlığa getirildi. Bolşeviklere karşı şiddetli mücadele verdi. Ekim ihtilalinin akabinde ani baskınlarla Bolşevik hareketi engellemeye çalıştı. Bolşevik ihtilalinden sonra bayan kıyafetleri giyerek Amerika elçisinin arabasında Petersburg'tan kaçtı. Bolşeviklerle savaşmak için ordu toplamak istiyordu, lakin muvaffak olamadı. 1918'de önce Avrupa'ya, II. Dünya savaşının patlak vermesiyle de Amerika'ya kaçtı. 1970 yılında New York'ta öldü. Bkz: **"Kerenski", Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya, cilt 20, Moskova 1953, s. 553.**

142 Kesici(2003). a.g.e, s.169

143 Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.215-216

144 Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.215-216

145 Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.77-80

üniter Kazak Devleti'nin sınırları içinde toplanması" fikrine dönüştü. İhtilâl sonrasında milli liberal hareketin liderleri önemli sosyo-politik meselelerde Geçici Hükümet'in tarafını tuttu. Dolayısıyla onlar da Geçici hükümete muhalif siyasi bir teşkilat olarak görünen Sovyetlere karşı bir tutum izlediler.[146]

Geçici Hükümet'e Kazak aydınlarının bakışını Mir Yakup Dulatoğlu şu şekilde anlatmıştır:

"Ben yol arkadaşlarımla birlikte Geçici hükümet organlarında bulundum ve Rusya'nın bundan sonraki geleceğine sadece kurulacak olan Komitelerin karar verebileceğine inandım, bunun için var gücümle mücadele ettim. Komite toplantısının Kazak milletine kendi kendini yönetme imkânı vereceğine inancım sonsuz idi." demiştir.[147]

Ancak Geçici hükümetin memurları olarak çalışan bu şahıslar sömürge yönetimine hizmet etmekten başka maalesef Kazak halkının hiçbir sorununa çözüm getiremediler. Öyle ki Kazak halkını siyasal haklarından yoksun bırakan Çarlık Rusyası'nın eski yasaları Geçici Hükümet zamanında da yürürlükte kalmıştı. Eski rejime bağlı askerler ve memurlar görevlerinin başında bulunmaya ve ayrıcalıklarını korumaya devam ediyordu. Bunun yanı sıra Kazak halkının en verimli topraklarını Rus köylülerine dağıtmakla görevli "göçmen bürosu" da faaliyetlerini sürdürüyordu.[148] Dolayısıyla genel olarak Çarlık hükümetinin eski politikaları hala devam ediyordu.

Geçici Hükümet Şubat İhtilali'nden sonra başlayan açlık felaketini önlemek için bir "Gıda Komisyonu" kurdu. Komisyon Kazak bozkırlarında Semey, Yedisu bölgelerinde de faaliyet gösterdi fakat istenen sonuç alınamadı. 1917 yılı açlığa maruz kalanların sayısı Evliyaata'da 44.307, Akmescit'te 24.810, Türkistan'da 12.296, Çimkent'te 33.618, Kostanay'da 62.75 kişi idi. Yedisu vilayetinin Almatı bölgesinde ise açlığa maruz kalanlar 220 bin kişi idi. Geçici hükümetin Gıda Komisyonu'nun Kazak-Kırgızların açlık sorununa eğilememesi açık bir şekilde görülmektedir.[149]Ayrıca Çarlık Hükümeti'nin 1916 isyanına katılanları kan dökerek cezalandırmasından sonra, Çin'den geri dönen Kazak-Kırgız ailelerine Geçici hükümet sadece 100 ruble yardımda bulundu. Mahalli şoven kulaklar durumdan yararlanarak bölgedeki terör faaliyetleriyle halkın topraklarını gasp etti. Geçici Hükümet'in Yedisu Komiseri Şkapskiy "uzlaşmaya gidilmesi hiçbir şekilde söz konusu olamaz, bu yüzden Kırgızlar (Kazak Türkleri) başka taraflara göç ettirilmelidir" dedi. Geçici Hükümet toprak reformunun savaşta kazanılacak zaferden sonra yapılması planlanan kurultay toplantısında ilan edilmesini kararlaştırdı. Milliyetler meselesi ile ilgili

[146] Kara(2013). a.g.e, s.394
[147] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.217
[148] Kesici(2003). a.g.e, s.169
[149] Mekebayev(2015). a.g.e, s.67-85

olarak ise; “dini mezhepler ve milliyetler konusundaki kısıtlamaların kaldırılması” hususunda kararname neşretti. Ancak milletlerin kendi yönetimlerini kendileri belirlemesi hakkı, küçük halklar ile azınlıkların kaderleri ve buna benzer diğer meseleler dikkate alınmadı.[150]

Rusya’da gerçekleşen Şubat ihtilali milletlerin kendi problemlerini çözmelerine imkan tanımış ve Kazak toplumunun sosyo-ekonomik gelişimi için Kazak aydınlarının girişimini de baraberinde getirmiştir. Devrim sonrası başa gelen Geçici Hükümet, 1916 isyanı sonrası kendini korumak isteyen halkın isteklerine cevap vermiş ve cezalandırma birliklerinin faaliyetlerini durdurmuştur. Fakat ihtilal toplum problemlerinin tümüne cevap verememiştir. Kazak Türklerinin en büyük problemi olan toprak meselesi bunların başında gelmiştir. Bu dönemde Kazak aydın kesimi sınır eyaletlerinde kendi yönetim birimlerini oluşturan Geçici hükümetin organlarına destek vererek faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bağımsızlık yolunda harekete geçen Alihan Bökeyhanoğlu diğer arkadaşlarını siyasi meselelerini çözmek için harekete geçmeye çağırmıştır. Geçici hükümetin Kazak halkına kendi kendini yönetme imkanı vereceğine inanan Kazak aydınları Geçici Hüküetin organları olarak hizmette bulunmuşlardır. Ancak Geçici Hükümet genel olarak Çarlık hükümetinin eski politikalarını halen devam ettirmiştir.

3.2. Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (1 Mayıs 1917)

Rusya’da Şubat İhtilali’nden sonra işbaşına gelen “Geçici Hükümet” idari kadroda değişiklikler yaparak halk tarafından sevilmeyen yöneticileri değiştirmiş ve polis-jandarma teşkilatını lağvetmişti. 20 Mart 1917 kararnamesi ile bütün vatandaşların eşit olduğu ilan edilmişti. Bu değişiklikler ve oluşan hürriyet havası içinde Rusya İmparatorluğu’nda Rus olmayan milletlerde politik faaliyetlerin gelişmesine zemin hazırladı. İhtilali müteakip çeşitli Türk boylarında milli-siyasi bir canlanma başlamıştı. Esas mesele Rusya içersindeki Türk-Müslüman halklarının genel bir toplantısını düzenlemekti. IV. Devlet Duması Müslüman fraksiyonunun üyeleri 15-17 Mart tarihlerinde Petrograd’da yaptıkları toplantıda bütün Rusya Müslümanlarının kongresini toplama kararı aldılar. Kongreyi hazırlamak ve düzenlemek üzere Kafkasyalı sosyal demokrat Ahmet Salihov başkanlığında “Rusya Müslümanlarının geçici merkez bürosu” kuruldu. Türk basını ise kurultayın önemi, gayeleri, kurultayda görüşülecek meseleler hakkında halka geniş bilgi veriyordu.[151] Rusya

[150] Kara(2013). a.g.e, s.390
[151] Ilgar, İ. (1990). Rusya’da Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları, Kültür Bakanlığı yay, Ankara, s.4-9

Müslümanlarının ilk kongrelerini yapacakları haberi 20-25 milyonluk Türk-Müslüman kavimlerini hemen harekete geçirdi. Kazan, Ufa, Orenburg, Troysk, Taşkent, Semerkant, Bakü, Akmescit, Bahçesaray gibi öz-Türk şehirlerinden başka Moskova, Petrograd, Odesa, Samara, Nijni-Novgorod gibi Rus merkezlerinde yaşayan Müslüman-Türk unsurları mahalli kongreler tertiplemeye ve delegeler seçimine giriştiler. Moskova'da yapılacak olan kongreye sunulacak isteklerini müzakereye başladılar. Mahalli kurultaylarda en çok konuşulan meselelerden biri, ilgili Türk-İslam zümresinin Rusya devleti içerisinde ihtiyar edeceği "idari durum" idi. Bu Türk zümreleri kendi mukadderatlarını kendileri tayin edeceklerine ve geniş Rus kitlesine bu durumu kabul ettireceklerine inanmaktaydı.[152]

Bütün Rusya Müslümanlarının ilk genel toplantısı olan "Umumi Rusya Müslümanları Kurultayı" Moskova'da 1 Mayıs 1917 tarihinde açıldı. Kongreye 450-500 kişi beklenirken 900 kişi katılmıştı. Kurultay Rusya Müslümanlarının Geçici Merkez Bürosu başkanı Ahmet Salihov tarafından açıldı ve ilk söz Musa Carullah Bigiyev'e verildi. Musa Carullah Türklerin hürriyet yolunda kurbanlar verdiklerinden, Müslümanların üçüncü sınıf vatandaş muamelesi gördüklerinden bahsetti ve bu kongrenin Müslümanların V. Kongresi olduğunu hatırlatarak başarılar diledi. Başkanlık divanı geçici Büro tarafından kongrenin programı hazırlanmıştı. Buna göre müzakere edilecek konular şu şekildeydi: 1) Rusya'nın (gelecekteki) idare şekli, 2) Medeni ve mahalli muhtariyet (kültür ve eğitim faaliyetleri dâhil), 3) Savaşa münasebet ve savaştan zarar görenlere yardım şekilleri, 4) Kurucu Meclis, 5) Kadın ve işçi hakları, 6) Toprak meselesi, 7) Kafkasya, Türkistan, Kazakistan'daki kolonizasyon siyaseti, 8) Askeri ve Siyasi Teşkilat Meselesi 9) Kurucu mecliste seçim faaliyetleri, 10) Bütün Rusya Müslümanlarının Büyük Milli Şura'sını seçmek. Başkanlık divanının hazırladığı bu program üyeler tarafından kabul edildi ve müzakere edilen konuları incelemesi için şu komisyonlar kuruldu: "1) Rusya'nın gelecekteki idare şekli komisyonu, 2) İşçiler komisyonu, 3) Toprak-su komisyonu, 4) Kadın-kız komisyonu, 5) Kurucu meclise seçim için hazırlık komisyonu, 6) Savaş ve askeri teşkilat komisyonu, 7) Dini ve medeni işler komisyonu, 8) Maarif komisyonu, 9) Mahalli idareler komisyonu."[153]

Rusya Türk-Müslüman halklarının idari durumları hakkında müzakereler sonunda iki görüş belirmişti: Bazı zümreler kendi kavimleri için Rusya İmparatorluğu içinde sadece medeni muhtariyet (yani kültürel özerklik) tasarlamışlarken, diğer zümreler de topraklı

---

[152] Kurat, A. N. (1960). "1917 Şubat İhtilali ve Rusya Türkleri", Türk Yurdu, C.2, sayı:1, s.14
[153] Ilgar(1990). a.g.e, s.13-14

muhtariyet sistemine dayanan bir federasyon taraftarı idiler. Ulema zümresi ise her şeyden önce dini meselelerin halli ve ruhani teşkilatının ıslahını arzu ediyorlardı.[154]Ahmet Salihov gibi kültür özerkliğinden taraf olanlar, toprak özerkliğinin çeşitli ulusları birbirinden ayırıp tecrit edeceğini, coğrafya açısından dağınık olan Rusya Müslümanlarının yasama, yürütme ve yargı organları olan birleşmiş merkezi bir dinsel-kültürel topluluk olarak ortaya çıkmaları gerektiğini savunmuştur. Müzakerelerin yoğun geçtiği 7 Mayıs günü Kazak delegesi Halil Dostmuhammetoğlu konuşmasında Salihov'u sert bir dille eleştirerek düşüncesinin özerklik kavramıyla temelden uyuşmadığını belirtmiştir. Azerbaycan Türklerinden Resulzade de bütün halkların kendi bölgesel özellikleri olduğu gerekçesiyle federasyon sistemini savunanlardan olmuştur. Yine toprak özerkliği ilkesini en içten savunanlardan biri de Başkurt Türk'ü olan Zeki Velidi Togan'dır.[155] Togan hatıralarında federasyon fikrini kongrede kabul ettirmeye çalıştığından ve yakın dostu olan Mustafa Çokayoğlu ile bu konuda uyuşmadıklarından bahsetmiştir.[156]

7 Mayıs günü memleket idare usulü hakkında kongre tarafından Müslüman milletlerin menfaatlerini sağlayan en uygun idare usulü olarak milli birlik ve toprak esasına bağlı muhtariyet, yani tarihi yurtlarında nüfus çoğunluğunu kaybeden Türklere milli-medeni muhtariyet sağlayan halk cumhuriyeti kurma esası kabul edilmiştir. Yine Rusya'da yaşayan Müslüman milletlerin bütün ruhani ve medeni işlerini düzenli surette yürütecek ve Müslümanların birlik halinde çalışmalarını ve hareketlerini sağlayacak ve kendi dairesinde kanunlar çıkaracak umumi Rusya Müslümanlarına özel bir merkezi kuruluş vücuda getirilecekti. Bu kuruluşun şekli, heyeti ve yapılacak işleri, bütün muhtariyetliMüslüman vilayetlerinden toplanacak vekillerin birinci Kurucu Meclisi tarafından tespit edilecekti.[157]

Medeniyet ve Maarif işleri hakkında kongre; Maarif medeniyet işlerinin her milletin kendi idaresine bırakılacağını, ortaokullarda ortak Türkçe okutulmasının zorunlu olduğunu ve dini medreseler ve öğretim üyelerinin dini idareler nezaretinde olacağını kabul etti.[158] Kongre ayrıca Kadın hakları meselesi ile ilgili 24-27 Nisan tarihinde Kazan şehrinde toplanan Kadınlar Kongresi'nin 10 maddelik kararını olduğu gibi kabul etti. Buna göre kadınlara eşitlik haklarının yanı sıra seçme ve seçilme hakkı da tanındı.[159] Dönemin şartları değerlendirildiğinde Rusya Türklerinin kadınlara seçme ve seçilme hakkını tanımaları

[154] Kurat(1960). a.g.m, s.14
[155] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.140-143
[156] Togan, Z. V. (2015). Hatıralar, TDV, Ankara, s.126
[157] Ilgar(1990). a.g.e, s.300
[158] Ilgar(1990). a.g.e, s.346-347
[159] Ilgar(1990). a.g.e, s.401-402

medenileşme açısıdan siyasi ve hukuki teşkilatlanmada ileri seviyede olduklarının göstergesidir.

Kazak halkının toprak sorunları ile ilgili Kongrede alınan kararlar şu şekildeydi: Kazak Türklerinin kanunsuz bir şekilde ellerinden alınan toprakları ve muhacirlere bırakılmış olan evlik arazileri, Kazak Türklerine geri verilmelidir ve Kazak topraklarına iskân edilen göçmenlerin akını durdurulmalıdır. Kazakistan ve Türkistan ovalarında eski idarenin toprak kanunlarının yürürlülüğü durdurulmalıdır. Kazak Türklerinin başka yerlere göçü durdurulmalıdır. Kazak halkının toprakları sınırlandırılıp, hazine çiftlikleri ve köşkleri kurulan toprakların sınırları yeniden tayin edilip bu çiftlikler içinde bulunan Kazak toprakları kendilerine geri verilmelidir. Kazak Türklerinin hayvan kazancı toprak işleme kazancına kıyas edilmelidir.[160]

Kongre son olarak Müslümanların bu ortak hareketlerini gerçekleştirmek için bütün sınıf ve kabilelerin vekillerinden meydana gelecek bir Milli Şura seçilmesini gerekli bulmuştur. Milli Şura üyelerinin; Türkistan, Buhara ve Hive'den 7, Kafkasya'dan 5, Kazakistan'dan 5, Kırım'dan 2, Litvanya Tatarlarından 1, İç Rusya ve Sibirya Tatarlarından 10 kişi olarak toplamda 30 kişiden oluşmasını kabul etmiştir. Milli Şura temsilciliğine Kazakistan'dan, Akmola'dan Kurbanali Kuşçugil, Semeyden Kulmuhammet Oraza, Ural'dan Cihanşah Dostmuhammetoğlu, Bükey'den Veledhan Tanaç ve Torgaydan Akkagaz Dosjankızı seçilmişti.[161] Kongreye katılan ve Milli Şura temsilciliğine seçilen Torgay vilayetinden Akkagaz Dosjankızı Kazak Türklerinin arasından kadın temsilci olarak seçilmiştir. Bu demek oluyor ki Kazak Türkleri arasında siyasette kadınlar da söz sahibiydi.

Daha sonra Kongre Şura'ya "Rusya Müslümanları Şurası" adını vermiştir. Milli Şura, gelecekte kurulacak olan Rus hükümeti ile ilgili görüşlerini mevcut Geçici Hükümet'e bildirmeye çalıştı. Milli Şura Anayasanın hazırlanmasından sonra hükümetin tek bir partinin çoğunluğunda değil tam tersine Rusya İmparatorluğu'nda yaşayan çeşitli milletlerin temsilcileri çağırılarak milli bir koalisyon kurulmasını istiyordu. Bu meseleyi görüşmek üzere Şura temsilcileri Ayaz İshaki, Sadri Maksudi ve Şah İslam Ağustos 1917'de Petersburg'da Başbakan Livov, Rusya İhtilalci Sosyalist Başkanı Kerenskiy ve İşçi Asker ve Köylü Temsilcileri Başkanı Çekidze ile görüştüler. Geçici Hükümetin bu liderlerinden hiçbiri bir milli koalisyon kurulması fikrini kabul etmediler. Böylece Geçici

[160] Ilgar(1990). a.g.e, s.368-369
[161] Hekimoğlu, V. S. F. (2007). "Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (1-11 Mayıs 1917)", Türk Dünyası Araştırmaları, sayı:160, s.11

Hükümet'in Türk ve İslam kavimlerine ne ülke özerkliği ne de kültür özerkliği vermeyi asla düşünmediği anlaşıldı.[162]

Birinci Rusya Müslümanları Kongresi'nin önemi, çeşitli görüşteki bütün Türk-Müslüman boylarının vekillerinin ilk defa olarak fikirlerini açıkça ifade edebilecekleri bir ortam hazırlamış olmasıdır. Kongre boyunca müzakerelere; muhafazakârlar, aşırı dinciler, liberaller, Türkçüler ve en aşırı uçlara mensup sosyalistler de bulunmaktaydı. Kurultay bazı eksiklerine rağmen dönemine göre çok kritik kararlar almıştı fakat ne yazık ki hiçbirinin bağlayıcı gücü yoktu. Her boy kendi yerel çıkar ve problemlerine eğildiğinden alınan kararlar sürekli olamamıştır. Kongrede tartışılan ve karara bağlanan en önemli konulardan bir tanesi olan memleket idare usulü olmuştur. Bu konuda yapılan müzakereler sonucu topraklı muhtariyet kabul edilmiştir. Bu nedenle taraflar arasında anlaşmazlıklar vuku bulmuştur. Öyle ki Kafkasyalılar ve Kazak Türkleri Temmuz ayında yapılan II. Bütün Rusya Müslümanları Kongresine katılmadılar. Bundan sonra Kazanlılar, Kırımlılar Azerbaycan Türkleri, Kazak Türkleri ve Türkistanlılar ayrı ayrı mücadeleye giriştiler ve hepsi sonunda Bolşeviklerin kurbanı oldular.

3.3. Bolşeviklerin 1917 Ekim İhtilali ve Kazakistan

Şubat İhtilali ile Çarlık hükümeti yıkıldıktan sonra Rusya'da önemli siyasi gelişmeler yaşandı. Çarlık rejimi sona erdi, halka siyasi özgürlükler verildi, gazetelere serbestlikler verildi, partilere karşı baskılar azaldı, mitingler-toplantılar açık bir şekilde gerçekleşir hale geldi. Burjuvazi, Şubat İhtilâli'ni gerçekleştiren güçlerin Sovyetleri desteklemesiyle zayıfladı. Burjuvazi, Geçici Hükümeti kurduğunda halkı baskı altında tutup ilk önce Sovyetlere danışıp Bolşeviklerin kamu çalışmalarına katılmasına izin verdi. Geçici Hükümetin amacı, vakit kazanıp gücünü pekiştirmek idi, bu sebeple burjuvazi, küçük burjuvazi partilerinin varlığına izin verdi. Bu partilerin sağ ve sol kanatları vardı. Sağ kanat burjuvazi partileri; Kadetler ile Oktyabristler idi. 1905 yılı kurulan Kadet (Anayasacı-Demokrat) partisinin 1917 yılı elliden fazla vilayette organizasyonu vardı. Üyeleri ise burjuvazi aydınları ile liberal toprak sahipleri idi. Yine 1905 yılı kurulan Oktyabristler partisi ise büyük toprak sahipleri ve daha büyük ticaret endüstrisi burjuvazisinin partisi idi. Sol kanat partiler ise dört grup şeklinde değerlendirilebilir; toprak sahipleri, burjuvazi, küçük burjuvazi ve proletarya partileri. İlk sırada sayı olarak küçük burjuvazi gelmekteydi.

---

[162] Hekimoğlu(2007), a.g.m, s.11-12

Bunun içerisinde yüzde olarak en fazla Sosyalist-İhtilalciler (Es-Erler) yer almaktaydı. İkinci olarak sayıca fazla olan küçük burjuvazi partisi ise 1903 yılında kurulan Menşevikler idi. (Menşevikler daha önceleri Bolşeviklerle birlikte olsalar da 1912 yılında Praga konferansında ayrılmışlardır.) Diğer bir küçük burjuvazi partisi ise Anarşistler idi. Son olarak Bolşevik Partisine bakıldığında Şubat İhtilali'nden sonra parti içerisinde 24 bine yakın üye yer almaktaydı.[163] Sonuç olarak, bu küçük burjuvazi partilerinin hepsi ortak bir şekilde Çarlık hükümetine karşı mücadele vermişlerdir.

Kerenskiy hükümetinin inkılâbın başlangıcında kazandığı zafer ve şöhret zamanla kıymetini kaybetmiştir. Sağ kanat güçlerin Kerenskiy'e karşı cephe almaları tabii idi fakat zamanla sollar da kendisinden ayrılmaya ve işçi-asker kitlesi de harekete geçmeye başladı. Sağ taraftakilerin ve Bolşeviklerin çeşitli yerlerdeki isyanları hükümet tarafından bastırılıyordu fakat Lenin ve Bolşevikler azami bir surette teşvikata geçip kitleleri kazanmak için basit düsturlarla hareket ediyorlardı. Buna göre; "Bütün kuvvet ve salahiyet Sovyetlere verilecektir, bütün topraklar köylülerindir. Fabrikalar işçilerindir. Derhal sulh aktedilecektir." Bu esaslar bilhassa toprak ve sulh meseleleri, o devirdeki Rus halkının çoğunluğunun sevinçle kabul ettikleri esaslardı. Nitekim Bolşevikler Troçki'yi 20 Eylül'de Petersburg Sovyeti'nin başkanlığına seçtiler. Bu durum, Bolşevik cereyanının kuvvetlendiğinin ilk önemli alameti idi. 25 Ekim'de Petersburg Şurası'nda Troçki'nin teklifi ile "Askeri İnkılâp Komitesi" kuruldu ve eski takvimle bu tarihte Petersburg'daki asker Kronştad'dan gelen harp gemileri ile birleşerek isyana geçtiler. İsyancılar başlarında hiçbir zabit bulunmayarak müdafaa edilen Kerenskiy hükümetini devirerek iktidar mevkisini zapt ettiler. Bu suretle Çarlık Rusyası nasıl kendisini müsafaa etmeden düşmüşse, Kerenskiy Hükümeti de hemen hemen bu suretle yıkıldı ve Kerenskiy tebdili kıyafetle Petersburg'dan kaçtı. Petersburg'da silah sesleri daha tamamıyla kesilmemiş, cephe ve bütün Rusya'nın Kerenskiy'nin devrilmesine karşı ne vaziyet alınacağı kestirilememişken Lenin Hükümetini kurmuş ve iş başına geçmişti. Halk Komiserler Sovyeti Şurası namıyla Rusya mukadderatını ele alan bu hükümet, devleti komünizm esaslarına göre kurma, harbi tasfiye etme, Bolşevizme düşman unsurlar ile mücadele etme şeraitleri ile karşı karşıya kaldı. Bolşeviklerin başarısının en büyük esası halka kabil olanı değil, halkın istediklerini vaat etmiş olmaları idi. Köylülere toprak, işçiye fabrikalar verilecek, mahkûm milletlere tam hürriyet hatta Rusya'dan ayrılma hakkı bile

---

[163] Karatayev(1993). a.g.e, s.126-130

tanınacaktı.[164] Ancak Bolşeviklerin vaat ettiklerini fiiliyata geçirmeleri ne yazık ki mümkün olmamıştır.

Öyle ki Lenin ve Milletler Komiseri Stalin imzasıyla 3 Aralık 1917 tarihinde Rusya ve Şark Müslümanlarına bir beyanname neşredilmişti:

> "Rusya tarihi günler yaşıyor. Başkalarının ülkelerini taksim etmek için başlanan kanlı harbin sonu yaklaşmaktadır. Bütün dünya milletlerini boyunduruk altına almış olan yırtıcıların hüküm ve saltanatları yıkılıyor…Yeni bir dünya emekçilerin ve hürriyet isteyenlerin dünyası doğuyor…
>
> Bütün Rusya'daki işçi, asker ve köylü mümessilleri ihtilalci Sovyetlere yayılmıştır. Memlekette hâkimiyet halkın elindedir. Rusya'nın emekçi halkı tek bir arzu ile yanıp tutuşmaktadır. Şerefli bir sulhun akdini sağlamak ve bütün dünya üzerindeki mahkûm milletlerin hürriyetlerini elde etmelerine yardımcı olmak.
>
> Rusya Müslümanları; Volga boylarının Kırım Tatarları, Sibirya ve Türkistan Kırgızları (Kazakları) ve Sartları, Kafkas ötesi Türkleri ve Tatarları (yani Azerbaycan Türkleri), Kafkasların Çeçenleri ve Dağıstanlılar, Rus Çarlarının zalimleri tarafından camileri, minberleri yıkılmış, dinleri, adetleri çiğnenmiş olanlar, biz sizlere hitap ediyoruz!
>
> Bundan böyle sizin akide ve adetleriniz, milli ve medeni bütün mümessilleriniz hür ve her türlü taarruzdan masun olduğu ilan olunuyor. Yani milli hayatınızı hür ve mümanaatsız olarak tesis ediniz. Sizin buna hakkınız vardır. Biliniz ki gerek sizlerin gerek bütün Rusya'da yaşayan milletlerin hakları ihtilalin bütün kudreti ve onun organı olan işçi, asker ve köylü mümessillerinin Sovyetleri tarafından korunmaktadır.
>
> Bu inkılâba ve onun hükümetine yardım ediniz.
>
> Biz bayraklarımızla bütün dünya mazlum milletlerine hürriyet götürüyoruz."[165]

Lenin ve Stalin imzasıyla neşredilen bu bildiride Rusya devleti içerisindeki bütün halklara seslenilmiş ve onlara siyasi ve kültürel haklarının geri verileceğinden ve milli medeni safhada her türlü serbestliğin tanınacağından bahsedilmiştir. Fakat ilerleyen dönemde bu bildirinin sadece siyasi arenada kendi çıkarları için yayınlanan uygulamada gerçekleşmeyecek bir bildiri olduğu anlaşılacaktır.

3.4. İlk Kazak Siyasi Partileri'nin Kuruluşu

20. asrın başındaki Kazak ulusal kurtuluş hareketinin tarihine bakıldığında pek tabii önemli mesellerden biri Alaş Partisi'nin kurulması, Alaş'ın tarihi gerçeklikleri, politik-sosyal özelliği ve Kazak tarihinde aldığı yer olmuştur. Kazak aydınları toplumun taleplerini

---

[164] Seydahmet(1930). a.g.e, s.106-112
[165] Saray(2004). a.g.e, s.137-139

bildirmek için siyasi parti kurmanın gerekliliğini Birinci Rus İhtilali'nden sonra gündeme getirmiştir. Fakat dönemin şartlarında siyasi ortam müsait olmadığı için mümkün olamamıştır.

1905-1907 yıllarında gerçekleşen isyanlardan sonra genel bir Kazak Kurultayı'nın toplanmasının olanaksızlığını iyi bilen A. Baytursunoğlu ve A. Bökeyhanoğlu şartlar müsait olana dek beklemişlerdir. Nihayet ulusal problemlerin çözümü için Genel bir Kazak Kurultayı'nın gerçekleşmesi ve siyasi parti kurma meselelerini görüşmek için önkoşullar Şubat İhtilali'nden sonra oluşmaya başlamıştır.[166]

Şubat İhtilali'nden sonra başa geçen Geçici Hükümet fiiliyatta, 1916 isyanı cezalandırma birliklerin kaldırılması hariç Çarlık Hükümeti'nin politikalarını takip etmekteydi ve Kazak halkının meselelerine çözüm bulması imkânsızdı. Geçici Hükümet Kazak halkı için mühim bir mesele olan toprak meselesini çözmek için de çaba sarf etmedi. Kazak halkının kendi kendilerini idare etmesi veya otonomi alma konusunu gündeme bile getirmedi. Bu durum Alihan Bökeyhanoğlu'nun Kazak Gazetesinde yayınladığı bir yazı ile Kadetler Partisi'nden istifa edeceğini kamuoyuna açıklamasına neden oldu. Gazetedeki yazısında Bökeyhanoğlu üç meseleyi dile getirdi:

> "Eğer bizim Kazak toprakları özel mülkiyetine alınırsa, Başkurtlar gibi çoğu topraklarını Rus köylüsüne satarlar ve az yıl içerisinde topraksız ortada kalırlar. Kadet partisi milli otonomiye karşıdır. Biz Alaş evlatları toplanıp milli otonomi kurmak istedik. Bizim din işlerimizi yoluna koyacak olurlarsa devlet işlerine karıştırmamaları gerekir. Buna Ruslar "kilisenin devletten ayrılması" diyorlar. Kadet Partisi benim bu fikrime farklı bakmaktadır. Bu üç fikir uyuşmazlığı bu sene açıkça belli oldu. Ben bundan sonra Kazaklar için Alaş Partisini kurmaya giriştim." [167]

Alihan Bökeyhanoğlu Kadet Partisi'nden istifasını bu açık mektupla dile getirmiştir. Daha sonra da Kazak liberal hareketinin liderleri, dünyanın hızlı bir biçimde değişmekte ve siyasi güçlerin politikalarını belirleme sürecini hızlandırmakta olduğunu dikkate alarak bir Genel Kazak Kurultayı düzenlenmesini hızlandırmışlardır.[168]

İhtilal sonrasında Kazak aydınları öncelikle Kazak elinin çeşitli vilayetlerinde yerel kurultaylar düzenleyerek Kazak halkının bölgesel sorunlarını tartışmaya karar verdi. Bunun üzerine Kazakistan vilayetlerinde kurultaylar toplanmaya başladı. 1917 baharında I. Genel Kazak Kurultayı toplanmadan önce düzenlenen yerel kurultaylar şunlardır:

---

[166] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.203-204
[167] Kara(2013). a.g.e, s.399
[168] Kara(2013). a.g.e, s.399

1. Torgay vilayeti Kazak Kurultayı (Orenburg, 1-2 Nisan 1917)
2. Yedisu vilayeti Kazak Kurultayı (Almatı, 12 Nisan 1917)
3. Oral vilayeti Kazak Kurultayı (Oral, 19-22 Nisan 1917)
4. Akmola vilayeti Kazak Kurultayı (Omsk, 25 Nisan-7 Mayıs 1917)
5. Semey vilayeti Kazak Kurultayı (Semey, 27 Nisan-7 Mayıs 1917)[169]

İhtilal sonrsı gerçekleştirilen yerel Kazak kurultayları Kazak halkının bölgesel sorunlarını tartışmasının yanı sıra I. Genel Kazak Kurultayı'nın toplanmasına ve Kazak aydınlarının siyasi partilerini oluşturmalarında bir ön basamak rolü üstlendikleri için önem arz etmektedirler.

3.4.1. I.Genel Kazak Kurultayı

I. Genel Kazak Kurultayı, 21-26 Temmuz tarihleri arasında Orenburg şehrinde yapıldı. Kurultay'a Akmola, Semey, Torgay, Oral, Yedisu, Sırderya, Fergana vilayetlerinden ve Bökey Orda'dan toplamda yirmi kişiden fazla vekil katıldı. Kurultay'a misafir olarak Kazan Müslüman Komitesi'nden Necip Halfin, Ufa Müslüman Komitesi'nden Abdurrahman Rahmetdinov, Orenburg Müslüman Bürosu'ndan Vakit gazetesinin başyazıcısı A. Hüseyinoğlu da katıldı. Kurultay açılışını yapan Kazak Gazetesi başyazarı A. Baytursunoğlu, Kazak toplumunu birliğe, yeni hükümeti desteklemeye, memleketteki yeni oluşumlar ile özgürlükleri usulüyle açıklamak için herkesi sakin olmaya davet etti. Kurultayın gündemi on dört maddeden oluşmaktaydı[170]. Bunlar: Rusya'nın gelecekteki yönetim biçimi, Kazak otonomisi, Kazak vilayetlerindeki toprak meselesi, Kazak askeri birliklerinin kurulması, yerel yönetim (Zemstvo); eğitim meselesi, din meselesi, kadın hakları; Kurucu meclis seçimine hazırlık ve seçilecek Kazak mebusları, Genel Kazak ve Genel Müslüman Kongreleri (Şurayı İslam), Kazak siyasi partisi, Yedisu vilayeti olayı, Kiev şehrinde gerçekleşecek Bütün Rusya Federalistlerinin Kurultayına ve Petrograd'daki komisyona Kazakistan'dan vekil göndermek idi.[171]

Toplanan kurultayda delegeler özellikle ulusal otonomi problemine, toprak sorununun çözümüne, Rusya'nın yeni anayasasını hazırlayacak olan kurucu meclise hazırlık çalışmalarına ve Kazak Türklerinin siyasal bir parti kurmasıyla ilgili görüşmelere ağırlık

[169] Kalkan(2002b). a.g.m, s.618
[170] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.299
[171] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.116

verdiler. Özellikle otonomi sorunu kurultayın başlamasından bir ay önce gündeme gelmiştir. Kazak gazetesinde konuyla ilgili değişik görüşlere yer verilmiştir:

> "Eğer otonominin gerekliliğine karar verilirse, Kazak Türkleri için hangi biçim kabul edilebilir olacaktır; devlet otonomisi mi ya da federatif bir otonomi mi? Eğer biz bir bölgesel otonomi formülünde uzlaşırsak, o zaman bu hangi temele dayanacaktır; toprağa mı, kültürel (ulusal) özelliklere mi? Kazak Türkleri bağımsızlık almak için kendi başlarına girişimlerde bulunabilirler mi; yoksa, bu amaçlarına başka halklarla kurulacak bir ittifak içinde mi ulaşmaları gerekmektedir?"[172]

Kurultay'da Ahmet Baytursunoğlu ve Miryakup Dulatoğlu, otonom bir Kazak devletinin kurulmasını istediler. Alihan Bökeyhanoğlu ise, demokratik, federatif ve parlamenter bir Rusya Cumhuriyeti içinde kurulacak Kazak ulusal topraklı otonomi görüşünü savundu. Delegelerin çoğunluğu bu görüşü destekledi.[173] Sonuçta ise Kurultayda, Rusya'nın yönetim şekli "demokratik, federal, parlamenter cumhuriyet" olması, Kazak vilayetlerinin ise "topraklı ve ulusal otonomi" almaları gerektiği kararı çıktı.[174]

Kurultayın sömürgeciliğe karşı özellikle de toprak meselesi ile ilgili aldığı kararlar önem arz etmektedir. On dört maddeden oluşan belgede görülmektedir ki; Kazak vilayetlerinde toplanan kurultayların ve Kazak aydınlarının toprak meselesini çözmek için oluşturduğu programın ilk maddesinde; "Kazak halkına miras kalan topraklar hiç kimseye verilmesin" denmiştir. Ayrıca "Kazak bozkırlarında elverişli arazi az olduğundan, asillere, manastırlara verilen, hayvancılık ya da ticaret yapmak için verilen topraklar Kazak halkına iade edilsin" şeklinde kararlar alındı. Ayrıca kurultay tarafından, Kazak halkının kendi milli ordusunu oluşturması, yerel yönetimlerin çoğaltılması, Kazak halkının kendi ayrı mahkemelerinin kurulması ile ilgili kararlar da alındı. Özellikle eğitim, kadın hakları ve din meselesi ile ilgili alınan kararlara bakıldığında Kazak demokrasi yanlısı aydınlarının içinde bulundukları dönemde toplumsal meseleleri ele almaları dikkat çekicidir. Eğitim alanında ise ilköğretimin zorunlu hale getirilmesi ve öğretimin ilk iki yılında ana dilde eğitimin verilmesi kararlaştırılmış, kadınlar erkeklerle eşit haklara sahip olmuş ve başlık parası (kalın-mal) kaldırılmıştır.[175] Din meselesi ile ilgili, Akmola, Semey, Torgay, Oral vilayetleri ve Zakaspi vilayetinde yerleşen Kazak Türkleri için özel müftülük kurulması

---

[172] Kesici(2003). a.g.e, s.172
[173] Kesici(2003). a.g.e, s.172
[174] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.299
[175] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s. 300-301

kararı alınmıştır.[176] Kurultayda alınan kararlar Kazak Türklerinin devlet sistemi olarak siyasi yetkinliğe ulaştıklarının göstergesidir.

Birinci Kazak Kurultayının gündemindeki en önemli meselelerden biri Kazak siyasi partisini kurma meselesi olmuştur. Kurultayın kararına göre; Kazak halkının kendi siyasi partisi olmalıdır. Kurulacak olan partinin programını hazırlama işini Kurultay, Şurayı İslam'a seçilen Kazak vekillerine emanet etmiştir. Partinin programında, demokratik, federatif, parlamenter cumhuriyet desteklenmeli idi.[177]

3.4.1.1. Alaş Partisinin kurulması

1917 yılının yazına doğru Kazak halkının liberal-demokratik hareketinin liderlerinin Geçici hükümete olan güveni iyice azaldı. Çarlık rejimini devam ettiren emperyalist yönetim organlarına sahip Geçici hükümet, ulus ve toprak meselelerini gündemine almadı. Diğer ezilen halklar gibi Kazak halkı da kendi kendini yönetebilme ve milli-toprak otonomisine sahip olma arzusunda idi fakat Geçici hükümet bu isteklere cevap vermedi. Devamında ise Geçici Hükümet organlarından Kadet Partisi'ne üye olan Alihan Bökeyhanoğlu'nun hükümete bakışı tamamen değişti. Bökeyhanoğlu Kazak gazetesine 1917 yılı 23 Aralık günü yazdığı "Ben Kadet Partisi'nden neden çıktım?" isimli açık mektubunda Kazak toplumu için hayati öneme haiz üç meseleyi sebep göstermiştir. Toprak meselesi, milli otonomiye Kadet Partisi'nin karşı olması ve din meselesi konusunda ayrılıkçı fikirleri Alihan Bökeyhanoğlu'nun Kadet Partisi'nden istifasını gerekli kılmıştır.[178] Alihan Bökeyhanoğlu'nun Kadet partisinden istifa etmesiyle Kazak ulusal bağımsızlık hareketinin en öenmli safhası olan siyasi teşkilatlanma gerçekleşecektir.

21-26 Temmuz 1917 tarihleri arasında gerçekleşen Birinci Kazak Kurultayı'nda Kazak halkının kendi siyasi partilerini kurmalarının gerekliliği meselesi ele alınmış ve kurulacak olan partinin programını hazırlama işi Şurayı İslam vekillerine bırakılmıştır. Partinin programında, demokratik, federatif, parlamenter cumhuriyet desteklenmeli idi. Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı (Şurayı İslam) 'na Kurultay kararıyla Akmola'dan Aydarjan Turlıbayev, Semey'den Abikey Satbayev, Torgay'dan Aljan Baygarin, Oral'dan

---

[176] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.119
[177] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.119
[178] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.115-116

Jahanşa Dosmuhammedov, Bökey'den Velihan Tanaşev, Yedisu'dan Bazarbay Memetov, Sırderya'dan Mustafa Şokayev, Fergana'dan Abdurrahim Orazaev seçildi.[179]

Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu gibi Kazak liberal-demokratik aydınlarının liderlerinin kurduğu Alaş Partisi'nin yapısına ilk önce Kazak ilim adamları ve aydınlarından vekil olarak; M. Tınışbayoğlu, M. Cumabayoğlu, Ş. Kudayberdioğlu, F. Karaşoğlu, S. Toraygıroğlu, H. Abbasoğlu, A. Yermekoğlu, Cihanşah Dostmuhammetoğlu, M. Dulatoğlu girdi. Aydınların büyük çoğunluğu 1917 yılının yazına doğru oluşan sosyalist ideolojiyi ve sınıf prensibine dayalı mücadeleyi parti programlarına dâhil etmediler. Alaş partisi liderlerinin fikrince bu dönemde Kazak toplumu bir bütün olarak bu fikirlere hazır değildi. Bu sebeple aydınlar, kendi mücadelelerinde ulusal çıkarları gözeterek "Kazak halkını sömürge zulmünden kurtarma" sloganı ile hareket ettiler. Ayrıca Birinci Kazak Kurultayı'nın gündemindeki 14 mesele hakkında alınan kararlar dizimi Kazak gazetesinin 21 Kasım günü yayınlanan sayısında Alaş Partisi'nin programının projeleri olarak yayınlandı.[180] Alaş hareketinin siyasi organı olarak nitelendirilen Alaş Partisinin parti program taslağı bir devletin anayasasına benzer özelliklere sahip olacak şekilde hazırlanmıştır.

Birinci Kazak Kurultayı'nda Alaş Partisi'nin kurulmasının temellerinin atılması Kazak halkı için çok önemli bir hareket olmuştur. Alaş, 1917 yılında halkın geleceğini belirleyen doğrudan doğruya ulusal meseleleri gündemine alıp çözmeye çalışarak anlamlı hizmetlerde bulunmuştur. Bunu ilk önce parti programına Kazak ulusal devletini kurmayı ve Kazak toplumunun Kurultay toplantılarına mebus seçme işini üstlenerek göstermiştir. 1917 Temmuz ayından başlayarak Alaş Partisi, kendisine verilen haklar kapsamında verilen mücadeleye aktif olarak dâhil olmuştur. Bu mücadelenin nihai amacı ise Kazak halkını sömürgecilik zulmünden kurtarmak olmuştur. Dolayısıyla Alaş'ın en temel ideolojisi sömürgeciliğe karşı yönlendirilen milli düşünceden doğmuştur.[181]

3.4.1.2. Alaş partisine muhalif Üç Cüz Partisi

1917 yılının sonbaharının Aralık ayında Omsk şehrinde Alaş Partisi'ne muhalif Üç Cüz Sosyalist Partisi kuruldu. Parti kurultayında başkanlığa Mukan Aytpenov, yardımcı olarak

---

[179] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.119

[180] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.119-120
[181] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.124-125

Kölbay Togısov seçildi. Parti'nin hizmeti ve programı 24 Aralık günü partinin yayın organı Üç Cüz gazetesinde yayınlandı. Üç Cüz Partisi'nin programına göre emperyalist savaş derhal durmalı idi. Programda asıl üzerinde durulan mesele, Kazak halkının siyasi bağımsızlığa kavuşması oldu. Bu meseleyi aynı zamanda Alaş Partisi de temel sorun olarak ele almıştı. Üç Cüz Partisi, Rusya Federasyonuna bağlı olarak, Kazakistan Orta Asya Federasyonu'nun içerisinde Kazak Otonomisi'nin kurulmasını destekledi. Alaş Partisi'nin programındakidoğrudan Rusya Federasyonu'na bağlanma fikrine karşı Üç Cüz Partisi, Türkistan Federasyonu yoluyla bağlılığı savundu. Böylece Alaş Partisi'nin karşısına muhalif parti olarak çıktı. Parti programında konuşulan diğer konular; Kazak köylülerine toprak verme ve yerleşmelerini sağlama, fakirlere ve yetimlere yardım, hukuk kuralları, şeriat içerikli mahkeme kurma, köylerdeki mektepleri çoğaltma, eğitim meseleleri, fakir köylülere borç verme gibi meseleler oldu.[182] Esasında belirledikleri amaçlar doğrultusunda her iki partinin de düşünceleri kesişmektedir.

Üç Cüz Partisi, Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı'na Kazak mebuslarının seçildiği esnada oluşturuldu. O dönemde muhalif olduğu "Alaş"ı siyasi arenada bastırmak için "Türk-Tatar Birliği"ne, Müslüman hareketine güvendi. Parti kurucularından M. Aytpenov, 17 Kasım 1917 tarihinde Kazak gazetesi yönetimine gönderdiği bir telgrafta şöyle yazıyordu: "Kadet partisinden Bökeyhan'ın açtığı Alaş Partisi'nin programından memnun olmayarak Kazaklar kendi Üç Cüz Sosyalist partisini kurdu. Parti'nin amacı federasyonu destekleyerek Türk-Tatar toplumunu birleştirmek ve Kurucu Meclis'e vekil seçmektir." Ancak Tatar aydınlarının bu öneriyi desteklemedikleri aşikârdır. Çünkü onların böyle bir koruyuculuğu üstlenen bir partiye ihtiyaçları yoktu. Türk-Tatar birliğinden destek alamayan Üç Cüz, devamında Alaş'ın karşı olduğu Bolşevikleri desteklemeye başladı. 21 Nisan 1918 tarihinde V. İ. Lenin ile İ. V. Stalin adına gönderilen telgrafta K. Togısov, Batı Sibir ile Bozkır ülkesinde Sovyet Hükümeti'nin bayrağı altında duran Üç Cüz adında Kazak-Sosyalist Partisinin varlığını ve Alaş Partisi'ne muhalif olduğunu bildirmiştir.[183] Muhalif olmak yerine birlik olunabilseydi ulusal bağımsızlık için verilen mücadelede daha etkin olunabilirdi.

Üç Cüz Partisi Bolşevikler ülkede hâkimiyet elde ettikten sonra Sovyet Hükümeti organları ile birleştiğini bildirerek sol kanat Es-Erler'e yakınlıklarını yayınladı. Gerek parti programında olsun gerekse de parti mensuplarının söylediği sözlerde Alaş Partisi'ne

---

182 Abiltayn M. ve Tenesbayev K. (2004).Yirmici Asrın Basındağı Kazakstandağı Sayasi Partiyalar jane Alaş Kozğalısının Tarihnaması, Türkistan, s.56-60

183 Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.319

sürekli muhalif oldu. 1918-1919 yılları arasında K. Togısov ile diğer parti üyeleri "Devrimci Düşünce" adlı gazetede, parti programının amacını, Bolşevikler ve solcu Es-Erler ile arasındaki ilişkileri hakkında makaleler yazdılar. Parti üyelerinin makalelerinde ele aldıkları temel meselelerden biri Alaş Partisi ve onun karşı devrimci hareketini ifşa etmeye yönelik çabaları olmuştur. Alaş liderleri ise kurulduğu günden itibaren Sovyet hükümetine karşı mücadele etme yoluna girmiş idi.[184] Ulusal çıkarları başlangıçta Alaş Partisi ile kesişen Üç Cüz partisi muhalif hareketleriyle Alaş hareketinin mücadelesini engellemeye çalışması ve Bolşeviklerin tarafında olması dolayısıyla ulusal bağımsızlık mücadeleleri yolundaki Alaş ruhunu idrak edemediğinden aynı safta bulunamamıştır.

3.4.2. II.Genel Kazak Kurultayı

1917 Ekimi'nde Rusya'da Bolşevik İhtilali gerçekleşmiş, Kerenskiy başkanlığındaki "Geçici Hükümet" devrilmişti. Ülkede Bolşeviklerin egemenliği başlamış, merkezi Rusya'nın yanı sıra Kazakistan'a bitişik bölgelerdeki Taşkent, Omsk, Orenburg ve Astrahan gibi kentlerde de yönetim Bolşeviklerin önderliğindeki Sovyetlere geçmişti. Ekim Devrimi'nden sonra uluslar problemi ve ulusal devlet kurma sorunları açıkça tartışılmaya başlandı ve Bolşevikler, bu yüzden 15 Kasım 1917'de Rusya halklarının hakları deklarasyonunu yayınladılar. Sovyet hükümeti, Rusya'da yaşayan bütün halklara self-determinasyon, eşitlik ve istedikleri zaman birlikten ayrılarak bağımsız devlet kurma haklarını vaat etti. Bolşevikler ayrıca Müslümanlara yönelik 3 Aralık 1917'de Lenin ve Stalin imzasını taşıyan "Rusya'nın ve Doğu'nun tüm Müslüman emekçilerine" hitaben bir beyanname yayınladılar. Beyannamede Rusya Müslümanlarına her türlü eşitlik ve özgürlük haklarının geri verileceği ve Rusya'da yaşayan bütün milletlerin haklarının Sovyetler tarafından korunacağı bildirilmekteydi. Ne var ki, Kazak ulusal demokratik Alaş Partisi'nin liderleri Bolşevizme karşı oldular ve söylenen vaatleri inandırıcı bulmadıkları gibi Kazakistan'da yönetimin Sovyet esasına göre kurulması fikrini de reddetmişlerdi.[185]

Genel olarak sosyalist ideolojileri ve Bolşevizmi kabul etmeyen Kazak liberal-demokratik hareketinin liderleri Ekim Devrimi'nden çok daha önce Alaş Partisi kurulduktan sonra Kazakistan'ın sosyal-ekonomik ve siyasi gelişimine yönelik programlarını ve kaidelerini belirlemişti. Petrograd'da devrim gerçekleştikten sonra Kazakistan'da Sovyet hükümetinin yerleşme süreci esnasında Kazak gazetesinin 1917 yılı 21 Kasım günü sayısında Alaş

[184] Abiltayn ve Tenesbayev(2004). a.g.e, s.60
[185] Kesici(2003). a.g.e, s.175-176

Partisi'nin programının taslağı yayınlandı. Parti programının taslağını, Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Eldes Omaroğlu, Esengali Turmuhammedoğlu, Abdülhamit Cündübayoğlu, Azimbek Birimcanoğlu on maddeden oluşacak şekilde hazırladı. Bu maddeler kısaca şu şekildedir:

1. Devlet biçimi: Rusya demokratik, federatif bir cumhuriyet olmalıdır. Demokrasi halkın kendi kendisini yönetmesi şeklinde ve federasyon ise her ulusun egemenlik haklarının verilmesi şeklinde uygulanmalıdır. Ancak genel federatif birlik dayanışma içinde olmalıdır.
2. Yerel özgürlük: Rusya federatif devletine üye olan Kazak otonomisi hukuken eşit hakları elinden alındığı takdirde bağımsız devlet olarak ayrılacaktır. Alaş partisi insan haklarını gözetip adaletten yana olacak ve zorbalığa karşı duracaktır.
3. Temel haklar: Rusya cumhuriyetinde din, ırk ve kadın-erkek ayrımı yapılmaksızın eşitlik sağlanmalıdır. Toplantı, gazete çıkarma ve söz ve basın özgürlükleri getirilmelidir.
4. Din İşleri: Din işleri devlet işlerinden ayrılmalıdır. Dini inançlara özgürlük verilmelidir. Müftülük Kazakların kendisine verilmelidir.
5. Yargı İşleri: Her memleketin adalet işleri kendi yaşantısına göre düzenlenmelidir. Hâkimler konuşulan yerel dili bilmelidir. Kazakların çoğunlukta olduğu yerlerde mahkeme Kazak dili olmalıdır.
6. Savunma: Savunma için hali hazırdaki mevcut düzen değiştirilmelidir. Askerlik çağına gelmiş gençler kendi yerlerinde hizmet etmelidir. Askerlik görevini Kazak atlı milisleri üstlenmelidir.
7. Vergi: Vergiler gelire göre alınmalıdır. Zenginden ve fakirden gelirine göre adil bir şekilde vergi alınmalıdır.
8. İşçiler: İşçilerin hakları yasa ile korunmalıdır. Kazak bozkırında fabrika az olduğu için işçiler de azınlıktadır. (Alaş Partisi işçilere yönelik programını sosyalist-demokrat Menşeviklerin programına göre düzenlemiştir.)
9. Eğitim işleri: Eğitim kurumlarının kapıları herkese açıktır. İlköğretimde ana dilde eğitim verilmeli; Kazak öz dilinde ortaöğretim ve üniversite açılmalı; eğitim özerk olmalı, hükümet eğitim işine karışmamalıdır.
10. Toprak meselesi: Kurucu meclis anayasa çalışmalarında toprak meselesine öncelik vermelidir. Kazak halkı kendi yerlerini alıp oturana kadar Rus köylülerinin Kazak

topraklarına göçü durdurulmalıdır. Önceden müsadere edilmiş topraklardan Rus köylülerine verilmeyen topraklar geri iade edilmelidir.[186]

Alaş Partisinin programı içerik itibariyle bir devletin anayasasından farksızdır. Genel olarak laik demokratik devlet sistemi uygulanmaya çalışılmıştır. Yargı ve eğitim işlerinde Kazak öz dilinin kullanılması kararı Bütün Rusya Müslümanlarının Kongresinde kabul edilen ortak dil meselesine aykırı bir şekilde düzenlenmiştir.

Alaş Partisi'nin program taslağı yayınlandığı sıralarda Kazakistan kargaşa içindeydi. Kazak bozkırlarında Rus askerlerinin ve işçilerinin yağması devam etmekteydi. Geçici Rusya Hükümeti zamanında kurulmuş olan "İşçi, Asker ve Köylü Şuraları" her kentte, her kasabada kendilerini oranın efendileri olarak görmekteydi ve merkezi bir yönetim bulunmamaktaydı. Bu denli karışık bir ortamda 5-13 Aralık 1917 tarihleri arasında Orenburg'da "İkinci Genel Kazak Kurultayı" toplandı.[187] Kurultay toplantısının düzenleyici komisyon üyeleri; A. Bökeyhanoğlu, A. Baytursunoğlu, M. Dulatoğlu, S. Doscanoğlu, ve Eldes Omaroğlu'nun çabaları neticesinde İkinci Genel Kazak Kurultayı'na seksene yakın delege katılmıştı.[188]

Kurultayın gündeminin belirlenmesinde Alaş Partisi'nin programı ile ülke sorunları önemli rol oynadı. Gündemde tartışılarak karara bağlanmak üzere on meseleye yer verilmişti: "1) Sibirya-Türkistan Otonomisi ve Güneydoğu İttifakı; 2) Kazak-Kırgız otonomisi; 3) Milis askeri güçlerin teşkili; 4) Milli Şura; 5) Eğitim sorunu; 6) Milli hazine; 7) Müftülük sorunu; 8) Kazak halk mahkemesi; 9) avıl (oba, köy) yönetimi; 10) Kazakistan'ın gıda meseleleri.[189] Kurultayın ele aldığı meseleler Alaş Orda Otonom Hükümetinin kurulmasının gerekliliği üzerine yoğunlaşmışır.

Kurultayda görüşülen gündemdeki önemli problemler (otonomi, askeri milis, milli şura vb.) hakkında A. Bökeyhanoğlu, H. Abbasoğlu, M. Çokayoğlu, C. Dostmuhammetoğlu gibi liderler raporlar hazırlayıp tartıştılar. Kurultay Kazak otonomisi ile askeri milis güçleri ile ilgili Halel Abbasoğlu'nun hazırladığı raporu kabul etti. "Sarıarka Gazetesi"nin 1918 yılı 25 Ocak günü sayısında yayınlanan "İkinci Genel Kazak Kurultayı'nın Kararları" adlı belge şu şekilde idi:

---

186 Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.135-136
187 Kesici(2004). a.g.e, s.178
188 Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.152
189 Kesici(2004). a.g.e, s.178-179

> "Otonomi hakkında Halel'in raporu incelenmiştir. Ekim ayında Geçici Hükümet dağıldıktan sonra Rusya devletinde halkın güveneceği idari yetkiye sahip bir hükümetin yokluğundan dolayı halk arasında bozulmalar baş göstermiş, bütün memleket bölünmüş, günden güne halkın durumu kötüye gitmeye başlamıştır. Bu bölünmenin Kazak-Kırgızların başına da gelmemesi için bütün Kazak-Kırgız memleketini yöneten bir hükümet gereklidir."

Kurultay'ın aldığı kararlar şu şekilde idi:

1. Bökey eli, Oral, Torgay, Akmola, Semey, Yedisu, Sırderya vilayetleri, Fergana, Semerkand vilayetlerindeki ve Amuderya bölgesindeki Kazak ilçeleri Hazar ötesi vilayetleri ve Altay idari bölgesi toprakları birleşerek halkı Kazak-Kırgız olup dili bir olanlar kendi milli otonomisini kuracak.
2. Kazak-Kırgız otonomisinin adı "Alaş" olacak.
3. Alaş otonomisinin yer üstündeki ve yer altındaki zenginlikleri Alaş mülkü olacak.
4. Kazak-Kırgız arasındaki diğer halkların hakları gözetilecek ve Alaş otonomisine giren milletler sayılarına göre bütün kurum-kuruluşlarda yer alabilecek.
5. Kazak vilayetlerinde bölünmelerin önlenmesi için "Geçici Milli Şura" kurulacak. Kurulacak olan hükümetin adı "Alaş Orda olacak. Alaş Orda'nın üyeleri 15 kişi olup arasındaki 10 kişi Kazak-Kırgız halklarından başka milletlere verilecek. Alaş Orda'nın geçici merkezi Semey olacak.

Alaş Orda bugünden başlayarak Kırgız-Kazak halkının yönetimini üstüne alacak."[190]

II. Genel Kazak Kurultayı'nın aldığı kararlar neticesinde Kazak Ulusal Kurtuluş Hareketini başlatan Kazak aydınları Alaş adını verdikleri bağımsızlık hareketlerinin adını Otonom Kazak Alaş Orda hükümetine vermişlerdir.

3.4.2.1. Alaş Orda Otonom Kazak Hükümetinin kurulması

Birinci ve İkinci Genel Kazak Kongreleri arasındaki dönem, kurulacak olan özerk devletin nasıl olması gerektiğinin aktif bir şekilde tartışılmasıyla geçmiştir. Kazak aydınları hem konar-göçer yaşam biçimi hem de Rusların sömürgeci faaliyetlerinin Kazak toplumunun geri kalmasını ve Kazak halkının özerk ve bağımsız bir birim olmasını engellediğini düşündüler. Bu nedenle Kazak liderleri diğer özerk devletlerle birleşmek gerektiğini ileri sürdüler ve bunu kendi bağımsız-özerk devletlerini kurmak için bir ön koşul olarak gördüler. Alihan Bökeyhanoğlu'nun başkanlığında bir grup Kazak aydını, Özerk Sibirya Devleti ile birleşmek gerektiğini ileri sürdü, böylece Kazak mebuslarının Duma'da mevkilerinin güçleneceğine inanıyorlardı. Dokuz Kazak aydını, Turgay, Akmola, Semipalasink, Semireçe ve Bökey Orda eyaletlerinden Rus delegeleri ile birlikte 8-15 Ekim 1917 tarihleri arasında Tomsk vilayetinde yapılan Bütün Sibiryalılar Kongresi'nde

[190] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.153-154

yer aldılar. Kazak delegeleri, Kongreye I. Genel Kazak Kongresi ile ilgili bilgi verdiler ve sözü edilen eyaletlerin geçici olarak Özerk Sibirya Devleti'ne bağlanma isteğini dile getirdiler. Sibirya anayasası, gerekli görüldüğünde Özerk Sibirya Devleti'nden ayrılabileceklerini garanti etmeyi kabul edecekti. Fakat Bolşevik iktidarının zoralımı Sibirya Hükümeti ile işbirliğini engelledi. Giderek büyüyen anarşi ve iç savaş tehlikesi ile Alaş liderleri İkinci Genel Kazak Kurultayını çağırdılar. 5-13 Aralık 1917 tarihleri arasında Orenburg'da yapılan Kurultay'da Alaş Orda Devleti'nin kurulması ve Kazak Milis ordusunun oluşturulması önemli konular olarak tartışıldı ve karara bağlandı.[191] Alaş liderlerinin Özerk Sibirya Geçici Hükümeti ile yakınlaşmaları ve birlikte hareket etme istekleri dikkat çekicidir. Rusya'daki iç savaşın giderek tırmanması ve Alaş liderlerinin Bolşevik hükümetinin siyasetini de hesaba katarak zaman kısıtlılığı nedeniyle Alaş Orda Hükümeti'ni kurmak zorunda kalmaları birleşmeyi mümkün kılmamıştır.

Esasında Alaş Partisi'nin kurulması ile daha düzenli ve etkin çalışmaya başlayan Kazak Ceditçileri, Rusya'da yaşanan Bolşevik İhtilali ve Uktayna gibi ülkelerin kendi yönetim birimlerini kurmaya başlamalarıyla siyasi teşkilatlanmaları için adım atmaya karar vermişlerdir. Medrese eğitimi görmüş Ceditçilerin etrafında toplandıkları Kazak Türklerinin Üç Cüz partisi Bolşevikleri desteklerken, Alihan Bökeyhanoğlu ve Ahmet Baytursunoğlu'nun başında bulundukları Alaş Partisi Bolşeviklere karşı cephe aldılar ve Orenburg'da toplanacak olana kongrede Alaş Orda Hükümeti'nin kurulması gerektiği hususunda anlaştılar.[192]

II. Genel Kazak Kurultayı'nda Alaş Orda* adını verdikleri otonom hükümet kuruldu. Hükümet başkanlığına Alihan Bökeyhanoğlu, Bakıtkerey Kulmanoğlu ve Aydarhan Turlubayoğlu aday olarak gösterildi. Seçim sonucunda, Alihan Bökeyhanoğlu 40, A. Turlubayoğlu 20, B. Kulmanoğlu 19 oy aldı ve Alihan Bökeyhanoğlu Alaş Otonomisi'nin hükümeti Alaş Orda'nın başkanı seçildi. Devlet bakanlıklarına ise on beş kişi seçildi: Velihan Tanaşoğlu (Bökey Ordası), Halil Dostmuhammetoğlu (Oral vilayeti, Aydarhan Turlubayoğlu (Akmola vilayeti), Ahmet Birimcanoğlu (Torgay vilayeti), Halil Abbasoğlu (Semey vilayeti), Sasık Amanyoloğlu (Yedisu vilayeti), Mustafa Çokayoğlu (Sırderya vilayeti). Vilayetlerden başka Alaş Orda Hükümeti'ne Alihan Bökeyhanoğlu, Cihanşah Dostmuhammetoğlu, Alimhan Ermekoğlu, Muhammetcan Tınışbayoğlu, Bakıtkerey

---

191 Kendirbai, G. (2002). "Alaş", Türkler, C.18, Ankara, s.1142-1143

* "Orda" sözcüğü Kazak dilinde yönetim merkezi, hükümet ve karargâh anlamlarına gelmektedir. Bknz: **(Kesici, Kayyum, Dün, Bugün ve Hedefteki Kazakistan, Kültür-sanat yay, İstanbul, 2003, s.179)**

192 Güngör, E. (2013), "Kırgızistan'da Yeni Eğitim Sistemi Ceditçilik ve İşenaali Arabayev", Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Antalya.

Kulmanoğlu, Yakup Akbayoğlu, Bazarbay Mahmutoğlu, Otunşu Eljanov seçildi. Hükümetin bu 15 üyesi Kazak ülkesinin bütün bölgelerinin 15 milletvekili olarak onaylandı. Hükümet, ilk önce ülkedeki idari boşluk, kargaşalar, anlaşmazlıklar sebebiyle Kazak halkını olası bir bölünmeden korumak amacıyla Kazak milislerini oluşturma taslağını hazırladı.[193]

Alaş otonomisinin ilk günlerinde, kurultay delegelerinden Alimcan Ermekoğlu: "Aralık ayının on ikinci günü öğleden sonra saat üçte Alaş Otonomisi kuruldu. Altı Alaş'ın çocuklarının başına Ak Orda dikildi, Alaş bayrağı yükseltildi. Vatansız yurt vatan oldu" demiştir. Ancak Alaş Hükümeti'nin resmi olarak ilanından önce Kazak ülkesinde yerleşmiş olan göçmen Rusların ve Türkistan'da bulunan Güney Kazaklarının fikirlerinin alınması meselesi ortaya çıktı. II. Genel Kazak Kurultayı, Türkistan halkının Alaş otonomisine dâhil olması meselesini tartışmak için Sırderya vilayeti Kazaklarının kurultayını toplama kararı aldı. Bu mesele ile ilgili Alihan Bökeyhanoğlu ve Mustafa Çokayoğlu'nun Kazak Gazetesi'nde Aralık ayının 18'inde yayınladıkları açıklamaya göre:

> "II. Genel Kazak Kurultayı bütün Alaş çocuklarını bir araya getirip kendi otonomilerini kurdu. Bu mesele ile ilgili Türkistan halkı ile anlaşmak için 5 Ocak'ta Türkistan şehrinde Sırderya vilayeti kurultayı gerçekleşecektir. Kurultay'a her ilçeden bir vekil gelsin. Mustafa Çokayoğlu ve yoldaşları bu kurultayı 10 Ocak'ta düzenlemek istediler fakat değiştirilip 5 Ocak'ta olması kararlaştırıldı. Türkistan halkı ile konuşmak için Alaş Orda Hükümeti'nden Bakıtkerey Kulmanoğlu, Miryakup Dulatoğlu, Turoğul Kunanbayoğlu gönderilecek. Vakit az, mesele önemli olduğundan kurultaya çağrılan vekillerin söylenen günde orada olmaları gerekmektedir." dendi.[194]

1918 yılının Ocak ayında gerçekleşen Sırderya Kazaklarının kurultayına 72 vekil katıldı. Alaş Otonomisi'ne katılma meselesini üç gün boyunca tartışan delegeler, Sırdeya vilayetinin Türkistan otonomisinden bölünmesinin Türkistan milli hareketini sekteye uğratacağını düşünerek şöyle bir karar aldı:

1) Sırderya vilayeti hali hazırda Türkistan otonomisinin içerisinde olduğundan yine Türkistan Otonomisinin içerisinde kalacaktır. 2) Alaş Orda kendi Otonomisini ilan ettikten sonra Türkistan Otonomisi ile birlik olsa Sırderya Kazak-Kırgızları Türkistan Otonomisi'nden çıkıp Alaş Otonomisine girecektir. 3) Kurultayın kararları Sırderya vilayetinden Türkistan Kurucu meclisine seçilen mebusların kararıdır. 4) Sırderya vilayeti Alaş Orda otonomisine gireceği zaman Türkistan Kurucu meclisine seçilen mebuslar Alaş

[193] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s. 154-155
[194] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.156-157

otonomisinin seçim yasalarına göre Alaş kurucu meclisine mebus olacaklardır. 5) Alaş Hükümeti Türkistan şehrinde olacaktır.

Ne var ki, Sırderya Kazakları'nın kurultayının aldığı kararların uygulanması mümkün olmamıştır. İmparatorluğun ezilen halkları olarak milli otonomilerinin resmi olarak ilanını arzu eden Bütün Rusya Müslümanları Kurultayı 1918 yılının Ocak ayında Bolşevikler tarafından dağıtıldı. Ardından Hokand Otonomisi de aynı şekilde Bolşeviklerce dağıtıldı.[195] Sovyet hükümeti yerel halkın kendi kendini yönetme arzusunu dikkate almamıştır. Ekim devrimi sonrası yerel halklara özgürlük ve bağımsız olma vaatlerinin asılsızlığı anlaşılmaya başlanmıştır.

Bolşevik Partisi ile Sovyet hükümeti, ulusal devlet meselesinin çözümü için "sınıfsal ayrım prensiplerini" ön planda tutarken Alaş önderleri "milli birlik" siyasetini yürütmüştür. Bu yüzden aydınlar Kazak halkını milli bütünlük ve birliğe çağırdı. Alihan Bökeyhanoğlu, Kurultayın otonom bir devlet kurmak hakkında verdiği kararı 1919 yılı Şubat ayının 11'inde Kazak gazetesinde verdiği malumatta şöyle değerlendirdi: "Kurultayın bu kararı, Kazak topraklarında anarşiye son verme ve Bolşevizmin yayılmasını önleme çıkarlarına göre alındı. O zamanlarda Rusya'daki gelişmeler neticesinde tartışılan otonomiyi hayata geçirmek mümkün değildi. Sırada, özgürlük için Bolşevizm ile mücadele vardır."[196] Ulusal bağımsızlıkları için mücadele veren Kazak aydınları birlik ve beraberlikleri için saflarını belirlemiş ve verdikleri sözlerin asılsızlığının farkında oldukları Bolşeviklere karşı olmuşlardır.

Alaş otonomisinin ulusal devlet projesini ayakta tutması için ve sadece Sovyet otonomilerini destekleyen özgürlük düşmanı Bolşevizm ile mücadele etmek için Alaş Orda önderleri, "Halk Milisleri" adıyla milli bir ordu kurarak Sovyetlere karşı her türlü siyasi güçlerle birleşme işine fazlaca önem verdi. Bunun için Kurultay, Milis güçleri oluşturan askerler meselesini ayrıntılı bir şekilde tartışıp, Alaş otonomisine giren her vilayet ve ilçenin sayısını belirleyip, askerlere savaş eğitimi vererek gerekli silah ve giyim ihtiyaçlarını sağlama yollarını aradı. Milis güçlerin arasına askeri hizmet verebilecek 30 ile 35 yaş arasındaki erkek vatandaşlar alınacaktı. Bökey, Oral, Torgay, Akmola, Semey ve Yedisu vilayetlerindeki milis güçlerin toplam sayısı 13 bin 500 olarak belirlendi.[197] Yeni

---

[195] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.347-348
[196] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.158
[197] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.158-159

kurulan Alaş Otonomi Hükümeti'nin ilk olarak milis ordu oluşturma faaliyetleri Rusya'daki iç savaşın arifesinde gerekli bir ön hazırlık olmuştur.

İdari önlemler ile henüz istikrarını temin edemeyen Alaş Orda Hükümeti, Rusya devletindeki Bolşevik ve anti-Bolşevik güçlerin baskısına maruz kaldı. Sovyet Ruslar Alaş Orda hükümetini en tehlikeli rakipleri olarak görüyorlardı. Beyaz ordu taraftarları da aynı şekilde bu hükümetin varlığından rahatsızdı. Bu iki parti arasındaki mücadele esnasında Alaş Orda Kazak halkı arasında mevkiini kuvvetlendirmeye ve nüfuzunu artırmaya çalışıyordu. Alaş Orda toprakları, yani önceki Bozkır Genel Valiliği iki ayrı bölgeye ayrıldı: Batı bölgesi; Turgay, Akmola, Semipalatinsk ve Yedisu bölgelerinden ibaretti. Ulaşım imkânsızlıkları ve Beyaz-ordu ile Kızıl-ordu arasındaki çatışmalar, idarenin bir merkezden yürütülmesini zorlaştırıyordu. Alaş Orda'nın Batı bölgesi, Başkurtlar ve Orenburg Kazaçikleri ile işbirliğine girişti. Doğu bölgesi ise Omsk'taki Beyaz-ordu ile anlaşma yoluna gittiler. Orenburg Kazaçileri'nin önderi Ataman Dutov ve Başkurt Muhtar Hükümeti lideri Zeki Velidi, Alaş Orda hükümetinin "Güneydoğu Devletleri Federasyonu'na girmesi için çalıştılar.[198] Gerek Alaş Orda gerekse Başkurdistan Hükümetleri askeri teşkilatını kuvvetlendirmişti. Beyaz ve Kızıl Rusların savaşından her iki taraf da istifade etmek istiyordu. Başkurt ve Kazak hükümetleri askeri, iktisadi idarelerin ve hükümetin merkezi Orenburg olmak üzere birleştirilmesi amacıyla müzakerede bulundular.[199] Her iki tarafta da maalesef bir işbirliği anlaşmasına yanaşılmadı. Alaş Orda tasarlanmış olan bu federasyonu, Ataman Dutov'un, Kazaçilerin hâkimiyeti altına verme niyetinde olduğunu tespit etti. Bu yüzden Alaş Orda hükümeti ile Başkurtlar arasındaki müzakereler sonuç vermedi.[200]Ancak Alaş Orda'nın, Orenburg'taki Beyaz-ordu taraftarı Ataman Dutov yönetimindeki güçler ile birleşmesi Alaş önderlerinin durumunu zorlaştırdı. Çünkü Güney Oral'da Alibey Cangeldin[201] tarafından organize edilen Kızıl-ordu taraftarı P. Kabozev ile S. Pavlov'un öncülük ettiği Kızıl muhafız birlikleri birleşerek 18 Ocak 1918'de Orenburg şehrini ele geçirdi. Kızıllara yenik düşen Ataman Dutov ve Alaş Orda birlikleri Orenburg şehrini terk etmeye mecbur oldu. Alaş Orda hükümet üyelerinden bazıları Semey şehrinin yakınındaki Alaş şehri (Yeni Semey) olarak bilinen yere gelip kendilerini Alaş Orda'nın Doğu bölgesi olarak gösterdiler. Alaş

---

[198] Hayit(1995). a.g.e, s.253
[199] Togan(1981). a.g.e, s.371
[200] Hayit(1995). a.g.e, s.253-254
[201]Alibey Cangeldin, Şubat 1918'de Sovyet Hükümeti, Bozkır bölgesinin Ortodoks kilisesinin sabık misyoneri olarak Kazak Eyaletinin Fevkalade Komiseri tayin edilen Kazak asıllı şahıstır. **Bkz. Hayit, B. (1975), Türkistan Rusya İle Çin Arasında, Otağ yayınları.**

Orda'nın diğer hükümet üyeleri ise Oral vilayetine gelip kendilerini Alaş Orda'nın Batı bölgesi olarak adlandırdılar. Ayrıca hükümetin diğer bir kısmı Yedisu vilayetinde faaliyet gösterdi.[202] Alaş Orda Hükümeti'nin doğu-batı olarak ikiye ayrılması Kazak bozkırlarının genişliği dolayısıyla stratejik bir bölünmedir. İç savaş esnasında her iki taraf da birbirinden haberdar olarak hareket etmiştir.

Sovyet hükümeti giderek Kazakistan'ın bütün vilayetlerini denetim altına almaya ve güçlenmeye başladı. Alaş Orda hükümeti, Merkezi Sovyet Hükümeti ve onun yerel organları ile zorunlu olarak ilişki kurmaya mecbur kaldı. Alihan Bökeyhanoğlu Moskova'ya Merkezi Sovyet Hükümeti'nin başkanı V. Lenin ve Halk Komiseri İ. Stalin ile görüşmeleri için iki yakın arkadaşı Halil Dostmuhammetoğlu ve Cihanşah Dostmuhammetoğlu'nu gönderdi; Alihan Bökeyhanoğlu'nun doğrudan görevlendirmesiyle 2 Nisan 1918 tarihinde Halil Abbasoğlu Semey'den direk telgraf yoluyla Lenin ve Stalin ile ilişki kurnaya yönelik müzakerelere girişti. Müzakerelerde Alaş Orda önderleri, Lenin ile Stalin'in talepleri ile bağlantılı olarak "Sovyet hükümetini Rusya'daki bütün otonomi halklarının Merkez hükümeti" olarak tanımaya mecbur oldu. Ancak onlar Alaş Otonomisi'nin bağımsızlığını sağlamak yönündeki bazı isteklerini Merkezi Sovyet hükümetine bildirdi. Alaş önderlerinin istekleri şu şekilde idi: Alaş Otonomisi'nin etrafında Kazak halkının ata yurdunun topraklarını birleştirmek; Alaş Orda'nın yasa koyma ve yönetme hakkına sahip bir hükümet niteliği kazanması; Kazaklar arasındaki tartışılabilir meseleleri konuşmak için halkın kendisinin seçtiği vilayet ya da ilçelerdeki mahkemelerin olması; halk milisi adı verilen Alaş otonomisinin ordusunu kurma; yerel Sovyetlerin kararıyla tutuklanan Kazak aydınlarının serbest bırakılması ve gelecekte olası bir siyasi sürgünün yasaklanması. Fakat Alaş Orda Hükümeti'nin bu isteklerine Merkezi Sovyet hükümeti tarafından tatmin edici bir cevap gelmemiştir. Müzakereler ile ilgili Halil Abbasoğlu 1929 yılı yaptığı bir açıklamada:

> "Müzakerelerde ben Sovyet hükümetinin beyannamelerine dayanarak Kazak halkının self-determinasyon isteğini talep ettim. Hepsi aklımda kalmadı fakat taleplerimiz 14 maddeden ibaretti. Aklımda kalanları; ele geçirilen Kazak topraklarının geri verilmesi, milli otonomi kurmak, Kazak halkının tutuklanan aydınlarının serbest bırakılması. Biz Stalin'e telgrafta Sovyet Hükümetini tanıyacağımızı belirtip, o sırada Moskova'da bulunan Halil ve Cihanşah Dostmuhammetoğlu'na Merkezi Hükümetin önünde Kazak halkının çıkarlarının korunmasını salık verdik."demiştir.[203]

[202] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.159-160
[203] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.161-162

Halil ve Cihanşah Dostmuhammetoğlu'nun Moskova'da Sovyet Hükümeti başkanları ile görüşmeleriyle telgraf konuşmaları neticesinde Stalin ile yapılan müzakerelerden Merkezi Sovyet Hükümeti'nin işbirliği ve ulusal bütünlük temelinde Kazak ülkesini tanımadığı, aksine Kazak halkına sınıf sistemi temelinde Sovyet tipinde otonomi vermeye hazır olduğu açıkça belli oldu.[204] Ulusal birlik ve beraberlikleri ve bağımsızlıklarını isteyen Alaş Hükümetinin isteklerine karşılık sınıfsal ayrım prensibini uygulamak isteyen Sovyetler Alaş liderlerinin isteklerini reddetmekle esas maksatlarını belli etmişlerdir.

Kazak tarihçisi Nurpeyisov'a göre, Merkezi Sovyet Hükümeti Alaş Orda önderleri ile gerçekleştirdiği müzakerelerde ikiyüzlü bir siyaset izlemiştir. Bu politika Sovyet hükümetinin adıyla Kazak bozkır ülkesinin olağanüstü komiseri olarak atanan A. Cangeldin'e 14 Mayıs 1918'de sınıf bazında temellenen Kazak otonomisini kurma ve Genel Kazakistan Sovyetleri Kurultayı'nı düzenleme görevini vermesinden anlaşılmaktadır. Ekim Devrimi arifesinde Bolşeviklerin adıyla "milletlerin kendi kendilerini yönetmesi" hakkını savunan Lenin, proletarya diktatörlüğünü yerleştirdikten sonra eski düşüncesinden vazgeçip "emekçilerin kendi kendini yönetmesi" sloganını benimsemiştir. Başka bir deyişle, milli devlet yapılanmasında sınıf prensibini birinci sıraya almıştır.[205] Bu yüzden Merkezi Sovyet hükümeti Kazak halkının uzun yıllar süren milli mücadelesi neticesinde ortaya çıkan Alaş Otonomisi ile Alaş Orda hükümetini tanımamıştır.

Tüm bu gelişmeler yaşanırken, Sovyet hükümeti halkın desteğini alarak bir Sovyet iktidarlığı ilan edemiyordu. Bunun için Kazak bozkırlarında Alaş Orda'ya karşı verdiği mücadeleyi merkezden yönetme girişiminde bulundu. Kazakistan'da Sovyet esasında bir otonomi ilanı için "Sovyetlerin Genel Kazakistan Kurultayı"nı toplamakla görevlendirdiği Alibey Cangeldin'e Alaş Orda'ya karşı mücadeleyi örgütleme görevini verdi. Bunun yanı sıra Alaş Hareketi'nin muhalifi olan, Kazak "Üç Cüz" partisinin Bolşevikler tarafına geçmesi sağlandı. Başlangıçta Pan-Türkçü ve Pan-İslamcı sloganlarla yola çıkan, anti-Rus Üç Cüz partisi, 1918 yılının Ocak ayından itibaren tutum değiştirdi. Kazakistan'da Sovyet yönetiminin yerleşmesi için aktif bir biçimde çalıştı. Alaş Orda'ya karşı mücadelede Bolşeviklerin yanında yer aldı. Çelişkilerle dolu bir politika güden Üç Cüz partisini Kazak halkı hiçbir zaman benimseyemedi. Yaşanan güçlüklere karşın Alaş Orda hükümeti birkaç ay içinde Aralık 1917-Mart 1918) Kazakistan'ın değişik vilayetlerinde kendi yönetim

---

[204] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.161-162
[205] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.162

birimlerini kurma ve ulusal milis birliklerini örgütleme faaliyetlerine girişmişti.[206] Alaş Orda Hükümeti bu sıralarda Kazak halkının desteğine dayanıp henüz oturmamış olan Sovyet yönetiminin zayıflığından yararlanmaya çalışıyordu. Çok geçmeden Rusya'da başlayan iç savaş Kazak topraklarına da sıçradı ve Kazakistan'daki askeri ve siyasal durum iç savaşla birlikte değişime uğradı. Böylece Alaş Orda'ya bağlı güçler ile Sovyet güçleri arasında açık bir şekilde iktidar mücadelesi de başlamış oldu.

3.5. Alaş Hareketine Katılan Kazak Aydınları

3.5.1. Alihan Bökeyhanoğlu

Alihan Bökeyhanoğlu 1870 yılında Semey vilayetinin Karkaralı ilçesinde dünyaya gelmiştir. İlk önce köy medresesinde eski yazı ile eğitim alan Bökeyhanoğlu daha sonra Omsk şehrine giderek mühendislik eğitimi almış ve oradan Petersburg'a gelerek Orman mühendisi olarak burada eğitimini tamamlamıştır.[207]Bökeyhanoğlu 1897 yılında üçüncü sınıf öğrencisiyken tanınmış araştırmacılardan F. A. Şerbina'nın Kazak yurdunu araştırma seferine katılmıştır. Bökeyhanoğlu bu zaman diliminde Kazak halkının ekonomisini, etnografyasını, tarihi ve medeni gelişimini araştırarak Kazak yurdunu tanıma fırsatı bulmuştur. Araştırmaları esnasında Bökeyhanoğlu Çarlık hükümetinin Kazak toprakları ile ilgili politikalarını ve bu topraklara olan sömürgeci yaklaşımını fark etmeye başladı.[208]

Alihan Bökeyhanoğlu gibi özellikle Rusya üniversitelerinde okuyan Kazak aydınları, 1905 İhtilali'nden sonra Rus partileri içerisinde Kazak Türklerinin kurtuluşunu sağlayacak bir parti olmadığını fark ettiler. 1905 yılının sonunda bir grup Kazak aydınının Oral şehrinde yaptığı toplantıda; A. Bökeyhanoğlu, Cihanşah Seydalin, M. Dulatoğlu, B. Karatayoğlu, B. Sırtanoğlu ve onların yetiştirdikleri öğrenciler bir araya gelerek "Beş bölgelik aydınlar birliği" oluşturuldu ve Kazak Anayasal-Demokrat Partisi kurma girişiminde bulundular. Aynı toplantı Semey şehrinde de gerçekleşmiş ve en son Kazak aydınları kendi partilerini kurmak için uygun zaman olmadığından Rusya'daki Kadet (Anayasal-Demokrat Partisi) Partisi'nin programını benimsediler. Alihan Bökeyhanoğlu 1910 yılında yayınladığı Kazaklar isimli makalesinde: "Siyasi partilerin halen faydaları yok. Ruslaştırma siyasetinin ağırlaşmamasına çaba gösteren başka bölge halkları gibi Kırgız/Kazak halkı yakında mevcut hükümete karşı düşüncede olan Rusların muhalefet partilerine gönül verecektir"

206 Kesici(2003). a.g.e, s.184
207 Allabergen ve Nuskabayulı(1994), a.g.e, s.39
208 Kan G. V. ve Şayahmetov N. U. (2009), Kazakstan Tarihı, Almatı, s.160

demiştir.[209] Dolayısıyla 1917 Rus devrimine kadar olan zamanda Kazak aydınları büyük bir halk hareketi olarak başlattıkları Alaş'ın oluşmasına zemin hazırlamıştır. Demokrat-anayasal parti ise bunun bir alt basamağını oluşturmuş ve devamında Alihan Bökeyhanoğlu ile birlikte diğer Alaş liderleri Rusların Kadet partisine yakın bir programı benimsemişlerdir.

Çarlık hükümetinin I. Devlet Duması'nı toplama kararından sonra Alihan Bökeyhanoğlu Duma seçimlerine katılmış ve Kazak mebusu olarak I. Devlet Duması toplantısında yer almıştır. Duma'da Kazak Türklerinin problemlerini dile getirmeye çalışan Bökeyhanoğlu, Çar hükümeti tarafından Duma toplantısının dağıtılmasından sonra bu durumu protesto etmek için "Vıborg belgesi"ne imza atanlardan olmuştur. Bu suretle diğer Duma toplantılarına çağırılmamıştır. Alihan Bökeyhanoğlu, Çarlık hükümeti tarafından bu sebeple Semey'de tutuklanarak hapse atılmış daha sonra ise Samara'ya sürgüne gönderilmiştir. Bökeyhanoğlu Samara'da bulunduğu dönem içerisinde Ansiklopedi çıkarma çalışmalarına dahil olmuştur. "Şimdiki zaman devletlerinin milli hareketlerinin türleri" isimli derlemede "Kazaklar" adlı makalesini yazmıştır. Makalesinde Kazak halkının kökenine, devletin durumuna ve gelişimine dair meseleler üzerinde durmuştur. Yanı sıra, Kazak halkının sömürgeci siyasete bakış açısını, milli bağımsızlık mücadelesinin yöntemini anlatmıştır. Alihan Bökeyhanoğlu ayrıca Kazak kahramanı Kenesarı Kasımoğlu'nun başlattığı milli bağımsızlık mücadelesi hakkındaki incelemelerini derlemiş ve Abay şiirlerini toplayarak 1909 yılında Petersburg'da basılmasına ön ayak olmuştur. Bökeyhanoğlu ilim dünyasına katkıda bulunmak amacıyla çeviri işleriyle de uğraşmış, Rus edebiyatının tanınmış isimlerinden Tolstoy, Çehov gibi kimselerin yanı sıra Avrupa ve Türk yazarlarından çevirileri de Kazak diline kazandırmıştır. Bökeyhanoğlu'nun ilmi araştırmaları; Çarlık Rusyası'nın Kazak yurdunda tarım ve göçmen politikası, Kazak halkının kültürel, ekonomik, siyasi hayatı, Kazak halkının gelecekteki devlet oluşumu gibi konular üzerine olmuştur. İlmi çalışmalarında ve makalelerinde "Kır balası" mahlasını kullanmıştır.[210] Bökeyhanoğlu, sürgünde olduğu dönemlerde bile milletine faydalı olmak amacını güderek üretmeye devam etmiştir.

1905 yılında Rusya'da gerçekleşen ihtilal hareketleri sonrası oluşan serbestlik ortamında Kazak halkı tepkisini merkezi otoriteye dilekçeler yazarak gösterdi. Çar hükümetine yazılan dilekçelerin en önemlisi on dört bin kişinin imzaladığı Karkaralı dilekçesidir.

[209] Uzel, L. (1997). "1905 Yılında Kazak Elinde Başlayan Alaş Orda Hareketi ve Alaş Partisi", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı:122, s.128
[210] Kan ve Şayahmetov(2009). a.g.e, s.160-161

Karkaralı dilekçesinde üstünde durulan en önemli mesele, torak sorunu ve Kazak yurduna gerçekleşen göçler olmuştur. Kazak halkının toplumsal, siyasi ve ekonomik sorunlarının anlatıldığı Karkaralı dilekçesinin oluşturulmasında Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Yakup Akbayoğlu gibi Kazak aydınları önemli rol oynamıştır.[211]

1905 yılı hareketleri sonrasında Alihan Bökeyhanoğlu Rusya'da liberal-demokratik fikirleri benimseyen anayasal-demokrat parti Kadetler'e yakın bir siyaseti benimsemiştir. 1906 yılında Kadetler partisinin Omsk'ta gerçekleşen siyasi içerikli toplantısına katılan Alihan Bökeyhanoğlu Çarlık hükümetinin sömürgeci siyaseti ve Kazak yurdunun gelişimi ile ilgili fikirlerini beyan ettikten sonra tutuklanmıştır. Ardından serbest kalan Bökeyhanoğlu 1906 yılında Rusya'da I. Devlet Duması seçimlerine Kazak delegesi olarak katılmış ve Kazak halkını temsil etmiştir. Duma'nın Çarın emriyle 8 Temmuz 1906 tarihinde kapatılmasından sonra bu olayı protesto edenlerle birlikte Vıborg'a giderek Çar'a karşı yazılan Vıborg manifestosuna imza atmıştır. Dolayısıyla bu sebepten ikinci defa tutuklanan Bökeyhanoğlu gerçekleşecek olan diğer Devlet Duması toplantılarına katılamamıştır.[212]

Alihan Bökeyhanoğlu'nun Kazak basın-yayın hayatına önemli katkıları olmuştur. "Dala Vilayatının Gazeti", "Aykap" dergisi ve 1913'ten 1918 yılına kadar yayın hayatına devam edecek olan Ahmet Baytursunoğlu editörlüğünde çıkarılan "Kazak" gazetesine makaleler yazmıştır. Kazak gazetesine yazdığı iki yüzü aşkın makalede Bökeyhanoğlu, Kazak halkının toprak meselesi, göçmen sorunu, Çarlık hükümetinin Kazak yurdu üzerindeki siyaseti, hukuk, eğitim gibi Kazak halkının en önemli sorunlarını dile getirmiştir.[213]

1917 Şubat İhtilali gerçekleştiğinde Alihan Bökeyhanoğlu Minsk'te idi. Devrimden sonra kurulan Geçici hükümetin Türkistan temsilciliğine atandı daha sonra Torgay vilayeti komiserliğine geçerek Geçici hükümete hizmet etti. 1917 Ekim İhtilali gerçekleştikten sonra Bökeyhanoğlu, Kadet partisinden istifa ederek Kazak halkının milli bağımsızlığı için mücadele edecek olan Alaş Partisini kurdu ve parti başkanlığına getirildi. Daha sonra 1917 yılı Aralık ayında Orenburg'da gerçekleşen Kazak Genel Kurultayı'nda Alaş Orda Hükümeti kuruldu ve Alihan Bökeyhanoğlu hükümet başkanlığına seçildi.[214] Bökeyhanoğlu başarılı siyasi kimliği sayesinde Alaş Orda hükümetinin zor şartlarda üç yıl

---

[211] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.95-99
[212] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.40-41
[213]Subhanberdina Y. Devitov S. Sahov K. (1998). "Kazak", Almatı, s.452
[214] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.41-42

boyunca ayakta kalabilmesini sağlamıştır. Kazak topraklarında gerçekleşen iç savaşta hem Beyazlara hem de Kızıllara karşı mücadele etmiştir.

Nitekim 1920 yılına gelindiğinde Kızıl ordu Kazak topraklarında galip gelmiş ve Alaş Orda Otonom Hükümeti Sovyetler tarafından dağıtılmıştır. Bökeyhanoğlu, 1922 ve 1926 yıllarında iki kere tutuklanarak hapse atılmıştır. Daha sonra Moskova'ya giderek "Doğu" basım hanesinde çalışarak Rus klasiklerini Kazak diline çevirmekle meşgul olmuştur.[215] Sürgün yıllarında bile boş durmayıp memleket hizmetine devam eden Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Miryakup Dulatoğlu ve Magcan Cumabayoğlu gibi Kazak aydınları ile birlikte "Alka" adlı cemiyeti kurmuştur. Gazetecilik faaliyetlerine de devam eden Bökeyhanoğlu sadece üç sayısı çıkacak olan "Temirkazık" gazetesini çıkarmış fakat 1927 yılında basım faaliyetlerine izin verilmemiştir. 1927-1937 yılları arasında Petersburg'da hapsedilen Bökeyhanoğlu Pan-Türkist ve Pan-Turanist düşüncelere sahip olduğu iddiasıyla 1937 yılında Sovyet yönetimi tarafından idam edildi.[216]

Alihan Bökeyhanoğlu, Kazak ulusal bağımsızlık hareketi olarak adlandırılan Alaş'ın en önde gelen liderlerindendir. Bökeyhanoğlu Rusya'da ihtilal sonrası dönemde siyasi teşkilatlanma olarak birlik olmak için hem kendi arkadaşlarını örgütlemeye çalışmış hem de Kazak gazetesindeki yazılarıyla halkını bilinçlendirmeye ve kamuoyu oluşturmaya çalışmıştır. Alaş partisinin ve devamında Alaş Orda Otonom Hükümeti'nin kurucu ve başkanı unvanına saip olan Bökeyhanoğlu Kazak halkının bağımsızlığı için verdiği mücadelede anılmaya ve saygı duyulmaya değer bir şahsiyettir.

3.5.2. Ahmet Baytursunoğlu

Ahmet Baytursunoğlu, halk bilimci, şair, siyasetçi, çevirmen, Kazak dili ve edebiyatının kurucusu, filozof, dil bilimci, reformcu-Türkolog, eğitici-demokrat, hümanist, öğretmen, tarihçi-düşünür, gazeteci, Kazak halkının ilk editörü, kanun bilen, profesör, ders kitabı yazarı, Alaş Partisinin kurucularından, Kazak biliminin ilk düzenleyicilerinden, Kazak yurdunun bağımsızlığı için özveriyle mücadele eden büyük toplum hizmetçisi, Kazak halkının dürüst vatandaşı ve büyük âlimlerdendir. Baytursunoğlu, 28 Ocak 1873 yılında Torgay vilayetinin Tosın volostunun Sarıtübek denen yerde dünyaya gelmiştir. 1886 yılında Torgay'da Rus-Kazak mektebinde ilk eğitimini almıştır. 1895 yılına gelindiğinde Orenburg vilayetindeki muallim mektebini bitirmiştir. Daha sonra Ahmet Baytursunoğlu

[215] Allabergen ve Nuskabayulı(1994). a.g.e, s.45
[216] Özdemir(2007). a.g.t, s.130-131

1905 yılına kadar Kostanay, Akmola, Aktöbe, Karkaralı ilçelerinde öğretmenlik yapmıştır.[217]

Birinci Rus devrimi başladığında Baytursunoğlu, Semey vilayetinin Karkaralı ilçesinde bulunmuştur. Devrim sonrasında Kazak aydınları Kazak halkının isteklerini ve Kazak topraklarına gelen göçlerle ilgili yaşanan toprak sorunlarını "Karkaralı dilekçesi" adı altında imzalayarak yayınlamış ve Çar hükümetine sunmuşlardır. Karkaralı dilekçesinin hazırlanmasında Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu, Yakup Akbayoğlu ve başka aydınlar önemli rol oynamışlardır.[218] Birinci Rus Devrimi'nin zaferinden sonra Çar hükümetinin Kazak bozkırlarında baskı ve gücü artmaya başladı ve Ahmet Baytursunoğlu Çar'ın askerleri tarafından 1909 yılında tutuklandıysa da 1910 yılı 21 Şubat'ta Orenburg şehrine getirildi. Daha sonra Baytursunoğlu, 1919 yılı sonuna kadar Orenburg vilayetinde ömür sürmüştür. Bu yıllarda Baytursunoğlu, Kazak dili ve edebiyatının teorisini incelemeye ve araştırmaya başladı. İlk Kazak ders kitaplarını meydana getirdi. "Masa" adlı şiir antonomisini ve "Til Kuralı" adlı ders kitaplarını yaptı ve çeşitli kitapların çevirilerini yaptı. Masa adlı eseri, Kazak halkını bağımsızlık için mücadele etmeye çağıran şiirlerin bir toplamı olarak edebi bir manifesto özelliğinde olmuştur.[219] Baytursunoğlu, eski hayat tarzını tenkit eden ve Kazak halkını uyanmaya davet eden eserleriyle Kazak Türklerinin ıslahatçısı, uyarıcısı ve eğitimcisi olmuştur. Baytursunoğlu ayrıca lirik şiirler ve okul kitapları için de masalcı Rus şairi Krilov'dan manzum tercümeler vermiştir. Kazak lehçesi gramerini yazarak imlasını Arap harfleriyle fonetik usulle tespit etmiştir.[220] Baytursunoğlu siyasi kimliğinin yanı sıra eğitim ve dil alanında gerçekleştirdiği faaliyetlerle halkına hizmet etmiştir.

1913 yılına gelindiğinde Ahmet Baytursunoğlu, Alihan Bökeyhanoğlu, Miryakup Dulatoğlu, Orenburg şehrinde halkın problemlerini dile getirmek için Rus sömürgesine ve işgaline karşı duran Kazak gazetesini çıkarmaya başlamışlardır. Gazete çok az bir zaman içinde en ücra köylere bile ulaşmayı başardı. Gazetenin yol göstericiliğiyle Kazak halkının Ruslara karşı tutumu değişmeye başlamış ve ulus bilinci oluşmaya başlamıştır. Gazete Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı yıllar olan 1914'ten 1916'ya kadar çok büyük sıkıntılar içinde hizmetine devam etmiş, savaş bahanesiyle Rusların Kazak yurdunun yer altı ve yer üstü zenginliklerini nasıl sömürdüğünü dile getirmiştir. Özellikle Ahmet Baytursunoğlu,

---

[217] Özbekulı, S. (1998). Arıstarı Alaştın, Almatı, s.25-27
[218] Koygeldiyev(1995). a.g.e., s.97-98
[219] Özbekulı(1998). a.g.e, s.28
[220] Yarkın, İ. (1974). "Türkistan'da Kazak Türkleri'nde Uyanış ve İlk Fikir Adamları" Türk Kültürü, C:12, sayı: 135, s.58

Kazak gazetesi aracılığıyla Kazak halkına bu dönemde açıkça "Ey Kazak! Adam ol! Yerini, dilini, dinini Rus'a verme!" diye seslenmiştir.[221] Baytursunoğlu, Kazak gazetesinin 1913 yılı ilk sayısında yayınladığı makalesinde şöyle demiştir:

> "Asırlardan beri Kazaklar kendi vatanında hür olarak yaşamıştır. Fakat şimdi kutsal bozkırımız yabancıların baskınına uğramakta. Bu durumda istikbalimiz ne olacak? Tarih bize yabancılar kültür bakımından üstün olursa, yerlilerin eridiğinin sayısız misalini vermekte. Ve şayet yabancılar ile yerli halkın kültür seviyesi eşitse, ikisinin bir müddet müşterek ömür sürmesinin mümkün olduğunu da gösteriyor. Yabancılar durmadan topraklarımıza yerleşiyor. Memleketimize getirilmekte olan yabancıların sayısı süratle çoğalmaktadır. Bunlar gün geçtikçe memleketimizin iç taraflarına yayılıyorlar. Buna karşı mücadele etmeliyiz. Kendi muhtariyetimizi korumaya çalışmalıyız. Bunun için de kültür ve eğitim işlerimize ehemmiyet vermeliyiz. Onu sağlam temeller üzerine oturtmalıyız. Her şeyden evvel milli edebiyatımızı geliştirmeliyiz. Ancak kendi diline ve kendi edebiyatına sahip olanların bunu terakki ettirenlerin hür olarak yaşama hakkına sahip olduğunu hiçbir zaman unutmamalıyız."[222]

Ahmet Baytursunoğlu, Kazak aydınlarıyla birlikte "Alaş Partisi"nin kurucularından olmuştur. Kazak gazetesinin 1917 yılı çıkan Kasım ayının 21. günü sayısında, Alaş partisinin programı Kazak halkına sunulmuştur. Parti programını Ahmet Baytursunoğlu, Alihan Bökeyhanoğlu, Miryakup Dulatoğlu gibi aydınlar hazırlamıştır. 5-13 Aralık 1917 yılında gerçekleştirilen II. Kazak Kurultayı'nda aynı aydınlar Alaş Orda Hükümeti'ni kurmuştur. Ahmet Baytursunoğlu eğitim işlerini geliştirmek amacıyla hükümetin ders kitapları hazırlama komisyonuna girmiştir. 1917 Ekim devriminden sonra Sovyet hükümeti Alaş Orda Hükümeti'ne karşı mücadele başlatmıştır. Alaş Ordacı aydınlar da Bolşevizm karşıtı olmuşlardır. Ancak Sovyet hükümeti Kazak bozkırlarında galip gelmiştir.24 Haziran 1919 yılına gelindiğinde Ahmet Baytursunoğlu, RKFSC Halk Komiserleri Sovyeti'nin kararıyla Kazak Askeri-Devrimci Komitesi'nin üyesi olmuştur. 1920-1921 yılları arasında Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin içerisinde mücadelesine devam etmiştir.[223] Alaş Orda Hükümeti Sovyetler tarafından yıkıldıktan sonra Baytursunoğlu, aralarında Zeki Velidi Togan'ın da bulunduğu bir heyetle Moskova'ya giderek Lenin ve Stalin dâhil bütün Sovyet idarecileri ve Komünist Partisi mensuplarıyla müzakerelerde bulunmuştur.[224] Baytursunoğlu'nun Sovyetler idareyi ele geçirdiklerinden sonra bile mücadeleyi bırakmaması ve bağımsızlık idealini terk etmemesi önemlidir.

---

[221] Uzel(1997). a.g.m, s.31-32
[222] Oraltay H. (1973). Alaş Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası, Büyük Türkeli Yayınları, İstanbul, s.57-58
[223] Özbekulı(1998). a.g.e, s.31-32
[224] Oraltay(1973). a.g.e, s.58

Ahmet Baytursunoğlu 2 Haziran 1929 tarihinde Sovyetler tarafında sahte iddialar ile tutuklanarak Arhangelsk vilayetine sürgün edildi. 1934 yılında Ahmet Baytursunoğlu serbest bırakılsa da 8 Ekim 1937 tarihinde Kızıl askerler tarafından tekrar tutuklanarak türlü işkencelere maruz kaldı. 8 Aralık 1937 tarihinde ise Ahmet Baytursunoğlu Kızılların kurbanı oldu ve idam edildi.[225]

Bütün Türk dili konuşan halkların içerisinde ismi meşhur olan Ahmet Baytursunoğlu'nun Kazak halkının bağımsızlığı için mücadelesi, milli çıkarları gözeten düşünceleri vatanseverliğinin bir göstergesidir. Bıraktığı eserlerle halkını medeniyete, sosyal ilerlemeye ve ilim öğrenmeye davet etti. Kazak dili çalışmalarıyla Kazak gramerine katkılarıyla halkına hizmette bulundu. 1922 senesinde Kazakistan'da İçtimai Araştırmalar serisinin üçüncü kitabı olarak çıkan eserde Rusların sıkı sansürüne rağmen Ahmet Baytursunoğlu şöyle anlatılmıştır: "Ahmet Baytursunoğlu'nu bütün bozkır tanır. Onu bütün Türkistan halkı sever ve sayar. O gerçek demokrat, şairdir. O gerçekten bilgili ve dilcidir. Tek kelimeyle o kendi milletinin milli gururudur."[226]

Edebi kişiliğinin yanı sıra siyasette de vatanpever düşünüşü ve mücadeleci kimliği ile Baytursunoğlu Kazak Türkleri arasında saygı gören bir şahsiyettir. Kazak Türkleri'nin bağımsızlığı için mücadelede basın sözcülüğü yapan Kazak gazetesinin yayıncısı olan Bayturdunoğlu sadece siyasi içerikli değil eğitim ve dil hakkındaki yazılarıyla da halkını bilinçlendirmeye çalışmış bir aydındır.

3.5.3. Miryakup Dulatoğlu

Miryakup Dulatoğlu, 25 Kasım 1885 yılında Kostanay vilayeti (önceki Torgay vilayeti) Cangeldin ilçesi Kızbel köyünde doğmuştur.1897 yılında Torgay vilayetinde Rus-Kazak okulunda eğitim gören Dulatoğlu, 1902 yılında okul bittikten sonra altı yedi yıl köy öğretmenliği yapmıştır. Miryakup Dulatoğlu'nun memleketine yapacağı sosyal-siyasi hizmeti ve halkı üzerinde hissettiği sorumluluk küçük yaşından itibaren başlamıştır.[227] Başka bir şekilde açıklamak gerekirse; Çarlık hükümetinin Kazak bozkırlarında uyguladığı sömürgeci siyasetini daha da güçlendirdiği dönemde başlamıştı. 19. asrın sonlarına doğru Çarlık rejimi baskı ile uygulanmaya devam etmiş ve Kazak topraklarına göç ettirilen Rus köylüleri verimli arazileri zapt ettiğinden Kazak halkı zor durumda kalarak Çarlık

---

[225] Özbekulı(1998). a.g.e, s.32
[226] Oraltay(1973). a.g.e, s.59
[227] Omaşev, N. N.(2007). Alaş Arıstarının Sayasi Bassılığı, Almatı, s.129-130

rejiminin uyguladığı sömürgecilik siyasetinin mağduru olmuştur. İşte bu dönemde Miryakup Dulatoğlu gibi Kazak gençleri memleket içerisindeki aydınlanma hareketinin önderleri olmuşlar ve ardından gerçekleşecek olan Kazak ulusal kurtuluş hareketinin başında yer almışlardır.

Miryakup Dulatoğlu 1904 yılında Omsk şehrine gelmiştir. Burada Kostanay, Karkaralı, Torgay bölgelerinde ünlenmiş olan ve ona yol gösterecek akıl hocası Ahmet Baytursunoğlu ile tanışmıştır. Dulatoğlu'nun Omsk'ta geçirdiği süre memleket meseleleri için bilinçlenmesi açısından önemlidir. Daha sonra Dulatoğlu, devrimden sonra Baytursunoğlu ile birlikte Karkaralı ilçesine gelerek memleketin kurtuluşu için siyasi mücadelesine başlayacaktır.[228]

Miryakup Dulatoğlu'nun Kazak halkını bilinçlendirmek amacıyla yazdığı ilk şiirleri 1906 senesinde Kazak Türklerinin çıkardığı "Serke" gazetesinde yayınlanmıştır. Dulatoğlu'nun üç sene sonra 1909'da çıkardığı "Uyan Kazak" kitabı ise bu zaman aralığında şiir derlemelerinden oluşturduğu kitabıdır. Uyan Kazak kitabı çıktığı yıl birinci baskısı bitmiş ve hemen ikinci baskısı da yayınlanmıştır. Kitabın ikinci baskısı çıktıktan sonra Çarlık Rusyası tarafından bir tehdit olarak görüldüğünden hemen toplatılmış ve Dulatoğlu tutuklanarak sürgün edilmiştir. Dulatoğlu Uyan Kazak eserinde Kazak halkının toplumsal yaşamına etki edecek konular üzerinde durmuştur.

"Közingdi aş, Oyan Qazaq köter bastı,
Ötkizbey qaranggğıda beker castı.
Cer ketti, din naşarlap hal harap bop,
Qazagım endi catur caramastı"[229]

Yani "Gözünü aç, uyan Kazak kaldır başını, boşuna ömrünü karanlıkta geçirme. Yurt elden gitti, din zayıfladı, halimiz harap oldu, Kazak'ım şimdi daha da yatmak doğru olmaz" diyerek Dulatoğlu, Uyan Kazak kitabının ilk dizelerini yazmıştır. Kitabın içeriğinde, Ruslar tarafından gasp edilen Kazak topraklarının durumu, ilim ve sanat dallarında geri kalmışlık, Kazak halkının birlik olamaması, basın-yayın faaliyetlerinin gelişmemiş olması, gençlik meselesi, dinin zayıflamakta olması gibi konular üzerinde durulmuş ve bu konular şiire dökülmüştür. Toplumsal hayat üzerine ciddi tenkitler yapan Dulatoğlu, 1909'da Uyan Kazak kitabının Ufa'da çıkan basımında içinde bulunan durumu şöyle açıklamıştır:

---

[228] Omaşev(2007). a.g.e, s.130
[229] Oraltay(1973). a.g.e, s.62-63

“Cumıs köp, bizdin curtta unamağan,
Naşar coq, qorlıq körip cılamağan.
Şortanday şabaq cutqan calmavızdar,
Tekzerip öz minin sınamağan.
Ayağın paydalı iske bir baspağan,
Umtılğan cemtikke bir aş tağan.
Tüyeni tügimenen cutsadağı,
Haramnan nepsin tıyıp bir qaşpağan.
Ar isti dep bilemiz Quday qılğan,
Cap-caqsı adamdar bulay qılğan.”[230]

Yani : “Bizim memlekette yaramaz işler pek çok, haksızlığa uğrayıp ağlayan fakirler de çok. Büyük balina balığının ufak balıkları yuttuğu gibi her şeyi yutanlar da az değil. Bunlar kendi kabahatlerine bir nebzecik olsun bakarak kendi kendilerini sınamamakta. Bunlar ayaklarını hayırlı işe doğru atmaz, leş gördü mü koşarlar. Deve olsa tüyüyle yutar, nefsine hakim olarak haramdan uzaklaşmazlar. Her şeyi Huda yaptı diyoruz fakat iyi insanlar da böyle işler yapıyorlar.” demiştir.

Dolayısıyla Miryakup Dulatoğlu şiirlerinde milli ve toplumsal meseleler üzerine durmuştur. Ayrıca her vesileyle yabancı istilacılar üzerine problemleri dile getirmiş ve istiklal için mücadelenin şart olduğunu yinelemiştir.[231]

Miryakup Dulatoğlu’nun Kazak toplumunun reformu için uygun gördüğü düşünce sistemlerinden birisi İslam dini idi. Dulatoğlu, Kazak halkının İslam ilimlerini öğrenmelerini salık verir fakat etkisiz eğitim metotları sebebiyle mollaları eleştirir ve modern eğitim bilimlerini tercih ederdi. Bu anlamda ceditçilerin etkisinde kalan Dulatoğlu, Kazakların birliğini savunmuş ve ön planda tutmuştur. Elbette İslami değerlere olan inancı Dulatoğlu’nun Rus karşıtı olduğu anlamına gelmemektedir. Eserlerinde Çarlık rejimini ve Çar hükümetinin toprak politikalarını şiddetle protesto etse de Kazak halkına Rus dilini ve Rus bilimlerini öğrenmelerini tavsiye etmiştir. Dulatoğlu, Kazak halkının gelişimi ve ilerlemesi için bilgi eksikliğini, bunun ise hem İslami öğretilerin hem de Rus bilimlerini öğrenerek aşılabileceğini savunmuştur.[232]

Miryakup Dulatoğlu, 1916 yılı olayları, Şubat ve Ekim devrimleri döneminde Kazak Türklerinin memlekette olup biten gelişmeleri halka iletmek için çıkardığı Kazak

[230] Oraltay(1973). a.g.e, s.62-63
[231] Oraltay(1973). a.g.e, s.62-63
[232] Uyama, Tomohiko(2009). “Üç Medeniyet Kavşağında Kazak Aydınları”, çev: B. Tümen Somuncuoğlu, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, C.29, Özel sayı, s.590-591

gazetesinin başyazarlarından olmuştur. Dulatoğlu, Kazak gazetesinde toplumsal hayat, Kazak halkının bağımsızlığı, ekonomi, medeniyet, din meseleleri, uluslar arası ilişkileri yansıtan makaleler yazdı.[233] Aynı zamanda Dulatoğlu, Alaş Partisi'nin esas kurucularından olmuş ve ismi Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu gibi şahsiyetlerle birlikte anılmıştır. Aynı zamanda onun ismini Sovyet ve Batı kaynaklarında da görmek mümkündür. Zeki Velidi Togan, bu üç ismi; Miryakup Dulatoğlu, Alihan Bökeyhanoğlu, Ahmet Baytursunoğlu'nu "mosının üş butı" (Kazak Türklerinde kullanılan seyyar ocağın üç ayağı yani bizdeki üç sac ayağı gibi) olarak tanımlar. Yine Dulatoğlu, 1917'de Milli Kurultay tarafından Alaş Orda Otonom Hükümeti'nin bakanlarından biri olarak tayin edilmiş ve Alaş Hareketi'ne aktif olarak dâhil olmuştur.[234]

Miryakup Dulatoğlu'nun da hizmet ettiği Kazak gazetesi, 1913 yılından 1918 yılının Mart ayına kadar çıkmaya devam etmiştir. Gazete, Şubat İhtilali'nden sonra Geçici Hükümet tarafında olmuş ve Ekim Devrimini önceleri desteklememiştir. Daha sonra Sovyet hükümeti Alaş önderlerinden af dilediğinde Miryakup Dulatoğlu da dâhil Alaş önderleri sosyalizme hizmet etmekte tereddüt etmemiştir. 1920 yılında Taşkent'e gelen Dulatoğlu, Türkistan Sovyet Cumhuriyeti'nin basın-yayın organı "Ak Yol" gazetesine yazılar yazmıştır. Daha sonra 1921 yılında Semey'e gelerek burada bölge mahkemesinde hâkim olarak çalıştı. Bu yıllarda Kazak yurdunda açlık ve kuraklık baş göstermişti. 1922 yılında Sovyetler tarafından Alihan Bökeyhanoğlu ile birlikte tutuklanan Miryakup Dulatoğlu aynı yıl serbest bırakıldı. Daha sonra 1922 yılından 1926 yılına kadar Orenburg'da eğitimci olarak hizmet etti. 1928 yılına gelindiğinde Aralık ayında Stalin-Goloşekin'in keyfi hareketleri sonucu bir grup Kazak aydını ile birlikte tutuklandı. 1935 yılı 5 Ekim günü elli yaşını doldurmasına az bir vakit kala sürgündeyken ağır hastalıktan dolayı hayatını kaybetti.[235]

Alaş Orda liderlerinden ulusalcı fikir anlayışına sahip olan Mir Yakup Dulatoğlu, ceditçi bakış açısıyla Kazak toplumunun gelişimine katkıda bulunmuş şair ve siyasetçilerdendir. Alaş Orda hükümetinin bakanlarında olan Dulatoğlu Kazak gazetesine yazdığı şiir ve makaleleriyle Kazak halkının milli şuurunun oluşumuna katkı sağlamıştır.

---

[233] Omaşev(2007). a.g.e, s.136-137
[234] Oraltay(1973). a.g.e, s.63-64
[235] Omaşev(2007). a.g.e, s.139-141

3.5.4. Muhammetcan Tınışbayoğlu

Muhammetcan Tınışbayoğlu, 1879 yılında Taldıkorgan vilayeti Kapal ilçesinde doğmuştur. Vernıy (Almatı)'da ilk eğitimini tamamlayan Tınışbayoğlu, Petersburg'da üniversite eğitimini alarak yüksek mühendis sıfatıyla mezun olmuştur.[236]1905 yılı devrim hareketlerine aktif bir şekilde kayılan Tınışbayoğlu, özgürlük ve bağımsızlık için mücadele veren ilk aydınlardan olmuştur. 1905-1906 yılları Vernıy (Almatı)'da tutuklama kararı çıkınca gizlenmek için Petersburg'a gitmiştir. Tınışbayoğlu 1907'de Rusya Devlet Duması'na ilk defa mebus olarak seçilen Yedisu bölgesi Kazak Türklerinden olmuştur.[237]

Muhammetcan Tınışbayoğlu, 1917 yılında Şubat İhtilalinden sonra kurulan Krenskiy hükümeti tarafından kurulan Türkistan'ın Geçici İdare Heyeti denilen kurula üye olarak seçilen dört kişiden biri olmuştur. Tınışbayoğlu, Geçici Hükümetin üyesi olarak görev yaptığı bir dönem Türkistan'da Geçici İdare heyetinin bir toplantısında Ruslarla Zeki Velidi arasında çıkan bir anlaşmazlıkta söz alarak fikirlerini dile getirmiştir. Zeki Velidi'nin "Hatıralar"ında bahsettiğine göre Tınışbayoğlu:

> "Şu mecliste Rus ismiyle iştirak edenlerin hangisinin Velikorus, Ukraynalı veya Yahudi olduğuna biz hiç bakmıyoruz, siz neden aramıza kabile farkı sokmak istersiniz? Bizde de sizde olduğu gibi partiler farkı olacaktır, kabile farkı değil. Milliyet itibariyle biz tek bir milletiz. İşte ben Yedisu vilayetinden bir Kazak'ım, ben de Velidi ile aynı fikirdeyim. Müslüman münevverleri ile birlikte ben de sayı ile mütenasip seçim kanununun bizde de hiçbir değişikliğe uğratılmadan tatbik edilmesini istiyorum" demiştir.[238]

Yine Geçici hükümetin üyesi olduğu dönemde Kazak halkının toprak sorununu ve 1916 yılı ayaklanmalarında tutuklanan ya da sürgüne gönderilen Kazak Türklerinin haklarını dile getirerek korkmadan onları savunmuştur.[239]

Muhammetcan Tınışbayoğlu 10 Aralık 1917 tarihinde Hokand şehrinde toplanan Milli Kurultay kararıyla kurulan Hokand Muhtariyeti Hükümeti'nin başkanı seçilmiştir. Aynı zamanda Türkistan'da Hokand Hükümeti'nin kurulmasından on üç gün sonra 8-13 Aralık 1917 tarihleri arasında Orenburg'da gerçekleşen II. Genel Kazak Kurultayı'nın kararıyla kurulan Alaş Orda Hükümeti'nin dışişleri bakanı olarak tayin edilmiştir. Tınışbayoğlu Hokand Muhtariyeti hükümet başkanlığından çok geçmeden istifa etmiş yerine Mustafa Çokayoğlu geçmiştir. Tınışbayoğlu, Alaş Orda Hükümeti dışişleri bakanlığı görevini

[236] Kazak(1998). a.g.e, s.458
[237] Jurtbay, T. (2011). Uranım Alaş, Tez (2 Tom), s.38-39
[238] Togan(2015). a.g.e, s.138
[239] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.265

yürütürken aynı zamanda ömrü sadece iki ay sürecek olan ve iki ay sonra Sovyetler tarafından dağıtılan Hokand Muhtariyeti'nin hükümet toplantılarına katılmaya devam etmiştir.[240] Dolayısıyla Muhammetcan Tınışbayoğlu Türkistan'ın genelinde saygınlık kazanmış ve her koşulda milli kurtuluş mücadelesini sürdürmüştür.

1918-1919 yılları Doğu Alaş Orda'nın Askeri Sovyeti'nin üyeleri, 1920 yılına gelindiğinde Kuzey Yedisu'daki Alaş Orda takımını silahsızlandırıp Kazak askeri alayı olarak tekrar düzenleme kararı çıkarmıştı. Alaş Orda'nın Yedisu'daki temsilcisi Muhammetcan Tınışbayoğlu ise, burada kişisel Alaş birliklerini oluşturmuştu. Yedisu'da yerel Bolşeviklerin sömürgeci tutumu ve Yedisu Kazaklarının Kızıl Kırgın'ı hakkında Muhammetcan Tınışbayoğlu Kolçak hükümetini haberdar etmiştir:

"1918 yılı vilayet Kazaklarının yerleştiği bölgelerin neredeyse hepsi Bolşeviklerin kuvvet kullanmasına maruz kalmış ve halktan istedikleri malı mülkü alma serbestliği elde eden Bolşevikler halkı zor durumda bırakmıştır." Tınışbayoğlu sözü geçen beyanda Alaş askerlerinin durumunu da detaylı bir şekilde açıklamıştır.[241] Dolayısıyla Muhammetcan Tınışbayoğlu'nun yeri geldiğinde cephede de bulunduğunu ve orduları düzenleyerek Alaş Hareketi'ne hizmet ettiğini söyleyebiliriz.

Muhammetcan Tınışbayoğlu siyasetçi olduğu kadar yazar olarak da faaliyetlerini sürdürmüştür. 1913'te çıkmaya başlayan Kazak gazetesinin devamlı yazarlarından olmuş, yanı sıra ilmi eserler de vermeye devam etmiştir. Kazak Türklerinin tarihi hakkında geniş bilgiler veren "Kazak-Kırgız Halkı Tarihi Hususundaki Materyaller" isminde bir kitabı vardır. Yine kendisi 1916 yılı olayları hakkında Turar Rıskulov ile birlikte bilgi toplayarak bunları neşretmiştir. Muhammetcan Tınışbayoğlu, 1922 senesinden sonra kendisini tamamen ilmi çalışmalara vermiştir. Bolşevik devrinin ilk senelerinde de çalışmalarına devam eden Tınışbayoğlu 1923 yılında neşredilmeye başlanan "Sana" dergisinin ilk sayısında "Türk ve Moğol Tarihinin Ana Hatları" isimli ilmi makalesi yayınlanmıştır. Ayrıca "Edige Destanı" hakkında da ilmi tahlilleri yayınlanmıştır.[242]Muhammetcan Tınışbayoğlu, 4 Ağustos 1930 yılında Sovyetler tarafından tutuklanmıştır.[243]

Muhammetcan Tınışbayoğlu hem Hokand Muhtariyeti hem de Alaş Orda Otonom Hükümeti'ne önemli hizmetlerde bulunmuştur. Ulusal bağımsızlık hareketine katılmış diğer Alaş aydınları gibi Muhammetcan Tınışbayoğlu da Sovyetlerin kurbanı olmuştur.

[240] Oraltay(1973). a.g.e, s.50-51
[241] Jurtbay(2011). a.g.e, s.62-63
[242] Oraltay(1973). a.g.e, s.52-53
[243] Jurtbay(2011). a.g.e, s.68

3.5.5. Halil ve Cihanşah Dostmuhammetoğlu

Halil Dostmuhammetoğlu (1883-1939), âlim, doktor, folklorist, gazeteci, pedagog, toplum hizmetçisi ve profesördür. Petersburg Üniversitesi tıp fakültesi mezunudur. Aynı zamanda o, "Alaş" sözünü Kazak gazetesine yazdığı makalede açıklayan kişidir.[244]

Rus medeniyeti içerisinde yetişen ve Rus mekteplerinde okuyan Kazak aydınlarının Rus yanlısı olmayıp da milliyetçi olmalarını Petersburg askeri tıp akademisinde okuyan ve daha sonra milliyetçi Alaş hareketi liderlerinden biri olacak olan Halil Dostmuhammetoğlu şöyle açıklamıştır:

> "Beni ve Kazak öğrencilerini hiçbir siyasi parti programı etkilemedi. Çünkü sosyal demokratlar yalnız ve yalnız işçiler üzerine konuşsa, sosyal devrimciler ise (iş) düzen değişikliği üzerinde konuşup dururlar. Askeri akademi mensupları ve bütün Rus, askeri yöneticiler, resmi görevliler/Kadetler ise sadece Rus halkının yüceliğini anlatır, başka uluslar konusunda ağızlarını açmazlardı. Sağcılar ise Rus'tan başka halkları kötüleyip, onların eksikliklerini konuşurdu." demiştir.[245]

Aynı zamanda o dönemde bir askeri akademi yöneticisi/kadet olan Milyokov'un bir konuşmasında; "Rus padişah hükümetinin Rus olmayan halkların kaba ve utanmazlık içinde olduklarını" söylediğinden ve bunu asla unutamadığından bahseder. Dolayısıyla o dönemde Halil Dostmuhammetoğlu gibi Rusların yabancı düşmanlığından oldukça etkilenmişlerdir. Rusların sömürdükleri halkların insanlarına saygı duymamaları onlara karşı bir hareketi doğurmuştur. Bu dönemde Ruslar, milliyetçi ve yurtsever çalışmaları önleyebilmek için her türlü baskı ve zorluğu göstermişlerdir. Halil Dostmuhammetoğlu bu durumu şöyle dile getirmiştir:

> "1905-1906 yıllarında ben ve bazı öğrenci arkadaşlarım Oral şehrine gidip halkı uyarma çalışmaları yaptık. Memleketimizde ne olup bittiğini anlattık. "Uraliskiy liystok" gazetesinde görüşlerimi yazdım. Halka siyasi öğüt verdim. O zaman polis benim bu çalışmalarımı işitip, yaptığım böylesi siyasi çalışmalarımı engelledi. Tabiî ki Rus yönetimi halkımızın gözünün açılmasını istemiyordu." demiştir.[246]

Halil Dostmuhammetoğlu ağabeyi Cihanşah Dostmuhammetoğlu ile birlikte Alaş Partisinin kurucularından ve Alaş Orda Hükümeti'nin bakanlarından olmuştur. Alaş Orda Hükümeti Doğu-Batı olarak ikiye ayrıldığında ağabeyi ile birlikte hükümetin batı kanadını yönetmiştir. Bu konu hakkında 19-22 Nisan 1917 tarihleri arasında geçen Oral Kazaklarının I. Kurultayı'nda Halil Dostmuhammetoğlu: "Bizim amacımız memleket

---

[244] Kazak(1998). a.g.e, s.453
[245] Uzel(1997). a.g.m, s.27
[246] Uzel(1997). a.g.m, s.27

yönetimini halkın eline vermektir, Kazak halkı otonomi hakkını almak için bölünmeden beraber hareket ederek birlik içerisinde kendi kendini yönetebilmelidir.” demiştir.

Yine Halil Dostmuhammetoğlu, 20. asrın başında Kazak halkının başlattığı kurtuluş hareketi ve Batı Alaş Orda’nın kuruluş amacı hakkında 1918 yılında Lenin ve Stalin’e:

> “Sınıf ve ırk ayrımcılığı olmadığından Kazak halkı bölünmeden, birlik içerisinde uyanmaya ve milli çıkarlarını gözeterek harekete geçmeye başladı. Kazak halkının milli meselelerinin başında elbette milli devlet olarak bağımsız olma arzusu gelmektedir. Bu yüzden 1905-1906 devrim yıllarında ve şimdiki dönemde sadece milli bağımsızlıklarını alıp Kazak halkının otonomi alması gereklidir.” demiştir.[247]

Halil Dostmuhammetoğlu, Batı Alaş Orda hükümetini ağabeyi ile birlikte yönetirken aynı zamanda iç savaş esnasında meydanlarda da bulunmuş ve zor şartlar altında Batı Alaş Orda’nın ordusunun oluşturulmasında önemli katkıları olmuştur. Alaş Orda Hükümeti iç savaş sonrasında Sovyetler tarafından yıkıldıktan sonra Halil Dostmuhammetoğlu kendisini ilmi çalışmalara vermiştir. “Kazak-Kırgız” Komisyonu”nda çalışmalar yapmış ve Türk destanlarını tetkik ederek derleme işiyle uğraşmıştır. Dostmuhammetoğlu, Muhammetcan Tınışbayoğlu ile beraber Coğrafya Cemiyeti ve Tıp Cemiyeti faaliyetlerini yürütmüştür. Aynı zamanda ilmi çalışmaları ile ilgili olarak makaleler neşretmiş 1923 yılında neşriyat hayatına başlayan “Sana” dergisine fizyoloji ve teknik gibi konularda makaleler yazmıştır. Fakat gün geçtikçe Komünistler onun faaliyetlerine engel olmaya çalışmışlardır. Sovyetler tarafından otuzlu yıllarda tutuklanan Halil Dostmuhammetoğlu, 1939 yılında Sovyetler tarafından şehit edilmiştir.[248]

Cihanşah Dostmuhammetoğlu Bütün Rusya Türk-Müslüman halkları tarafından tanınan bir şahsiyettir. Petersburg Üniversitesi hukuk fakültesi mezunudur ve asıl mesleği avukatlıktır. Cihanşah Dostmuhammetoğlu Alaş Partisi’nin kurucularından ve Alaş Orda hükümeti kurulduğunda Milli Kurultay tarafından hükümetin bakanlarından biri olarak tayin edilmiştir. Alaş Orda Hükümeti Doğu-Batı olarak ikiye ayrıldığında Oral şehrinin Jimpıtı mevkiinde kurulacak olan Alaş Hükümetinin Batı Alaş Orda kolunu kardeşi Halil Dostmuhammetoğlu ile birlikte yürütmüştür. Cihanşah Dostmuhammetoğlu sömürgeci Rus ordularının Türkistan’ı işgali sırasında Sovyetlere karşı direnmiş ve savaş meydanlarında bulunarak mücadeleyi elden bırakmamıştır.[249]

---

[247] Jurtbay(2011). a.g.e, s.111-115
[248] Oraltay(1973). a.g.e, s.74-75
[249] Oraltay(1973). a.g.e, s.65-66

Cihanşah Dostmuhammetoğlu 1917 Ekim Devriminden sonra Bütün Türk-Müslüman halklarının 1-17 Mayıs tarihleri arasında gerçekleştirilen Bütün Rusya Müslümanları Kongresi toplantısına Kazak Türklerini temsil etmek amacıyla katılmıştır. Kongrede Rusya'nın devlet ve idare usulü hakkında yapılan müzakerelerde Ahmet Salihov'un topraklı muhtariyet yani kültür özerkliğinden yana yaptığı konuşmaları sert bir dille eleştiren Dostmuhammetoğlu, federasyon sistemini savunmuştur. Cihanşah Dostmuhammetoğlu konuşmasında:

> "Müslüman kardeşler! Ben Kazak'ım. Benim ağzımla yedi vilayetteki yedi milyon kadar halk konuşuyor. Federasyon şeklini istiklal isteyen Kafkasya halklarının vekili, federasyona karşı merkez büro vekili Salihov müdafaa ederek konuştular. Salihov'un fikrini yazar İshakov (Ayaz İshaki) da destekledi. Ben federalizm taraftarıyım. Ben federasyona karşı Salihov'un attığı zıt delillere karşıyım." diyerek fikrini beyan etmiştir.[250]

Cihanşah Dostmuhammetoğlu Kazak Türklerini temsilen federasyon fikrini şiddetli bir şekilde savunmuş ve desteklemiştir. Kazak Türklerinin bu savunmadan sonra diğer Türk topluluklarla olan dil ve kültürel anlamda olan yakınlıklarını diğer Türk asıllı topluluklar kadar önemsemediklerini ve kendi öz dilleri ve muhtariyetleri için mücadeleye giriştiklerini söyleyebiliriz. Kendisi de federasyon fikrini destekleyen Zeki Velidi Togan, "Hatıralar"ında adı geçen kongre hakkında; Mehmet Emin Resulzade, Kırımlı Cafer Seydahmet ve Kazak Türklerinden Cihanşah Dostmuhammetoğlu gibi bariz federalistlerin çok kuvvetli nutuklar söyleyip büyük çoğunluğu federasyon lehine kazandırdıklarından bahsetmiştir.[251]

Cihanşah Dostmuhammetoğlu da tıpkı kardeşi Halil Dostmuhammetoğlu gibi otuzlu yıllarda Sovyetler tarafından tutuklanıp şehit edilmiştir.

3.5.6. Magcan Cumabayoğlu

Magcan Cumabayoğlu, Bugünki Balkaş gölü doğusundaki Sasıq göl mıntıkasında 1894 yılında doğmuştur.[252] İlk eğitimini 1905 yılında Kızılyar şehrinin tanınmış zenginlerinden İstanbul'da üniversite eğitimi almış Muhammetcan Berişev isimli şahsiyetin açtığı medreseden almıştır. Bu medrese o dönemde kuzey Kazakistan bölgesininönde gelen eğitim kurumlarından olmuştur. Burada Arapça, Farsça ve Türk dilinde eğitimin yanı sıra

[250] Ilgar(1990). a.g.e, s.245-246
[251] Togan(2015). a.g.e, s.131
[252] Oraltay(1973). a.g.e, s.97

Türk tarihi de öğretilmiştir. Şiirlerinde Türk tarihinin zenginliği işlemesinde ve tarih bilincinin artmasında Kızılyar medresesi önemlidir. Bu medresedeki eğitimini tamamladıktan sonra Magcan Cumabayoğlu, 1910 yılında Ufa şehrindeki Aliye medresesinde eğitimine devam etmiştir. 1911 yılında Kızılyar'a döndükten sonra burada Miryakup Dulatoğlu ile tanışmış ve ondan Rusça öğrenmeye başlamıştır. 1914 yılında girdiği Omsk öğretmen okulunu 1917 yılında tamamlamıştır.[253]

Magcan Cumabayoğlu Kazak ulusal kurtuluş mücadelesinin adı olan Alaş Hareketine mücadelenin basın-yayın organı olan Kazak gazetesine Kazak halkına milli bilinç kazandırmak amacıyla şiirler yazmıştır. Magcan Cumabayoğlu'nun Kazak gazetesinde "Din öğretmek", "Yarıma", "Yolda", "Zar", "Hatırımda", "Gönül", "Kaygılı Güzele", "Oral Dağı", "Oramal", "Töbet", "Ana Vatan" gibi birçok şiiri yayınlanmıştır.[254]

Cumabayoğlu, şiirleriyle Pan-Türkizm, Pan-Turanizm gibi ideolojilerin Kazak anlayışına göre sınırlarını çizmeye çalışmıştır. Kazak dilinin şiirsel gücünü kullanarak Kazak halkının tarih şuurunu şekillendirmeye çalışmış ve aynı zamanda umumi Türk dünyası ile Kazak halkının bağlılık derecesinin sınırlarını halkına göstermek istemiştir.[255] İlk şiir kitabı "Şolpan" ismiyle yayınlanmış, 1923 yılında ise toplu olarak "Magcan Cumabayoğlu'nun Şiirleri" ismiyle kitabı çıkmıştır. Onun Türk birliği düşüncesini yansıtan şiirlerinin en önemlilerinden bir tanesi "Türkistan" şiiridir:

"Türkistan eki dünya esigi ğoy,
Türkitan er Türktüng besigi ğoy,
Tamaşa Türkistanday cerde tuvğan,
Türktüng Tangrı bergen nesibi ğoy."[256]

Yani Cumabayoğlu, "Türkistan iki dünyanın (dünya ve ahret) kapısı ve er Türkün beşiğidir. İnsanları hayrette bırakacak işler Türkistan'da zuhur etmiş ve bu ülke Tanrı tarafından Türke bahşedilmiştir." demektedir. Ayrıca Türk dünyası açısından mühim nitelikte olan şiirlerinden bir tanesi de Birinci Dünya savaşından sonra ateşkes yıllarında Türkiye Türklerine hitaben yazdığı "Alıstağı Bavırıma" yani "Uzaktaki Kardeşime"

---

253 Özdemir, E. (2007). "20. Yüzyılın Başlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri", Doktora Tezi, Ankara, 131-132
254 Kazak(1998). a.g.e, s.456
255 Kırımlı, M. (2002). "Kazakistan'da Milliyetçilik, Türkler Ansiklopedisi, Yeni Türkiye yayınları, C:19, Ankara, s.602
256 Oraltay(1973). a.g.e, s.98-106

şiiridir. Türkiye'nin her taraftan düşman işgaline maruz kalmasına üzülen Magcan Cumabayoğlu şiirinde Türk halkına şöyle seslenmiştir:

"Alısta avır azap şekken bavırım!
Quvarğan bayşeşektey kepken bavırım!
Qamağan qalıng cavdıng ortasında,
Köl qılıp közing casın tökken bavırım!"[257]

Yani, "Uzaklarda bu kadar azap çekmekte olan kardeşim! Solmuş lale haline düşmüş olan kardeşim! Her taraftan kendisini muhasara eden kalın düşmanın ortasında, gözyaşlarını göl gibi dökmekte olan kardeşim!" demiştir.[258]

Kazak aydınlanma dönemi şairlerinden olan Magcan Cumabayoğlu, şiirleriyle tarihi geçmişe duyulan özlemi ve halkı uykudan uyandırmayı amaç edinmiştir. "Alka" adlı şiirsel seslenişinde: "Amacımız, halkı bilinçlendirmek, uyanması gereken günün geldiğini hatırlatmaktı" demiştir. Magcan Cumabayoğlu en çok da bunu genç yaşlardan itibaren insanların yüreğine ümit vermek suretiyle gerçekleştirmeye çalışmış ve geçmiş tarihi eserlerinde konu olarak işlemiştir. Magcan Cumabayoğlu, makaleleri, çevirileri ve ders kitaplarında bilime ve Avrupa medeniyetine doğru yönelen tavrını ortaya koyar. Muhtar Avezov onun hakkında: "Magcan'ı seviyorum, Avrupalılığını, parlak fikirlerini seviyorum. Magcan, çok medeni bir şair." demiştir. Magcan Cumabayoğlu'nun Ufa, Omsk ve Moskova'da eğitim gördüğü N. Y. Bryusov'un onu "Kazakların Puşkini" diye adlandırdığı dönemlerdir.[259]

Magcan Cumabayoğlu da tıpkı diğer Alaş Orda Hareketine katılan aydınlar gibi Alaş Partisinin ve Alaş Orda Hükümeti'nin kurulmasında dönemin önde gelen aydınlarından olmuştur. Ceditçi düşünce tarzı ve yenilik taraftarı yaklaşımıyla Türk birliğinin savunucularından olmuştur. Ne yazık ki Alaş Orda Hükümeti dağıldıktan sonra 1938 yılında Sovyetler tarafından şehit edilmiştir.

3.5.7. Mustafa Çokayoğlu ve Türkistan (Hokand) Muhtariyeti

Mustafa Çokayoğlu 7 Ocak 1891'de Kazak Türklerinin Orta Cüzü'ne mensup Kıpçak boyunun Torayğır kabilesinin Şaştı dalının Batıy neslinin Canay kolundan, Torgayoğlu

[257] Oraltay(1973). a.g.e, s.98-106
[258] Oraltay(1973). a.g.e, s.98-106
[259]Abdujaparkızı, Osmanova A. (2013). "Mağjan Jumabay ve Döneminin Diğer şairlerinde Milli Ülkü", A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, Erzurum, s.252-253

Çokay'ın ailesinde Akmescit'te (şimdiki Kızılordu) dünyaya gelmiştir. Çokayoğlu liseyi Taşkent'te üniversiteyi de Petersburg'da çok iyi dereceyle bitirmiştir. Petersburg'da okurken Rusya sömürgesi dâhilinde olan Türk bölgelerinden gelen talebelerle, o sıralarda devam eden savaş esnasında Türkiye'ye nasıl yardımcı olabiliriz diye gizli bir teşkilat kurmuşlardır. Yine Mustafa Çokayoğlu bu konuda Türkistan'ın Kazakistan bölgesinden para toplayıp Türkiye'nin (Osmanlı Devleti) Petersburg'daki büyükelçisine teslim edilmesi işine de vesile olmuştur.[260]

Mustafa Çokayoğlu, gençlik yıllarından itibaren memleketçilik faaliyetlerini teşkilatlandırmak için arkadaşlarıyla birlikte çaba göstermiştir. I.Dünya savaşının başlamasıyla Türkistan'da milli şuurun gelişmesi paralel bir şekilde gerçekleşti. Mustafa Çokayoğlu'nun kendi ifadesiyle; Türkistan'a yerleştirilen Rusların yerli ahaliye düşmanlık etmesi, 1916 yılında meydana gelen ayaklanmanın önemli bir sebebidir. Türkistan ayaklanması sonrası bölgeye gelen Rus Devlet Duması üyelerine tercüman ve araştırmacı olarak yardım etmekte olan Çokayoğlu'na Türkistanlılar Duma fraksiyon üyeliği için teklifte bulundular. Mustafa Çokayoğlu, Kazak gazetesi etrafındaki Ahmet Baytursunoğlu, Miryakup Dulatoğlu ve Türkistan'daki Duma üyelerinden Tevkelev'in tavsiyesi ve teklifiyle 1916'da Duma'nın Müslüman fraksiyonuna dâhil oldu. Çokayoğlu'nun bu büroya dâhil oluşunda Alihan Bökeyhanoğlu'nun etki ve yetkisi büyük olmuştur. Duma'daki vazifesi dolayısıyla Mustafa Çokayoğlu, bütün Rusya-Türk Müslümanlarının hayatlarını ve siyasi problemlerini yakından görme ve ilgilenme fırsatı bulmuştu. Duma'daki Müslüman fraksiyonunda çalışırken, cepheye işçi olarak alınan Türkistanlıların meseleleriyle daha çok ilgilendi. Fraksiyon Başkurt temsilcisi ve daha 1913'ten itibaren tanıdığı arkadaşı A. Zeki Velidi ile Kerenskiy'nin yardımıyla bir iki defa işçilerin vaziyetlerini teftiş için harp cephesine bile gidip geldiler.[261]

1917 İnkılâbı başladığında Çokayoğlu Petersburg'da idi. O zamanlarda Rusya Duması Müslüman fraksiyonunun yanındaki büroda Türkistan mümessili olarak Türkistan hakkında malzeme toplayıp Devlet Duması'ndaki Müslüman milletvekillerine Türkistan ile ilgili konular hakkında gereken malumatı vermekteydi. 1917 yılı Şubat ayında Petersburg'da karışıklıklar çıktığında işçiler sokaklara döküldü ve sonunda Çar tahttan indirilerek yerine Kerenskiy, Geçici hükümetin başkanı olarak geçti. Çar'ın tahttan vazgeçtiği gün Çokayoğlu, Minsk'ten Alihan Bökeyhanoğlu'ndan bir telgraf aldı. Telgrafta

---

[260] Oraltay, H. (1997). "Mustafa Çokay", Türk Dünyası Tarih Dergisi, sayı:121, s.15

[261] Hıdıraliyev, D. (2001). Mustafa Çokay Hayatı, Faaliyetleri ve Fikirleri, Yeni Avrasya yay, Ankara, s.29-37

umumi Rusya Zemstvo Birliği (Ziraatçılar Birliği) tarafından cepheye gönderilen Türkistanlı işçileri temsil etmekte olan Alihan'ın milli işler münasebetiyle Türkistan bozkırlarına gideceği, Çokayoğlu'nun da Ali Han'ın yerine seçildiği yazılıydı fakat Çokayoğlu cephe ile Petersburg arasındaki münasebet kesildiğinden Petersburg'dan çıkamadı. Mart'ın son günlerinde Taşkent'ten tekrar bir telgraf geldi. Çokayoğlu, Orenburg'daki Genel Kazak Kongresi'ne davet edilmekteydi ve Türkistan'ı temsil etmekle görevlendirilmişti. Birinci Kazak Kurultayının programında ilk sıraya toprak meselesi ve işçiler meselesi konmuştu. Rus muhacir getirme işinin derhal durdurulması ve Rus devleti tarafından müsadere edilen toprakların yerli halka geri verilmesi karara bağlanmıştı.[262] Cumabayoğlu hem Alaş Orda Hükümeti'nin kurucu üyelerinden olmuş hem de Türkistan'daki muhtariyet girişiminde aktif rol oynamıştır.

Şubat İhtilali'nin getirdiği serbestliklerden faydalanmak isteyen Türkistanlılar 17 Nisan'da 440 delegenin katıldığı Türkistan-Müslüman Kongresini gerçekleştirdiler. Kongre gündeminde Rusya'nın devlet şekli tartışıldı ve demokrat-federal devlet şeklinin kurulması gerektiğine karar verildi. Türkistan'ın kendi kendini idare etmesi meselesi ile ilgili otonomi yolu ile mi yoksa Rusya'dan ayrılma yolu ile mi olacağı ifade edilmedi. Kongre'ye katılan delegelerin onayı ile 24 Nisan günü Türkistan-Müslüman Merkez Şurası kuruldu. Şura'ya Mustafa Çokay başkan olarak seçildi. Ancak Türkistan Müslüman Kongresi Türkistan'ın geleceğine dair kesin bir tasarı hazırlayamadı. Geçici hükümetin milletler konusundaki kararsızlığı, Rus olmayan milletlerin ihtilâlci Rus demokrasisine olan fazla güveni, Rus İşçi ve Askerler Şurası ve nihayet Müslümanlar arasındaki çekişmeler kongrenin kararını etkilemişti.[263] Türkistanlıların oluşturduğu Milli Merkez iki teşkilattan oluşmaktaydı. Biri 17 Mart 1917 tarihinde Münevver Kari başkanlığında kurulan İslam Şurası, diğeri de Haziran 1917 tarihinde Şir Ali Lapin öncülüğünde kurulan Ulema Cemiyetiydi. Bu iki teşkilat arasında anlaşmazlıklar vardı. İslam Şurası yenilikçilerin sayı olarak çoğunlukta bulunduğu bir teşkilatken, Ulema Cemiyeti muhafazakârlardan meydana geliyordu. Birinci grup 1917'nin Nisan ayından beri Türkistan için muhtar bir yasa organı kurulması gereğini savunurken, ikinci grup mevcut Rus parlamentosunun Türkistan ile ilgili tasarısına muvafakat etmesi gereken bir İslam adliyesinin kurulması görüşünü savundu. Türkistan'ın bu iki teşkilatı anlaşmazlık içerisinde iken Sovyetler aynı Kerenskiy hükümeti gibi Türkistan'a özerklik tanımaya istekli görünmüyordu. Türkistan'ın milli düşüncede olan grupları Taşkent'i terk etmeye mecbur kaldılar. Sovyet Rusya, asker ve polis kuvvetleri ile

[262] Çokay, M. (1988). 1917 Yılı Hatıra Parçaları, Yaş Türkistan Neşriyatı 28, Ankara, , s.11-15
[263] Hıdıraliyev(2001). a.g.e, s.50-52

hâkimiyetini güçlendirmiş ve dolayısıyla burada milliyetçiler için etkili bir çalışma imkânı kalmamıştı. Türkistan Milli Merkezi Taşkent'i terk etmeye mecbur kaldılar ve milli davanın merkezi olarak Fergana Vadisi'ndeki Hokand şehrini seçti.[264]

Mustafa Çokayoğlu, Şubat ihtilalinden sonra Türkistan Türklerinin bağımsızlığı için mücadele etmiş ve Rusya Türklerinin düzenlediği kongre ve kurultaylara katılarak aktif bir şekilde rol almıştır. Alaş Orda Hükümeti kurulmadan evvel gerçekleşen kurultaylarda da bulunmuş ve hem Türkistan hem de Alaş Otonomisi için çaba sarfetmiştir.

3.5.7.1. Hokand Muhtariyeti

Mustafa Çokayoğlu'nun başkanlığındaki muhtariyetçiler, Türkistan'daki genel durumu araştırma ve öğrenme yolunda çabaladılar. Ulema Cemiyeti ile de başarılı bir anlaşma yoluna gidilmiş, cemiyet muhtariyetçilerle işbirliği yapmayı kabul etmişti. Buna mukabil olarak Cemiyet başkanı Şir Ali Lapin, Türkistan Muhtariyeti'nin Geçici Millet Meclisi reisliği gibi sorumlu bir mevkîye getirilecekti. Ülke aydınları vakit geçirmeden umumi ülke kurultayını toplamaya karar verdiler ve Ekim ayının sonu itibariyle hazırlıklarına başlanmış olan IV. Türkistan Fevkalade Ülke Kurultayı 26-28 Kasım (8-10 Aralık) tarihleri arasında Hokand'da gerçekleşti. Taşkent şehri Geçici hükümetin düşürülmesinden sonra Bolşeviklerin eline geçmiş dolayısıyla Hokand şehri başkent olarak seçilmişti. Kurultayın açılış konuşmasını Mustafa Çokayoğlu yaptı ve kurultayın 10 maddeden oluşan gündemi belirlendi. Kurultayın akşam oturumunda Mustafa Çokayoğlu, Rusya'da ve Türkistan'da oluşan siyasi ve ekonomik durumu özetleyerek: "Türkistan'a kanla gelen Sovyet hükümetinin ne şekilde olursa olsun ülke idaresini Müslümanlarla paylaşmayı kabul etmediklerini, dolayısıyla Müslüman halkın kendi kaderini kendi eline alması gerektiğini" vurgulamıştır.[265] Bu olaylarla birlikte Çokayoğlu Sovyetlere karşı verdikleri mücadeleyi açık bir şekilde dile getirmiş ve duyurmuştur.

IV. Türkistan Fevkalade Ülke Kurultayı, Türkistan Milli Birliğini temsil etmekteydi. Bolşeviklerin Türkistanlıları parçalamak ve bu kurultayın toplanmasına engel olmak yolunda giriştikleri hareketler sonuç vermedi. Çokayoğlu'nun yakın arkadaşı Ubeydullah Hoca kürsüye gelerek: "Rusya'da şimdi hakiki hükümet yok. Rusya'da bütün milletler Bolşeviklere karşı mücadele kararı aldılar" diyerek delegeleri Türkistan Muhtariyeti'ni tesis ve Bolşeviklere karşı mücadeleye çağırdı. Kurultay'a Mustafa Çokayoğlu başkanlık

[264] Hayit(1995). a.g.e, s.245-247
[265] Hıdıraliyev(2001). a.g.e, s.63-65

etti. Olayları yakından takip ederek okuyucularına ulaştıran "Turkestanskiy Vestnik gazetesi" kurultayın seyini şu şekilde anlatmaktaydı: "Kurultay'ın açılış yaptığı 27 Kasım (8 Aralık) tarihinde kabul edilen kararda Türkistan Muhtariyetinin sınır komşularıyla takip edeceği münasebetlerinin temel ilkeleri ele alındı. Türkistan Halk hükümetini oluşturma hakkında kongrenin 29 Kasım (9 Aralık)'daki kararında: "Bundan sonra Türkistan ülkesi Türkistan Muhtariyeti olarak adlandırılacaktır" dendi. 10 Aralık 1917 tarihinde kurultay Türkistan Muhtariyeti'ni ilan etti.[266]

Türkistan Muhtariyeti'nin başkanlığına Muhammetcan Tınışbayoğlu, İçişleri bakanlığına yakın dostu Abdurrahman Orazayev ve dışişleri bakanlığına Mustafa Çokay getirildi. Türkistan Muhtariyetini ilan eden Müslüman Kurultayından sonra çok geçmeden Orenburg vilayetinde II. Genel Kazak Kurultayı gerçekleşti. Kurultaya Sırderya ve Yedisu vilayetlerinden vekiller davet edildi, onların arasında Mustafa Çokayoğlu da vardı. Çokayoğlu Kurultay'da Türkistan Muhtariyeti'nin ilan edildiğinden ve Alaş Otonomisi'nin Türkistan'da kurulan idari yapılanma ile birleşmesi gerektiğinden bahsetti.[267] Alaş Orda Hükümeti ile müzakereler bir sonuç vermedi. Alaş Orda Hükümeti, "Rusya kanun yapıcı meclisinin" toplanmasını bekliyordu. Oysaki her iki hükümetin birleşmemeleri için bir sebep yoktu. Hokand Hükümet başkanı ve içişleri bakanı Tınışbayoğlu, aynı zamanda, Alaş Orda Hükümetinde de içişleri bakanı idi. Çokayoğlu ise, her iki hükümetin dışişleri bakanlığı görevini üstlenmişti. Hokand Hükümeti, Türkistan Muhtariyetinin varlığını teminat altına almaya çalıştığı sırada mali güçlüklerle karşılaşmaya başladı. 15 Ocak 1918'de halktan 30 milyon som (ruble) değerinde kredi alınması kararını Halk Şurası onayladı. Bunun üzerine Tınışbayoğlu istifa etti. Halk Şurası Ubeydullah Hoca'ya devlet Başkanlığını teklif ettiyse de Ubeydullah Hoca teklifi geri çevirdi. Mustafa Çokayoğlu Devlet başkanı oldu. Ubeydullah Hoca ise onun yardımcısı olarak seçildi.[268]

Çalışmalarına başlayan Türkistan Geçici Hükümeti, ilk olarak silahlı kuvvetler oluşturma, mali işleri düzene sokma, devlet kurumlarının teşkil edilmesi ve vergi sisteminin düzenlenmesi gibi devletin hayati unsurlarını oluşturan konulara eğildi. Türkistan Geçici Hükümeti milli ordu kurulması konusunda bir dizi zorlukla karşılaştı. En önemli eksiklik Çarlık döneminde Türkistanlılar arasında hiçbir subayın yetiştirilmemiş olmasıydı. Bu sebeple hükümetin emrinde askerlik bilen deneyimli kimse yoktu. Hokand'da bulunan ve hükümeti destekleyen genç subaylarla asker ve ordu nüveleri oluşturulmaya çalışıldı.

[266] Hıdıraliyev(2001). a.g.e, s.62-67
[267] Koygeldiyev(1995). a.g.e, s.344-345
[268] Hayit(1995). a.g.e, s.249

Ayrıca hükümet Çarlık devlet kurumlarının kontrol altına alınması ile ilgili önemli başarılar elde etti.[269] Kısa zamanda Türkistan hükümetinin gerçekleştirmeye çalıştığı askeri ve politik girişimler önemlidir. Türkistanlılar milli devletlerini kurmaya hazır bir şekilde teşkilatlanmışlardır.

Hokand Türkistan Muhtariyeti, hükümetin merkezi güç tarafından da tanınmasını temin edebilmek için, Petersburg'daki Rusya Sovyet Hükümeti ile irtibat kurmaya çalıştı. Ancak ne Petersburg ne de Taşkent'teki Halk Komiserliğinin hiçbir şekilde ikili otoriteye (Sovyet ve Milli) müsamaha göstermeyeceği anlaşıldı. Sovyetler 30-31 Ocak'ta toplanan kongrelerinde Hokand Türkistan Milli Hükümeti'ni ortadan kaldırmayı kararlaştırdı. Sovyetlerin Hokand'daki Devrim Harp Komitesi Şubat başlarında Muhtar Hükümet'in kendi kendini feshetmesini ve milis birliklerin dağıtmasını istedi. Hükümet Başkanı Mustafa Çokayoğlu bu talebi reddetti. Hokand şehrini kuşatmış olan Bolşevikler, taarruz öncesi bir elçi göndererek Mustafa Çokayoğlu'ndan Sovyetler tarafından kurulan "Hokand Harbi İnkılâp Komitesi"ne teslim edilmesini talep ettiler. Mustafa Çokayoğlu şu cevabı verdi:

> "Kuvvet sizin tarafta. Bizde ise şimdilik kendi milli hakkımızı tanımış ve idrak etmiş olmaktan başka bir kuvvet yok. Bu mücadelede bizi yeneceğinizden de hiç şüphe etmiyoruz. Bunlarla beraber, biz ne sizin hâkimiyet hakkınızı, ne de Türkistan'da Sovyet Hükümeti'ni asla tanımıyoruz."[270]

Devamında Bolşeviklerin Milli Hükümet erkânını ateşe vermeleri üzerine Çokayoğlu ve arkadaşları şehri terk etmek zorunda kaldı.[271] Mustafa Çokayoğlu ve arkadaşları son ana kadar direnmiş ve Sovyetlere karşı mücadeleyi bırakmamıştır.

Mustafa Çokayoğlu Rus inkılâbı ve Hokand hükümeti ile ilgili şunları söylemiştir:

> "İnkılâp bizim için kurtuluş ve milli faaliyet meydanı kapılarını açar gibi oldu. Ancak, uzun zaman karanlıkta olan bir kişinin, aniden ışığa çıkınca gözünü açamadığı gibi, uzun zaman Çarlık müstemleke siyaseti karanlıklarında sürünen bizler de inkılâbın getirdiği hürriyet aydınlığına çıkar çıkmaz gözlerimiz kamaşıp, birdenbire doğru yönü bularak gidemedik. Gözlerimiz kamaşarak, yolumuzda bocalamamız, kendi karanlığımız yüzünden daha da artmaktaydı."[272]

Rusya Müslümanlarının kendi başarısızlıklarının sebebini iki farklı düşünce etrafında açıklayarak; birinci grubun Rus demokrasisine ve inkılâbına olan güvenlerine ve ikinci

---

[269] Kara, "Hokand Muhtariyeti", Türkler Ansiklopedisi, C:18, Yeni Türkiye Yayınları, 2002, Ankara, s.1365-1366
[270] Hıdıraliyev(2001). a.g.e, s.77-79
[271] Hıdıraliyev(2001). a.g.e, s.77-79
[272] Çokay(1988). a.g.e, s.46-47

grubun ise milli muhtariyet meselesini dini bir mesele olarak düşünüp halkı dini bayrak altında toplama şeklindeki görüşlerin neticesi olduğuna bağlamıştır.[273]

Sovyet Hükümeti Hokand şehrinde kurulan Türkistan Muhtariyeti'ni devirmekle "Rusya Halklarının Hakları Deklarasyonu" şeklinde yayınladıkları beyannameye sadık kalamadıklarını ve Rusya içerisindeki halklara vaat ettikleri eşitlik, özgürlük, adalet gibi hakları vermekte ciddi olmadıkları kesin bir şekilde anlaşılmıştı. Böylelikle Sovyetler karşı durdukları Çarlık rejiminin "milletleri ezme" politikasını devam ettiriyordu. Türkistan Muhtariyeti'nin yıkılmasından sonra Türkistan Milli Kurtuluş Hareketi yeni bir boyut kazandı ve Türkistan halklarının bağımsızlık mücadelesi olan "Basmacı Hareketi" başladı.

Mustafa Çokay'ın hükümet başkanlığı yaptığı sırada yaşanan önmeli siyasi gelişmelerden bir tanesi Kazak Alaş Orda hükümeti ile birleşme yolundaki adımlar olmuştur. 5 Ocak 1918 tarihinde Türkistan şehrinde Hokand Muhtariyeti'ne bağlı Sirderya vilayeti Kazak Türklerinin kongresi gerçekleşti. Alaş Orda Hükümet temsilcilerinin de katıldığı toplantıda Sirderya Kazak Türklerinin Alaş Orda'ya şimdilik katılmaması ve Türkistan Muhtariyeti'nde kalması kararlaştırıldı. Ayrıca kongrede Alaş Orda ile Hokand Muhtariyeti arasında bir federasyon oluşturulması ihtimali de ilk defa resmi olarak ifade edildi. Alaş liderlerinden Alihan Bökeyhanoğlu Türkistan'daki muhtariyet ile herhangi bir siyasi oluşuma gidilmesine önceleri karşı çıkmaktaydı. Buna sebep olarak Türkistan'daki kadimcilik ve dini fanatizmin kuvvetliliğini ve halkın muhafazakâr dini liderlerin etkisinde bulunduğunu ileri sürmekteydi. Daha sonraları Hokand muhtariyetindeki devletleşme yolunda atılan adımlar ve kadimcilerden ziyade ceditçi aydınların yönetimde etkili olması Bökeyhanoğlu'nun görüşlerini yumuşatmıştı. Ancak Bolşeviklerin artan baskısı sonucu Alaş Orda ile Hokand hükümeti arasında federasyon fikrinin gündeme gelmesi mümkün olmamıştır.[274]

3.6. Rusya'daki İç Savaş Yıllarında Kazakistan

3.6.1. Savaş Komünizmi ve İç Savaş

1918 yılının yaz aylarına kadar Bolşevik yönetimine silahlı bir şekilde muhalefetin ortaya çıkması ve ekonominin henüz düzeltilememiş olmasıyla "Savaş Komünizmi" denen radikal bir hareket politikası şekillenmeye başlamıştır. Rusya'da sanayinin

---

273 Çokay(1988). a.g.e, s.46-47
274 Kara(2002), a.g.m, s.1368-1369

devletleştirilmesi, devrimden kısa bir süre sonra başlamış ve 28 Haziran 1918 tarihinde gerçekleşen bir yasa ile uzatılmıştı. Devlet, maden, metalürji, tekstil, elektrik, kereste, tütün, reçine, cam ve seramik, deri ve çimento sanayilerini ele geçirmişti. Devletleştirme sürecinin sonuna doğru özel girişim neredeyse tamamen ortadan kalkmış bulunmaktaydı. Zorunlu çalışma getirilerek özel ticaret yavaş yavaş kısıtlandı. Hükümet, gıda ve diğer hayati gereksinimleri özel karne ile dağıtmaya başladı. 19 Şubat 1918 tarihinde bütün toprakların devletleştirildiği açıklandı. Arazilerin tümü artık devlet malı sayılmaktaydı ve toprağı işleyen köylülere toprağı kullanım hakkı verilecekti. Esasında köylüler devlete gıda maddesi verme taraftarı değildi. Devletin önceliklerinin farklı olması ve ekonominin de çöküntüye uğraması sebebiyle karşılığında ellerine bir şey geçmiyordu. İç savaşın eşiğinde olan ve Kızıl-ordu ile kentsel nüfus için acil yiyecek temin etmek mecburiyetinde olan yönetim organları sonunda gıda vergilendirmelerini ilan etti. Uygulamada köylülere sadece kendi geçimlerini sürdürebilecek ve sonraki yıla tohum bırakabilecek kadar olan hasat köylülerin ellerinden alındı. Köylüler bu duruma karşı direndikçe zorla alım ve baskılar artmaya başladı.[275]Köylülerin tahıllarına el konulmasına karşı verdiği tepkiler bazen ciddi boyutlara ulaşıyor ve tam anlamıyla çatışmaya dönüşüyordu. Lenin bu uygulamalar için geçerli bir mazeret olarak:

> "Savaş Komünizminin özelliği gerçekte ordunun giderlerini karşılamak ve işçileri korumak amacıyla köylülerden tüm ürün fazlasını, hatta bazen fazla olmayıp kendi geçimleri için gerekli olanın da bir kısmını almamızdan kaynaklanmaktadır. Çoğu zaman bunları kâğıt para karşılığı krediyle alıyorduk. Aksi halde çoğunluğu küçük köylü olan bu ülkede büyük toprak sahiplerini ve kapitalistleri yenemezdik" demiştir.[276]

Ancak bunlar umutsuz hal çareleri olarak yorumlansa da sosyalist teori açısından, ihtiyaçların saptanmasındaki ölçüt doğal ve uygun görünmüştür. Köylüden kendisinin ve ailesinin gereksinimleri dışında kalan mallarının verilmesi istenmiştir. Fakat uygulama açısından "kulak" denen köylülerden ürün fazlasını zorla almaya kalkışmak elbette tepkilere yol açmıştır.[277]

Savaş Komünizmi döneminde tarım probleminin ciddi manada en son olarak ele alınışı 1920 yılında sekizinci Bütün Rusya Sovyetleri Kongresinde ele alınmış ve iç savaştan sonra kongre ekonominin kalkındırılması üzerinde durmuştur. Lenin konuşmasında:

[275] Rıasanovsky N. V. ve Steinberg M. D. (2011). Rusya Tarihi, çev: Figen Dereli, İnkılap Kitabevi, İstanbul, s.514-515
[276] Carr, E. H. (1998), Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi 2, Çev: Orhan Suda, Metis yayınları, İstanbul, s.141-142
[277] Carr(1998), a.g.e, s.141-142

“Küçük köylü mülkiyetine dayalı bir ülkede asıl ve temel görevlerinin tarım üretimini artıracak devlet yaptırımını oluşturma yolunu keşfetmek” olduğunu vurgulamıştır. İç savaşın sanayi üzerindeki etkisine bakıldığında ise, tarım üzerindeki etkisine kıyasla daha dolaysız ve kısa vadede daha yıkıcı olduğu söylenebilir. Devlet ile sanayi arasındaki yasal ilişkileri, bütün sanayi işletmelerinin tedricen devletleştirilmesi belirlemiştir. Sanayide savaş komünizmi dönemi, belli başlı tüm sanayi dallarını devletleştiren 28 Haziran 1918 tarihinde çıkarılan kararname ile başlamıştır. Esasında merkezileştirmeyi mecburi kılan iç savaş olmuştur. Önemli kararların tek bir merkez tarafından ele alınmasını ve bazen de üretimin tek bir noktada yoğunlaşmasını iç savaş gerektirmiştir. 1918 yılının Ekim ayından itibaren hammadde kıtlığı birçok sanayi dalında fabrikaların üretkenliğini kısıtlamış ve üretimin en iyi verim alan fabrikalarda gerçekleşmesini gerekli kılmıştır. Bu gibi kararların alınması için de güçlü bir merkezi otoriteye ihtiyaç duyulmuştur.[278]

1918 yılının yaz aylarından itibaren ülkede büyük ölçekli, çok yönlü bir iç savaş patlak verince farklı grupların faaliyetleri dolayısıyla “Savaş Komünizmi” rejimi zor bir döneme doğru gitmeye başlamıştır. Beyazlar ilk başta Almanya ile savaşa devam edilmesini savunmuş ve Rusya’nın kontrolü için Kızıllara karşı ayaklanma başlatmışlardır. Bunun yanı sıra bazı ulusal gruplar Rus yönetiminden bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır. Bolşevikler Sovyet Rusya’nın bu durumuna karşı ihtiyatlı davranmaya çalışmışlardır. Aynı zamanda savaş Komünizmi dönemi ütopyacılığın hat safhaya ulaştığı bir dönem olmuştur. Radikal gruplar gerçek komünizmi hayata geçirmeyi düşünerek sınıfsız toplum hayal etmiş ancak burada ilginç olarak Bolşevizm hareketi şiddetli otoriterlik ile birleşirken aynı zamanda radikal özgürleştirme çabalarına da devam etmiştir.[279] Dolayısıyla sürekli artan diktatörlük ile birlikte bütün düşmanlara karşı “kızıl terör” uygulamaya koyulmuştur.

Sovyet yönetimine karşı Beyaz hareket olarak adlandırılan karşıdevrimci güçler Kızılları yok etmek istiyorlardı. Beyaz-ordu taraftarlarını ordu subayları, burjuva ve eğitimli gençlikten ve ayrıca aşırı sağcılardan sosyalist devrimcilere kadar değişik siyasi gruplar oluşturmaktaydı. Sovyet hükümeti kurulduktan sonra memurlar yönetime karşıbaşarısız bir grev girişiminde bulunmuşlardı. 1918 yılının Mart ayında aşırı otoriter yönetim şekli ve Bolşeviklerin köylerde sınıf mücadelesini ön plana çıkartma çalışmalarından sonra Sol Sosyalist Devrimcilerin isyan girişimi faaliyetleri başladı. Karşıdevrimci grubun isyan

[278] Carr(1998), a.g.e, s.160-168
[279] Rıasanovsky ve Steinberg(2011). a.g.e, s.515

hareketleri ve Bolşeviklerin de bunlara korkunç bir şekilde karşılık vermeleri sonucu birçok insan öldürüldü. 1918 yılının yaz aylarında başlayan iç savaş ilk önceleri Beyaz-ordu taraftarlarının lehine gelişse de 1920 yılı sonunda Beyaz Hareketi Kızıllar tarafından kesin bir şekilde yenilgiye uğratılacaktı.[280]

1920 yılında iç savaşın Bolşevikler lehine sonuçlamasıyla ülkedeki gerginliğin azalması "Savaş Komünizmi"nin kaderini tayin etmiştir. Savaş devam ederken uygulanan günübirlik politikalar savaşın son bulmasıyla yerini daha uzun vadeli düşüncelerin ışığında yeni politikalar belirleme zorunluluğuna bıraktı. 1920 yılında seferberliğin sona ermesiyle birlikte iç savaş esnasında tahıl zoralımı politikasından ötürü köylüler arasında başlayan huzursuzluk ve terhis edilmiş yüz binlerce askerin eşkıyalığa başladığı Lenin tarafından 1921 yılının Mart ayında kabul edilmişti. Köylüler "bütün topraklar üzerinde köylülere tam bir çalışma özgürlüğünün yanı sıra kendi imkânlarıyla yani ücretli işçi çalıştırmaksızın, yetiştirdikleri hayvanlara sahip olma hakkı ve bireysel emeğe dayalı küçük ölçekli serbest üretime izin verilmesini" istemekteydi. Bu olaylar "Savaş Komünizmi" politikasının ekonomik sonuçlarının iflas ettiğinin bir kanıtıydı. Savaş Komünizmi denilen şey esasında "sosyalizme geçişin ilk adımlarının denemesiydi" fakat iç savaşın baskısı altında sosyalizmin ekonomi politikalarına girişmek başarısızlığı da beraberinde getirmişti.[281]

3.6.2. Rus İç Savaşı'nın Kazakistan'a Yansıması

Rusya'da Bolşevik Partisinin başa geçmesinden sonra Lenin, parti ilkeleri olarak; "parti yönetiminin otoritesinin tamamen Sovyetlerin eline verilmesi, emekçilerin çoğunlukta olduğu bir devlet yönetimi, demokratik merkeziyetçilik, milletlerin eşit statüde olmaları, karar vermede demokrasi ilkesinin uygulanması, demokrasi uygulanırken denetlenmesinin yapılması ve sosyalist hukukun benimsenmesi" ilkelerini belirlemişti. Bolşevikler hükümetin başına geçtikten sonra Sovyet Cumhuriyeti adı altında diktatörlük rejimlerini uygulamaya koydu. Lenin, ülke yönetiminin idaresini kolaylaştırmak için "Halk Komiserleri Sovyeti"ni oluşturdu. Sovyetlerin İkinci Kurultayının kararınca geçici olarak köylü ve işçi hükümeti kuruldu. 1917 yılının 27 Ekim (9 Kasım) ayından başlayarak 1918 yılının Ocak ayına kadar ülkenin her yerinde Kurultay seçimleri oldu. Hükümete toplam 715 mebus seçildi. Lenin, 1917 yılının Kasım ayından başlayarak 1918 yılının Şubat-Mart aylarına kadar geçen zamanı Sovyet hükümetinin tamamıyla zafer kazandığı bir dönem

280 Rıasanovsky ve Steinberg(2011). a.g.e, s.516-519
281 Carr(1998), a.g.e, s.247-248

olarak nitelemişti. Bu kısa dönemde büyük Rusya'nın bir ucundan diğer bir ucuna her yerde Sovyet hükümeti zafer kazandı. Kazakistan bozkırlarına bakıldığında; aynı dönemde Kazak halkının yaşadığı vilayet ve ilçeler; Akmola, Astrahan, Zakaspiy, Orenburg, Semerkand, Semey, Yedisu, Sırderya, Torgay bölgeleriydi. Kazakistan'ın bu en gelişmiş şehirlerinde ataerkil-feodal kalıntılarda kapitalizm öğeleri de var idi. Halk zenginlerin ve beylerin etkisinde idi. Verimli arazilerde Rus-Kazaklar ile esir edilen kulaklar yaşıyordu. Üretim neredeyse yoktu. İşçilerin geneli demiryolu ve maden işlerinde çalışmaktaydı. Kazakistan üç askeri ilçenin; Kazan, Ombı ve Türkistan ilçelerinin kontrolünde idi. Bunların hepsi devrimci hareketin etkisinin bir sonucuydu.[282] Rusya'da başlayan iç savaş hareketlenmeleri esnasında Kazak bozkırlarında yerli halk iç savaşın kendilerine de eser edeceğini temayül edememekteydi. Sadece siyasi arenada etkin faaliyetlerde bulunan Kazak aydınları iç savaşın Kazak bozkırlarına sıçramasından endişe etmekteydi.

Kazakistan'da iç savaş belirtileri ilk kez 1917 yılı Kasım ayında Torgay vilayetinin idari merkezi Orenburg şehrinde ortaya çıktı. Orenburg Kazak askerlerinin Atamanı Dutov, yerel Sovyet Hükümeti'ni dağıttı ve Sovyetlerin Genel Rusya Kurultayı'nın delegesi S. Tsvilling'in yönetimindeki Devrimci Komite üyelerini tutuklattı. Sovyet hükümetine karşı gerçekleştirilen silahlı mücadelenin ikinci şehri Yedisu oldu. 1 (14) Kasım 1917 yılında Almatı şehrinde Yedisu Kazak askerlerinin başkanı "askeri hükümet" idaresini kurup Bolşeviklere karşı silahlı mücadelelerini başlattığını duyurdu. Ardından merkezde zafer kazanan Sosyalist devrimci ve onun yerel kuvvetlerine karşı üçüncü silahlı merkez Kasım 1917'de Oral'da meydana geldi. Burada da kurulan "vilayet askeri hükümeti" yerli Sovyet birliklerini dağıtıp yönetimi ele aldı.[283] Kurulan askeri hükümetler Kazakistan'daki ihtilâle karşı Beyaz-ordu hareketinin temel gücünü oluşturdu. Beyaz-ordu mensubu subaylar, Kazaçi istasyonları ile Rus göçmen köylerinin zengin unsurlarından destek aldılar. Ayrıca, mahalli Kadet, Es-Er, Menşevik, Alaş ve Şurayı İslamiye gibi siyasi teşkilat ve partilerin liderlerinden de destek gördüler.[284]

Sovyet hükümetini yıkmak için ülke içindeki Beyaz-ordu taraftarlarıyla birleşen emperyalist devletlerin faaliyetleri neticesinde iç savaş, 1918 yılının yazına doğru geniş çaplı bir yayılma gösterdi. Sovyetlere karşı Birinci Dünya Savaşı esnasında Rusya'nın ele geçirdiği esirlerden oluşan güçler; Avusturya-Macaristan silahlı güçlerinin oluşturduğu Çek, Slovak ve başka slavyan halklarından meydana gelen 50 bin kişi, 1917 yılının

---

[282] Karatayev(1993). a.g.e, s.154-157
[283] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.170
[284] Kara(2013). a.g.e, s.408

yazında İdil boyu ile Sibir'de Sovyet hükümetine karşı silahlı mücadeleye girişti. Bu birlik, devrime karşı iç güçlerle dayanışma içinde Akmola, Petropavl, Atbasar, Kostanay şehirlerini ele geçirdi. 1918 yılının Haziran ayında Semey'deki Sovyet hükümeti dağıtıldı. Böylece 1918 yılının yazında Oral, Akmola, Semey vilayetleri ile Torgay vilayetinin büyük bir kısmı Beyaz-ordunun eline geçti. Sovyet hükümeti ise aynı yılın yaz aylarında Türkistan, Yedisu ve Sırderya vilayetlerinin büyük bir bölümünde ve Bökey Ordasının çok küçük bir kısmında hâkimiyetini elinde bulunduruyordu.[285] Her iki taraf da birbirlerine üstünlük sağlamak için Kazak yurdunu savaş meydanına çevirmiştir. Kazak Türkleri ulusal bağımsızlıklarını düşünerek gelecekteki konumlarını sağlama almak için bir taraf seçmek zorunda kalmışlardır.

Çekoslovakya Birliklerinin İtilaf Devletleri'nin talimatlarına uyarak yardım etmeleri sonucunda, Samara'da Es-Er Beyaz-ordu Hükümeti, Komuç-Kurucu Meclis Komitesi- ve Ombı'da Amiral Kolçak'ın yönetiminde Sibirya Beyaz-ordu Geçici Hükümeti kuruldu. 1918 Ocak ayında kovulan Ataman Dutov 3 Temmuz 1918'de tekrar saldırıya geçerek Orenburg'u ele geçirdi ve Türkistan'daki Sovyetlerin "Merkezi Rusya" ile bağlantısını kesti.[286]

1918 yılının yaz aylarına doğru Rusya'daki iç savaş Kazak bozkırlarına da sıçramış ve Kazakistan Beyaz-ordu ve Kızıl-ordu güçlerin savaş meydanı olmuştur. İç savaş tırmanırken Alaş Orda Hükümeti de ulusun çıkarlarını gözeterek bir taraf belirlemek zorunda kalmıştır.

3.6.2.1. Alaş Orda Hükümeti'nin Beyazlar ile ittifakı

Kızılların gerilemesinden Kazak önderleri de faydalanmak istedi. Steplerin genişliği dolayısıyla tek elden yönetimin zorlaşması nedeniyle Alaş Orda liderleri iki yönetim birimi meydana getirmişlerdi. Dostmuhammetoğullarının idaresinde Batı Kazakistan Hükümeti, Ural'ın yönetimi için Ural Kazakları ile bir anlaşma imzaladı. Sağ kanat Rus İhtilalci Sosyalistleri, Ural ve Orenburg Kazakları ve Başkurtlar anti-Sovyet yeni bir koalisyon vücuda getirmişler ve Komuç kurulmuştu. Doğu Kazakistan'ın yönetimini elinde bulunduran Alihan Bökeyhanoğlu ise Semipalatinsk'te yerleşmişti. Kendi cephelerinden; sağ kanat İhtilalci-Sosyalistleri ve Menşevikler tarafından kurulan -Avksentiev- Sibirya Hükümeti ile yakınlaştı. Her iki Kazak yönetiminin yetkileri oldukça sınırlıydı. Vilayetler

[285] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.170-171
[286] Kara(2013). a.g.e, s.409

Beyaz veya Kızıl Rusların kontrolü altındaydı. General Anenkov'un birlikleri, Ural, Semireçi ve Orenburg Kazakları, daha sonra Kolçak ordusunun askerleri devamlı olarak kumandan değiştiriyorlardı.[287] Kazak bozkırlarında iç savaş iyice alevlenmiş Beyazlar-Kızıllar arasında şiddetli çarpışmalar yaşanmaya başlamıştı.

Kazakistan'ın çoğu bölgesinde Sovyet hükümetinin dağıtıldığı bir dönemde, Alaş Orda önderleri, Samara'daki Es-Er'lerin başında bulunduğu Komuç (Rusya Kurucu Meclisi Üyeleri Komitesi) ile Ombı'daki Sibir Beyaz-ordu Geçici hükümeti ve Ufa yönetimi ile ilişki kurmaya başladı. Alaş Orda ayrıca Kazak ulusal otonomisini kurmak için çabaladı ve 1918 yılı Haziran ayında yasal gücü olan kararlar aldı. 24 Haziran günü alınan kararlara göre; Sovyet hükümetinin çıkardığı bütün kararnameler iptal edilecek, Bolşeviklerle mücadele için milis güç oluşturulacaktı.[288]

Alaş Orda Hükümeti, 1918 yılı boyunca Kazak ulusal silahlı güçlerini kurmaya çok önem verdi. Bolşevizme karşı mücadelede, "halk milisi" adı altında kurulması öngörülen silahlı güçlerin, teçhizata, silaha, üniformaya ve uzman eğitimci kadroya gereksinimi vardı.[289] Bu ihtiyaçları sağlayabilmek adına Alaş lideri Bökeyhanoğlu, A. Ermekoğlu ve askeri Bölüm Başkanı Yüzbaşı K. Toktamışoğlu ile birlikte 1918 Temmuz ve Ağustos aylarında Samara ve Ombı'da Komuç ve Sibirya Geçici Hükümeti askeri yetkilileriyle temaslarda bulundu. Alaş Orda Hükümeti, anti-Sovyet güçlerden yardım talebinde bulunarak silahlı kuvvetlerin kurulması hususunda görüşmeler yaptı. Alaş Orda'nın Batı kanadının liderleri H. ve C. Dostmuhammetoğulları Komuç aracılığıyla Samara'dan 600 tüfek ve mitralyöz temin ettiler. Yakın zamanda da iki bin kişilik Kazak birliğinin kurulmasına yardım sözü aldılar. Torgay grubuna 300 Rus Berdanka tüfeği, 20 bin mermi ve askeri üniforma tahsis edildi. Ataman Dutov'un yardımıyla biri Kostanay'da ve Irgaz'da iki süvari bölüğü kurulmaya başlandı.[290]Ağustos 1918'de de Semey vilayetinde 38 subayın yönettiği "Birinci Alaş Süvari Alayı" oluşturuldu ve Bolşeviklere karşı savaşmak için hemen yola çıkarıldı. Alaş Orda ulusal otonomi hükümetine bağlı Kazak askeri milislerinin başına bir topçu subayı olan H. Toktamışoğlu getirildi.[291]

Alihan Bökeyhanoğlu ile yakın arkadaşları anarşiyi Bolşevizm ile aynı düşünce tarzı olarak görüyorlardı. Onların inancına göre anarşiden, toplu bölünmelerden çıkmanın yolu

---

[287] Bennigsen, ve Lemercier. (1991). a.g.e, s.112
[288] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.172-173
[289] Kesici(2003). a.g.e, s.185
[290] Kara(2013). a.g.e, s.409-410
[291] Kesici(2003). a.g.e, s.185

Bolşevizme karşı Alaş Otonomisini kurmaktı. Ancak Sovyet hükümetini dağıtan Kadetler ile Es-Er'lerin oluşturduğu Sibir Hükümeti, Komuç vs. Beyaz-ordu taraftarlarına göre anarşi ile yolsuzluğa gem vurulması çok uluslu üniter Rusya yönetiminin oluşturulmasıyla mümkündü. Buna göre üniter Rusya memleketinin yönetiminde milli otonomilere ve doğal olarak Kazak milli otonomisine de izin verilmemekteydi. Dolayısıyla Alaş hükümetinin müzakerelerde bulunduğu Samara'daki Komuç ve Omsk'daki Sibir Hükümetleri (daha sonra Kolçak diktatörlüğü) Alaş Otonomisini resmi olarak hiçbir zaman tanımadı.[292]

Alaş Orda hükümetinin Beyaz-ordu yanlısı kuvvetlerle ilişkilerine baktığımızda; Alihan Bökeyhanoğlu'nun, 11 Şubat 1919 tarihinde Kolçak Hükümeti'nin resmi delegeleri ile yaptığı müzakerelerin verdiği malumatlara göre, bu dönemde Kızıl-orduya karşı savaşan Alaş silahlı güçlerinin sayısının üç bin askerden biraz fazla olduğu görülmektedir. Alaş Orda'nın Batı bölümünün Kazaklarının oluşturduğu halk milisleri de dâhil edilirse yaklaşık beş bin askerin bu mücadeleye katıldığı söylenebilir. Bu mesele ile ilgili Alaş Orda üyelerinden bazıları oluşturulan milis güçlerin savaş eğitimi olmadığından ve gerekli silahlanmayı gerçekleştiremediklerinden ve ayrıca sayıca az oldukları yönünde bir malumat verdiler. Yaklaşan siyasi olayların tahmin edilebilirliğini göz önünde bulundurduğumuzda; Bolşeviklerin yerine geçecek olan Rus hükümet sisteminin Alaş Orda hükümeti ile her yönden ayrışma riskinin oluşacağı anlaşılmaya başladı.[293] Zira söz konusu anti-Sovyet güçlerin başında bulunan Amiral Kolçak taraftarları monarşist idiler ve Rusya'nın çok uluslu üniter yapısının korunmasından yana bir politika izliyorlardı.[294]Bütün Rusya'nın yönetimini eline aldığını iddia eden Amiral Kolçak, hükümet başına geldikten üç gün sonra 20 Kasım 1918'de "Sovyet hükümeti zamanında kurulan ve şimdiki hükümetin tanımadığı Alaş yönetiminin iç işleri, Semey vilayeti yönetimine verilsin" diyerek Alaş Orda hükümetini tanımadığını bildirmişti.[295] Dolayısıyla Alaş Orda ile Kolçak hükümeti ilişkileri kötüye gitmeye başladı ve Alaş Orda Kızılların tarafına doğru geçmeye başladı.

Alaş Orda Hükümetinin hem doğu hem batı yönetimi iç savaş meydanlarında iken stratejik davranmaya çalışmış ve müzakereler sonrası bir taraf seçmek zorunda kalmışlardır. Ancak ne Beyaz ordu yanlısı Kolçak Hükümeti ne de Bolşevikler Alaş Orda Hükümeti de dahil otonomilerini ilan eden hiçbir hükümete en başından beri olumlu yaklaşmamışlardır.

[292] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.188-189
[293] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.188-189
[294] Kesici(1995). a.g.e, s.186
[295] Nurpeyisov(1995). a.g.e, 189-190

Dolayısıyla her iki Rus ordusu da iç savaş esnasında çıkarları doğrultusunda Alaş Orda Hükümetini yanlarına çekmeye çalışmışlardır.

3.6.2.2. Alaş Orda Hükümeti'nin Kızılların tarafına geçmesi

Rus karşı ihtilal hareketinin ilk devreleri aslında sol gruplar tarafından yönetilmişti. Menşevikler ve İhtilalci-Sosyalistlerin sağ kanadı Rusya Müslümanlarına karşı tam liberal olmamakla birlikte realist davranmıştı, zira Anti-Bolşevik cephede Rusya Müslümanlarına ihtiyaçları vardı. Ancak 1918 sonbaharında Beyazların politikasında değişmeler meydana geldi. Kazak halkının ve diğer Rusya Müslümanlarının Sovyetlere yaklaşmalarındaki en önemli sebep, Sibirya'da Amiral Kolçak'ın ve Güney Rusya'da General Denikin'in iktidara yaklaşmaları oldu. Alaş Hareketi'nin liderlerinden Ahmet Baytursunoğlu 1918 sonunda Kazak halkının fikirlerini ortaya koymuştur:

> "İkinci İhtilal (Ekim devrimi) Müslümanlara sertlik yağma ve diktatörce idareler getirmişti. Her taraf anarşiyle doldu. Eskiden Çar'a bağlı küçük bir memur grubu Kazakları baskı altında tutuyordu. Şimdi aynı adamlar, üstelik Bolşeviklerin tanıdıkları hudutsuz yetkileri kullanarak harekete geçmişlerdir. Aynı rejim etrafımızı çepeçevre sarmıştır. Kolçak rejimi ise belki Çarlık rejimine bir geri dönüş anlamı taşıyor. Alaş Orda böylece yerli Bolşeviklere bakarak çekici rejim olmadığı anlaşılmasına rağmen Sovyet sistemine yaklaşmaktan başka çare bulamamıştır."[296]

Ahmet Baytursunoğlu Alaş Hüküetinin içerisinde bulunduğu durumu çok açık bir şekilde özetlemiştir. Alaş hükümeti Kolçak hükümetinin kendilerni tanımadığına dair beyanlarından sonra yine kendilerine karşı çıkar amacı güden Bolşeviklerin tarafına geçmek mecburiyetinde kalmıştır.

Sovyet Hükümeti 1919 Mart ayında VIII. Kurultayını gerçekleştirdi. Moskova'daki Sovyet başkanlığı, iç savaşın bir önceki yılki sonuçlarını gözeterek Sovyet hükümetinin Rusya toprakları içerisindeki milli hareketleri dikkate alıp ulusal karakterde oluşumlara izin verecek şekilde bir siyaset yürüttü. Bu yönde Sovyet merkezli Tataristan, Başkurdistan ve Kazakistan devletlerinin kurulması, Bolşeviklerin milletler siyaseti alanında önemli görevler üstlendiğini açığa çıkardı.[297] Dolayısıyla Bolşevikler Beyazların elinden insiyatifi kendi ellerine almışlardı.

Beyazlara karşı ilk harekete geçenler Başkurtlar oldu. 6 Aralık 1918'de Ural Dağları'nda gizli bir toplantı düzenleyerek Zeki Velidi ve arkadaşları Beyazları bırakarak Kızılların

---

[296] Bennigsen ve Lemercier(1991). a.g.e, s115
[297] Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.190

safına geçmeye karar verdiler. Alaş Hareketi liderleri ise 1919 Mart ayında stepler bölgesi için Lenin tarafından fevkalade komutan tayin edilen Alibey Cangeldin ile Omsk'ta görüştü ve Cangeldin onları Başkurtların yolunda yürümeye razı etti.[298] O tarihte Turgay ili Sovyet idaresinin başında bulunan Cangeldin, 22 Martta Moskova'ya şu telgrafı çekti: "Tüm emekçi Kazak halkının işçi-köylü hükümetinin Kızıl bayrağı altında birleşmesi şimdi gerçekleşmiştir." Ancak birliğin gerçekten tamamlanabilmesi için birkaç ayın daha geçmesi gerekiyordu. Cephedeki Kazak birliklerinin bazıları Beyazların safında savaşmaya devam ettiler. Dostmuhammetoğullarının yönettiği Batıdaki Alaş Orda yönetimi Sovyet hükümetini ancak 10 Kasım'da Amiral Kolçak'ın yenilgisinden sonra tanımıştı. Birkaç hafta sonra Bökeyhanoğlu başkanlığındaki Doğu Alaş Orda yönetimi de Kızıllara katıldı. Alaş Orda temsilcisi Ahmet Baytursunoğlu ve Sovyetlerin temsilcisi bir Kazak delegasyonuyla Moskova'ya giderek orada Lenin ve Stalin ile Kazakistan'ın statüsü konusunda görüştüler. Görüşmelerin sonunda, 10 Temmuz 1919 tarihinde, S. Petkovski başkanlığında üyeleri arasında A. Baytursunoğlu, A. Cangeldin, Mindeşev, A. Kulakov, J. Khaikus ile S. M. Dimanstein bulunan Kazak İhtilal Komitesi (Kazrevkom) kuruldu.[299] Kazrevkom, gelecekte kurulacak olan Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin bir nüvesi idi. Kazrevkom'un Ahmet Baytursunoğlu dışındaki Kazak üyeleri Sovyet kuklaları olmuş kimseler idi. Bu ihtilal komitesinde denetim büyük ölçüde S. Pestkowski ile sonraları Stalin'in sağ kolu olan S. M. Dimanstein'in ellerinde bulunuyordu.[300] Alaş Orda Hükümeti iç savaşın seyrine bakarak hareket ederek Rusya'nın başına geçecek güçlerin yanında olduklarında kendi bağımsızlıklarının teminatının sağlanacağını düşündüklerinden Bolşevik tarafına geçmişlerdir. Ancak Kazak İhtilal Komitesi en başından itibaren kontrolü eline almış ve olası bir Kazak bağımsızlığını hiçbir zaman tanımayacağını en başından itibaren göstermiştir.

İç savaş devam ederken Kızıl-ordunun saflarına Ruslarla birlikte, Kazak emekçileri de katıldı. Genel Rusya İcra Komitesi'nin Mayıs 1918 kararıyla, orduya gönüllü katılım her vatandaşın zorunlu görevi haline dönüştü. 1918 yazında Kızıl-ordunun bir bölümü olarak milli-askeri birlikler oluşturulmaya başlandı. Kızıl-ordunun Kazakistan topraklarındaki milli askeri birliklerinin kurulmasında Sırderya, Yedisu vilayetleri, Bökey Orda ve Torgay vilayetlerinin kazaları (Torgay ve Irgız) ordunun önemli temel direklerini teşkil etti.[301]

---

[298] Bennigsen ve Lemercier(1991). a.g.e, s.116
[299] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.211
[300] Kesici(2003). a.g.e, s.187
[301] Kara(2013). a.g.e, s.410

1919’da Stepan Razin adında I. Orenburg Kazak Alayı kuruldu ve 1919 Nisan ve Temmuz ayları arasında Ural şehrinin savunulmasına Kazak birlikleri de katıldı. Bu birlik daha sonra I. Sovyet Örnek Alayı olarak yeniden yapılandırılacaktı. Kızıl-ordu saflarında Beyaz-orduya karşı mücadele etmek için Kazakistan emekçileri ile birlikte Macar, Alman, Çek ve Leh gibi başka milletlerin işçi ve köylüleri de mücadeleye katıldı. Kazakistan’ın Beyaz-ordu işgalindeki bölgelerinde milis hareketleri ve halk isyanları geniş çaplı yayılma gösterdi. Milis hareketinin merkezi Kostanay kazası idi. Bu hareket, Akmola, Semey ve Yedisu vilayetlerine doğru yayıldı ve Pavlodar, Öskemen, Buktırma ve Zaysan kazalarında, özellikle Zıryan, Katon Karatay, Cengiz dağı, Şemonayha nahiyelerinde milis hareketleri etkili oldu. Çerkas savunması, Tarbagatay ve Altay’ın “Dağ Kartalları” birliklerin harekâtları gibi olaylar, Kazakistan’ın iç Savaş tarihinde önemli yere sahiptir. Ural ve Orenburg’u savunan 22. ve 25. Çapayev Tümeni’nin mücadelesi önemlidir. Nitekim 1919 yazında Doğu Cephesinde Kolçak ordusunun temel kuvvetlerinin yok edilmesiyle 1919’un sonunda Kazakistan’ın ana bölgeleri Beyaz-ordudan temizlendi. 1920 Martında iç savaşın Kazakistan’daki son cephesi olan Kuzey Yedisu cephesi de dağıtıldı. Kazakistan’daki bu büyük savaş harekâtları, M. V. Frunze, M. N. Tukhaçevskiy, ve V. İ. Çapayev gibi ünlü başkomutanlar, İ. P. Belov, İ. S. Kutyakov ve A. İmanov gibi diğer komutanların liderliğinde gerçekleştirildi.[302]

Şubat ihtilali Rusya Türkleri için hak ve özgürlüklerini kazanmaları adına bir ümit ışığı getirdiyse de Ekim ihtilalinden sonra idarenin getirdiği sertlikler neticesinde durum hç de istedikleri gibi ilerlememiş ve gerçekleşen iç savaşında etkisiyle Kazakistan özelinde bağımsızlıkları uğruna mücadele eden Kazak liderleri önceleri karşı durdukları Bolşeviklerin tarafına geçmek zorunda kalmışlardır. Bunun neticesinde Bolşevik güdümündeki Kazak İhtilal Komitesinin de oluşturulmasıyla idareyi tamamen Bolşeviklerin eline vermek zorunda kalmışlardır.

3.6.2.3. Alaş Orda Hükümeti’nin dağıtılması

Sovyet hükümetinin yeniden yapılandırılmasından sonra kurulan Kazrevkom, “ülkenin yüksek askeri ve sivil yönetimini” elinde bulunduruyordu. Kazrevkom, Kazak halkının ulusal devletinin oluşturulması amacıyla, Ülke Sovyetleri’nin Kurucu Meclisi’nin toplanması için hazırlık yapmakla görevlendirilmişti. İç savaşın zor ve karmaşık durumu,

---

302 Kara(2013). a.g.e, s.410-411

Kazakistan Devrimci Komite'sini olağandışı şartlarda çalışmak durumunda bıraktı. Kazrevkom'un askeri ve sivil özelliği iç savaşla birlikte ortaya çıktı. Kazrevkom'un bir diğer önemli görevi ise; Kazakların topraklarının bir elde toplanması yani Kazak halkının birliğinin sağlanması ve hareket halindeki ordunun iaşe ve ikmal ihtiyaçlarını karşılamaktı. Bunun için tahıl ve diğer yiyecek maddelerini merkeze ve Türkistan Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne ulaştırmak yani "savaş komünizmi" politikasının ana meselesini çözmek işiyle meşgul oldu. Bu birlik, Temmuz 1919'dan Ekim 1920'ye kadar 15 ay boyunca görev yaptı.[303] Kazak İhtilal Komitesi, Ahmet Baytursunoğlu hariç Sovyet yanlısı kurucuları vasıtasıyla iç savaş esnasında ordulara yiyecek temini için Kazak yurdunu vergilendirmeye tabi tutarak Bolşeviklere destek vermiştir.

10 Aralık 1919 yılında Alaş Orda vekillerini Türkistan cephesinin komutanı M. Frunze ile müzakere etmeleri için Orenburg'a gönderdi. Birkaç gün süren müzakereler neticesinde, Alaş Orda vekilleri Beyazlar ile ilişkilerini kesmeleri ve bütün silahlı birliklerini ve cephanesini Sovyetlerden tarafa geçirmeleri konusunda anlaştı.[304] Frunze, 20 Aralık 1920 tarihinde Lenin'e telgraf yoluyla: 1. ve 4. Orduları bölgesindebatı Alaş Orda Hükümeti'nin tam yetkiye sahip bir delegasyonunun gerçekleştiğini ve birliklerinin teslimi için Sovyet hükümeti ile görüşmek istediklerini bildirmişti. Frunze, Alaş Orda'nın askeri ehemmiyetinin büyük olmadığından fakat onun iktisadi ve politik teslimiyetinin öneminden bahsetmiş, ayrıca buna sebep olarak mevzilerinin Hazar denizi sahillerine kadar, bozkırın her bölgesinde tahkim olacağını eklemişti.[305]

Aralık ayının 16'sında 300-400 kişiden oluşan Alaş birlikleri tekrardan kurularak "Kızıl Birlikler" takımı olarak adlandırıldı. 20 Aralık 1919'da Alaş Orda'nın Batı bölümünün yöneticileri kendi askeri birliklerini Kızıl ordu birlikleri ile birleştirerek Ural'daki Beyaz-ordu üzerine gönderdi. Aralık ayının 1'inde Semey'deki Kolçak kumandasındaki birliklere karşı zafer kazanılmış ve vilayet yönetimi, Es-Erler, Menşevikler ve Alaş Orda vekillerinden oluşan demokratik birliğin eline geçmişti. Birkaç gün sonra bu birlik etrafında Sibir Devrimci Komitesi kararnamesiyle Semey vilayeti Devrimci Komitesi kuruldu ve yönetimine Vilayet Alaş Komitesi'nin vekilleri seçildi. 1920 yılının Ocak ayına gelindiğinde, Alihan Bökeyhanoğlu ile Semey Vilayeti Alaş Komitesi'nin üç üyesini Kızıl ordunun 59. Bölüğütutukladı. Alaş liderlerinin tutuklanmaları Akmola vilayetinde de gerçekleşti. Kazrevkom başkanları Akmola vilayetinin merkezi Omsk şehrinde Sibir

---

303 Kara(2013). a.g.e, s.412
304 Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.209
305 Hayit(1995). a.g.e, s.256-257

Devrimci Komitesi'ne Alaş Orda liderlerinin takibini ve onlara yapılan zorbalıkları durdurmaları yönünde birçok malumat gönderdi. Kazrevkom Kurucu Komisyonu Alaş liderlerinin Sovyet Hükümetine yakınlıkları meselesinde; "Kızıl Kazaklar" ile Alaş Hareketi içerisinde bulunan kişilerin ilişkilerinin zorluğuna dikkat çekti. Komisyon üyeleri Dostmuhammetoğulları ile onların yanındakilere de şüpheyle baktı. Dolayısıyla Sovyet hükümetinin Alaş Orda'ya karşı güvensizlikleri vardı. Kazrevkom'un Alaş Orda'ya karşı bakış açısı ve güvensizlikleri nedeniyle 5 Mart 1920 Kararnamesi ile Alaş Orda Ulusal Otonomi Hükümeti dağıtıldı. Sovyet temelinde bir proletarya diktatörlüğünü kabul etmeyen ve bununla mücadele eden, 1917-1920 yılları arasında politik süreci takip eden Alaş Partisinin hükümeti Alaş Orda tarih sahnesinden zorla silindi.[306]

Alaş Hareketi'nin Sovyetlerle işbirliği siyasetine bakıldığında, Sovyet başkanlığı Kazak halkına 1918 yılında söz verdiği Sovyet temelindeki otonomiden başka bir devlet yönetme şekli vermekten vazgeçmiştir. İç savaşın tecrübesine bakıldığında Alaş Orda'nın ulusal devlet kurması meselesinde hükümetin Sovyet otonomisinden başka bir karara varamayacağı belli olmuştur. İç savaş boyunca Beyazlar da Kızıllar da Alaş Orda ile ilişkilerine sadece iç savaşın gidişatını etkileyecek faktör olarak bakmışlardır.

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Çarlık Rusyası'nda 20. yüzyıl başında gerçekleşen olaylar 1917 yılında Şubat ve Ekim ihtilallerinin gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. 27 Şubatta gerçekleşen ihtilal sonrası Çar II. Nikola tahttan çekilmiş ve yerine Geçici Hükümet kurulmuştur. Geçici Hükümetin başa geçmesinden rahatsız olan Sovyetler kurulan hükümeti tanımamış dolayısıyla Rusya'da çift başlı hükümet meydana gelmiştir. Romanov hanedanlığının ve dolayısıyla Çarlık hükümetinin tarih sahnesinden silinmesinden sonra gerçekleşen ihtilalin haberleri Kazak yurdunda sevinçle karşılanmıştır. Şubat ihtilali milletlerin kendi kendilerini yönetmeleri adına Rusya'daki halklar için bir ümit ışığı olmuştur. Kazak liderleri Geçici hükümetin organları olarak kurulan hükümete hizmet etmişlerdir fakat Geçici hükümet genel olarak Çarlık politikalarını devam ettirmiştir.

Rusya Türkleri İhtilal sonrası Bütün Rusya Müslümanları'nın Kongresini toplayarak bölgesel problemlerini dile getirmişler ve Rusya'nın ve dolayısıyla kendilerinin mukadderatına dair çözüm yolları aramışlardır. Kongrede bir ittifak programı hazırlanarak kabul edilmiş ve ortak fikirler kabul edilmiştir. Kazak Türkleri Rusya Müslümanlarının bu kongresinde birlik fikrinden uzakta bir tutum sergilemişlerdir. Kazak ulusal kurtuluş

---

306 Nurpeyisov(1995). a.g.e, s.211-212

hareketinin liderleri kendi bağımsızlıklarını gerçekleştirmek için Kazak vilayetlerinde kurultaylar düzenlemeye başlamış ve siyasi örgütlenmelerini başlatmışlardır. 21-26 Temmuz tarihleri aralığında gerçekleşen I. Genel Kazak Kurultayı'nda Alaş hareketinin siyasi organı olan Alaş Partisi kurulmuştur. Alaş liderlerinden Alihan Bökeyhanoğlu Kadet partisinden istifa ederek Alaş'ın liderliğini üstlenmiş ve 5-13 Aralık tarihleri arasında gerçekleşen II. Genel Kazak Kurultayı'nda Alaş Orda Otonom Hükümeti kurulmuştur. Alaş Orda Hükümeti kurulduğu günden itibaren Sovyet otonomisini destekleyen Bolşeviklerin karşısında durmuştur.

Alaş Hareketine Alihan Bökeyhanoğlu, Alaş Partisi ve Alaş Orda Otonom Hükümeti'nin başkanlığını yaparak aktif bir şekilde dahil olmuştur. Ahmet Baytursunoğlu, Miryakup Dulatoğlu, Muhammetcan Tınışbayoğlu, Halil ve Cihanşah Dostmuhammetoğlu, Magcan Cumabayoğlu gibi aydınlar gerek Kazak gazetesindeki yazılarıyla halkı bilinçlendirmiş gerekse Alaş Orda ordusunun başında bağımsızlıkları uğruna mücadele etmişlerdir. Mustafa Çokayoğlu ise hem Alaş Orda Hükümeti'nin bakanlarından olarak Kazak yurdundaki ulusal bağımsızlık mücadelesine destek vermiş hem de Türkistan'daki muhtariyet için çaba göstermiştir. Ne yazık ki aydınların faaliyetleri Sovyet güçleri karşısında neticesiz kalmıştır.

Rusya'da 1918 yılı başlarında Bolşevik-Menşevik güçler arasında alevlenmeye başlayan iç savaş Kazak bozkırlarına da sıçramış Alaş Orda Hükümeti Beyaz ve Kızıl ordular arasında kalmıştır. Sovyet hükümetini yıkmak için Beyaz ordu taraftarları ile birleşen emperyalist devletlerin faaliyetleri neticesinde iç savaşın seyri önceleri Beyaz ordu lehine gelişme göstermiştir. Bu esnada Alaş liderleri de Beyaz ordu tarafına geçmiş ve Bolşevik ordularına karşı Beyazlar ile ittifak halinde olmuşlardır. Fakat Alaş Hükümeti'ni tanımayan Kolçak Hükümeti'nin tavırları Alaş liderlerini Kızılların tarafına doğru itmiştir. Her iki tarafın da kendileri için ulusal bağımsızlıkları adına ültimatom tanımayacağını bile Kazak liderleri Sovyet birliklerine karşı duramamış ve Alaş Orda Hükümeti Sovyetler tarafından yıkılmıştır.

4. SAVAŞ KOMÜNİZMİ SÜRECİNDE KAZAKİSTAN'DA SİYASİ-SOSYAL VE İKTİSADİ DÖNÜŞÜM

4.1. Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Kuruluşu

Kazakistan'da iç savaş 1920 yılının sonbaharında Kızıl ordunun üstünlüğüyle sonuçlanmıştı. Rusya İmparatorluğu'nun eski arazisi bütünüyle Sovyet hükümetinin hâkimiyeti altına girmişti. Fakat ülkenin her tarafı yanmış, yıkılmış ve tahrip edilmiş vaziyette idi. Rusya Müslümanları için durum hiç de iç açıcı değildi. 1918'de Sovyetler tarafından verilmiş sözler yavaş yavaş unutuluyordu. Türkistan bölgesi adeta Kızıl ve Beyaz arasında savaş alanı olarak kullanılmıştı.[307] İç savaş Kazak bozkırlarında da aynı etkiyi bırakmış Kazak yurdu savaş sonrasında Sovyetlerin hâkimiyetine geçmiştir.

İç savaş sonrası Kazakistan'ın yüksek askeri ve sivil yönetimini elinde bulunduran Kazrevkom (Kazak İhtilal Komitesi), 11 Ekim 1919'da Kazakistan Sovyetleri Kurucu Meclisi için toplantı yaptığında seçim kanunları sorununu görüşmüştü. Toplantıda bazı komünistler tüm din adamlarının, Çarlık ve Alaş Orda idarecilerinin, zenginler ve varlıklı tüccarların, köy ve kabile ileri gelenlerinin seçmen kütüklerinden çıkarılmalarını önerdiler. Baytursunoğlu buna şiddetle karşı çıkarak, bu kimselerin siyasal haklarının ellerinden alınmasının, Kazak halkının kendi iradesinin önlenmesi ve temsil edilmekten yoksun bırakılması anlamına geleceğini belirtti. Komisyon Başkanı Pestkovsky, komisyon üyeliklerinin dağılım sürecini değiştirdi ve bu sosyal gruplardan bazılarının tüm siyasal hakları ellerinden alındı. Pestkovsky ve komünist taraftarlarıyla milliyetçiler arasındaki mücadele devam etti. Milliyetçilerin önderliğini yapan Baytursunoğlu ile onu destekleyen eski Rus sosyal demokratı Sedelnikov 1920 Martı sonlarında Moskova'daki Rus Komünist Partisi (Bolşevik) Merkez Komitesi'ne başvurdular. Komite'ye gönderdikleri mektupla, Kazakistan, Başkurdistan ve Orta Asya'daki tüm bölge parti örgütleri için ortak bir çalışma programı önerdiler ve Merkez Komitesi'nin bu halkların kendi kendilerini yönetmek için etkili ve gerçek teminat vermesini istediler. Ayrıca, özerk toprakların sanayi ve tarım politikalarının bölge iktisat konseyi ve komiserliklerince özellikle yiyecek maddeleri ile ilgili konularda bölge halkının ihtiyaçlarına öncelik verilerek saptanması istendi. Ancak Merkez Komitesi ve Sovyet Hükümeti, Baytursunoğlu ve Sedelnikov'un isteklerine cevap vermedi.[308] Sedelnikov ile Baytursunoğlu'nun Sovyetlere karşı muhalefeti yeni oluşan

[307] Bennigsen ve Lemercier(1991). a.g.e, s.119
[308] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.213-215

genç Kazak Komünistlerinin cesaretlenmesini ve onlara desteklerini beraberinde getirmiştir.

20 Ağustos 1920 tarihinde Otonom Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurmak için kararname yayınlandı ve 26 Ağustos 1920 tarihinde Otonom Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilan edildi. Kazakistan Sovyetlerinin ilk Kurucu Meclis Kurultayı 4 Ekim 1920 yılında Orenburg'da açıldı. Kurultay'a seçilen delegeler arasında Alaş Ordacı delegeler her zamanki gibi Alihan Bökeyhanoğlu ve Ahmet Baytursunoğlu'nun çevresinde toplanmıştı. Ancak Merkez Komitesi artık ciddi eleştirilere izin vermiyordu ve Alaş Orda liderleri dikkatli davranmak zorunda kalmışlardı. Ahmet Baytursunoğlu bir keresinde Sovyet sistemiyle ilgili olumlu görüş bildirmek zorunda kalmıştı.[309]Kurultay'a Kazakistan'ın bütün vilayetlerinden 273 ve Altay Kazaklarından 6 delege katıldı. Delegelerin içinde 128 Kazak, 127 Rus, ve başka milletlerden 18 kişi bulunmaktaydı. Kurultay hükümet organlarına; Cumhuriyetin Merkezi Yönetim Komitesi ve hükümetin Halk Komiserleri Sovyeti Başkanı olarak Radus Zenkoviç seçildi. Kurultayın kabul ettiği Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin emekçilerinin hakları beyannamesinde çok önemli kararlar alındı. Kurultay toprak meselesi, ekonomi, yönetim, Sovyet hukukunu yerleştirme, eğitim meseleleri hakkında kararlar aldı.[310] Kazak halkının en önemli sorunu olan "kolonizasyona" bu kurultayda çözüm getirilerek, Kazakistan topraklarına bundan böyle tarımcı göçmen gönderilmesi yasaklandı. Uluslar arası durum ve doğudaki Komünist propagandası gibi sorunlar Kurucu meclis toplantılarında görüşüldü. Stalin'in Kurultaya gönderdiği temsilcisi ve Narkomnats'daki yardımcısı Dimanstein, yaptığı uzun konuşmada, Kazak halkının doğu ihtilâlinde öncülük yapmaları gerektiğini, Komünizmin öncüsü olmalarını ve Sovyet İhtilalini örnek alarak kendilerinden sözüm ona emperyalistlerce vurulan zincirleri atmalarını söyledi.[311] Sovyet hükümeti dikta etmeye çalıştıkları rejimle kurulacak Sovyet hükümetlerin sıkı tedbirler getirmiş ve aydınlar haklarını savunamaz hale gelmişlerdir. Sovyetlerin en başta halkların kendi kendilerini yönetmesi ve hak ve özgürlüklerine kavuşacakları sözlerinden sonra yönetimi ele aldıktan sonra uygulamaya çalıştıkları siyaset ironiktir.

Kuruluşu tamamlanan Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin toprakları 1920 yılı yönetim bölgeleri; Ural, Orenburg, Kostanay, Aktöbe vilayetleri, Bökey, Akmola, Semey vilayetleri ve Aday bölgesi olarak ayrıldı. Yedisu ile Sırderya vilayetlerinin Kazak

---

[309] Kesici(2003). a.g.e, s.191
[310] Rısbay(2004). a.g.e, s.187-188
[311] Zenkovsky(2000). a.g.e, s.216

ilçeleri Türkistan Otonomisi'nde kaldı. Kazak OSSC'nin içerisindeki 1920 yılının sonuna doğru 4,7 milyon kişi vardı. Bunların %50,3'ü Kazak halkından, %31,2'si Ruslardan, %14,4'ü Ukraynalılardan ve %4,3'ü diğer milletlerden oluşmaktaydı.[312]

Kazak topraklarının bir cumhuriyet altında birleşmesi Alaş Orda Kazak milliyetçileri tarafından da arzulanmaktaydı. Alaş Orda liderlerinin cumhuriyetin ilk yıllarında Kazakistan'ın yönetiminde önemli rol oynamalarına rağmen Komünistlerle aralarındaki ihtilaf aralıksız sürüyordu. Bu yıllarda Kazakistan Komünist partisinin sağ kanadını Ahmet Baytursunoğlu yönlendirmekteydi. Alaş liderlerinden bazı kimseler eğitim, basın-yayın işlerini denetimleri altına alırken Baytursunoğlu da Kazak Sovyet kültürüne baştan sona "ulusallık" damgasını vurmaya çabalıyordu. Küçük memurlar ve kâtipler bir kenara bırakılırsa, hükümet yönetimi çoğunlukla Rus ve Türk olmayan kimselerin elinde bulunuyordu. Kazak halkı ise kendi topraklarında bağımsız bir ulusal gelişme için hala umutlarını sürdürüyordu. Ulusallaşma yönünde Kazak dili, uzun süren çabalar sonunda Otonom Cumhuriyet'in devlet dili olabilmişti. İlerleyen yıllarda 1925 yılına gelindiğinde Kazakistan'ın başkenti Orenburg'dan Akmescit'e (Kızılorda) taşındı ve Orenburg vilayeti Kazakların elinden alınarak Rusya'ya katıldı. Yeni başkentte 15-19 Nisan 1925'te Kazakistan Sovyetleri'nin beşinci Kongresi yapıldı. Bu kongre'de Kazakların Rus müstemlekecilerinin yaptığı yanlışlıklar nedeniyle "Kırgız" olarak anılmalarına son verildi. Kazak OSSC'nin başkenti olan Kızılorda Mayıs 1929'da taşınarak Alma-Ata'ya alındı. 5 Aralık 1936 yılına gelindiğindeyse Kazak Otonom Cumhuriyeti, ittifak cumhuriyeti statüsünü ve "Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti" adını aldı.[313]

Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Kazak Türkleri'nin ayağına vurulan bir zincirden ibaret kalmıştır. Kurucu Komitede yer alan Kazak Türklerinin fikirleri önemsenmemiş Sovyet dikta rejimi ile kurulan cumhuriyette Ahmet Baytursunoğlu gibi aydınlar şartları iyileştirmek adına mücadelelerine devam etmeye çalışmışlardır.

4.2. Kazak Komünist Önderlerinden Turar Rıskulov ve Türkistan Komünist Partisi

Turar Rıskulov, 26 Aralık 1894 tarihinde Yedisu vilayeti Vernıy kazasına bağlı Şığıs Talgar bölgesinde doğmuştur. Babası Rıskul Aydarulı, bu bölgeye yerel yöneticilerin baskılarından dolayı on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Sırderya vilayeti Çernyayev'den ayrılmıştır. 1907'de Merke'deki Rus-Tüzdik ilkokuluna başlayan Rıskulov,

---

312 Rısbay(2004). a.g.e, s.188
313 Kesici(2003). a.g.e, s.192-194

1910 yılında Bişkek şehrindeki Birinci Dereceli Köy İşleri okuluna girdi. 1914 yılına gelindiğindeyse Bağ-Bahçe uzmanı olarak eğitimini tamamladı. Fakat Rıskulov, eğitimini sürdürmek istedi ve Samara'daki Orta Dereceli Köy İşleri Uçilişesinde eğitimini devam ettirmeye hak kazandı. Buraya kendisinin Kazak Türkü olmasından ve toprak işlemeyi öğrenmesinin lüzumunun gereksizliğinden ötürü alınmadı. 1915'te Taşkent'te yeni açılan Öğretmen Enstitüsü'ne girmeyi deneyen Rıskulov, burada da çeşitli zorluklar yaşamasına rağmen Eğitim Bakanı'na yaptığı şikâyetler sonucu okula alındı. 1915 yılında Kazak topraklarında başlayan Ulusal Bağımsızlık Ayaklanmaları sırasında Çar hükümetinin fermanı gereğince cepheye alınma tehlikesi baş gösterince Rıskulov, Enstitü'deki eğitimini bırakmak zorunda kalarak Merke'ye geri döndü.[314]

Rıskulov, Merke'ye geldiğinde ayaklanma dâhilinde silahlı çatışmalar büyümeye başlamıştı. Ayaklanmayı başlatan halkın yetersiz silahlanması sistematik bir şekilde eylem gerçekleştirmelerini engellemekteydi ve savaş alanında ciddi kayıplar verilmekteydi. Çok geçmeden Rıskulov, ayaklanmacıların arasında güven kazanarak ayaklanmanın liderliğini yapmaya başladı. Ayaklanmacıları, Çarlık Hükümeti'nin oluşturduğu Cezalandırma Birlikleri'nden korumak için onları örgütlü eylemciliğe sevk ederek küçük gruplar halinde hareket etmelerini engelledi. Rıskulov, isyancılara Rus köylülerine zarar vermemelerini salık verdi. Hatıralarında; "Benim korkum, Çarlık yönetiminin Rus köylülerini Kazak askerlerine karşı provokasyona davet etmeleri neticesinde ayaklanmacıların durumunun kötüye giderek tırmanması idi" demiştir. Merke'deki ayaklanma sırasında Turar Rıskulov tutuklandı fakat suçlu olduğuna dair delil yetersizliğinden dolayı serbest bırakıldı. Hapisten çıktıktan sonra bir ay boyunce ağır bir rahatsızlık geçiren Rıskulov, ayaklanmacılara destek veremedi. Bu sırada Çalık hükümeti Cezalandırma birlikleri ayaklanmaya katılanları sürgüne göndermekteydi ve isyancıların durumu gittikçe kötüye gitmekteydi. Kendisine siyasi yasaklar getirilen Rıskulov, Taşkent'e gitmeye mecbur kaldı.[315]

Evliyaata kazasındaki isyan bastırıldıktan sonra Rıskulov, Taşkent'teki eğitimine devam etmeye başladı. Ancak enstitüdeki eğitimini tamamlayamadan ihtilalci hareketlerle ilgilenmeye başladı. Bu sıralarda Rusya'da 1917 Şubat İhtilaliyle Çarlık rejimi devrilmiş, idareyi Geçici hükümet ele almıştı. Turar Rıskulov, Geçici hükümetin halklara eşitlik ve adalet getireceğine inanmayarak Bolşeviklere yaklaştı.[316] 1917 yılının baharında Merke'ye

[314] Hekimoğlu, V. S. F. (2010). "M. Sultangaliyev ve T. Rıskulov'un Sovyet Yönetiminde Ömür Süren Türkleri Birleştirme Siyaseti", Türk Yurdu, s.274, s.32
[315] Konıratbayev, O. (1994). Turar Rıskulov Kogamdık-Sayasi jane Memlekettik Kızmeti, Almatı, s.20-21
[316] Hekimoğlu(2010). a.g.m, s.32

geri dönen Rıskulov, burada “Kazak Gençleri’nin Devrimci Birliğini” kurdu. Merke’ye Taşkent Sovyeti’nin vekili gelerek Bolşeviklerin programlarını anlattı. Dolayısıyla 1917 yılından sonra Rıskulov’un Bolşviklerin devrimci programını benimsediği söylenebilir. 1918 yılı 10-16 Haziran’da gerçekleşen Evliyaata şehrinde gerçekleşen Kazak delegelerinin kurultayında; yerel Sovyet birliklerinin örgütlenmesi, Kazak dilinde gazete çıkarma, emekçilerin Kızıl ordu birliklerine davet edilmesi, açlık sorunlarıyla mücadele gibi konular görüşüldü. Rıskulov kurultaydaki beyanında; açlıkla mücadele eden halkın ihtiyaçlarını karşılamak için varlıklı insanlardan alınan vergilerle ilgili planını sundu.[317] Gerçekleşen kurultayda Rıskulov, halkın toplumsal problemlerine ses olmaya ve çözüm getirmeye çalışmıştır. Turar Rıskulov’un yetiştiği çevre ve aldığı eğitim dolayısıyla Bolşvik taraftarlığında bir tutum sergilemesi onun milleti ve memleketinin ulusal bağımsızlığı için mücadeleden geri durmasını engellememiştir.

4.2.1. Türkistan Komünist Partisi

1918 sonbaharında Rıskulov, Sovyetlerin Türkistan Merkezi İdare Komitesi (Türkatkom) adına çalışması için çağrıldı ve Taşkent’e gitti. Burada aynı anda Türkistan ASSR’i Sağlık Koruma Halk Komiserliği, Türkatkom başkan yardımcılığı ve RKP (b) Ülkelik Müslüman Bürosu’nun başkanlığı (Müsbüro) gibi kurumların görevlerini yürütmeye başladı. Rıskulov, 1920 yılı Ocak ayı içinde bugünkü Özbekistan, Tacikistan, Kırgızistan, Türkmenistan ve Kazakistan’ın güney vilayetlerini içine alan Türkatkom’un başkanı oldu.[318]

Turar Rıskulov’un başında bulunduğu Ülkelik Müslüman Bürosu (Müsbüro) III. Olağanüstü Konferansı ve TKP V. Konferansı, 1920 yılının 20-27 Ocak tarihleri arasında Taşkent’te gerçekleşti. Bu konferans, Türk halklarının tarihinde ve Türkistan Cumhuriyeti’nin tarihinde önemli rol oynamaktadır. Konferans özellikle, Bütün Türkistan devletini kurma düşüncesiyle Turar Rıskulov’un başında bulunduğu Müsbüro’nun bir zaferi olarak nitelendirilebilir. Nitekim konferans kararıyla; TKP ulusal bölümleri birleştirilerek “Türk Halklarının Komünist Partisi” ismini almıştır. Kurulan Türk Halkları Komünist Partisi’nin başına 92 oy ile Turar Rıskulov getirilmiştir. Rıskulov Parti işlerini düzenledikten sonra kendi düşüncelerini gerçekleştirmek amacıyla harekete geçti. Amacı Türkistan Cumhuriyeti’ni “Türk Sovyet Cumhuriyeti’ne dönüştürmekti. Müsbüro’nun 25

[317] Konıratbayev(1994). a.g.e, s. 22-32
[318] Hekimoğlu(2010). a.g.m, s.33

Ocak günü gerçekleşen Olağanüstü III. Konferansında Rıskulov, "Türkistan Cumhuriyetinin Otonomisi hakkında" beyannamesini okuyarak otonomi ile ilgili tezlerini tartışmaya sundu. Türkçülük hareketinin tarihinde Bütün Türkistan düşüncesini gerçekleştirmek adına önemli bir adım atan Rıskulov'un tezleri III. Muskonferansı'nda kabul edildi. Bu tezlerin en mühimleri şunlar idi: 1.madde: "Sırderya, Yedisu, Fergana, Semerkand ve Zakaspi vilayetlerini içine alan Türkistan; Kazak, Özbek, Türkmen, Karakalpak, Kıpçak, Tatar, Uygur, Dungan ve yanı sıra Türk soylu olmayan Tacikler yerleştiği bölgeler Türk halklarının vatanı olarak adlandırılsın. Ancak, Rus, Yahudi, Ermeni ve başka yabancılar olarak hesaplansın. 4. Madde: Şimdiki sosyalist oluşum döneminde, sadece bölgesel değil, yanı sıra milletlerin arasında bulunan sınırlar kademeli olarak yok edilsin. Türkistan'ın beş vilayetinden başka, Türk Sovyet Cumhuriyetine katılmak isteyen herkes katılabilir. 6. Madde: Komünist enternasyonalizm, komünist propaganda yoluyla Türkçülük düşüncesini yok etmeye çalışmaktadır. Türk halklarını birleştirmek için; Tatar, Kırgız, Başkurt, Özbek vb. halklarının küçük cumhuriyetlere bölünmeleri engellenmeli ve birlik maksadı için RSFSC içindeki diğer Türk halklarının Türk Sovyet Cumhuriyeti çatısı altında toplanması şarttır. Eğer bu durum gerçekleşmezse bölgesel özelliklerine göre Türk halklarının birliklerinin kurulması gerekmektedir.[319]

Konferans biter bitmez Rıskulov alınan kararlarını onaylatmak için RKP (b) Merkez Komitesi'ne mektup yolladı. Merkez Komitesi alınankararlara uzunca bir süre sessiz kaldı. Rıskulov, cevabın gecikmesi üzerine Şubat ayının başında Lenin'e telgraf gönderdi. Buna cevap olarak 22 Şubat günü M. Frunze Taşkent'e geldi. Frunze, 23 Şubat günü TKP V. Konferansı ve III. Müskonferansında alınan kararların "Pan-Türkçülük", "Pan-İslamcılık ve burjuvazi milliyetçiliği yapılarak verilen kararlar olduklarını söyleyerek hepsini reddetti. Dolayısıyla Türkistan halkları eski Türkistan Cumhuriyeti RSFSP oluşumundaki otonomi cumhuriyetine geri döndü.[320]

Turar Rıskulov, Türk Birliği fikrini Komünistlerin şovenist siyasetine karşı bir mücadele aracı olarak kullanmıştır. Komünist parti ile Sovyet hükümetinin Çarlık Rusyasının sömürü siyasetini devam ettirmekte olduğunu anladıktan sonra karşı mücadeleye girişmiştir. Sovyet Hükümeti'nin Alaş Orda Hükümeti'ni dağıtmasından Komünistlerin Orta Asya

---

319 Şildebay S. (2002). Türikşildik jane Kazakıstandağı Ult-Azattık Kozgalısı, Almatı, s.139-140
320 Şildebay(2002). a.g.e, s.140-141

halklarına bağımsızlık vermeyeceği anlaşılmıştı. Bu durum karşısında bazı Kazak aydınları ülke dışına göç ettirilmek zorunda kalırken Rıskulov, mücadelesine devam etmiştir.[321]

1921 yılının Şubat ayında Azerbaycan Komünist Partisinin III. Kurultayının seçimiyle Turar Rıskulov, Türkistan Komünist Partisi X. Kurultayının delegesi olarak Mart ayında Moskova'ya geldi. Aynı anda Moskova'ya Türk Halkları Komünistlerinin II. Bütün Rusya Sovyeti de çağrılmıştı. Kurultay 6 Mart 1921 tarihinde açılarak dört gün sürdü. Türk Halkları Komünistleri'nin II. Bütün Rusya Sovyeti'nde tartışılan meselelerden en önemlisi "ulus meselesi" idi. Ulus meselesi ile ilgili G. Safarov bir beyanname hazırlamıştı. Safarov, Türkkomisyonu'nun siyasetini gözeterek, bütün suçu yerli milliyetçilerin, Pan-Türkçülerin ve Pan-İslamcıların üzerine attı. Bu tutumundan dolayı Turar Rıskulov tarafından sert bir şekilde eleştirildi.[322]Turar Rıskulov, G. Safarov'un Türkkomisyonunun Türkistan Cumhuriyeti'nde yürüttüğü siyasetini destekleyen sözlerinin yanlışlığını ispatladı. Rıskulov, TKP (b) Merkez Komitesi'nin ulus siyasetini "Kızıl Emperyalizm" olarak ifade etti. Daha sonra konuşmasında, Türkistan cumhuriyetinde yürütülen askeri siyasetin ve Türk komisyonunun ekonomi siyasetini değerlendirerek "Pan-Türkizm" kavramını açıkladı. Pantürkizm kavramını büyük bir cesaretle, Türk halklarının birliğinin gerçekleşmesi ideali olarak ifade ederken, günü geldiğinde, Türk halklarının Rusya ile değil, tarihi ile kaderi, dili ile dini ve kültürü aynı olan bağımsızlık mücadelesi veren Türkiye ile birleşeceğinden bahsetmiştir.[323]

Sonuç olarak Rıskulov, Bolşeviklerin iktidarı ele aldıktan sonra ulusların kendi kaderlerini kendilerinin tayin etmeleri hakkını tanımayı reddederek, "enternasyonalizm" adı altında "Ruslaştırma siyasetini" yürütenlere karşı mücadeleyi bırakmamıştır. Rıskulov, Türkistan'da "sınıf mücadelesi" yerine önceliğin "ulusal sorunun" çözülmesi gerektiği düşüncelerini savunduktan sonra hemen tasfiye edilmemiştir. Moskova'daki Bolşevik önderler, öncelikle onu değişik görevlere tayin ederek Türkistan'dan uzaklaştırmıştır. 1937 yılına gelindiğinde Sovyetler tarafından tutuklanan Rıskulov, 8 Şubat 1938'de "milliyetçi", "Pan-Türkist" ve "halk düşmanı" olmakla suçlanarak kurşuna dizilmiştir. Turar Rıskulov'un Türkistan'da bir Türk devleti kurma idealinin gerçekleşmemesi için Lenin başta olmak üzere Bolşevikler, Türkistan'ı Sovyet güdümünde ulusal devletlere taksim ettiler.[324]

---

321 Hekimoğlu(2010). a.g.e, s.34
322 Konıratbayev(1994). a.g.e, s.271-272
323 Hekimoğlu(2010). a.g.e, s.35
324 Kesici(2003). a.g.e, s.201-202

4.3. Sovyet Sisteminin Kazakistan'a Yerleşmesi

Bolşevik İhtilali'nden sonra Kazakistan da dâhil bütün Sovyet Cumhuriyetleri'nin başında Sovyet Komünist Partisi bulunmaktaydı. Kazakistan'da kurulan Sovyet hükümeti, Komünist Partisi'nin emirlerini yerine getirmekle görevli bulunuyordu. En yüksek yasama organı "Yüksek Sovyet" (Meclis)'idi. Hükümeti oluşturan organlara seçilecek temsilcileri sadece Komünist Partisi seçebilirdi. Kazakistan Cumhuriyeti'nde bulunan Komünist Partisi, Sovyet Komünist Partisi'nin yasama organı olan Yüksek Sovyet'e delege göndermekle yükümlüydü. Sorunlarınbirçoğu Sovyet Komünist Partisi tarafından incelenirdi. Sovyet Komünist Partisi "Yüksek Sovyet kanalıyla köylerden başlayarak Cumhuriyetlere kadar bütün ülkeyi kontrolünü elinde bulundurmaktaydı.[325]

Sovyet sistemi yerleştirilmeye çalışılırken Kazakistan'da ekonomik, siyasi ve kültürel değişimler meydana gelmiştir. Kazakistan'ın etnik yapısına baktığımızda devamlı gelen göçmenler neticesinde ülkenin mensubu olduğu Kazak Türkleri kadar neredeyse Rus nüfusu da ülkede oluşmuş durumdaydı. Rus nüfusunun Kazakistan Komünist Partisi'nin üstünde elbette bir ağırlığı bulunmaktaydı. Kazak Türkleri yeni Sovyet hükümeti devrinde kendi ülkelerinin idaresinde tam olarak söz sahibi olamamışlardı.

İç savaş sona erdikten sonra, askeri ve komünist tedbirler yeni sosyo-ekonomik ve siyasi hayatın varlığıyla uzlaşmaz çelişkilerle karşı karşıya kaldı. Devrimci romantizmle iç savaş sonrası da meşgul olunması, komünist üretim ve onun ürünlerinin dağıtımına doğrudan geçmenin mümkün olduğuna inanmanın sonucunda, ekonomiyi çökerten eğilimler oldukça güçlendi.[326] Bu yıkıcı etki, Kazakistan dâhil, bütün ülkenin halk ekonomisini de etkiledi.

1921 yılından itibaren Bolşeviklerin gayeleri Sosyalizmi kurmak ve cihan inkılâbını gerçekleştirmek olmuştur. Dolayısıyla iktidara gelir gelmez Bolşevikler, bütün fabrikaları, tezgâhları, büyük ticarethaneleri, depoları, demiryollarını, bankaları millileştirmiş ve bunları devlet eliyle idare etmeye başlamışlardır. Memleket ithalat ve ihracatı yalnızca devlet tarafından yapılacak, devlet tekeliyle elde edilecek ve düzenlenecekti. Başlangıçta asırlar boyu gelen Rus zenginliği ve mahkûm milletlerin işgal edilmesinden sonra yağma edilen, trenlerle Moskova'ya gönderilen halı, ipek, yün, pamuk ve hatta altın sadece Bolşevik orduları için değil Bolşevik hükümeti için de gelir kaynağı olmuştur. Fakat devlet mevcut olanla değil üretim ile ayakta kalacağından ticaretin, sanayinin ve ulaşım

[325] Saray(2004). a.g.e, s.164
[326] Kara(2013). a.g.e, s.413

araçlarının millileştirilmesi ekonominin gerilemesine ve üretimin azalmasına neden olmuştur. 1919'da demiryollarının %60'ı çalışamayacak durumda idi ve 1920'ye gelindiğinde bu oran %70'e kadar çıkacaktı. Petersburg'daki tütün ve sigara fabrikaları her ay iki milyon ruble zarar etmeye başlamıştı. Moskova sanayi fabrikaları 1917'de 681 adet iken 1919'da bu miktar 173'e indi.[327]

Köylülere ve ziraata bakıldığında vaziyet gittikçe kötüleşmekteydi. Köylülere "Topraklarınızı paylaşınız!" diyen Bolşevikler aynı zamanda büyük toprak sahiplerinin mülklerinde "Köy Komünleri" gerçekleştirmeye başladılar. Amaçları; ileride bu komünleri umumileştirerek bütün köy hayatını sosyalizm esasında kurabilmekti. Öte yandan her köyde "topraksız köylüler komiteleri" yapmaya başlamışlardı. Bu yöntem sonucunda köylerde sınıf kavgası canlanmış ve az çok toprak sahibi olan köylüler bu komitelerde ezilmeye başlamıştır. Bu teşkilat elbette köylüyü şüphelendirmişti. Fakat asıl sanayinin ve ticaretin tamamıyla bozulması, merkeziyetçiliğin artırılması, maliyet fiyatlarının bir kat daha yükselmesi ve köylünün tahıl ekinine karşı hükümetin kendisine lazım gelen malları meşru bir fiyatta üretememesi ve köylünün ürünlerini serbest satamaması nihayetinde köylüyü ekin ekmemeye götürmüştür. 1 Haziran 1918 yılında Bolşevik hükümetinin "zirai üreticiler mahsullerinden ancak ailelerini beslemeye yetecek kadar miktarını muhafaza edebilirler, geri kalanını hükümete bildirmeye mecburdurlar ve bunlar müsadere olunacaktır. Mallarını gizleyenler millet düşmanı addedilecek ve malları silahlı kuvvetler tarafından müsadere olunacaktır"kararı ile köylünün durumu vahim bir vaziyet almıştır.[328]

Ekonominin kötü gidişatı ile ilgili Sovyet hükümeti birtakım tedbirler alma yoluna gitmiştir. Fakat hükümet başlangıçta devleti sosyalizm esasıyla yönetme anlayışıyla hareket etmesine rağmen uyguladığı politikalar ile sosyalizmden gittikçe uzaklaşmaya başlamıştır.

4.4. İç Savaş Sonrası Kazakistan'ın Ekonomisi

Birinci Dünya Savaşı, 1916 Ulusal Kurtuluş Hareketi ve dış devletlerin askeri müdahaleleri neticesinde Kazakistan'ın ulusal ekonomisi çöküntüye uğramıştı. Sanayi, tarım ve hayvancılık sektörleri ciddi sarsılmalar yaşadı. Halk, gıda ve günlük tüketim ihtiyaçlarının eksikliğine maruz kaldı. Genel olarak yoksulluk, Sovyetlerin sömürge ekonomisinden sonra daha da hissedilmeye başlandı. Özellikle sanayi ve taşımacılık iç savaş sonrası büyük

---

[327] Seydahmet(1930). a.g.e, s.122-124
[328] Seydahmet(1930). a.g.e, s.125-126

zarara uğradı. 1920 yılında büyük sanayi şirketlerinin üretim hacmi, 1913 yılına göre iki katı azalırken üretim ekipmanları ve petrol üretimi dört katı azaldı. Bakır ve diğer madenlerin çıkartılması ise durduruldu. Ulaşım sektöründe özellikle demiryolu ulaşımının durumu çok daha kötüydü. Buharlı lokomotiflerin yarısından çoğu, vagonların %90'ının onarılması gerekmekteydi. Tarım ekonomisi de hızlı bir şekilde gerilemeye başladı. Ekilen alan yaklaşık 3 katı azalırken, hayvan başı 29,9 milyondan 16,3 milyona kadar düştü. 1920-1921 yılı kışının uzaması neticesinde yaşanan kıtlık iyice hissedilir hale geldi.[329]

İç savaş sonrasında Sovyet hükümeti tükenmiş bir vaziyetteydi. 1920 ve 1921 yıllarında yaşanan kıtlık korkunç bir şekilde kendisini göstermekteydi. Daha Ekim devriminden itibaren salgın hastalıklar, açlık, savaş, idam ve ekonominin çökmesiyle 20 milyon insan hayatını kaybetmişti. İki milyon kişi ise ülkeyi terk etmişti. Dolayısıyla bu göçmenlerin arasında eğitimli, beceri sahibi kimseler de bulunmaktaydı. Savaş Komünizmi, Sovyet hükümetinin iç savaş boyunca ayakta kalmasını sağlayabilmişti ancak ulusal ekonominin çöküşüne de zemin hazırlamıştı. Özel ticaret ve sanayinin devletleştirilmesiyle Rusya ekonomisi neredeyse tamamen durmuştu. 1921 yılı fabrika ve maden işletmelerinin ürünlerinin, Birinci Dünya Savaşı öncesi seviyesinin yaklaşık %20'si civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Bazı hayvan ürünlerinde ise üretim daha da düşmüştü. Örnek verilecek olursa, pamuk üretimi savaş öncesine göre %5, demir üretimi ise %2 oranına kadar düştü. Köylüler ise ürettikleri ürünlere el kondukça topraklarını işletmeyi reddetmekteydi. 1921 yılında işlenen toprakların oranı savaş öncesine göre %62 azalmıştı. Elde edilen hasat ise normalin %37's civarındaydı. 1916 yılın bakıldığında köylünün elinde bukunan at sayısı 35 milyon iken 1920'de bu sayısı 24 milyona kadar düşmüştü. Büyükbaş hayvan sayısı aynı dönemlerde 58 milyondan 37 milyona kadar düşmüştü.[330]

Kazakistan halkının iç savaş sonrası yaşadığı siyasi ve ekonomik zorluklara bakıldığında önceki feodal devirlerden miras kalan ekonomik ve medeni gelişimin Kazak halkının geri kalmasında etkili olduğu söylenebilir. 1920 yılının sonunda Kazakistan nüfusu 4,7 milyon kişi idi. Kazak halkı toplam nüfusun %50,3'ünü Ruslar %31,1'ini ve Ukraynalılar 14,4'ünü oluşturmaktaydı. Halkın çoğunluğu bilindiği gibi tarım ekonomisiyle uğraşmaktaydı. Tarım ekonomisi geri kalmış durumdaydı. İkinci olarak yurdu ayakta tutan ekonomik gelir kaynağı hayvancılıktı. Ekin miktarı ülkede iç savaş yıllarında bir hayli azaldığından ülkede yaşanan açlık üç katı artış göstermişti. Tarım ekonomisi

329 Rısbay(2005). a.g.e, s.200
330 Rıasanovsky ve Steinberg(2011). a.g.e, s.525-526

gerilediğinden ekin miktarı ve hayvan sayısında ciddi azalmalar meydana gelmişti. Hammadde ve yakıt yetersizliğinden sanayi ekonomisi de etkilenmiş, halkın ihtiyaçları karşılanamaz hale gelmişti. İç savaş sonrası Kazakistan'da da Rusya'daki gibi ekonomide kapitalist sermaye ve sosyalist özellikler vardı. Ancak bu durumun ekonomiye etkisi Kazakistan'da farklı tepkileri doğurdu. Kazakistan ekonomisinde sosyalist özelliklerin özgül ağırlığı sanılanın aksine ekonomiyi geriye götürdü. Kazak bozkırlarında kapitalizme kadar olan ekonomik durum elbette berrak değildi. Kapitalizmle birlikte Kazak halkının sınıfsal ayrımında yurdun merkezi ilçelerinde önemli farklılıklar meydana geldi. Milli burjuvazinin sınıf olarak oluşum süreci henüz tamamlanmamıştı.[331]

4.4.1. Sovyetlerin Askeri Komünizm Siyaseti

Ekim devriminden sonra Sovyet hükümetinin kararnameleri Kazakistan'da hızlı bir şekilde uygulanmaya başladı. Büyük sanayi işletmeleri, bankalar, ulaşım sistemi kamulaştırılmaya başlandı. Üç yüzden fazla sanayi işletmesi devletleştirildi. İç savaş esnasında Sovyet hükümet kaynak malzemeleri biriktirerek bunlardan tasarruf etmek için olağanüstü önlemler almıştı. Sovyet yönetiminin uyguladığı bu siyaset "Askeri Komünizm" siyaseti olarak adlandırıldı. İlk önce bu siyaset, gıda malzemelerinin fazlasını halktan alarak merkezi sistem aracılığıyla orduya ekmek temini sağlamak için uygulandı. Halk Komiserleri Sovyeti, 11 Ocak 1919 tarihinde gıda vergilendirmeleri ile ilgili kararını yayınladı. Yanı sıra kararda çalışma sistemi ile ilgili maddeler de mevcuttu. Askeri Komünizm siyaseti boyunca piyasa-anapara ilişkisi yok edilerek maddi teşvikler yok edilip, bütün ekonomi alanlarına sıkı devlet kontrolü getirilmişti. Ekonomide eşitlik sağlanmaya çalışılmıştı. İç savaş öncesinde Sovyet hükümetinin ilk zamanlarında faaliyet gösteren yönetim organları kaldırılarak yeni sistem kurulmaya başlandı.[332]

Askeri Komünizm siyaseti, ülkedeki maddi kaynakların yetersizliği, savaş yıllarının etkisiyle ekonomik dengelerin alt üst olması sebebiyleekonominin tekrar düzeltilmesi için idareciler tarafından uygulamaya konulmuştur. Bu siyaset, sanayinin merkezileştirilmesiyle halkın elindeki gıda ürünlerinin ve maddi kaynakların devletleştirilmesi suretiyle hayata geçirilmiştir.Devlet tarafından maaş, faturalar, ulaşım giderleri, giyim ve ayakkabı almak için halka kuponlar verilmiştir. Kazak yurdunda tüm vakıflar, bankalar ve ulaşım sistemi devletleştirilmiştir. Spassk Bakır Fabrikası, Çimkent

[331] Madanov, H.(1995). Kazak Halkının Argı-Bergi Tarihı, Almatı, s.146-147
[332] Kan ve Şayahmetov (2009). a.g.e, s.199-200

Fabrikası, Anonim şirketlere ait aliminyum işletmeleri, Ridder İkibas Tuz Fabrikası, Baykonur Kömür İşletmesi, Embi Petrol İşletmesi devletin eline verilmiştir. Orenburg, Taşkent ve Yedisu demiryolları, Aral Gölündeki ticari gemiler, İrtiş ve Yayık ırmaklarındaki vapurlar, Kazakistan vilayetlerinde bulunan Rus-Asya, Volga-Kama, Sibir Ticaret ve Banka kapitali devlete verilmiştir.[333]

Askeri Komünizm siyasetinin sosyalizmi yerleştirme konusunda ne kadar dar kapsamda ele alındığını söylemek gerek. Bu siyaset gıda vergilendirmelerini güç kullanarak halktan alıp, büyük, orta ve küçük sanayi işletmelerini merkezileştirip vergilendirmeye ve piyasa ekonomisine yasaklar getirebilmekteydi. Para dolaşımını engellemekte ve böylece yeni sosyalist bir toplum oluşturmayı hedeflemekteydi. Hükümet her alanda devletleştirme politikasını uyguladı. Bütün parti üyeleri askeriyenin denetimi altındaydı. İnsanların çoğu bu politikanın sosyalizme giden en kısa yol olduğunu düşünmekteydi. Elbette Askeri Komünizm siyaseti çok geçmeden ülke sanayisinin çökmesine neden oldu.[334] Nitelikli eleman eksikliği, maddi kaynak yetersizlikleri, ulaşım sisteminin bozulması ve askeri organların ekonomiye müdahalesi, Kazak yurdunu krize sürüklemişti. Yaşanan gelişmeler sonrası Askeri Komünizm Siyaseti'nden Yeni Ekonomi Politikası'na geçmek mecburiyetinde kalındı.

4.5. 1921 Yılı Yaşanan Açlık Felaketi

1917 yılında Rusya'da politik krizler sonrası gerçekleşen Ekim Devrimi ilk önceleri ülke yönetimini siyasi, askeri, ekonomik açıdan zor durumda bırakmıştı. Ancak 1920 yılının sonbaharında gerçekleşecek olan ekonomik kriz ülkenin genelinde hissedilecek ve büyük felaketleri de beraberinde getirecekti. Sovyet hükümetinin yaşanacak bu felaketten kurtulmasının üç yolu vardı. Birincisi; terör, zorlama ve baskı derecesini artırarak "Askeri Komünizm" siyasetini devam ettirmekti. Fakat bu yol halktan bazı sınıfların silahlı mücadeleye girişerek direnç göstermesine sebep olacaktı. İkincisi; Sovyetlerin komünist ideolojiyi terk etmelerini isteyen isyancıların isteklerini karşılamak, yani, Bolşeviklerin elinden komuta gücünü almaktı. Ancak bu duruma da Bolşevik partisinin kendi iradesi karşı çıkmaktaydı. Üçüncü yol ise; bir taraftan Bolşeviklerin gücü ellerinde kalırken diğer taraftan hükümet Bolşeviklere karşı olan güçlere yönelik bir takım kritik yöntemler

[333] Auyessova L. (2010). "Kazakistan'da Sovyet Siyaseti", İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, s.53
[334] Madanov(1995). a.g.e, s.147

geliştirecekti: Lenin işte bu üçüncü yolu seçti. Onun geliştirdiği prensipler aşamalı olarak zorlukla gerçekleştirilmekteydi. Askeri Komünizm siyaseti başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra Yeni Ekonomi Politikası uygulanmaya başladı. Ancak ülkede yaşanan kıtlık sonrası tahıl yetersizliği ve devamında yaşanacak olan açlık dolayısıyla bu siyaset ilk yıl netice vermedi.[335]

Sovyet yönetimi YEP'i hayata geçirirken büyük sıkıntılarla karşılaştı. 1921 yılının yazında İdil Nehrinin üzerindeki Kuzey ve Batı Kazakistan halkları yaşanan kuraklık sebebiyle açlığa maruz kaldı. Oral, Orenburg, Aktöbe, Bökey ve Kostanay şehirlerinden ekin çıkmadı. Hayvanlara da yiyecek bulunmaz hale gelindi. Tarım ekonomisinde yaşanan bu korkunç felaket yaşanacak açlığın tetikleyicisi oldu. Bu dönemde verilen malumatlara göre 2,3 milyon kişi açlığa maruz kalmıştır. Dolayısıyla bu dönemde Kazakistan'a Rusya ve Ukrayna'dan yardımlar gelmiştir. 1921 yılı güz ve 1922 yılı bahar aylarında Sovyet hükümeti Kazakistan'a kesin olmayan bilgilere göre 4475 bin put* tahıl ve 183 bin put patates gönderdi. Türkistan ve Ukrayna cumhuriyetleri de yardım faaliyetlerinde bulundu. Fakat bu yardımlar açlığı önleyecek büyüklükte değildi.[336] Tarım ekonomisindeki sıkıntılar 1923 yılına kadar sürmeye devam etti. 1922 yılı Kazakistan halkının nüfusu 1914 yılına göre 1 milyon kişi azaldı.[337]

Tüm Volga havzasında hissedilen 1921 kıtlığının neden olduğu yıkım birçok kişi tarafından özellikle dış ülkelerden kıtlık için yardıma gelen heyetlerin üyeleri tarafından anlatılmıştır. Yaşanan kıtlık çoğu zaman doğrudan değil dolaylı bir şekilde ölümlere sebep olmuş ve ölü sayısına ilişkin tahminler de pek güvenilir değildir. Bütün Rusya Komitesi'nin kuruluş kararnamesine göre ihtiyaç sahiplerinin sayısı 10 milyon olarak belirtilmiştir. Bu kararnameden beş ay sonra 1921 yılının Aralık ayında yapılan dokuzuncu Bütün Rusya Kongresi'ndeki açıklamaya göre resmi tahmin yirmi iki milyondu ve buna rağmen Kalinin gerçek rakamın en az beş milyon kişi daha fazla olduğuna dair açıklamaları da vardır. Kıtlık yıllarında yaklaşık 1 milyon 250 bin kişinin felaket bölgelerinden Ukrayna ve Sibirya bölgelerine göç ettiği söylenmektedir. Kalinin, 1921 yılının Aralık ayına kadar yapılan yardımların toplam miktarının, ülke içi stoklardan 1

[335] Karajan, K. S.(2007). Kazakıstannın Kazirgi Zaman Tarihı Boyınşa Hrestomatiya (1917-1939), Almatı, s.100

*Yaklaşık 16 kg'lik ağırlık ölçüsü.

[336] Devlethankızı(2010), a.g.e, s.200-201

[337] Kan ve Şayahmetov(2009), a.g.e, s.201

milyon 800 bin put tahıl, 600 bin put diğer yiyecek maddeleri, dış ülkelerden 1 milyon 600 bin put tahıl olmak üzere toplam 2 milyon 380 bin put olduğunu tahmin etmektedir.[338]

Kazakistan bazında değerlendirildiğinde 1921 yılında ülkenin ekim hacminde müthiş bir azalma görüldü. Aynı zamanda tohum, ekipman ve araç gereçlerin eksikliği de tarım ekonomisini etkileyen faktörler arasındaydı. Yaklaşık olarak 1921 yılı yazında Kazakistan tehlikeli boyutlarda kuraklığa maruz kalmıştı. Batı vilayetlerinin neredeyse tamamından ekin çıkmadı. Hayvan yiyecekleri de karşılanmadığından hayvancılık ekonomisi de zarar görmüştü. Tarım ve hayvancılık ekonomisinin yaşanan kuraklıktan etkilenmesiyle yurtta çeşitli hastalıklar da yayılmaya başlamıştı. Özellikle göçmen hayatı sürdüren şehirlerde yaşanan kıtlık daha da hissedilir hale gelmişti. Dolayısıyla bütün Kazak halkı açlıkla mücadele etme yollarını aramaya başladı. Bütün Kazak yurdunda tahıl çıkmayan ilçelerin halkı gıda vergilendirmelerinden muaf tutuldu. Verimli arazilere ve özel kırsal alanlara ekin ekilerek buralardan alınan ürün, kıtlık olan yerlere yardım fonu olarak gönderildi. Semey ve Akmola ilçelerinden toplanan tahıl, et ve başka ürünler cumhuriyetin sadece ekin çıkmayan yerlerine değil ülkedeki emekçi merkezlere-Moskova, Petersburg, Samara, Kazan, Saratofka-ya da gönderildi.[339]

1921 yılı gerçekleşen açlık suni değil tabi bir açlık olarak nitelendirilebilir fakat açlık için Bolşevikler tarafından yürütülen siyaset neticesinde gıda dağıtımlarında yapılan haksızlıklar sonucu Kazak halkı açlıktan fazlasıyla etkilenmiştir.

4.5.1. Sovyet Yönetiminin Yeni Ekonomi Politikası (YEP)

Birinci Dünya Savaşı, 1916 yılı ayaklanma olayları, 1917 yılı ihtilalleri ve iç savaş Kazakistan ekonomisini krize sürükledi. İç savaş sonrası ekonominin durumuna baktığımızda; Kazakistan'da devlet mülküne alınan 307 işletmenin 250'si tahrip edilmişti ya da çalışamaz halde bekletiliyordu. Örneğin; Jezkazgan, Uspen, Ridder madenleri sular altında kalmıştı ya da Spask maden işletmesi yakılarak tahrip edilmişti. Bu gibi maden işletmelerinin 147'sinden sadece 8'i çalışır halde idi. Demiryollarında ise durum daha da kötüydü. Çoğu işlemez halde idi. Yakıt yetersizliği işletmelerin çalışamamasının en önemli nedenlerindendi. Tarım ekonomisi de müthiş bir gerileme göstermişti. Ekilen arazi 2 milyon desyatinaya kadar azalmıştı. Ülkede yaşanan açlık oranı üç katı azalırken hayvan sayısı 10,8 milyona kadar azalma gösterdi. Sovyet hükümeti ülkede yaşanan krize rağmen

---

338 Carr(1998). a.g.e, s.259-260
339 Rısbay(2005). a.g.e, s.201-202

gıda vergilendirmelerini durdurmadı. Komünist Parti ve Sovyet organları güç kullanarak ekmek, et gibi gıda malzemelerinin halktan alınmasını durdurmadı. 1920'li yıllarda yapılan vergilendirmeye göre; halktan 1,5 milyon put ekmek alınmıştı. Ülkenin içinde bulunduğu duruma ve yaşanan krize karşı halk tepkisini göstermeye başladı. Sovyet hükümetinin baskıcı siyasetine karşı ayaklanmalar gerçekleşmeye başladı. Kazakistan'da halk protestoları, Semey vilayetinin Kostanay, Akmola, Petropavl, Kökşetav ilçelerine yayılmaya başladı. Ayaklanan halk "Sovyetler Komünist siyaseti bıraksın!", "Vergiler kaldırılsın!", "Gıda diktatörlüğü durdurulsun!" şeklinde sloganlarla harekete geçti.[340] Yaşanan gelişmeler neticesinde köylünün ve üreticinin çıkarlarına hizmet edecek "Yeni Ekonomi Politikası'na geçiş hazırlıklarına başlandı.

Yeni Ekonomi Politikası esasında bir uzlaşma, sosyalizme giden yolda geçici bir sapma ve ülkenin toparlaması için bir fırsattı. Lenin'in kendi sözleri ile bu politika "köylüler için Brest-Litovsk" idi. Komünist parti yeni uygulanacak olan siyasete karşı politik kontrolü elinde bulundurmaktaydı. Uzlaşma ve gevşeme siyasette yaşanmayacaktı. Köylü ayaklanmaları ve gerçekleşen isyanlar bastırılmıştı. Ayaklanmalar için ordu geri çekildiğinde Lenin'e göre disiplin hayati bir öneme haizdi. İşte Yeni Ekonomi Politikası bu geri çekilmenin kendisiydi. Ancak tamamen bir geri çekilme değildi. Devlet, ekonominin tepe noktaları olan finans, büyük ve orta ölçekli sanayi, modern ulaşım, dış ticaret ve toptan ticaretteki tekellerini sürdürdü. Özel girişimlerde ise küçük sanayi olarak adlandırılan 20'den az işçi çalıştıran işletmelerde ve perakende ticarette faaliyet gösterebilecekti. Hükümetin köylüye yönelik uygulayacağı siyaset değişiklikleri daha fazla önem arz etmekteydi. Savaş Komünizmi sırasında yapılan ürünlere alıkoyma siyaseti, öncelikle ürün üzerinden daha sonra parasal bir vergi olarak kondu. Köylüler bu vergilendirmeden sonra ellerinde kalan ürünü kendilerinde tutabilecek veya serbest pazarda satabilecekti. Böylece üretimin artırılması için imkân da oluşturulmuştu. Daha sonraları yönetim tarımda işçi çalıştırılmasına sınırlı bir şekilde izin verecek ve dahası toprak kiralamasına da müsaade edilecekti. Hükümet böylece mali sistemi yeniden kurup istikrara kavuşturmuş olacaktı.[341]

1921 yılında 8-16 Mart tarihleri arasında Rusya Komünist Partisi X. Kongresini gerçekleştirdi. Kongre kararıyla "Yeni Ekonomi Siyaseti"ne geçiş kararı alındı. YEP, gıda vergilendirmelerinde düzenlemeler yapması ve çalışma alanlarında; ticaret yapmada, kredi

[340] Kan ve Şayahmetov(2009). a.g.e, s.201
[341] Rıasanovsky ve Steinberg(2011), a.g.e, s.527-528

kooperatifleri açmada ve arazi kiralamada halka serbestlikler tanıması bakımından önem taşımaktaydı.[342] Bu yöntemlerin tümü sosyalizm düşüncesinden (hepsi devlet mülkiyetinde olmalıydı) uzaktı. Bu yüzden Lenin, bu yöntemlerin tümünü "iki adım ileri bir adım geri" olarak adlandırdığı iktisadi politika olarak adlandırmıştır. Ancak "bir adım geri çekilme" siyaseti, ekonomiyi yenileme amacıyla uygulamaya konmuş, araziyi kiralayan köylüler kiralanmış topraktan ürünler alıp durumlarını düzeltmişlerdir. Fakat maalesef bu kimseler gelecekte Stalin döneminde "Kulaklar" olarak adlandırılıp baskı-bunalım (repressiya) dönemine girilmesine zemin hazırlamıştır.[343]

Rusya Komünist Partisi'nin X. Kongre'sinin ilk oturumunda tartışılan mesele, ziraatçılardan zorla alınan vergilerdi. Alınan kararla daha önceleri "zorla alınan vergiyi ayni değil para olarak almak" planlandı. Bu bildiriyi Merkez Komitesinin toplantısında bizzat Lenin dile getirmişti. Bu kararla, "ziraatçının yetiştirdiği mahsulün bir ailenin ihtiyacına yetecek kadar olanından fazlasına el koyma" şeklinde uygulanan vergi kaldırılmak istendi, yerine gıda vergisi para olarak alınmaya başlanacaktı. Bahsi geçen vergilendirmeye her yıl yapılan zam da uygulanmayacaktı. YEP, ziraatçının kendi işini serbest olarak geliştirebilmesi için çiftçiye güven vermişti. Ziraatçının kendisine kalan artık mahsulü pazarlaması için Lenin kongrede "dönüşüm dolaşım serbestliğine" geçilmesini işaret etmişti.[344]

Yeni Ekonomi Politikası'nın aldığı ilk tedbir, ürün fazlalarının alıkonulması yerine ayni verginin ikame edilmesi idi ve bu yeni bir girişim sayılmazdı. Ayni vergi ilk olarak 1918 yılının sonbaharında ortaya atılmıştı fakat bu esnada zoralımlar devam etmiş ve ayni vergi terk edilmişti. YEP'in devreye girmesiyle birlikte yeni kurumlar oluşturmaktansa mevcut kurumları baskı araçları olmaktan çıkararak bunları köylünün bireysel girişimini teşvik eden yeni ekonomi sisteminin araçlarına dönüştürme yoluna gidildi. Bu politikaya yönelik ilk girişim, 1920 Aralık ayında Bütün Rusya Sovyetleri Kongresi'nin kararıyla kurulan "ekim komiteleri" olmuştu. YEP uygulaması, Sovhozlar, tarım komünü ya da artel gibi yürürlükteki gönüllü kolektif tarım kuruluşlarına verilen resmi desteği teorik bakımdan etkilemedi. YEP'in lehine olarak konuşmalarından birinde Lenin, tarımsal gelişmelerin geleceğinin "en düşük verime sahip, en küçük, en az donanımlı ve en dağınık çiftliklerin yavaş yavaş birleşmeleri ve büyük ölçekli bir tarımı ortaklaşa örgütlemeleri" bakış açısına

342 Kan ve Şayahmetov(2009). a.g.e, s.201
343 Devlethankızı, J. B. (2010). Kazakstan Tarihı, Almatı, s.200
344 Auyessova(2010). a.g.t, s.58

bağlı olarak sosyalistlerin hedeflerinin de bu şekilde olduğunu hayal ettiklerini ifade etmiştir.[345]

Tarımda YEP uygulamasına gelen ilk eleştiri köylü olmanın sosyal yapı üzerindeki etkisiydi. Söz konusu siyaset, 3 yıl boyunca hem en alt seviyede hem de en üst seviyede bir eşitlik sağlamaya çalışmada başarılı olmuştu. YEP'in amacının kulakların itibarını güçlendirmeye çalıştığı ve köylünün menfaatine değil de zararına olduğu ortaya çıkmıştı. Lenin bu gerçeği kabul ederek yapılan eleştirilere cevap olarak mecbur kalındığını söylemekteydi: "Zoralım yerine ayni vergiyi getirmenin kulakların sayısının bu sistemde, eskisinden daha çok artacağı anlamına geldiği gerçeğine gözlerimizi kapayamayız. Kulaklar geçmişte tutunamadıkları yerlerde ortaya çıkacaktır."

Diğer taraftan "yük hayvanlarındaki azalmanın, işçilerin emperyalist savaş ya da iç savaş cephelerine yollanması yetersiz hasatların sonucunda tarlaları işlenmemiş, hayvansız köylülerin sayısı artmaya başlamıştı. Böylece ilk eğilimlerin tam tersi bir genel görüntü oluşmaktaydı:

> "Kırsal kesimde sınıf çelişkilerinin dengelenmesi süreci bozuldu. Farklılaşma süreci yeniden başladı ve giderek güçlendi. Köy ekonomisindeki canlanmanın en sağlıklı olduğu ve ekili alanların artışı doruk noktasına ulaştı. Köy ekonomisi bir bütün olarak müthiş bir şekilde gerilerken ve köyleri genel bir yoksulluk kaplarken bir tarım burjuvazisi doğmaktaydı."[346]

Kazakistan'da Yeni Ekonomi Politikası'na geçiş 1921 yılının Mart-Nisan aylarında uygulanmaya başlandı. Yeni ekonomi siyasetiyle arazi kiralamaya ve kiralanmış araziden faydalanmaya izin verildi. Tarım ekonomisi, kredi tüketim kooperatiflerini geliştirme, kullanma ve bu kooperatiflerden yararlanma desteğini aldı. İç savaş zamanında çalışma alanında yürütülen görevler ve çalışma alanındaki seferberlik terk edildi. Küçük işletmeler kiralandı ve bireylere serbestlikler tanındı. Ziraatçıların durumu Yeni Ekonomi Politikası sonrası iyileşmeye başladı. Çoğu yerde ekin komiteleri kuruldu ve bu komiteler çiftçilere tohum ve ekipmanlar dağıttı. Ayrıca çiftçiler ve ihtiyaç sahiplerine, kızıl askerler ile savaş gazilerinin ailelerine yardım yapıldı. 1921 yılının baharında ekin hacmi 1920 yılı ile karşılaştırıldığında neredeyse üçte bir oranında arttı.[347] Çiftçilerden alınan tarım ürünlerinin miktarının sınırlandırılması kırsal kesimin şehirlerle ticaret ilişkilerini

[345] Carr(1998). a.g.e, s.255-263
[346] Carr(1998). a.g.e, s.265-266
[347] Rısbay(2005). a.g.e, s.201

geliştirmesine imkân sağladı. Çiftçiler fazla ürünlerini şehirlere götürüp satarak yaşam koşullarını düzeltme imkânına sahip oldu.[348]

1921 yılında il ve ilçelerde Sovyetlerin kurultayları düzenlenmeye başladı. Ancak Kazakistan'daki Sovyet kurultaylarında bir takım zorluklar ve noksanlıklar meydana geldi. İşçilerin çoğu Yeni Ekonomi Politikası'nın önemini kavrayamadı. Önceki askeri komünizm siyasetinin yöntemleriyle hareket edenler de vardı. Sovyetlerin yapısına karşı eğilimleri olan bu insanların Sovyet kuruluşundan kurtulma çabaları da olmuştu. Dolayısıyla Sovyetleri güçlendirme maksadıyla birtakım faaliyetlere girişildi. Bu faaliyetlerde aktif bir şekilde yer alan Kazak OSSC Merkezi Komitesi birinci başkanı C. Mendeşev ve mebuslardan A. Cangeldin ve başkaları Sovyet çalışmalarını destekledi. 4-10 Ocak 1921 tarihinde Kazak OSSC'nin Sovyetlerinin ikinci kurultayı toplandı. Kurultayda yeni kurulan cumhuriyetin ilk yılında devlet ve ekonomi yapısı ile ilgili bir değerlendirme yapıldı. Sonuç olarak yurtta Sovyetleri güçlendirme yolları belirlendi.[349]

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa; Kazakistan'da iç savaş 1920 yılının sonlarına doğru Kızılordunun üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. İç savaş sonrası Kazakistan'ın yüksek askeri ve sivil yönetimini elinde bulunduran Kazak İhtilal Komitesi yeni seçim kanunu getirerek Alaş Orda idarecilerinin haklarını kısıtlama yoluna gitmiştir. Dolayısıyla Sovyet dikta rejimi yavaş yavaş hissedilmeye başlanmıştır. 26 Ağustos 1920 tarihinde Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Ahmet Baytursunoğlu ulusalcı yaklaşımıyla yeni kurulan otonom cumhuriyetin içerisinde mücadelesini sürdürmüştür. Turar Rıskulov gibi Bolşevik taraftarı milliyetçi aydınlar ise Komünist yaklaşımla yine aynı mücadeleyi vermiştir.

İç savaş sonrası Kazakistan'ın ulusal ekonomisi çöküntüye uğramış Sovyetlerin sömürge ekonomisinin sonucu olarak sanayi, tarım ve hayvancılık sektörlerinde ciddi sarsılmalar yaşanmıştır. Sovyet yönetimi iç savaş esnasında Savaş Komünizmi adı altında sanayinin merkezileştirilmesiyle halkın elindeki gıda ürünlerinin ve maddi kaynakların devletleştirilmesi politikasını uygulamaya koymuştur. Ancak bu siyaset çok geçmeden ülke ekonomisinin çökmesine neden olmuştur. 1921 yılında yaşanan kıtlığın da etkisiyle Kazak Türkleri açlığa maruz kalmıştır. Kazakistan'da batı vilayetlerinin neredeyse tamamından ekin çıkmamış hayvan yiyecekleri de karşılanamadığından hayvancılık sektörü de etkilenmiştir. Sovyet hükümeti ülkede yaşanan krize rağmen gıda vergilendirmelerini

348 Devlethankızı(2010). a.g.e, s. 200
349 Madanov(1995). a.g.e, s.147-148

durdurmamıştır. Ülkenin içinde bulunduğu krize tepki olarak halk arasında çeşitli ayaklanmalar baş göstermiştir. Yaşanan gelişmeler neticesinde köylünün ve üreticinin çıkarlarına hizmet edecek "Yeni Ekonomi Politikası"na geçiş gerçekleşmiştir. Kazakistan'da yeni ekonomi politikasına geçiş 1921 yılının Mart-Nisan aylarında uygulanmaya başlamış, bu siyasetle arazi kiralanmaya ve kiralanmış araziden faydalanılmaya izin verilmiştir. Küçük işletmeler kiralanmış ve bireylere serbestlikler tanınmıştır. Dolayısıyla ziraatçıların durumu iyileşmeye başlamıştır. Ancak Yeni Ekonomi Politikası ilk yıllarda Kazak Türkleri tarafından anlaşılamadığı için etkili olamamıştır.

5. SONUÇ

19. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan Türkleri özellikle Rus işgalinden sonra bozulan toplum düzenini yeniden sağlamak amacıyla eğitim-öğretimi yenileme işine girişmiş ve okullarda dini ilimlerin yanı sıra modern ilimlerin de okutulduğu Usul-ü Cedit mekteplerini açmaya başlamışlardır. Daha sonraları bu akım "Ceditçilik" adını alarak Türkistan coğrafyasında yayılmaya başlamıştır. Bu reform hareketi 20. yüzyılın başlarında Kazak gençlerinin Cedit okullarında eğitim görüp yetişmesiyle birlikte Kazak Ceditçiliğini meydana getirmiştir.

Rusya'da 20. yüzyılın başlarında gerçekleşen İhtilal hareketleri Kazak halkının ulusal bağımsızlık mücadelelerini başlatmalarına imkân tanımıştır. 1905 yılında gerçekleşen ihtilal hareketi ile Kazak aydın sınıfı Çarlık rejiminin Ruslaştırma politikasına ve kültür emperyalizmine karşı açık mücadeleye girişmiştir. Rus Devlet Duması seçimlerine katılarak Kazak Türklerini temsil eden Kazak aydınları, Kazak toplumunun problemlerini dile getirmişlerdir. 1917 Şubat İhtilali ile Çarlık rejimi yıkılarak yerine Geçici Hükümet kurulmuştur. Kazak ileri gelenleri ulusal bağımsızlıklarını kazanma düşüncesiyle Geçici Hükümetin organları olarak kurulan hükümete hizmet etme yolunu seçmişlerdir. 1917 Ekim İhtilalinden sonra Lenin ve Stalin Rusya içerisindeki bütün halklara eşitlik-özgürlük ve bağımsızlık haklarının verileceğini açıklamıştır. Oluşan serbestlik ortamından yararlanmak isteyen Kazak aydınları I. Genel Kazak Kurultayı'nda Kazak ulusal kurtuluş hareketinin siyasi aracı olan Alaş Partisini kurmuşlardır. Çok geçmeden gerçekleşen II. Genel Kazak Kurultayı'nda ise Kazak Türklerinin yönetimini ele alacak olan Alaş Orda Otonomi Hükümeti kurulmuştur.

Yeni kurulan Alaş Orda Hükümeti çok geçmeden, Rusya'nın Bolşevik ve anti-Bolşeviklerinin baskısına maruz kalmıştır. Bolşevik yanlısı Kızılordu güçleri ile Sovyet hükümetini devirmek isteyen Menşevik Beyazordu taraftarları arasındaki iç savaş 1918 yılına gelindiğinde Kazakistan vilayetlerinde de hissedilmeye başlanmıştır. İç savaş esnasında Bolşeviklere karşı bir tutum izleyen Alaş önderleri önceleri monarşist olan Beyazordu tarafına daha sonra ise Kızılordu tarafına geçmişlerdir. Devamında ise Kızılordu Kazak bozkırlarında galip gelmiştir. 1920 yılına gelindiğinde Alaş-Orda hükümeti Sovyetler tarafından dağıtılmış ve yerine Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulmuştur. Alaş Hareketine katılan aydınların verdiği mücadele

başarısızlıkla sonuçlanmış gibi görünse de Alaş ruhu Kazakistan'ın bağımsızlığına dek varlığını devam etmiştir.

1918-1921 yılları arasında gerçekleşen iç savaş, "Savaş Komünizmi" denen sert bir rejimi beraberinde getirmiştir. Bolşevik güçler, halkı ve kaynakları harekete geçirerek bir takım ekonomik politikalar uygulamışlardır. Sanayinin devletleştirilmesi Ekim devriminden kısa bir süre sonra 1918 yılından itibaren uygulanmaya başlamıştır. Özel girişimin kısıtlanmasıyla birlikte özel ticaret de yavaşlamıştır. Çok geçmeden her alanda devletleştirme politikası devreye girmiştir. Devletin tüm arazilerinin kamulaştırılması halkın tepkisine yol açmış, Sovyet yönetimi iç savaş esnasında yiyecek maddelerinin eksikliğinden ötürü gıda vergilendirmelerini getirmiştir. Köylünün kendisine yetecek kadar ürün bırakılarak geri kalan hasat ellerinden alınmış, bu durum köylü ayaklanmalarına yol açsa da zorla alımlar devam etmiştir. Savaş komünizmi politikaları devam ederken Beyazlar ve Kızıllar arasındaki savaş Bolşevik kuvvetlerin Beyazlara üstünlüğüyle sonuçlanmıştır. İç savaş sonrası Rusya yıkık bir vaziyetteyken 1920-21 yılları yaşanan kuraklıklar sonrası salgın hastalıklar ve açlık felaketi ekonominin ve dolayısıyla da toplumun çökmesine yol açmıştır. Savaş Komünizmi, iç savaş boyunca Sovyet yönetimini ayakta tutmayı başarsa da milli ekonominin çöküşünü de beraberinde getirmiştir.

Sonuç olarak iç savaş sonrası Kazak bozkırlarının Sovyetleştirilmesiyle Kazak halkı ciddi felaketlere maruz kalmıştır. Sovyet hükümetinin politikaları sonucu ekonomi gerilemeye başlamıştır. Hükümetin tedbir olarak uygulamaya koyduğu devletleştirmeye yönelik "Askeri Komünizm" siyaseti sonucu gerileme ilk önce sanayi alanında hissedilmiştir. Sovyet hükümetinin gıda vergilendirmeleri ve yaşanan kriz sonrası tarım ekonomisinin de etkilenmesiyle Kazak Türkleri 1921 yılında ciddi manada açlığa maruz kalmıştır. Yaşanan açlıktan ve onunla birlikte yayılan hastalıklardan, ayrıca afet bölgelerinden göç edilmesinden dolayı halkın nüfusunda önemli ölçüde azalma meydana gelmiştir. Ancak Sovyet hükümeti Kazak halkının uğradığı felakete sessiz kalmış ve hükümet tarafından hiçbir tedbir alınmamıştır.

KAYNAKÇA

Abdujaparkızı Osmanova, A. (2013). "Mağjan Jumabay ve Döneminin Diğer şairlerinde Milli Ülkü", *A. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Erzurum.

Abiltayn, M., ve Tenesbayev, K. (2004).*Yirmici Asrın Basındağı Kazakstandağı Sayasi Partiyalar jane Alaş Kozğalısının Tarihnamas*ı, Türkistan.

Andican, A.A. (2003). *Cedidizm'den Bağımsızlığa Hariçte Türkistan Mücadelesi*, İstanbul: Emre Yayınevi.

Auyessova Lazzat, (2010). "*Kazakistan'da Sovyet Siyaseti*", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Baykara, Hüseyin, (1975), *Azerbaycan İstiklal Mücadelesi Tarihi*, TTK, İstanbul.

Bennigsen, A., ve Quelquejay, C. L. (1991). *Step'de Ezan Sesleri*, (Çev: N. Uzel), İstanbul: Kent Basımevi.

Bennigsen, A. (1985). çev: Kemal Aytaç, "Çarlık ve Sovyet Hâkimiyeti Altındaki Türkler", *Türk Kültürü*, 24,270.

Carr, E. H. (1998).*Sovyet Rusya Tarihi Bolşevik Devrimi (1917-1923)*,(Çev: O. Suda), İstanbul: Metis Yayınevi, 2.

Çokay, M. (1988). 1*917 Yılı Hatıra Parçaları*, Ankara: Yaş Türkistan Neşriyatı, 28.

Devlet, N, (2011), *İsmail Gaspıralı,* Başlık Yayın Grubu, İstanbul.

Devlet, N. (2014). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917),* Ankara: TTK.

Devlethankızı, J. B. (2010). *Kazakıstan Tarihi*, Almatı.

Egamberdiyev, M. Ş. (2015).*Resey İmperiyasının Kazakıstandağı Orıstandıruv Sayasatı,* Almatı.

Ercilasun, A. B. (1991). "İsmail Gapıralı'nın Fikirleri", *Türk Kültürü,* C.29, sayı:337-338.

Ertem, İ. (1991). "Dedem İsmail Gaspıralı", *Türk Kültürü,* 29, 337-338.

Gökgöz, S. S. (1998). "İdil- Ural'da Cedit Hareketi ve Ceditçi Sosyalistler (1905-1917), *Türk Yurdu,* 18, 134.

Güngör, E. (2013), *Kırgızistan'da Yeni Eğitim Sistemi Ceditçilik ve İşenaali Arabayev,* Doktora Tezi, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antalya.

Hablemitoğlu, N. (1997). *Çarlık Rusyasında Türk Kongreleri (1905-1917),* Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Hayit, B. (1881). "Türkistan'da Ceditçilik ve Sonu", *Milli Eğitim ve Kültür,* 3, 9.

Hayit, B. (1975). *Türkistan Rusya ile Çin Arasında,* Otağ yayınları.

Hayit, B. (1995). *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi,* TTK, Ankara.

Hekimoğlu, V. S. F. (2003). "XIX. Yüzyıl Sonunda Kazakistan'da Kültürel Gelişmeler", *Türk Dünyası Araştırmaları,* 144.

Hekimoğlu, V. S. F. (2007). "Bütün Rusya Müslümanları Kongresi (1-11 Mayıs 1917)", *Türk Dünyası Araştırmaları,* 160.

Hekimoğlu, V. S. F. (2010). "M. Sultangaliyev ve T. Rıskulov'un Sovyet Yönetiminde Ömür Süren Türkleri Birleştirme Siyaseti", *Türk Yurdu*.

Hıdıraliyev, D. (1997). Türkistan'da Cedit Hareketi'nin Fikri Kaynakları ve Abay, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi,* 2, İzmir.

Hıdıraliyev, D. (2001).*Mustafa Çokay Hayatı, Faaliyetleri ve Fikirleri,* Yeni Avrasya Yayınevi, Ankara.

Ilgar, İ. (1990). *Rusya'da Birinci Müslüman Kongresi Tutanakları*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayın Evi.

İbrahim, A. (2015). *Rusya İmparatorluğunda Müslümanlar: Çoban Yıldızı*, Hazırlayan: S. Erşahin, Ankara.

Jurtbay, T. (2011). *Uranım Alaş,* Tez (2 Tom), Almatı.

Kalkan, İ. (2000). "Sovyet Dönemi Öncesi Orta Asya Aydınları ve Değişim", Erzurum: *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi,* 14.

Kalkan, İ. (2002a). "Kazak Siyasi Modernleşmesinin Kökenleri. (1822-1920), *Yeni Türkiye,* 8, 46.

Kalkan, İ. (2002b). "Kazak Siyasi Düşüncesinin Gelişimi ve Kazak Gazetesi (1913-1918), *Türkler Ansiklopedisi,* 19, Ankara.

Kan, G. V. ve Şayahmetov, N. U. (2009), *Kazakstan Tarihi*, Almatı.

Kanlıdere, A. (2003). "Kazan Tatarları Arasında Tecdit ve Cedit Hareketi (1809-1917)" , *Türkiye Günlüğü*, 72-73.

Kara, A. (2002). "Hokand Muhtariyeti", *Türkler Ansiklopedisi,* Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 18.

Kara, A. (2013). *Eski Devirlerden Günümüze Kazakistan ve Kazaklar, Kazakistan İlimler Akademisi*, İstanbul: Selenge Yayınları.

Karataev, T. (1993). *Jüz Jıldın Ak-Karası,* Almatı.

Kendirbai, G. (2002)."Alaş", *Türkler,* Ankara, 18.

Kerenski. (1953). *Bolşaya Sovetskaya Ensiklopediya*, Moskova, 20.

Kesici, K. (2003). *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan,* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.

Kırıkbay, A. ve Nuskabayulı, J. (1994). *Altı Alaştın Ardaktıları,* Almatı.

Kırımlı, H. (2010). Kırım *Tatarlarında Milli Kimlik ve Milli Hareketler (1905-1916),* Ankara: TTK.

Kırımlı, M. (2002). "Kazakistan'da Milliyetçilik", *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 19.

Komatsu, H. (1993). *Yirminci Yüzyıl Başlarında Orta Asya'da Türkçülük ve Devrim Hareketleri,* Ankara: Turhan Kitabevi.

Konıratbayev, O. (1994). *TurarRıskulov Kogamdık-Sayasi Jane Memlekettik Kızmeti,* Almatı.

Koygeldiyev, M. (1995), *Alaş Kozgalısı,* Almatı.

Kurat, A. N. (1960), "1917 Şubat İhtilali ve Rusya Türkleri", *Türk Yurdu,* 2(1).

Kurat, A. N. (2014). *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar),* Ankara: TTK.

Madanov, H. (1995). *Kazak Halkının Argı-bergi Tarihı,* Almatı.

Mekebayev, T. K. (2015). *Akpan Tönkerisi jane Uakıtşa Ükimet Biylik Orındarının Kazakıstandağı Kızmeti (1917 Jıldın Akpanı-1918 Jıldın Bası),* Almatı.

Mert, H. "Musa Carullah Bigiyef Hayatı-Mücadelesi Fikirleri, Ahmet Yesevi Üniversitesi, *Bilig, 8*.

Mircahmetov, M. (2012). *Kazaklar Nasıl Ruslaştırılmaya Çalışıldı,* Çev: Z.Bağlan Özer-B. Tümen Somuncuoğlu, Avrasya Araştırmaları Serisi-4, Çankırı.

Nurpeyisov, K. (1995).*Alaş hem Alaşorda,* Almatı.

Omaşev, N. N. (2007). *Alaş Arıstarının Sayasi Basşılığı,* Almatı.

Oraltay, H. (1973). *Alaş Türkistan Türklerinin Milli İstiklal Parolası,* İstanbul: Büyük Türkeli Yayınları.

Oraltay, H. (1997). "Mustafa Çokay", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* 121.

Özbekulı, S. (1998). *Arıstarı Alaştın,* Almatı.

Özdemir, E. (2007). "20. Yüzyılın Başlarında Kazakistan'da Fikir Hareketleri",*Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi,* Ankara.

Özdemir, E. (2009). "Kazak Kültürel Hayatında Tatarların Etkisi ve Kazak Ceditçiliğinin Gelişimi", *Bilig,* 48.

Rıasanovsky, N. V. ve Steinberg, M. D. (2010).*Rusya Tarihi,* Çev: Figen Dereli, İstanbul: İnkılap Kitabevi.

Rısbay, K. (2005). *Kazakstan Respublikasının Tarihi*, Almatı.

Saray, M. (1988).*Türk Dünyasında Eğitim Reformu ve Gaspıralı İsmail Bey: 1851-1914*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü,.

Saray, M. (2004). *Kazakların Uyanışı,* Ankara: TİKA Yayınları.

Seydahmet, C. (1930).*Rus İnkılâbı,* İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Seydahmet, K. C. (1934).*Gaspıralı İsmail Bey,* İstanbul: Zaman Kitaphanesi (Matbaacılık ve Neşriyat Türk Anonim Şti).

Somuncuoğlu, B. T. (2006). "*Türkistan'da Eğitim (1865-1917) ve Çarlık Rusyasının Sosyo-politik Açıdan Eğitime Yaklaşımı*", Doktora Tezi, Gazi Üniveristesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Subhanberdina, Y., Devitov, S. ve Sahov, K. (1998). *"Kazak"*, Almatı.

Şildebay, S. (2002). *Türikşilik jane Kazakıstandağı Ult-Azattık Kozgalıs,* Almatı.

Tamir, F. (2002). "Gaspıralı İsmail Bey ve Kazak Aydınlarına Tesiri", *Yeni Türkiye,* 8(46).

Taymas, A. B. (1963-64). "Türk Dünyasında Usul-ü Cedit Hareketi", *Türk Kültürü,* 13-24.

Togan, Z. V. (1981). *Bugünki Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi,* İstanbul.

Togan, Z. V. (2015). *Hatıralar,* Ankara: TDV,.

Türkoğlu, I. (2002). Müslüman Kongreleri. *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 32.

Türkoğlu, İ. (1999). *Rusya Türkleri Arasındaki Yenileşme Hareketinin Öncülerinden Rızaeddin Fahreddin (1858-1936),* Ötüken, Ankara.

Uyama, T. (2009). "Üç Medeniyet Kavşağında Kazak Aydınları", Çev: B. Tümen Somuncuoğlu, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi,* Özel Sayı, 29.

Uzel, L. (1997). "1905 Yılında Kazak Elinde Başlayan Alaş Orda Hareketi ve Alaş Partisi", *Türk Dünyası Tarih Dergisi,* 122.

Wimbush, A. (1988). *Stratejik Açıdan Sovyet Müslümanları ve Diğer Azınlıklar,* Çev: Yuluğ Tekin Kurat, Ankara: Yeni Forum Yayınları.

Subhanberdina, Y. ve Devitov, S. (1995). *Aykap,* Almatı.

Yaman, E. (2015). *Gaspıralı İsmail ve Türkçede Birlik,* Ankara: Akçağ Yayınları.

Yarkın, İ. (1964). "Rus İdaresi Altında Türkistan ve Değişen Görüşler", *Türk Kültürü,* 2, 21.

Yarkın, İ. (1968). "Türkistan'da 1916 Yılı İsyanı Hakkında Bazı Bilgiler", *Türk Kültürü,* 6, 68.

Yarkın, İ. (1974). "Türkistan'da Kazak Türkleri'nde Uyanış ve İlk Fikir Adamları" *Türk Kültürü*, 12, 135.

Yarkın, İ. (1975). “Türkistan’da Rus İdari Rejimleri”, *Türk Kültürü,* 14, 158.

Yazıcı, S. ve Çelik, M. B. “Türk Tarihinde Bir Rus General: Aleksey Nikolayeviç Kuropatkin (1848-1925)”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1.

Zenkovsky, A. S. (2000). *Rusya’da Türkçülük ve İslam,* Çev: A.N. Ongun, Ankara: Günce Yayınları.

Ziyaev, H. (2007). *Türkistan’da Rus Hâkimiyetine Karşı Mücadele,* Çev: A. Çelikbay, Ankara: TTK.

EKLER

EK-1. Kazak Gazetesinin yazarları

Y. Subhanberdina, C. Davitov, K. Sahov, “Kazak Gazeti”, Almatı, 1998, s.450

EK-1. (devam) Kazak Gazetesinin yazarları

Y. Subhanberdina, C. Davitov, K. Sahov, “Kazak Gazeti”, Almatı, 1998, s.451

EK-1. (devam) Kazak Gazetesinin yazarları

М. Дулатов.

Ғ. Дулатова.

Ә. Ермеков.

М. Ермеков.

І. Жансүгіров.

Т. Жомартбаев.

Y. Subhanberdina, C. Davitov, K. Sahov, “Kazak Gazeti”, Almatı, 1998, s.452

EK-1. (devam) Kazak Gazetesinin yazarları

Қ. Жүбанов.

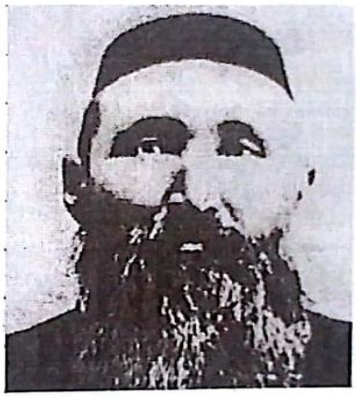
М. Жүмабаев.

М. Көпеев.

Ғ. Қарашев.

Ш. Құдайбердиев.

Н. Құлжанова.

Y. Subhanberdina, C. Davitov, K. Sahov, “Kazak Gazeti”, Almatı, 1998, s.453

EK-1. (devam) Kazak Gazetesinin yazarları

Б. Майлин.

М. Малдыбаев.

А. Мөметов.

Ғ. Мүсағалиев (Мусин).

Мүстафа Шоқай.

А. Оразаев.

Y. Subhanberdina, C. Davitov, K. Sahov, “Kazak Gazeti”, Almatı, 1998, s.454

EK-1. (devam) Kazak Gazetesinin yazarları

Y. Subhanberdina, C. Davitov, K. Sahov, “Kazak Gazeti”, Almatı, 1998, s.455

Y. Subhanberdina, C. Davitov, K. Sahov, “Kazak Gazeti”, Almatı, 1998, s.45

EK-2. Kazak aydınlarından Alihan Bökeyhanoğlu

Kaynak: Alaş Orda Foto Albüm, Orhon Basımevi, Almatı, 2012

EK-3. Alaş liderlerinden Muhatmetcan Tınışbayoğlu

6. Мүхаметжан Тынышбаев.
Верныйдағы ерлер гимназиясының түлегі.
Верный. 1900 жыл.

6. Мухаметжан Тынышпаев.
Выпускник Верненской мужской гимназии.
Верный. 1900 год.

6. Mukhametzhan Tynyshpayev.
Alumni of Vernyi boys Grammar school.
Vernyi, 1900.

Kaynak: Alaş Orda Foto Albüm, Orhon Basımevi, Almatı, 2012, s.19

EK-4. Alaş liderlerinden MustafaÇokayoğlu

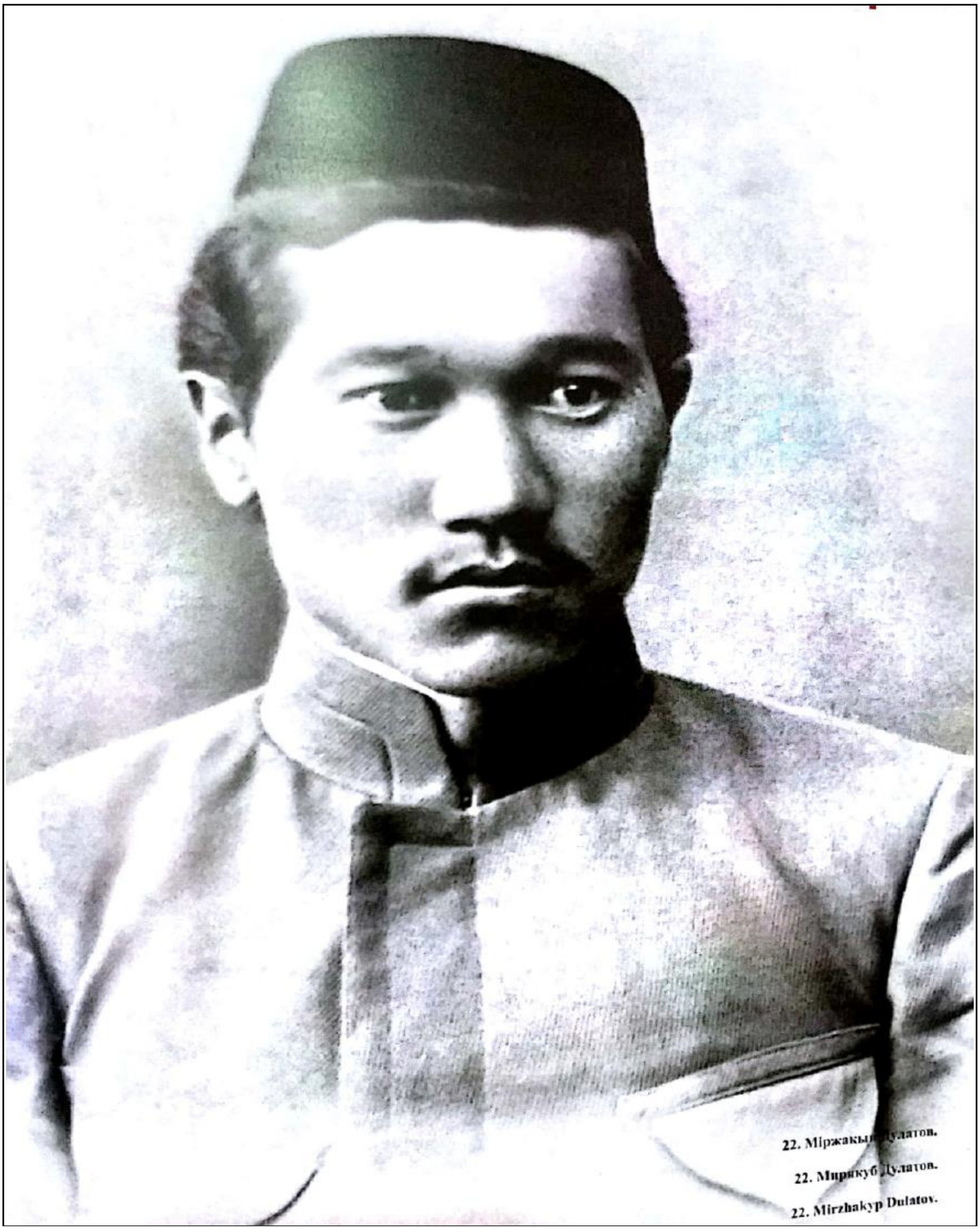
9. Мұстафа Шокай.
Ташкенттегі ерлер гимназиясының түлегі.
Д. В. Назаров ательесі.
Ташкент. Маусым, 1910 жыл.

9. Мустафа Чокай.
Выпускник Ташкентской мужской гимназии.
Ателье Д.В.Назарова.
Ташкент. Июнь, 1910 год.

9. Mustafa Chokai.
Alumni of Tashkent boys Grammar school.
D.V.Nazarov's atelier.
Tashkent. June, 1910.

Kaynak: Alaş Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, s.21

EK-5. Alaş liderlerinden Miryakup Dulatoğlu

Kaynak: Alaş Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012, s.31

EK-6. Alaş liderlerinden Cihanşah Dostmuhammetoğlu

27. Жаһанша Досмұхамедов.
Мәскеу университетінің студенті.
Мәскеу. 1906-10 жылдар.

27. Жаханша Досмухамедов.
Студент Московского университета.
Москва. 1906-10 г.г.

27. Zhakhansha Dosmukhamedov.
Student of Moscow University.
Moscow, 1906-1910.

Kaynak: Alaş Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012, s.35

EK-7. Alaş liderlerinden Halil Dostmuhammetoğlu

Kaynak: Alaş Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012, s.20

EK-8. Petersburg’daki Kazak öğrencileri

19. Санкт-Петербургтегі қазақ студенттері.
Солдан оңға. 1-қатарда: Н.Иимағамбетов.
2-қатарда: 1) Мәриям Асфендиярова; 2) Гүлсім Асфендиярова;
3) М.Тынышпаев; 4) С.Шәлімбеков.
3-қатарда: 1) ... 2) Ж.Сейдалин; 3) Х.Досмұхамедов; 4)...
Санкт-Петербург. 1908 жыл.

Kaynak: Alaş Orda Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012, s.29

EK-9. Ahmet Baytursunoğlu Aliye Medresesinin öğrencileri ile birlikte

28. Ахмет Байтұрсынов «Ғалия» медресесінің шәкірттерімен бірге.
Уфа, 1916 жыл.

28. Ахмет Байтурсынов вместе с учениками медресе «Галия».
Уфа, 1916 год.

28. Akhmet Baitursynov with the students of "Galiya" Madrasah .
Ufa, 1916.

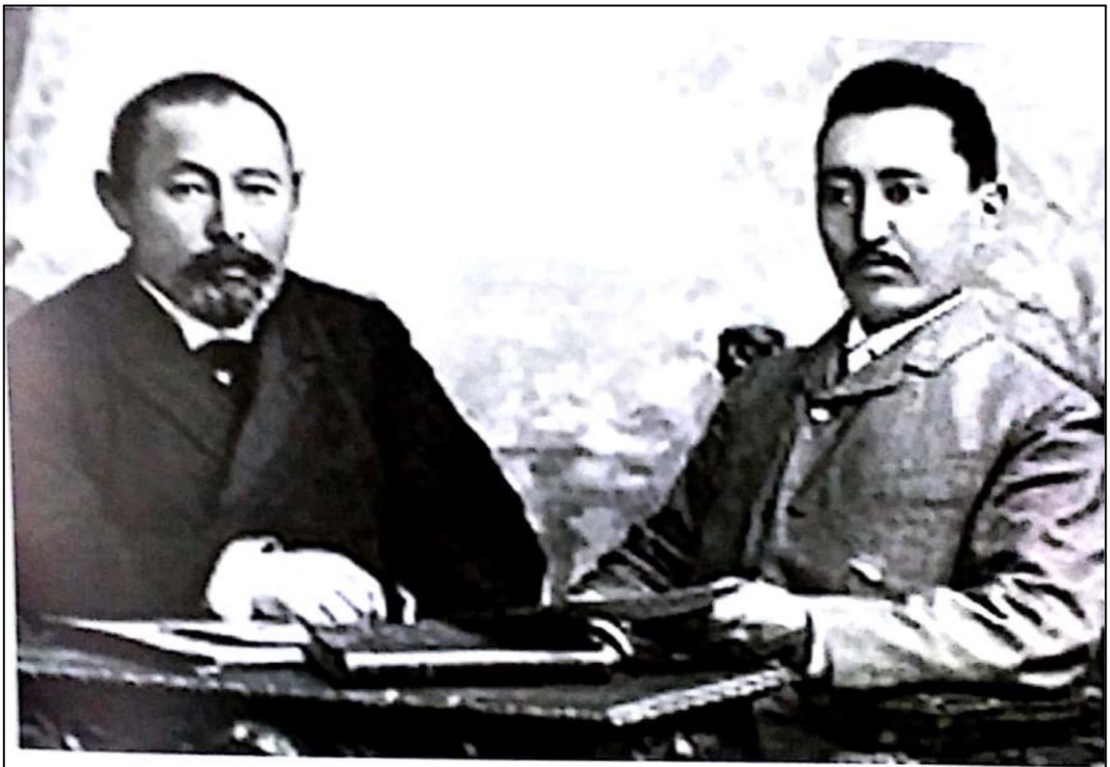
Kaynak: Alaş Orda Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012, s.36

EK-10. 1905 yılında Karkaralı Dilekçesi'nin yazıldığı Halilullah Bekmetov'un "Kök"evi

Kaynak: Alaş Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012, s.43

EK-11. I. Devlet Duması'na katılan A. Kalmenov ile A. Birimcaov (Petersburg-1906)

38. I Дума депутаттары А.Қалменов пен А.Бірімжанов.
Санкт-Петербург. 1906 жыл.

Kaynak: Alaş Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012

EK-12. Rusya’da Devlet Duması toplantılarının gerçekleştirildiği Tavriya Sarayı (Petersburg).

39. 1906-17 жылдары Ресей Мемлекеттік Думасы орналасқан Таврия сарайы.
Санкт-Петербург.

Kaynak: Alaş Orda Foto Albüm, Orhon kitabevi, Almatı, 2012, s.50

EK-13. Rusya Devlet Duması

40. Ресей Мемлекеттік Думасы.

Kaynak: Alaş Orda Foto Albüm, Orhon kitabevi, Almatı, 2012, s.50

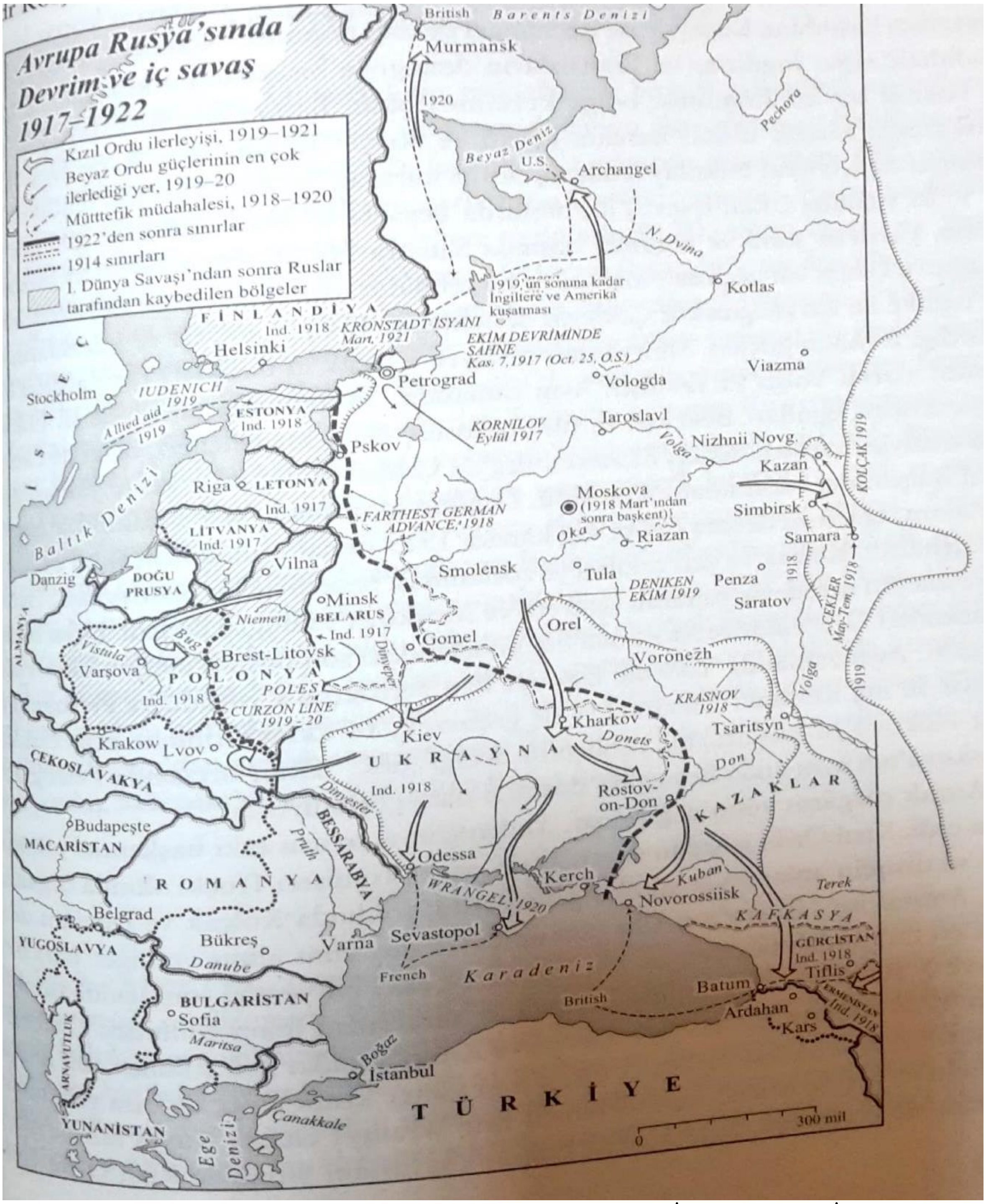
EK-14. Halk Özgürlük Partisinin parlamento grubu Halk vekilleriyle birlikte Vıborg belgesine imza atarken. (Sağdan sola doğru üçüncü sırada Alihan Bökeyhanoğlu). Temmuz, 1906

43. «Халық бостандығы» партиясының парламенттік тобы
«Халыққа – халық өкілдерінен» атты Выборг үндеуіне қол қойғаннан кейін.
Оңнан солға қарай үшінші – Ә.Бөкейхан. Териоки мекені, Выборг (Финляндия). Шілде, 1906 жыл.

Kaynak: Alaş Foto Albüm, Orhon Kitabevi, Almatı, 2012, s.53

EK-15. Avrupa Rusya'sında devrim ve iç savaş haritası

Kaynak: Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D.Steinberg, Rusya Tarihi, İnkılap kitabevi, İstanbul, 2011, s.517

EK-16. "Kara güce karşı Kızıl Şövalyenin mücadelesi" (1919)

Kaynak: Nicholas V. Riasanovsky ve Mark D.Steinberg, Rusya Tarihi, İnkılap kitabevi, İstanbul, 2011, s.522

EK-17. Kazakistan Haritası

Kaynak: Savaş, D. (2017). Kazakistan Ülke Raporu, KFA Fuarcılık Ltd Şti.

EK-18. Kazakistan İdari Yapılanması

Kaynak: tr.wikipedia.org

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı	: BAŞKURT, Elif
Uyruğu	: Türkiye Cumhuriyeti
Doğum tarihi ve yeri	: 09.03.1993, Ankara
Medeni hali	: Bekâr
e-mail	: elifbaskurt0661@gmail.com

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet Tarihi**
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi	Devam Ediyor
Lisans	Ankara Üniversitesi(DTCF)	2014
Lise	Nallıhan Şehit Ömer Boztepe Çok Programlı L.	2010

Yabancı Dili

İngilizce

ankara
HBV

ankara HBV

le.ahbv.edu.tr